

ΙΩΑΚΕΙΜ Δ. ΣΑΛΤΣΗ

✓

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΕΥΚΩΝ
"ΟΙ ΡΙΖΕΣ",
ΠΕΥΚΑ / ΛΕΞΟΠΟΛΗΣ
Τ.Κ. 68100 Τηλ. 61-405

ΧΡΟΝΙΚΑ ΚΟΤΥΩΡΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΚΟΤΥΩΡΑ (ΟΡΤΟΥ) ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΕΥΚΩΝ
"ΟΙ ΡΙΖΕΣ"
ΠΕΥΚΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΛΗΣ
Τ.Κ. 68100 Τηλ. 61-405

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ
ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ
ΠΟΝΤΟΥ - ΤΟΥ 1914-1922

β)

ΠΡΟΦΟΡΑ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΤ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ

σ = ὅπως τὸ γαλλικὸ ch

ΣΤΥΛΟΜΟΡΦΙΕΣ

π. Χ.	=	πρὸ Χριστοῦ
μ. Χ.	=	μετὰ Χριστόν
κ.λ.π.	=	καὶ τὰ ἄλοιπά, καὶ λοιπὰ
κ.ἄ.	=	καὶ ἄλλα, καὶ ἄλλοι
μ.	=	μέτρα
χλμ.	=	χιλιόμετρα
τ. χλμ.	=	τετραγωνικὰ χιλιόμετρα
παρ.	=	παράγραφος
αἰ.	=	αἰώνας
τ.	=	τεῦχος
σ.	=	σελίδα
δηλ.	=	δηλαδή
π.	=	περασμένο

ΓΙΑΤΙ ΓΡΑΦΩ

Τὰ «Χρονικά Κοιτύωρων» που ἐπιχειρῶ, ἀφοροῦν τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα τοῦ τόπου, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 1914 ἕως τὸ 1922, ἕως τὸ ὁριστικὸν οὐράσιμό της. Αὐτονόητο εἶναι ὅτι θ' ἀσχοληθῶ, σκιαγραφικὰ ἔστω, καὶ μὲ τὴν ἐξαρχῆς ἱστορία τῆς πόλης «Κοτύωρα» ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της ἕως τὸ 1914, πον σημειώνει τὴν δεύτερη ἀνθησὴ της.

Οἱ ἐπίγονοι τῶν σημερινῶν προσφύγων, τῶν Ποντίων στὸ προκείμενο, θὰ ἔχουν πολλὰς πνευματικὰς περιέργειες, πολλὰ ἐρωτήματα εὐγενικὰ γιὰ τὶς ἐστίες τῶν πατέρων τους, γιὰ τὴ ζωὴ τους τὴν ἴδια, τὴ συνυφασμένη προπάντων μὲ τὰ τραγικά, τὰ ἀμέσως πρὶν ἀπ' τὴν Ἀναλλαγὴ γεγονότα. Ὅπως εἶχαμε κ' ἐμεῖς τὰ γεμᾶτα λαχτάρα ἐρωτηματικά μας γιὰ ὅσα μεσολάβησαν μετὰ τὴν ὑποδούλωση τῆς ξέχωρης Ποντιακῆς πατρίδας του ὁ καθένας στὸν Τοῦρκο Κατακτητὴ, ἀπὸ τὸν 15ο μ. Χ. αἰῶνα.

Πόσες τέτοιες πνευματικὰς ἀνησυχίες μας δὲν ἔμειναν ἀναπάντητες...

Νὰ τοὺς τὴν ἐτοιμάσομε ἀπὸ τὰ τόρα—πρὶν πέσει τῆς Λήθης τὸ Χάος—φροντισμένη ὅσο γίνεται, καὶ τούτῃ τὴν πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ τους ἀπαίτηση, εἶναι χρέος μας.

Ἀναλογεῖ νὰ σημειώσω ἐδῶ τὰ ἐξῆς: Ἡ μελέτη, γραμμένη ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1944 ὡς τὸ Μάρτιον τοῦ 1945, δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ «Χρονικά τοῦ Πόντου»—τεύχη 13-16) 1945 καὶ 17-24 τοῦ 1946. Καὶ μοῦ δόθηκε ἀπὸ τότε ἡ εὐκαιρία νὰ κάμω, ἀπὸ νέα στοιχεῖα που μάζεψα, ὁρισμένους προσθήκες, βελτιώσεις καὶ ἐλαφροὺς, ποῦ καὶ ποῦ, τροποποιήσεις, γιὰ μιὰ αὐτοτελεῖ ἔκδοσιν, τὴ σημερινή.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

"Ιδρυση - τοποθεσία.

Ἡ Μίλητος στή νοτιοδυτική παραλία τῆς Μικρασίας, ἡ πιό ἀκμαία καί ἐμπορικότερη πολιτεία τοῦ μικρασιατικοῦ καί γενικά ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τότε, ἱδρυσε τὸ 785 π. Χ., μ' ἑλληνικὸ πληθυσμὸ που ἔστειλε, τὴν ἀποικία τῆς Σινώπης στὸν Πόντο, κυριολεκτικότερα στὰ νότια παραλία τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Τούτη πάλι, μὲ τὴ σειρά της, ἱδρυσε τὸ 756 π. Χ. τὴν Τραπεζούντα καί ἀκολούθως τὰ Κοτύωρα καί τὴν Κερασούντα, ἀνατολικότερα.

Πότε ἀκριβῶς ἢ πότε περίπου ἱδρύθηκε ἡ ἀποικία ἢ ἡ πόλη Κοτύωρα; Ἡ Ἱστορία δὲν δίνει σχετική πληροφορία, ὅπως δὲν δίνει καί γιὰ τὴν Κερασούντα.

Ἡ μόνη ἱστορική μαρτυρία, που ἔχει σχέση ὅχι μὲ τὴ χρονολογία τῆς ἱδρυσης, ἀλλὰ μὲ τὸν ἱδρυτὴ καί μόνο, βρίσκεται στὸ ἔργο τοῦ Ξενοφῶντα «Κύρου Ἀνάβασις» ἢ μᾶλλον στήν Κατάβαση τῶν Μυρίων (Βιβλίο Ε'. κεφ. 5, παράγρ. 10 - 12). Εἶναι τούτη: «Κοτυωρίται δὲ οὗτοι εἰσιν ἡμέτεροι ἄποικοι, καί τὴν χώραν ἡμεῖς αὐτοῖς ταύτην παραδεδόκαμεν βαρβάρους ἀφελόμενοι· διὸ καί δασμόν φέρουσιν οὗτοι τεταγμένον καί Κερασούντιοι καί Τραπεζούντιοι. Ὡστε ὅ,τι ἂν τούτοις κακὸν ποιήσητε, ἡ Σινωπέων πόλις νομίζει πάσχειν». (Οἱ Κοτυωρίτες λοιπὸν αὐτοὶ εἶναι δικοί μας ἄποικοι, που τὸν τόπο ἡμεῖς τοὺς τὸν ἔχομε παραχωρήσει ἀφαιρόντας τὸν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς μᾶς πλερώνουν ὀρισμένο φόρο, ὅπως κ' οἱ Κερασούντιοι κ' οἱ Τραπεζούντιοι. Ἔτσι τὴν κάθε ζημιὰ που τοὺς κάνετε τυχόν, ἡ ἴδια ἡ Σινώπη νομίζει πως τὴν παθαίνει).

Αὐτὰ τὰ λέει τὸ 400 π. Χ. ἔξω ἀπὸ τὰ Κοτύωρα, στὸ στρατόπεδο τῶν Μυρίων, ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Μητρόπολης Σινώπης, ὁ Ἐκατόνυμος, που μ' αὐτὸν θ' ἀσχοληθοῦμε καί παρακάτω.

Ἡ ἱδρυση λοιπὸν τῶν ἀρχαίων Κοτυώρων τοποθετεῖται ἀπὸ μόνη της, μετὰξὺ τοῦ 750 καί 400 π. Χ.

Χρειάζεται ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος Κοτύωρα; Ὁ Κων. Ν. Παπα-

μιχαλόπουλος στο έργο του «Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον» (Ἀθήνησιν 1903) λέει ὅτι ἓνας Γερμανὸς φιλόλογος ἐρμήνευε τὴ λέξη Κοτύωρα μὲ τὴ φράση «Κότυος ὥρα», φρούριο δηλαδὴ τοῦ Κότυος. Καὶ ἦταν ὁ Κότυς αὐτὸς βασιλιᾶς τῆς Παφλαγονίας (περιφέρεια τοῦ Νομοῦ Καταμονῆς: Ἰνέπολη, Παρθένι κλπ.), σύγχρονος καὶ σύμμαχος τοῦ Ἀγησίλαου τῆς Σπάρτης. Μὰ τὰ Κοτύωρα ὑπῆρχαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Κότυ καὶ τὸν Ἀγησίλαο. Περιττὴ λοιπὸν ἡ τέτοια ἐρμηνεία. Ὡστόσο ὁ Κ. Παπαμιχαλόπουλος ἐπιχειρεῖ νὰ τὸ βολέψει τὸ σημεῖο τοῦτο, προσθέτοντας ὅτι ἴσως τὸ ὄνομα Κότυς τὸ εἶχαν καὶ ἄλλοι ἀρχαιότεροι βασιλεῖς τῶν μερῶν ἐκείνων. Ἴσως.

Τὰ Κοτύωρα ὁ Στράβων τὰ ὀνομάζει καὶ Κτύωρος. Ἄλλοι τὰ ὀνομάζουν Κοτύωρος, Κυταίωρον καὶ Κυτήωρον.

Ὁ Ἀνώνυμος συγγραφέας τοῦ «Περίπλου Εὐξείνου Πόντου», ἀναφέροντας γιὰ τὰ ἀρχαῖα Κοτύωρα, στὴν παρ. 33, προσθέτει: «Ἀπὸ δὲ Κοτυώρου ἕως πλησίον Πολεμωνίου πρῶτον Τιβαρηνοὶ ὄκουν, ἔθνος ὁμοχώριοι, πάννυ γελᾶν σπεύδοντες, ἐκ παντὸς τρόπου, εὐδαιμονίαν εἶναι αὐτὴν κεκρικότες...». (Ἀπὸ τὰ Κοτύωρα ἕως τὰ σύνορα τοῦ Πολεμωνίου ζοῦσαν πρωύτερα οἱ Τιβαρηνοί, ἐντόπια φυλὴ, που μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ γελοῦσαν, διότι εἶχαν τὴν ἀντίληψη πὺς τὸ γέλιο εἶναι ἡ εὐτυχία ἢ ἴδια). Πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι οἱ Τιβαρηνοὶ κατοικοῦσαν καὶ τὸ ἐσωτερικὸ μεταξὺ Φάτσας—Κοτυώρων καὶ ἀνατολικότερα. Γιὰ νὰ καταλήξωμε: Σὲ ἀπόσταση 10 περίπου χλμ. ἀνατολικά ἀπὸ τὰ σημερινὰ Κοτύωρα (Ὁρτοῦ), μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ντουρνάσουγῃ καὶ Ἀπτάσουγῃ βρίσκεται τὸ ἀκρωτήριο Τιβανὴ (ή), βραχὺδίκη γλῶσσα που εἰσχωρεῖ βαθιὰ στὴ θάλασσα. Ἴσως τὸ τοπωνύμιον τοῦτο εἶναι τὸ μόνον λείψανον ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ἐντόπιου λαοῦ, που βρῆκαν αὐτοῦ οἱ ἀρχαιότεροι Κοτυωῖτες.

Τὰ Κοτύωρα μνημονεύονται στὴν Ἱστορίαν γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 400 π. Χ. ἀπὸ τὸ φιλόσοφον καὶ στρατηγὸν Ξενοφῶντα, κατὰ τὴν Κατάβαση τῶν Μυρίων, ὡς ἀποικία τῆς Σινώπης, που τῆς πλήρωναν καὶ φόρο. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς καὶ οἱ Μύριοι ἔμειναν 45 μέρες. Καὶ μετὰ, μὲ πλοῖα τῆς Σινώπης, ἔφυγαν γιὰ τὴν Ποντοηράκλειαν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ αἴσθησις κάνει, ὅτι οἱ τότε Κοτυωῖτες δὲν ἔδειξαν στοὺς ὁμόφυλους Μυρίους αἰσθήματα συμπάθειας καὶ ἀλληλεγγύης, ἀντίθετ' ἀπ' ὅ,τι ἔγινε στὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὴν Κερασούντα. Οὔτε τοὺς ἄρρωστους μέσα στὰ τεῖχη τους, οὔτε καὶ τροφίμα δέχτηκαν νὰ τοὺς πουλήσουν. Γιατί; Πολιτεία μικρὴ σὲ σχέση μὲ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἀδύνατη, τοὺς ἔβλεπε μὲ μάτι καχύποπτον, γιὰ τὶς λεηλασίες καὶ τὶς ζημιὰς που προξενοῦσαν —ἀναγκαστικὰ— στὸ πέρασμά τους, που τὶς πληροφοροῦντο φυσικά.

Αὐτὰ ἀποτελοῦνε, βέβαια, τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων. Τὸ βάθος ὅμως, ἡ πραγματικότητα, ἄλλα λέει. Στὸ πιοπάνω βιβλίο τοῦ ἔργου του (κεφ. 5 παρ. 13-19) ὁ Ξενοφώντας ὡς στρατηγὸς καὶ ἀρχηγὸς τῶν Μυρίων, ἀκούει τὸν Ἑκατόννυμο, μέλος τῆς πρεσβείας που ἔστειλε ἡ Σινώπη στὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων γιὰ σύσκεψη καὶ συνεννόηση, διότι φοβόταν γιὰ τὴν τύχη καὶ τῆς πολιτείας τῶν Κοτυωριτῶν καὶ τῶν χωριῶν τῆς, που ἄκουαν ὅτι λεηλατοῦνται: «...φοβούμενοι περὶ τῶν Κοτυωριτῶν τῆς τε πόλεως — ἦν γὰρ ἀποικία ἐκείνων καὶ φόρον ἐκείνοις ἔφερε — καὶ περὶ τῆς χώρας ὅτι ἤκουον δηουμένην». Καὶ ὅταν ἐκεῖνος στὸ κορύφωμα τῆς ἀγόρευσής του ἔφτασε ν' ἀπειλήσει τοὺς Μυρίους πως ἡ Σινώπη θὰ τοὺς πολεμήσει συμμαχώντας ἀκόμα καὶ μὲ τὸν Ἀρχοντα τῆς Παφλαγονίας τὸν Κορύλα, ἀγανακτισμένος τοῦ ἀπαντᾷ: «Κοτυωρίται δὲ οὓς ὑμετέρους φατὲ εἶναι, εἴ τι παρ' αὐτῶν εἰλήφαμεν, αὐτοὶ αἴτιοί εἰσιν· οὐ γὰρ ὡς φίλοι προσεφέροντο ἡμῖν, ἀλλὰ κλείσαντες τὰς πύλας οὔτε εἴσω ἐδέχοντο οὔτε ἔξω ἀγορὰν ἔπεμπον· ἠτιῶντο δὲ τὸν παρ' ὑμῶν ἀρμοστήν τούτων αἴτιον εἶναι.» (Κι' ἂν πῆραμε, μὲ τὴ βία, κάτι ἀπὸ τοὺς Κοτυωρίτες που λέτε πως εἶναι δικοί σας, οἱ ἴδιοι φταῖνε. Διότι δὲν μᾶς φέρνονταν ὡς φίλοι, παρὰ ἔκλεισαν τὶς πύλες τῆς πολιτείας καὶ οὔτε μέσα μᾶς δέχονταν οὔτε καὶ τρόφιμα κ' ἐφόδια ἔστελναν γιὰ ν' ἀγοράσουμε — μόνο αἰτιάζονταν τὸν ἀρμοστή που ἔχετε διορισμένο, τὸν διοικητή, πως αὐτὸς τὰ φταίει ὅλα).

Ὅστε ὁ ἀρμοστής, ὁ Διοικητὴς τῶν Κοτυώρων, που τὸν εἶχε διορισμένο ἡ Μητρόπολη Σινώπη, ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὰ πιοπάνω ἀκούσματα καὶ τὶς διαδόσεις γιὰ λεηλασίες κλπ., ἄνθρωπος ὑπερβολικὰ ὑπερησυχικός, ὡς φαίνεται, αὐτὸς ἦταν που εἶχε ἀποκλείσει μὲ διοικητικὰ του μέτρα καὶ τὴν εἴσοδο τῶν Μυρίων μέσα στὴν πόλη τῶν Κοτυωριτῶν καὶ τὴν ἐπικοινωνία ἀκόμα τούτων μὲ τοὺς Μυρίους.

Προχωρόντας ὁ Ξενοφώντας στὴν ἀπαντητικὴ του ἀγόρευση (παρ. 20-21 τοῦ ἴδιου κεφ.) προσθέτει ὅτι σὲ μερικὰ τιμήματα τῆς πολιτείας ἐξασφάλισαν οἱ Μύριοι σπίτια γιὰ στρατιῶτες τῶν ἄρρωστων. Ποῦ, πῶς ἄραγε; Ὁ Ξενοφώντας λέει: «... ἡ ἡμᾶς ἐδέχετο τὸ χωρίον...», που σημαίνει ὅτι οἱ Κοτυωρίτες τοὺς δέχτηκαν καὶ τοὺς δέχονταν, ὅπου ἡ φύση τοῦ τόπου, τῆς πολιτείας, τοὺς προσφερόταν ἀπὸ μόνη τῆς νὰ μποῦνε, σιωπηρά, χωρὶς δυσφορία, δίχως διαμαρτυρία τῶν κατοίκων, φιλικὰ δηλαδή. Φιλικὰ βέβαια, διότι ἄλλοιῳ, μὲ τὴ βία, μποροῦσαν ἀπὸ παντοῦ, κι' ἀπὸ τὶς πύλες νὰ μποῦνε... Μὰ τὴν ἀπόφευγαν τὴ βία.

Καὶ ἀκολουθεῖ πανηγυρικὴ ἀπόδοση δικαιοσύνης στὸν ἑλληνικὸ λαὸ τῶν Κοτυώρων ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ξενοφῶντα ὁ ὁποῖος τελειώνει τὸ σχετικὸ του ἱστόρημα μὲ τοῦτα τὰ λόγια: «Ἐκ τούτου ξενία τε ἔπεμπον οἱ Κοτυωρίται...» (ἴδιο κεφ. παρ. 24-25). Που θέλει νὰ πεῖ: Μετὰ

τὴν ἄλλη ἀγόρευση που ἔκαμε ἓνας ἄλλος ἀπὸ τὴν ἀντιπροσωπεῖα τῆς Σινώπης, —ὁ Ξενοφώντας δὲν ἀναφέρει τ' ὄνομά του— που μὲ γνώση καὶ πατριωτισμὸ διόρθωσε τὸν ἐπιτόλαιο καὶ πολυλογᾶ Ἑκατόνυμο, οἱ Κοτυωρίτες ἔδειξαν αὐθόρμητα κ' ἐλεύτερα τὰ αἰσθήματα φιλοξενίας καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς Μυρίους, στέλνοντάς τους δῶρα διάφορα —«ξένια»—, ἐνδεικτικὰ τῶν φυλετικῶν τους δεσμῶν καὶ τῆς φιλοξενίας τους καὶ ἐρωτώντας τους κατὰ ποῦ θὰ πᾶνε τώρα, ὥσπου νὰ φτάσουνε στὰ σπίτια τους —ἀπὸ ἐνδιαφέρο βέβαια.

Ἡ παλιά τοπογραφία.

Τοπογραφικῶς τὰ Κοτύωρα τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀρχινοῦσαν ἀπὸ τὸ σημερινὸ Μποζοῦκ - Καλέ (ἐρειπωμένο κάστρο) ἢ Κλησέ - Μπουρνού, ἀπὸ ἐρείπια ναοῦ κοντὰ ἐκεῖ, 2 περίπου χλμ. δυτικότερα ἀπὸ τὰ νέα Κοτύωρα. Ἐφταναν ἕως τὸ μέσο τῶν σημερινῶν Κοτυώρων καί, σὲ οἰκισμοὺς ὁλοένα ἀραιότερους λίγο ἀνατολικότερα, ἕως τὸ τορινὸ Μπουτζάκ - μαχαλεσὴ (συνοικία τοῦ κόλπου), ὅπου στὶς ἡμέρες μας καὶ τώρα τὸ Διοικητήριον, οἱ Στρατῶνες, ἡ ἀγορὰ καὶ ὁ λιμένας. Ἡ θέση τοῦτης «Μπουτζάκ» εἶναι ὁ ἴδιος ὁ κόλπος, που τὸν ἀναφέρει ὁ Ἀνώνυμος συγγραφέας τοῦ «Περίπλου Εὐξείνου Πόντου»: «Ἀπὸ δὲ τῶν Κοτυώρων κόλπος ἐκδέχεται» (παρ. 34). Καὶ ὁ λόγιος Κοτυώρων Θεμιστοκλῆς Παστιάδης γράφει: «Τὰ ἐπὶ Ξενοφώντος Κοτύωρα ἔκειντο καὶ κεῖνται ἔνθα τὸ νῦν Μποζοῦκ - Καλέ, ἦτοι ἐρηρριμμένον φρούριον, καὶ ἔξετείνοντο μέχρι τῆς νῦν πόλεως Ὁρτοῦ, ἐντὸς κόλπου, ὅστις κατὰ σκανδαλώδη σύμπτωσιν καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων Μπουτζάκ - μαχαλεσὴ καλεῖται, ἦτοι «συνοικισμὸς τοῦ Κόλπου» (Π. Φύλλα τ. 14 σελ. 64). Εἶναι ὁ μόνος κόλπος. Διότι δυτικότερα, πέρα ἀπὸ τὴ σημερινὴ τοποθεσία Τάπια μόνον ἓνα λιμάνι βρίσκεται ἕως τὴ θέση Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ ἕως τὸ Μποζοῦκ - Καλέ, λιμάνι πολὺ μικρό, συνάρτημα τοῦ ὅλου κόλπου. Εἶναι τὸ Κιράζ - λιμανή. Τὸ ὄνομα δείχνει ὅτι πρὶν ἢ περιοχὴ ἦταν κατάφυτη ἀπὸ κερασιές. Εἶχε τέτοιες καὶ στὶς μέρες μας. Κυρίως ὁμως ἀποτελοῦσε ἤδη λεφτοκαρεῶνες.

Ἡ ἀρχαία πολιτεία ἀπλωνόταν ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ κατεβαίνουν ἡρεμα οἱ πλαγιές λόφων ζωγραφιστῶν καὶ τελείωνε στὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ Μπόζτεπε, μεσημβρινοῦ ὄριου, μὲ ὕψος 510 μ., πλαισιωμένη ἀπὸ παραλία πλούσια σὲ ποικιλία φυσικῆς ὁμορφιᾶς ἕως τὰ σήμερα. Τὸ Μπόζτεπε εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ παραβούνια τῆς ὁροσειρᾶς Καραγκιόλ, ὑψόμετρο 3035, καὶ Καπάκτεπε, που κατεβαίνουν ἄλλοῦ ἀπότομα καὶ ἄλλοῦ ὄμαλα πρὸς τοὺς γιалоὺς τῆς ὅλης περιφέρειας Κοτυώρων (Ὁρτοῦ). Ἀντίκρυ, νοτιοανατολικά, ἰσφώνεται τὸ Καπάτιζ, ἴσο σχεδὸν στὸ ὕψος μὲ τὸ Μπόζτεπε.

Λείψανα έλληνικότητας.

Ἀπομεινάρια τῆς παλιᾶς έλληνικότητας τοῦ τόπου —τὰ περίχωρα τὰ κατοικοῦσε ντόπια καθυστερημένη φυλή, οἱ Τιβαρηνοὶ— εἶναι κεραμοποιεῖο που ἀνακαλύφτηκε τὸ 1880, κατὰ τὸ ἄνοιγμα θεμελίων γιὰ στρατώνες. Τὰ κεραμίδια που βρέθηκαν ἐκεῖ, εἴχανε στὴν ἀριστερὴ γωνία τὸ σῆμα τοῦ ἐργοστασίου, δηλαδὴ ἀποτυπώματα πουλιῶν καὶ τὴν ἐπιγραφή:

Πυθοκλέους Ἀστυνόμου - Ἀριστέας κεραμεύς.

Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ κατάρθεσε ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς Κοινότητας Κωνσταντῖνος Ψωμιάδης στὸν Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως.

Στὴν ἴδια περιοχὴ καὶ χαμηλότερα, κοντὰ σὲ τριώροφο πέτρινο χτίριο καὶ δίπλα στὰ τουρκικὰ μνήματα τῆς ἀγορᾶς στὶς μέρες μας, δωρεὰ τοῦ Ἰωάννη Ἀ. Ἰωακειμίδη στὴν Κοινότητα, (που χρησιμοποιήθηκε ὡς Ἱερὰ Μητρόπολη ἀπὸ τὸ 1904 ἕως ἓνα χρονικὸ διάστημα καὶ ἀργότερα ὡς τηλεγραφεῖο), βρέθηκε ἐπίσης ἓνα ἀγαλματάκι χρυσό, ἴσως τοῦ Ἑρμῆ. Ὁμοίως ἐπίγραμμα ἀπὸ τοὺς καλοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους, που ἀντίγραφό του πῆρε ὁ Ρῶσσος ἀρχαιολόγος Θεόδωρος Οὐσπένσκυ (Π. Φύλλα τ. 14 Θ. Παστιάδης «Ἡ πόλις Κοτύωρα»). Ἐπιγραφές παραπλήσιες βρέθηκαν καὶ στὸ Μποζοῦκ - Καλέ.

Ὁ ἀκούραστος σκαπανέας τῆς Ἱστορίας καὶ Λαογραφίας τοῦ Πόντου Σάββας Ἰωαννίδης γράφει σχετικῶς: «...μετὰ δὲ τὸν κόλπον τῆς Βόνας εἶναι ἡ ἄκρα ἢ καλουμένη Μποζοῦκ - Καλέ, ὅπου πρέπει νὰ ζητῆται ἡ θέσις τῶν ἀρχαίων Κοτυώρων ἔχουσά τινα λείψανα ἀρχαῖα καὶ ἀσυναρτήτους τινὰς καὶ διεφθαρμένας ἐπιγραφάς· καὶ ἀπὸ τούτου μετὰ μίαν ὥραν κεῖνται τὰ σημερινὰ Κοτύωρα, τουρκιστὶ Ὅρδοῦ καλούμενα... Τὰ δὲ Κοτύωρα εἶναι ἡ σημερινὴ Ὅρδοῦ ἢ μᾶλλον συνέχεια ἐκείνων δεικνυόντων ὡς ἐκ τῶν φαινομένων ἐρειπίων τὴν ἀρχαίαν των θέσιν ἡμίσειαν περίπου ὥραν πρὸς Δυσμὰς τῆς σημερινῆς Ὁρτοῦς, ὅπου τυχαίως εὐρέθησαν πολλαὶ ἀρχαιότητες, οἷον πῆλινα ἔργα, ἀγαλματῖα τινα καὶ μάλιστα ἐν χρυσοῦν κατὰ τὸ 1866 ἔχον πτερὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, πιθανὸν τοῦ Ἑρμοῦ· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τάφοι φαίνονται λελαξευμένοι...» (Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας σελ. 208 - 210 Κων)πολις 1870).

ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Τύχη - καταδίκη Κοτυώρων.

Ἀπὸ τὸ 301 π. Χ. οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἶχαν ἀδιαφορήσει γιὰ τὸν Πόντο. Αἰτία οἱ αἰώνιες προσωπικῆς ἀντιμαχίαι. Ἐπωφελήθηκαν λοιπὸν οἱ πρὶν Πέρσες σατράπηδες (διοικητῆς) καὶ ἱδρυσαν ἐκεῖ ἀνεξάρτητο Κράτος, τὸ Κράτος τῆς Παφλαγονίας καὶ τῆς — Καππαδοκίας «τῆς πρὸς Πόντον», μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἀμάσεια, ὕστερα τὴν Ἀμισὸ καὶ ἀργότερα τὴ Σινώπη. Ἑλληνικὸ βέβαια στὴν οὐσία, σὲ καιρὸ που τὸ Περσικὸ Κράτος τὸ ἴδιο εἶχε καταλυθεῖ ἀπὸ τὸ Μεγαλέξαντρο καὶ στὰ παράλια καὶ τὴν ἐπιθαλάσσια ζώνη ἐπικρατοῦσε τὸ Ἑλληνικὸ κ' ἐξελληνισμένο στοιχεῖο, που καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Πόντου εἶχε εἰσχωρήσει βαθιὰ καὶ ἱδρυσεν τὶς πολιτείας Κόμανα, Κάβειρα (Σεβάστεια), Ἀμάσεια κλπ. («Ὁ Πόντος καὶ τὰ δίκαια τοῦ ἐν αὐτῷ Ἑλληνισμοῦ» Δ. Η. Οἰκονομίδου σελ. 136, ἐν Ἀθήναις 1920).

Οἱ σατράπηδες αὐτοὶ πήρανε μόνοι τους τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ. Ἕνας ἀπὸ αὐτούς, τέταρτος στὴ σειρά, ὁ Φαρνάκης ὁ Α' (183 - 156 π. Χ.), παπποῦς τοῦ Μιθριδάτη τοῦ Μεγάλου, φιλοδόξησε νὰ ἱδρύσει μιὰ πόλιν ἐπονόματί του. Καὶ μὲ αὐθαίρετο καὶ βίαιο τρόπο ἀνάγκασε τὴ μεγαλύτερη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ μαζί καὶ ὅλες τὶς ἀρχοντικές οἰκογένειες, φρυσιὰ, τῶν Κοτυώρων ν' ἄλλοξοτοπήσουν, νὰ ἐποικίσουν τὴ νέα πολιτεία που θέλησε αὐτὸς νὰ συστήσει, τὴ Φαρνακία ἢ Φαρνακεία. (Κ. Τεξιέ «L'Asie Mineure - Périple du Pont Euxin» σελ. 619). Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ Φαρνακία; Ποῦ μετατοπίστηκαν — ἀναγκαστικὰ — οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι;

Ἐγγραψαν καὶ ἰσχυρίστηκαν κατὰ τοὺς νεότερους χρόνους διάφοροι λόγιοι ὅτι ἡ Φαρνακία αὐτὴ εἶναι ἡ σημερινὴ Κερασούντα, ἀπ' τὴν ὁποία τὰ Κοτύωρα τὰ σημερινὰ ἀπέχουν 3 ὥρες ἀεροπορικῶς. Ὅχι ὅμως πειστικά, ἀποδεικτικά. Καὶ δίχως νὰ συμφωνοῦν μεταξὺ τους. Τὴν ἀλήθεια στὸ προκείμενο τὴν ἀδράχνει ὁ ἀείμνηστος Κοτυωρίτης λόγιος Θεμιστοκλῆς Παστιάδης (Π. Φύλλα τ. 10, σελ. 2 - 4), που μὲ στόχασιν ζηλευτὴ τοποθετεῖ τὴ Φαρνακία, πολιτεία πολυάνθρωπη κατὰ τὴν κτίσιν της καὶ γιὰ κάμποσο καιρὸ μετὰ, μὲ διοικητικὴ γύρω περιφέρεια μεγάλη, δυτικὰ ἀπὸ τὰ Κοτύωρα, πάνω στὰ ψηλόμετα τοῦ Ἰασονεῖου ἀκρωτηρίου καὶ μιὰ ὥρα παραμέσα ἀπ' τὴ θάλασσα, μὲ ἐπίνειον τὴ σημερινὴ Τσάκα. Εἶναι τὸ Φερνέκ (τουρκικὸς φωνητικὸς μετασχηματισμὸς τῆς Φαρνακίας) τῶν ἡμερῶν μας ἐκεῖ, χωρὶς ἤδη ἑλληνικὸ ἔως τὸ 1922, που σήμερον δὲν ὑπάρχει πιά οὔτε ὡς τουρκικόν. Σῶζει ἀκόμα ἀρχαῖα μνημεῖα, λείψανα κάποιου ἀρχαίου μεγαλείου ὡς κατοικία μυθρι-

δατιζὼν βασιλικῶν οἰκογενειῶν. Ὁ Θ. Παστιάδης στή σελ. 4 τοῦ πιοπάνω τ. τῶν Π. Φύλλων προσθέτει σχετικά ὡς κατακλείδα τὰ ἐξῆς: «Τὸ χωρίον Φερνέκ, ἡ ἀρχαία Φαρνακία, ἡ συνεχόμενη τῇ περιφερείᾳ τῆς Σιδήνης, κεῖται εἰς περίοπτον καὶ λαμπρὰν τοποθεσίαν, ἔνθα ὑπερήφανα ἄλλοτε ποτε ὑψοῦντο τὰ βασίλεια τοῦ βασιλέως Φαρνάκου. Ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ἐσκορπισμένων ἐρειπίων καὶ τῶν δαφνωδῶν τοπίων ὑψοῦντο τὰ ὑψηρεφῆ μέγαρα, ἐν τοῖς ὁποίοις, κατὰ τὸν Χαιρωνέα Πλούταρχον, διητῶντο καὶ ἦσαν καθ' ἡσυχίαν ἀποκείμεναι αἱ ἀδελφαὶ καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ κατὰ Νεοκαισάρειαν (νῦν τουρκιστὶ Νιζάρ) περὶ τὸ πεδῖον τοῦ Λύκου ποταμοῦ ἡττηθέντος Μιθριδάτου. Ἡ συνοικισθεῖσα ἀπὸ τῆς πόλεως Κοτυώρων πολυάνθρωπός ποτε Φαρνακία ἠρίθμει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν εἴκοσι καὶ μόνον οἰκογενείας χριστιανῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν αἰδηρουργίαν καὶ γεωργίαν. Μόνον ἐρείπια ἐσώζοντο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τοῦ ποτὲ μεγαλείου τῆς πολυανθρώπου ἐκείνης πόλεως, δύο ὑπερμεγέθεις σαρκοφάγοι ἐκ μελαίνης σκληρᾶς πέτρας ἐπὶ τινος γηλόφου, ἡ μία παραπλεύρως τῆς ἄλλης».

Θ' ἀκολουθήσω τὸν σεβαστῆς μνήμης Θ. Παστιάδη —που μὲ πάθος κ' ἐπιτυχία ἀπὸ τὸ 1890 ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἱστορία παραλιακῶν πόλεων καὶ τοποθεσιῶν τοῦ Πόντου στὸ περιοδικὸ «Ξενοφάνης» τῆς Ἀθήνας —στὴ θέση που πῆρε πάνω στὸ ἐπίμαχο θέμα: Ὁ Πόντιος γεωγράφος Στράβων, ἀπ' τὴν Ἀμάσεια (60 π. Χ. ἕως 19 μ. Χ.), στὰ «Γεωγραφικά» του λέει: «Μετὰ δὲ τὴν Σιδήνην ἡ Φαρνακία ἐστίν, ἐρυμνὸν πόλισμα, εἴτα Τραπεζοῦς...». Καὶ γιὰ ν' ἀπαριθμήσει μὲ τὴ σειρά τους τ' ἀκρωτήρια καὶ τὶς παράλιες πολιτεῖες, κάνοντας πάλι ἀρχὴ ἀπὸ τὴν Ἀμισὸ καὶ προχωρόντας ἀνατολικά, συνεχίζει: «Ἐν δὲ τῇ παραλίᾳ ἀπὸ Ἀμισοῦ πλέουσιν ἡ Ἡράκλειος ἄκρα πρῶτόν ἐστιν, εἴτα ἄλλη ἄκρα τὸ Ἰασόνιον καὶ Γενήτης, εἴτα Κύτωρος, πολίχνη ἐξ ἧς συνφύκισθη ἡ Φαρνακία, εἴτ' Ἰσχόπολις, εἴτα κόλπος ἐν ᾧ Κερασοῦς τε καὶ Ἐρμωνάσσα, κατοικίαι μέτριαι, εἴτα τῆς Ἐρμωνάσσης πλησίον ἡ Τραπεζοῦς...». (Ἔκδοσις G. Kramier, Berlini 1852 Βιβλ. 12, κεφ. 17-18). Σημειῶνω, γιὰ ὅποιον χρειαστεῖ, ὅτι Ἰσχόπολις εἶναι ἡ Τρίτολη.

Στὸ ἴδιο 12ο βιβλίον, κεφ. 30 ὁ ἴδιος συγγραφέας προσθέτει: «...Τῇ γὰρ Φαρνακίᾳ συνεχῆς ἐστὶν ἡ Σιδήνη...», κολλητὴ, συνεχόμενη χωρογραφικὰ εἶναι ἡ Σιδήνη, ἡ περιφέρεια τῆς Σίδης, τῆς σημεινῆς Φάτσας μὲ τὴ Φαρνακία, δὲν μεσολαβεῖ δηλαδὴ ἄλλη ἔκτασις ἢ χώρα μὲ διαφορετικὸ ὄνομα ἀνάμεσα στίς δυό. Εἶπε κιόλας ὁ ἴδιος παραπάνω ὅτι μετὰ τὴ Φαρνακία ἀμέσως ἀνατολικά ἔρχονται τὰ Κοτύωρα;

Τρεῖς διαπιστώσεις ξεπηδοῦν ἀπὸ τὰ κεῖμενα που ἐξετάσαμε:

1η) Ἡ Φαρνακία που ἴδρυσεν ὁ Φαρνάκης ὁ Α' βρισκότανε μεταξὺ Φά-

τσας καὶ Κοτυώρων, δυτικὰ λοιπὸν ἀπὸ τὰ Κοτύωρα, ὅχι ἀνατολικά, ὅπως εἶναι ἡ σημερινὴ Κερασούντα καὶ ἡ παλιά, τὸ Ἑσκή Κιρεσόν. 2η). Ἡ ἴδια αὐτὴ Φαρνακία εἶναι συνεχόμενη μετὰ τὴν περιφέρειαν τῆς Φάτσας, δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχε ἄλλη ἐνδιάμεση χώρα μετὰξὺ Σιδήνης καὶ Φαρνακίας. Ἄν μεσολαβοῦσε, νὰ ποῦμε, ἡ χώρα τῶν Μοσσυνοίκων, τότε ἡ θέση τῆς Φαρνακίας θὰ ἦταν ἀνατολικά ἀπὸ τὰ Κοτύωρα καὶ 3η) Τούτῃ εἶναι ἡ Φαρνακία που συνοικίστηκε ἀπὸ Κοτυωριῖτες.

Τώρα: Ἐάν ἄλλη πολιτεία, μετὰ τὴν προκομμένην πράξιν τοῦ Φαρνάκη τοῦ Α', τιμήθηκε καὶ αὐτὴ μετὰ τὸ ἴδιο ὄνομα ὅπως ἡ Ἑρμώνασσα καὶ ἡ σημερινὴ Κερασούντα, (αὐτὴ τὸ κράτησε τ' ὄνομα μόνο ἕως τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ 2ου αἰ. μ. Χ.), ἄλλο θέμα εἶναι αὐτό, ἄσχετο μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Φαρνακίας ἀπὸ τοῦ Φαρνάκη τὸν Α' καὶ μετὰ τὸν τρόπον τῆς ἰδρύσεώς της. Ὁ στοχαστικὸς ἐρευνητὴς τῶν Ποντιακῶν Θ. Παστιάδης ἔχει δίκαιον εἰς τὴν θέσιν που πῆρε.

Τὸ τελικὸν συμπέρασμα γιὰ τὰ ἀρχαῖα Κοτύωρα, που μᾶς ἐνδιαφέρει ξεχωρὰ ἐδῶ, εἶναι ὅτι, ἡ πολιτεία ἐκείνη που αἰῶνες π. Χ. ἰδρύθηκε τρίτη στὸν Πόντον ἀπὸ τὴ Μητρόπολιν Σινώπην καὶ ἔπαιξε τὸ ρόλον της ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς πολιτιστικοὺς ἐξελληνιστικοὺς πυρῆνες τοῦ τόπου — μετὰ τὴν αὐταρχικὴν ἐκείνην πράξιν τοῦ Φαρνάκη τοῦ Α' δέχτηκαν χτύπημα βαρύντατο, καταντῆσαν κατὰ τοὺς μεταγενέστερους χρόνους, τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς δηλαδὴ, ἡ ἐνάμισιν αἰῶνα π. Χ. καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες μετέπειτα ἓνα μεγάλο χωριὸν, δίχως ὄντοτητα πιά.

Ἄς δοῦμε μιὰ ἀκόμα μελαγχολικὴ μαρτυρία, σχετικὴ, που ἔγινε 1½ περίπου αἰῶνα μετὰ τὸ Στράβωνα: Ὁ Νικομηδεύτης Ἀρριανός, ὁ ἱστορικὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τοπάρχης τοῦ Πόντου (καὶ τῆς Καππαδοκίας) τὸν καιρὸν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐξουσίας καὶ τοῦ Ἀυτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἀπὸ τὸ 130 ἕως τὸ 136 μ. Χ., στὸν «Περὶ πλουν Εὐξείνου Πόντου» — τόμος 2ος κεφ. 16 παρ. 24 ἔκδοσις Ag. Roos 1928 — λέει: «Ἀπὸ δὲ Κιλικίων νήσου πέντε καὶ ἑβδομήκοντα στάδιοι ἐν Βοῶνι ὁρμος ναυσίν. Ἐντεῦθεν εἰς Κοτύωρα ἐνενήκοντα. Ταύτης ὡς πόλεως Ξενοφῶν ἐμνημόνευσε καὶ λέγει Σινωπέων ἄποικον εἶναι· νῦν δὲ κόμη ἐστὶ καὶ οὐδὲ αὐτὴ μεγάλη».

Ἡ πιοπάνω Κιλικίων νῆσος εἶναι τὸ Χοϊνάτ - Καλεσὴ, μετὰξὺ Ἰασονείου ἀκρωτηρίου καὶ Βόνας.

ΜΕΣΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

τὴν «κώμην καὶ οὐδὲ αὐτὴν μεγάλην» τοῦ Ἀρριανοῦ στὴ χιλιόχρονη ζωὴ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, οὔτε τὸν καιρὸ τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας. Ἐνῶ δυὸ γειτονικὲς πολιτείες, ἡ Οἰνὴ δυτικά, σὲ ἀπόσταση $3\frac{1}{2}$ ὥρες ἀεροπορικῶς ἀπὸ τὰ σημερινὰ Κοτύωρα (ἡ ὁμορφὴ Οἰνὴ μὲ τίς τόσες προκοπὲς τῆς παλιὰ καὶ ἕως τὸν 19ον αἰ.), ἡ Κερασούντα ἡ νέα (ὄχι ἡ Κερασούντα τοῦ Ξενοφώντα), ποὺ ἡ ἰδρυσιμὴ τῆς πρώτης μόλις ξεπερνᾷ τοὺς 2 αἰῶνες π. Χ. ὅπως ἴσως καὶ τῆς δεύτερης, ἀκμάζουν καὶ ἀναδείχονται σ' ὅλη τὴν περίοδο αὐτή, ἀποτελοῦνε μάλιστα ζηλευτὲς αὐτόνομες ἡγεμονίες μέσα στοὺς κόλπους τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν τοῦ Πόντου. Τέτοια μοῖρα πῆραν τὰ ἀρχαῖα Κοτύωρα, τὸ θῦμα τοῦτο τῆς αὐταρχικότητος τοῦ μελοδραματικοῦ Φαρνάκη τοῦ Α'.

Τουρκικὴ κατάκτηση.

Πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Τραπεζούντας, ἀκόμα καὶ τῆς Πόλης, στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 15ου αἰ. οἱ Τουρκομᾶνοι ντερεμπεῆδες (τιμαριούχοι) ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Μελέτ (Μελίτη κατὰ τὸν Σ. Ἰωαννίδη, ὅπου παραπάνω, καὶ Μελάνθιον κατὰ τὸν Γ. Σκαλιέρη στὸ ἔργο του «Λαοὶ καὶ Φυλαὶ τῆς Μ. Ἀσίας» σελ. 48) καὶ Χαψάμανα (Κιόλκιοι) κυριεύουν τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἐξελληνισμένα πιά περὶχώρα τῶν Κοτυώρων, μεταβάλλουν καὶ τὰ χωριά ἀκόμα σὲ βοσκοτόπια γιὰ τὰ ποιμνιά τους. Τὰ παλιὰ Κοτύωρα νεκρώνονται ὁλότελα. Καρτεροῦν ἀκίνητα καὶ τὸν πολιτικὸν τοὺς θάνατο. Καμιά ἀντίδραση ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα. Οἱ Κομνηνοὶ εἶχαν τότε τίς δικές τους λαχτάρεις...

Σὲ λίγο ἡ ἐξουσία ὅλης τῆς χώρας, μαζί καὶ τῶν Κοτυώρων περνᾷ στοὺς Ὀσμανίδες Τούρκους. Ἡ καταστροφή εἶναι πιά συμπληρωμένη. Τίποτε τὸ ἑλληνικὸ δὲν ἀπομένει στὸν τόπο. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι σφάζονται, τουρκεύουν, καταφεύγουν —ὅσοι προφταίνουν— στὸ ἐσωτερικόν.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μετατοπίζονται τ' ἀρχαῖα Κοτύωρα. Ξεπατώνονται καὶ περιορίζονται πολὺ ἀνατολικότερα ἀπὸ τὸ Μποζοῦκ - Καλέ, στὸ Μπουτζάκ μαχαλεσὴ ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, τοπωνύμιον ποὺ γιὰ αἰῶνες μοιραζόταν μαζί μὲ τὴ λέξη Ὀρτοῦ τ' ὄνομα τῆς νέας πολίχνης, διότι, ὅπως λέει ὁ Θ. Παστιάδης: «... ἐπὶ τῶν δεμάτων μανιφατούρας, ἅτινα ἐξ Ἀγγλίας ἐστέλλοντο, ἐσημειοῦτο τὸ ὄνομα Μπουτζάκ (Π. Φύλλα τ. 10 σελ. 64).

Στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸ Μποζοῦκ - Καλέ ἕως τὴν δυτικὴ ἄκρην τῆς σημερινῆς πόλης ἐποικίζεται μετὰ τὴν κατάκτηση τὸ Κετσήκιοι μὲ οἰκισμοὺς πρὸς τὰ δυτικὰ ὁλοένα καὶ ἀραιότερους. Ἴσως τὸ χωριὸ αὐτὸ συστάθηκε, κατὰ τὸ περισσότερον μέρος, ἀπὸ Κοτυωρίτες ποὺ τουρκεψαν. Ἔως τίς μέρες μας 2 ἢ 3 Τούρκοι τοῦ τόπου αὐτοῦ ἔχουν τὸν τύπον τῆς φυλῆς τους, τὸ Μογγολικόν. Ὅλες οἱ ἄλλες φυσιογνωμίες εἶναι ὁλοκάθαρα ἑλληνικές.

Τούτον, τέλος, τὸν ἴδιο καιρὸ τὰ Κοτύωρα ἀλλάζουν τ' ὄνομά τους μὲ τὸ τουρκικὸ Ὅρτοϋ. Ἡ λέξι σημαίνει Στρατόπεδο, Ἔδρα Στρατιάς. Καὶ ἀκριβῶς οἱ Τούρκοι χρησιμοποίησαν τὴν Ὅρτοϋ ὡς βάση γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Τραπεζούντας ἢ γιὰ ἐπιδρομὲς ἐναντίον της καὶ τῶν κτήσεών της.

Στὴν δυτικὴ παραλιακὴ ἄκρη τῆς σημερινῆς πόλης βρίσκεται τοποθεσία που ὀνομάζεται Τάπια. Ἡ λέξι σημαίνει ὀχυρό. Παρουσίαζε, ὡς τὰ τελευταῖα, ἔχνη ὀχυρωμένης τοποθεσίας μὲ μέτωπο πρὸς τὴ θάλασσα καὶ ὑπόγεια καταφύγια. Συχνὰ ξεθάβονταν ἐκεῖ σφαῖρες σιδερένιες, ἀπὸ κεῖνες ἀσφαλῶς που χρησιμοποιοῦσανε στὰ τηλεβόλα τῆς ἐποχῆς.

Ἄς κλείσουμε τοὺς Μέσους ἢ Βυζαντινοὺς χρόνους μὲ μιὰ γενικότερη αὐθεντικὴ θεώρηση τῆς κατάστασης ὥπως αὐτὴ παρουσιαζόταν πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Τραπεζούντας. Ὁ Π. Τριανταφυλλίδης, ὁ συγκινημένος μελετητὴς τῶν Θρύλων καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀναφερόμενος στὴν πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἐποχὴ, γράφει: «Καὶ ἡ Ὅρδοϋ (Κοτύωρα) κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Τούρκων ὑπέκυψε πολὺ πρότερον, οἷτινες ἀνέδειξαν αὐτὴν ὀρμητήριο τῶν ἐπιχειρήσεων των, στήσαντες αὐτόθι στρατόπεδον, ἐξ οὗ ἐδόθη αὐτῇ καὶ τὸ ὄνομα· τὴν αὐτὴν ἔσχον τίχην καὶ αἱ ὑπερκείμεναι χώραι, πρὸ αὐτῆς ὑπὸ Τουρκομάνων ἐρημωθεῖσαι Χριστιανῶν. (Οἱ Φυγάδες σελ. 37, Ἀθῆναι 1870).

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Τουρκοφάνεια στὸν Δυτικὸ Πόντο.

Ἔως τὸν 18ο αἰῶνα ἔχνος ἑλληνικὸ δὲν ἐμφανίζεται στὰ Κοτύωρα, στὸ νέο πόλισμα, στὴν τουρκικὴ Ὅρτοϋ. Ὁ Λοσίθεος, Πατριάρχης Ἱερουσολύμων, στὴν Ἱστορίά του «Περὶ τῶν ἐν Ἱερουσολύμοις Πατριαρχευσάντων» (Βιβλ. 12, κεφ. Θ. σελ. 1229) σ' ἓνα ταξίδι τοῦ ἀπὸ τὴν Πόλη ἕως τὴν Τιφλίδα τῆς Γεωργίας (Γ'ρούζια, Καύκασος) τὸ 1681, ἀρχινώντας ἀπὸ τὴ Χηλή, ἀναγράφει στὰ πεταχτὰ παράλιας πολιτεῖες καὶ χωριά, ὅπου κατοικοῦσαν Ἕλληνες τότε, καὶ προσθέτει: «... Ὅτι ἄκρα τις ἀντίκρου τοῦ Ἰνέου λεγομένη Ἰασώνη μαρτυρεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀργοῦς καὶ τὸ πλεῦσιμον τοῦ Ἰάσονος ἀληθινά Ὅτι ἐν Κερασσοῦντι εὐρίσκονται μερικοὶ χριστιανοὶ ὁμοίως καὶ ἐν Τριπόλει...». Γιὰ τὰ Κοτύωρα (Ὅρτοϋ τότε) δὲν λέει τίποτε, ἂν δηλαδὴ εἶχε τότε ἐκεῖ Ἕλληνες ἢ ὄχι. Δὲν ἄραξε ἐκεῖ τὸ καράβι; Ἔστω. Μὰ ἂν ὑπῆρχαν Ἕλληνες ἐκεῖ, καὶ θ' ἄκουε, κάτι θὰ ἔλεγε ὁ Πατριάρχης μας. Ὑπάρχει ἄλλωστε ἡ ἀσάλευτη, ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ, παράδοση ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔποικοι κατέβηκαν στὴν Ὅρτοϋ τὸ 1765.

Ἐπιβάλλεται στο σημεῖο τοῦτο νά ἐπισκοπήσουμε τήν εἰκόνα που παρουσιάζουν μετὰ τήν ἄλωση τῆς Τραπεζούντας ἀπό τοὺς Τούρκους, που συνέβη τὸ 1461, καὶ οἱ ἄλλες παραλιακές, καὶ μὴ, πολιτεῖες τοῦ Πόντου. Ὁ Περικλῆς Τριανταφυλλίδης στο παραπάνω ἔργο του καὶ στίς σελ. 51 καὶ 52 γράφει: «...Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τοὺς περὶ Τραπεζοῦντα καὶ Κάνιν, ὅπου διὰ λόγους, οὓς θέλομεν ἐκθέσει παρακατιόντες, ἐπέζησεν ἀκμαῖος καὶ πυκνὸς Ἑλληνισμός, καθ' ὅλην τήν λοιπὴν Ποντικὴν εὐάριθμοι ἔμειναν Χριστιανοί· διότι μετὰ τὸ Ἱερὸν ἄκρον, ὅπερ εἶναι τὸ ὄριον τοῦ περὶ τήν Τραπεζοῦντα Ἑλληνισμοῦ, ἰθαγενεὲς ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀπαντῶμεν δεκάδας τινὰς οἰκῶν ἐν Τριπόλει (ἀρχαιότερον δὲ καὶ ἐν Κοράλοις), δεκάδας τινὰς ἐν Κερασσοῦντι, τοσοῦτους ἄλλους ἐν Οἰνῇ, ἐν Ἀμισφ εἰς ἡμιορμαίαν ἀπὸ τῆς τουρκικῆς πόλεως ἀπόστασιν, καὶ τινὰς ἐν Σινώπῃ καὶ εὐαρίθμους ἄλλας περὶ τὰ μεσογειώτερα...». Γιὰ ἑλληνικὲς οἰκογένειες στὴν Ὁρτοῦ, στο πόλισμα ἢ τὴν κωμόπολη που διαδέχτηκε τ' ἀρχαία Κοτύωρα, δὲν ἀναφέρει ὁ Π. Τριανταφυλλίδης. Γιατί; Διότι, ἀπλούστατα, δὲν ὑπῆρχαν.

Προβάλλει ἔτσι μιὰ γενικὴ θεώρηση πάνω στὴν κατάσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Πόντου μετὰ τήν ἄλωση τῆς Τραπεζούντας. Καὶ δίνει, αὐτῇ, εἰκόνα μαύρη καὶ θλιβερὴ τοῦ τότε ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ —ἀληθινὸ «βδέλυγμα ἐρημώσεως»! Καὶ ἀναρωτιέσαι: Τί, λοιπόν, ἀπόγιναν οἱ μυριάδες Ἕλληνες τοῦ Πόντου, τί ἀπόγιναν οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ στίς πόλεις καὶ τὰ χωριά μας;

Λιμάνι σωτηρίας.

Μὲ τὴν κατάκτηση καὶ τοῦ Πόντου ἀπὸ τὸ Μωάμεθ τὸν Πορθητῇ, πολλοὶ σφάχτηκαν, πολλοὶ τούρκεψαν μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, μὲ τὴ βία δηλαδὴ τοῦ ἀνελέητου φανατισμοῦ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου ἢ ἀπὸ ἠθικὴ χαλάρωση καὶ ἀπόγνωση, ὅπως συνέβη μὲ μεγάλο μέρος Ἑλλήνων ἀγροτῶν, ἢ ἀπὸ συμφεροντολόγα πολιτικὴ εὐθυγράμμιση ἀστῶν τῶν πόλεων πρὸς τοὺς χωρικοὺς μας. Πολλοὶ ὅμως πού εἶχαν τὴν ἠθικὴ ἀντοχὴ — μέσα σὲ μύριες δυσκολίες, στ' ἀπόμερα καὶ στ' ἀπόκοσμα καὶ στὰ ὄρεινά — νά ἐπιζήσουν ὥς Ἕλληνες καὶ Χριστιανοί, καταφύγανε, τέλος, κατὰ καιροὺς στὴν περιοχὴ Χαλδίας (Ἀργυρούπολη, Κρώμνη κλπ.).

Ὁ τόπος —που κι' αὐτὸς πρόσφερε ἀφθονο ἀνθρώπινο ὕλικὸ στο Ἰσλάμ— δέχτηκε πολλοὺς κατατρεγμένους μὰ ἀποφασιστικοὺς Πόντιους που ἐννοοῦσαν νά ζοῦνε μόνο μὲ τὴν δική τους ἐθνικὴ συνείδηση, μὲ τὸν δικό τους τὸν ἑλληνοχριστιανικὸ πολιτισμό. Ἦσαν οἱ διαλεχτοί, ἦσαν ἢ πὶο ἄξια μερίδα τῶν Ἑλληνοποντίων.

Καὶ ἦσαν ἢ Χαλδία ὁ πὶο πρόσφορος τόπος. Πῶς; Ἡ περιοχὴ ἦτανε μεταλλοφόρα. Οἱ κόλποι της ἔκρυβαν ἄργυρο, χαλκό, μολύβι,

χρυσό. Ἦδη οἱ Κομνηνοὶ Αὐτοκράτορες τοῦ Πόντου ἐκμεταλλεύονταν τὸν ὑπόγειο τοῦτον πλοῦτο. (Οἱ Φυγάδες II. Τριανταφυλλίδου σελ. 61). Μετὰ τὴν ὑποδούλωση τῆς χώρας ἡ ἐκμετάλλευση πέρασε σὲ χέρια ιδιωτῶν. Τὸ 1530 (70 χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τραπεζούντας) ὁ Σουλτὰν Μουράτ ὁ Β' ἐπισκέφτηκε τὴν Ἀργυρούπολη. Μελέτησε τὸν τρόπο ἐκμετάλλευσης τῶν μεταλλείων, τὴν ἀπόδοσή τους, τὸ ἀνθρώπινο ὕλικὸ τὸ κατάλληλο γιὰ τὴν δουλειά. Καὶ τὰ κήρυξε κρατικά. Ἀνάθεσε τὴν ἐκμετάλλευση σὲ Ἕλληνες Ἀρχιμεταλλουργοὺς (Οὐσταμπασηδες), ἔδωσε καὶ σ' αὐτοὺς καὶ στὸ τεχνικὸ καὶ ἐργατικὸ προσωπικόν, Ἕλληνες ὄλους, προνόμια, ἀσυδοσίες, ἐλευτερίες. Ἀπαγόρευε στίς ἐπιτόπιες Δημόσιες Ἀρχές τὴν ἀνάμιξη στὸ ὄλο ἔργο τῆς μεταλλουργίας. Ὅρισε μόνο ἓνα Κυβερνητικὸ Ἐπίτροπο, τὸν Ἑμίνη, ποὺ ἐπόπτευσεν τὴν ἐξώρυξη καὶ τὸ ψήσιμο τῶν πολυτίμων μετάλλων, παραλάβαινε τὴν παραγωγή καὶ τὴν ἔστελνε στὴν Κωνσταντινούπολη (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου, Δημητρ. Ἀποστολίδου 1935, σελ. 93).

Δημιουργήθηκε λοιπὸν τὸν Πόντο, στὴν περιοχὴ Χαλδίας —ὅπως σὲ μικρότερη κλίμακα στὴ Νικόπολη Πόντου (Καράχισαρ) μετὰ τὴν παραγωγή τῆς στύψης καὶ τὰ μεταλλεῖα τῆς Λίτσας— μιὰ κάποια ἐλεύτερη ζωὴ. Ἐκεῖ βρήκανε σωτηρία καὶ πόρο ζωῆς πλείστοι ἀλλομερίτες Πόντιοι.

Σχετικῶς ὁ Π. Τριανταφυλλίδης λέει: «Ὁ μόνον δὲν ὑπέστη μείωσιν ὁ ἐνταῦθα Ἑλληνισμὸς ἀλλὰ ηὐξάνετο καὶ ἐπληθύνετο καὶ συνεπυκνοῦτο ὁσμέραι· διότι οἱ ἐν ἄλλοις μέρεσι πάσχοντες καταπιέσεις, ἐνταῦθα εὗρισκον ἀπαλλαγὴν καὶ ἀπολύτρωσιν, ἐδῶ ὁ δουλικὸς ζυγὸς δὲν ἦτον ἐπὶ τοσοῦτον ἀφόρητος· συνέτρεχον λοιπὸν πανταχόθεν καὶ συνεσωρεύοντο καὶ ἐπολιτογραφοῦντο, καὶ τὰ ἀπρσιτώτερα τῶν ὀρέων μετεποιοῦντο εἰς πολυάνδρους κόμας καὶ αἱ ἀγονώτεραι τῶν γαιῶν ἐκαλλιεργοῦντο...» (Οἱ Φυγάδες σελ. 62).

Ἔτσι πέρασε 3 σχεδὸν αἰῶνες ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, διαρκῶς πληθυνόμενον, προκόβοντα ὁλοένα...

Ἀνάστροφὴ πορεία.

Ὅμως ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα μ. Χ. συμβαίνει μιὰ μεγάλη ἀναστάτωση στὴ μεταλλοφόρα περιοχὴ τῆς Ἀργυρούπολης, ὅλης τῆς Χαλδίας: Ὁ συγκεντρωμένος αὐτοῦ ἑλληνοποντιακὸς κόσμος ὑπεραυξάνεται σὲ πληθυσμό. Ἡ γῆ, μᾶλλον ἄγονη ἀπὸ φυσικοῦ της, δὲν μπορεῖ νὰ τούς διατρέφει ὄλους. Μὲ τὸ ἀδιαχώρητο ποὺ δημιουργήθηκε ἀρχίζει ἡ οἰκονομικὴ στενοχώρια. Ὁ λαὸς μὲ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα, ποὺ μαζεύτηκε αὐτοῦ πρὶν, ἀπὸ διάφορους ἄλλους τόπους τοῦ Πόντου, καὶ γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῆς χώρας αὐτῆς καὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ του

ασφάλεια καὶ ἀνεξαρτησία, δημιουργεῖ τώρα ἀντίθετο ρεῦμα. Σκορπάει, ὅπως ἱστορίζει καὶ ἐρμηνεύει ὁ Π. Τριανταφυλλίδης στὰ προλεγόμενά του στοὺς «Φυγάδες» (σελ. 66 - 70), σὲ διάφορα μέρη ἀπ' ὅπου ἤξαιραν κατὰ παράδοση οἰκογενειακὴ πῶς κατάγονται —γιατὶ ὄχι;— ἢ καί, ἀπλὰ προγραμματισμένος, ἄλλοῦ, γιὰ νὰ βρεῖ πόρο ζωῆς. Μεταξύ τους καὶ πολλοὶ μεταλλεργάτες, ξεφεύγοντας τὴ σκληρὴ ἐκμετάλλευση καὶ τυραννία τῶν ὁμόφυλων ἀρχιμεταλλουργῶν, ὅπως τονίζει ὁ ἴδιος ὁ Π. Τριανταφυλλίδης. Ἄλλωστε οἱ Τοῦρκοι καὶ πέρα ἐκεῖ ἦσαν πιά ἡπιότεροι καὶ τὸ Τουρκικὸ κράτος κατόρθωνε ἱᾶν νὰ ἐπιβάλλει τὴν δύναμη τοῦ Νόμου λίγο - πολύ. Καὶ τὸ χάος τῆς αὐθαιρεσίας τῶν Τοῦρκων τι-

Συνοικία Ὑπαπαντῆς. Στὴν ὄψη, ἀριστερά, μέρος τῆς ἀρμενικῆς συνοικίας. (Τὸ πάρκο ἔγινε μετὰ τὴν Ἀνταλλαγή).

μαριωτῶν (ντερεμπεήδων), τοῦ Τοῦρκου γενικά τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰ-
 ὄνα μετριαζόταν ἀρκετά. (Π. Τριανταφυλλίδης ὅπου παραπάνω καὶ Δ.
 Ἀποστολίδης «Ἱστορ. τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου» σελ. 81). Ἡ ἀντί-
 θετη αὐτὴ πορεία τῶν Ἑλλήνων Χαλδίας πῆρε ὅλες τὶς διαστάσεις τῆς
 ἀργότερα, ὅταν τὸ ἄπλωμα τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας γενικά, τῆς με-
 ταλλουργίας εἰδικότερα μὲ τὴν διάδοση τῆς ἀτμοπλοίας ἄρχισε νὰ συνα-
 γωνίζεται καὶ νὰ χτυπᾷ τὴν ἐντόπια βιοτεχνία: ἐριουργία, σιδηρουργία,
 μεγειρικά σκεύη κλπ., ἰδιαίτερα τὴ μεταλλοπαραγωγή τῆς περιφέρειας.
 Τὸ Τουρκικὸ Κράτος παύει πιά νὰ χορηγεῖ τ' ἀνάλογα κεφάλαια στοὺς
 ἀρχιμεταλλουργούς. Ἡ παραγωγή ξαναγίνεται ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση.

(«Φυγάδες» σελ. 71, 75). Ἡ δουλειά, φυσικά, περιορίζεται καὶ τὰ οἰκονομικά περιθώρια στενεύουνε στὸν τόπο περισσότερο. Τότε, προπάντων, γίνεται ἡ ἐξόρμηση σὲ διάφορες ἄλλες περιοχὲς μεταλλοφόρες, στὰ περὶ χώρα τῆς Σεβάστειας, τῆς Ἀγκυρας (Ἀκτιγ - μαντέν, Τενέκ - μαντέν, Κιουμήσ' - μαντέν κλπ.), ἕως κάτω πρὸς τὴ νοτιοδυτικὴ καὶ πέρα ὡς τὴ βορειοδυτικὴ Μικρασία κλπ.

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς ἀνάστροφης κίνησης τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴ Χαλδία πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἐρίζοντα, εἰδικότερα πρὸς τὸν Δυτικὸ Πόντο, σπουδαιότατο ἀπὸ μόνο του ἀξίζει γενικότερη ἐπισκόπηση, γιατί ἀφορᾷ ὅλο τὸν Δυτικὸ Πόντο, πέρα ἀπ' τὴν Τραπεζούντα, καὶ ὡς ἓνα σημεῖο καὶ τὴ Μικρασία, τὸν Καύκασο. Ὡς ἀνατρέξομε πάλι στὸ γνωστὸ ἥδη Πόντιο ἱστορικὸ μας: «Ἡ περὶ τὸν Κάνιν χώρα, ἥτοι ἡ Χαλδαία, ὑπῆρξεν ἡ ἐστία, ἀφ' ἧς ὁ Ἑλληνισμὸς διεδόθη καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος· ἡ μεγάλη δεξαμενὴ ἀφ' ἧς μετωχετεύθη καὶ κατεπλημμύρησε καθ' ὅλας τὰς διαστάσεις· καὶ δυσμικῶς μὲν ἅπασαι αἱ προμνησθεῖσαι χῶραι, αἱ ὑπὲρ τὴν Τρίπολιν καὶ Κασσιώπην καὶ Κερασσοῦντα καὶ Πάτλαμαν καὶ αἱ περὶ τὴν Πουλαντζάκην καὶ Ὀρδοῦν καὶ Φαδισάνην, καὶ αἱ ὑπὲρ τὴν Οἰνόνην καὶ Ἀμισὸν καὶ δυσμικώτερον ἀκόμη ἐκ Χαλδαίας ἀπρὸςκίσθησαν» —ἀνακράζει μ' ἐνθουσιασμὸ ὁ Π. Τριανταφυλλίδης. (Οἱ Φυγάδες σελ. 54). Ναί. Γιὰ νὰ πῶ κ' ἐγὼ μὴ ταπεινὴ πληροφορία - ἀνάμνηση, ἃς προσθέσω: Ἐντύπωση μοῦ ἔκανε, ἀπὸ τὸν πρῶτον χρόνον που ἄρχισα νὰ φοιτῶ στὸ Γυμνάσιον τῆς Σαμψούντας (1910), ὅτι ὅλοι οἱ συμμαθητές μου οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ τόπου, μιλοῦσαν μεταξὺ τους ὅπως ἐμεῖς, τὴν ἀργυρουπολίτικη. Καὶ πέρασε καιρὸς, γιὰ νὰ βρῶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου.

Ὡς ὁλοκληρώσομε ὁμῶς τὴν εἰκόνα που μᾶς δίνει ὁ Π. Τριανταφυλλίδης: «Ἐκ τῶν μεταναστεύσεων καὶ τῶν ἀποικιῶν τούτων κατῴκισθησαν αἱ ἐκ τῶν τουρκομανικῶν ἐπιδρομῶν, πρὸ τῆς ἐπὶ τῶν Τούρκων κατακτήσεως, ἐρημωθεῖσαι χῶραι, ὧν ἐμνημονεύσαμεν καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν Τρίπολιν καὶ Κασσιώπην καὶ Κερασσοῦντα· καὶ ταύτης δὲ τῆς πόλεως οἱ κάτοικοι ὀλίγοι μόνον ἐναπελείφθησαν ἐκ τῶν παλαιῶν τῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν, οἱ πλεῖστοι ἀπὸ τῶν ἐκ Χαλδαίας μεταναστῶν ἔλκοντες τὴν καταγωγὴν· τὰ ὑπὲρ τὸν ποταμὸν Πάτλαμαν (πρὸς δυσμὰς τῆς Κερασσοῦντος εἰς ἡμιωριαῖον διάστημα ἐκβάλλοντα) χωρία ἢ ἡ περιφέρεια τοῦ Κηρίκ, ἢ Πουλαντζάκη καὶ τὰ ὑπερκείμενα περὶ τὸν ποταμὸν Φαρματῖνον (Παζάρσουνη) χωρία, ἢ ἐπὶ τὰς πηγὰς τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ εἰς δώδεκάωρον ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν Σεμένη καὶ Ἀκπουλου (Ἀχουρλου) καὶ Πεηλάνη καὶ Γιουνταλάνη, τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν περιφέρειαν Γιαϊλέ-γουςιν (ὄρεινὴν χώραν), ἢ Ὀρδοῦ καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν πόλιν ἐκείνην εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Μελανθίου ποταμοῦ ἐλληνόφωνα χωρία, τὸν ἀριθ-

μόν ὀκτὼ καὶ ἑβδομήκοντα, τὰ περὶ τὸν Βοῶνα (λιμένα), ἢ Φαδισάνη καὶ τὰ ὑπὲρ τὸ Πολεμώνιον τέσσαρα χωρία, μέγα μέρος τῶν κατοίκων Οἰνὸς μετοικῆσαν ἐκ Νικοπόλεως καὶ συνενωθὲν τοῖς ἀρχαίοις ἀπὸ τῆς κατακτήσεως ὀλίγοις ἐπιζήσασι, τὰ περὶ τὸν ποταμὸν Θόαριν πέντε χωρία, σύμπασαι αἱ περὶ Ἀμισὸν εἰς πολλὰς χιλιάδας οἰκίας Ἑλληνόφωνοι περιφέρουσι, ὀλίγων μόνον ἑξαιρουμένων, οἵτινες ὑπάγονται εἰς τὸ ἰθαγενὲς ἑλληνικὸν στοιχεῖον τὸ ἕνεκα δυσχωρίας διασῶσαν μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τὴν γλῶσσαν. . . » (Φυγάδες σελ. 52).

Ἡ Χαλδαία λοιπὸν ἢ Χαλδία, που μὲ τὰ προνόμια της ἀποτελέσσε ἐλεύτερη, ἕως ἑνα μέτρο, ἑλληνικὴ περιοχὴ, στάθηκε ἀπὸ τὸ 1530 ἢ κ' ἐνωρίτερα τόπος προσφυγῆς καὶ καταφυγῆς τῶν κατατρεγμένων ὑπολειμμάτων τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄποψη, μὲ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου σὰν ἄλλη Σινώπη, «μείζων Σινώπη», ἐποίησε τὸν Δυτικὸ Πόντο καὶ πλεῖστα μέρη τῆς Μικρασίας καὶ Κανκάσου, ὅπου οἱ Ἕλληνες τῆς Χαλδίας μεταφέρανε τὴ μεταλλουργία.

Ἄς σημειώσω ἐδῶ: Ὁ ἀριθμὸς 78 ἑλληνικῶν χωριῶν που δίνει πιστὰν ὁ Π. Τριανταφυλλίδης γιὰ τὴν Ὁρτοῦ εἶναι κάπως ὑπερβολικός. Ἐντύπωση ἐπίσης κάνει ὅτι τὰ τοποθετεῖ ὅλα γύρω ἀπὸ τὸ Μελάνθιο ποταμὸ, ἐνῶ αὐτὰ ἀπλώνονταν καὶ στὶς περιοχὰς τῶν ποταμῶν Ντουρνάσουγης, Τζιβίλ καὶ Πολεμώνιου. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, προβαίνοντας στὴν ἔρευνα κατὰ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπαρχία καταλογίζει μοιραίως στὴν Ὁρτοῦ καὶ χωριὰ τοῦ Μελέτ. Ὅσο γιὰ τὴ Φαδισάνη (Σίδη, Φάβδα καὶ Χάβακα πρὶν ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ) εἶναι ἡ Φάτσα, μικρὴ πολιτεία, 2 ὥρες περίπου ἀτμοπλοϊκῶς δυτικὰ ἀπ' τὰ Κοτύωρα, μὲ προκοπὴ οἰκονομικὴ καὶ κοινοτικὴ στὶς μέρες μας ἐκεῖ. Ὁ Θόαρις πάλι, εἶναι ποταμὸς ἀμέσως δυτικὰ ἀπ' τὴν Οἰνὸν.

Ξεκίνημα γιὰ τα νέα Κοτύωρα.

Μποροῦμε τώρα νὰ ξαναγυρίσουμε στὸ θέμα μας: Τὸ 1700 περίπου καὶ κάτω ἀπὸ τὶς παραπάνω δύσκολες οἰκονομικὲς συνθῆκες μιὰ δμάδα μεγάλῃ ἢ μικρῇ κατεβαίνει στὴν περιοχὴ Κοτυώρων — Ὁρτοῦ τότε — καὶ ἐγκαταστήνεται στὸ χωριὸ Μπαϊραμιλῆ, 6 χλμ. περίπου νοτιότερα ἀπὸ τὴν πολιτεία, ἢ στὰ νοτιοανατολικά τοῦ τουρκοχωριοῦ Ἐσκήπαζαρ. Ὡς γεωργοί, φυσικά, κολλῆγοι σὲ ἀγροκτῆματα Τούρκων. Καὶ ὡς μικροεπαγγελματίες: ράφτες ἐγγύριων ἐνδυμασιῶν (ἀμπάδες, ζῖπκες - τερζῆδες δηλαδή), γανωτές, χαλκουργοί, σιδεράδες, χτίστες, μαραγκοὶ κλπ. Διοικητὴς τους κ' ἐπιμελητὴς ὀρίστηκε Τοῦρκος ἀξιωματοῦχος, μὲ τὸν τίτλο Μουσελίμ. Τί σημαίνει τοῦτος ὁ διορισμὸς — τὸ ἐννοοῦμε. Οἱ Ἕλληνες ἔποικοι ἦσαν νέο, πολιτικῶς, στοιχεῖο γιὰ τὴν τούρκικη πέρα ὡς πέρα χώρα τότες.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ομάδα βρίσκονταν ἄραγε καὶ ἐπίγονοι ἀπὸ Κοτυωρίτες που διασκορπίστηκαν, τυχόν, μετὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀρχαίων Κοτυώρων; Λίγο ἀργότερα θὰ δόσουνε στὴν πόλη τὸ παλιό της τ' ὄνομα. Ἴσως ἡ προτίμηση, ἡ ἐκλογή αὐτὴ, νὰ λέει κάτι. . .

Νέος ἐποικισμός Κοτυώρων ἢ παλινόστηση.

Στὸ Μπαϊραμλὴ παραμένουν ἕως τὸ 1765. Μιὰ μεγάλη πλήμμυρα τοῦ παράπλευρου, δυτικά, ξεροπόταμου Τζιβίλ, ποὺ παρῆλθε τὰ σπίτια τοῦ Συνοικισμοῦ, τοὺς ἀνάγκασε νὰ κάμουν τὴ μετοικεσία στὴν Ὁρτοῦ. Ἄς προσθέσω, μὲ τὴν εὐκαιρία, ὅτι ἀνατολικότερα καὶ σὲ ἀπόσταση 3 χλμ. ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη τρέχει ὁ ποταμὸς Μελέτιρμακ (Μελάνθιος), που πηγάζει ἀπὸ τὴ βουνοσειρὰ Καραγκιὼλ καὶ Καπάκτεπε καὶ πρὸ ἀνατολικότερα ὁ ἄλλος ποταμὸς Ντουρνάσουγι, ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ τὶς δυτικότερες λοφοσειρὲς τοῦ Καραγκιὼλ (Τουρναλοῦ κλπ.).

Καταστροφικὴ στάθηκε ἡ πλήμμυρα ἐκείνη. Μᾶς διηγόνταν, κατὰ παράδοση, οἱ παλαιότεροι ὅτι «τὸ σὲλ' τὰ κουνία πα ἐπῆρεν κ' ἐδέβεν κὰ» (καὶ κούνιες ἀκόμα μὲ τὰ ἐντὸς βρέφη παρᾶσσε ἡ πλήμμυρα).

Ὅμως ἡ πλήμμυρα δὲν εἶναι τὸ καθαυτό αἶτιο. Εἶναι ἡ γενναία ἀφορμή. Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Π. Τριανταφυλλίδης, που μνημονέψαμε προπάνω, τὸ κατέβασμα τὰ παράλια —τὸν καὶ μὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ— γινόταν κατὰ σταθμούς: Πρῶτα χωριό, ἐπιζήτηση τῆς προσοικειώσεως τοῦ Τούρκου, στηθοκόπημα τῶν περιστάσεων καὶ μετὰ, ἀκρογιάλι καὶ τάνυσμα τῶν φτερῶν γιὰ πλατύτερους ὀρίζοντες ζωῆς. Αὐτὸ ἔγινε.

Ἔτσι ὅστερ' ἀπὸ 350 περίπου χρόνια, ἡ ἐλληνικὴ ζωὴ ξαναστηνότανε στὸν τόπο. Καὶ ἡ τουρκικὴ Ὁρτοῦ ξανάκουε δειλὰ τὸ παλιό της τ' ὄνομα: Κοτύωρα! Τὸ ὄνομα περιορίζεται φυσικὰ στὴν κοινοτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ σχολικὴ ζωή.

Νέα τοπογραφία. Σύνδεση κατοίκων.

Ἡ πρώτη συνοικία που συστάθηκε αὐτοῦ εἶναι τῆς «Ἑπαπαντῆς», ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη ἐκκλησία, που ἡ οἰκοδόμηση τοῦ νέου εὐρύχωρου καὶ ὠραίου χτιρίου της —τὸ ἀρχικὸ ἦταν ἓνα μεγάλο παράπηγμα— ἄρχισε μὲ βάση τὸ σχέδιο τῆς Ἀγίας Τριάδος τῆς Σαμψούντας τὸ 1885 καὶ ἡ στέγασή της περατώθηκε τὸ 1903. Ὁ λαὸς τὴν ἐνορία τὴν ὀνομάζει «τῇ Παναγίας», ἀπὸ παρετυμολογία, ἀλλοιῶς τὸ «Πέραν ἢ μαχαλὰ» ἢ ἀπλὰ τὸ Πέραν. Εἶναι ἡ δυτικότερη συνοικία. Οἱ Τρῦρκοι τὴν ὀνομάζουν «Τάσπαση μαχαλεσὴ» ἀπὸ τὰ βράχια τὰ πολλὰ στὸ γυαλὸ τοῦ τμήματος ἐκείνου.

Ἀποδείχνεται ξεκάθαρα ὅτι ἕως ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, τὸ τμήμα αὐτὸ

τῆς πόλης ἦταν τελείως ἀκατοίκητο. Μᾶς ἔλεγαν οἱ παπποῦδες κ' οἱ γιαγιάδες, οἱ «καλομαννάδες», ὅτι καθένας ξεχέρωνε ἀπὸ τὰ δέντρα καὶ τὰ χαμόκλαδα ἓνα μέρος καὶ οἰκοδομοῦσε. Ἄλλωστε καὶ ἕως τὸ 1922 καὶ ἓνα τουρκικὸ σπίτι δὲν ὑπῆρχε αὐτοῦ.

Ἀναλογεῖ ν' ἀναγράψωμε ἐδῶ μιὰ ἱστορικὴ παράδοση: Κάποτε ὁ Ἅγας τοῦ Περσεμπέ πήγαινε στὸ Ἑσκήπαζαο γιὰ δουλειές του. Σημειώνω ὅτι ἓνα καιρὸ καί, ἴσως, ὥσπου νὰ κατεβεῖ ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς ἀπὸ τὸ Μπαῖραμλῆ, τὸ Ἑσκήπαζαο χρημότησε ἀγορὰ τῆς Ὁρτοῦς καὶ περιχώρων. Τὸ μικρὸ ἀγόρι τοῦ Ἅγᾶ ζήτησε νὰ τοῦ φέρεи μιὰ φλογέρα, τὸ μεγαλύτερο ἓνα Κιαβούρη. (Κοντὰ στὸ Ἑσκήπαζαο, στὸ

Συνοικία Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἁγίου Νικολάου. Δεξιὰ τὸ Διοικητήριο καὶ Στρατῶνες.

Μπαῖραμλῆ, ζοῦσαν ἤδη, Κιαούρηδες. Κάποιο ἀπὸ αὐτὰ τὰ «τέρατα» ἐννοοῦσε ἀσφαλῶς, ἀπὸ ἀκούσματα, τὸ παιδί). Ψώνισε ὁ Ἅγας, ἀγόρασε καὶ τὴ φλογέρα. Ἐπιστρέφοντας, ἀφοῦ προσπέρασε νύχτα τὸ Μπουτζάκ, προχωροῦσε ἀνάμεσα ἀπὸ δέντρα, θάμνους. Τὸ ἄλογό του ἄκουσε θόρυβο ἀνάμεσα στὰ χαμόκλαδα, τρόμαξε, στύλωσε τὰ δυὸ ἐμπροστινά του πόδια, σταμάτησε. Ὁ Ἅγας ἔδωσε διαταγὴ στοὺς σωματοφύλακές του νὰ δοῦν τί τρέχει. Ἀνάμεσα στοὺς θάμνους βρῆκαν τοῦτοι ἓνα Κιαούρη τρομαγμένο. Ποῦ πήγαινε ὁ ἄνθρωπος; Πῶς βρέθηκε; Ὁ Ἅγας τὸν πῆρε μαζί του. Φτάνοντας στὸ κονάκι του, δώρισε στὸ ἓνα παιδί του τὴ φλογέρα, στὸ ἄλλο ἔδειξε τὸν Κιαούρη. Καὶ διάταξε νὰ τὸν κλείσουνε στὴ μάντρα. Τὴν ἄλλη μέρα τὸν ἐγύνωσε, τὸν πῆγε στὸ χωράφι καὶ ἀμόλησε κατὰ πάνω του δυὸ ἄγρια σκυλιά του, γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ μεγαλύτερο γιού. Τὰ σκυλιά σπαράξανε σὲ λίγο τὸν ἄτυχον ἄνθρωπο. Ὅμως σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα πυρκαϊὰ

καταστρέφει τὸ κονάκι τοῦ Ἀγᾶ. Ὁ τουρκικὸς λαὸς τοῦ τόπου ἀνακήρυξε τὰ ἐρείπια τοῦ κονακιοῦ θεοκατάρατα, «λανετ ἡ ναλέτ». Οἱ μαυρισμένοι ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῆς πυρκαϊᾶς τοῖχοι τοῦ κονακιοῦ δὲν ἀνοικοδομήθηκαν ποτέ. Τὴν ἱστορία τὴν διηγόνταν οἱ παλιότεροί μας. Καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶδανε στὸν Περσεμπέ τὰ μαῦρα ντουβάρια, τὰ «θεοσιτυγῆ», καὶ ἄκουσαν τὴν διήγηση ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους τοῦ τόπου. Ἕνας ἀπὸ τοὺς αὐτόπτες εἶναι καὶ ὁ Σάββας Χ. Μιχαηλίδης, κάτοικος Κατερίνης, ἐτῶν 85. Θὰ πρέπει τὸ γεγονὸς αὐτὸ νὰ τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στὰ 1700 μὲ 1765. Καὶ ὁ Κιαούρης θὰ εἶναι ἓνας ἀπὸ κείνους που ἔκαναν, τότε, τὶς πρῶτες ἀπόπειρες νὰ κατεβοῦν, νὰ δουλέψουν μὲ τοὺς Τούρκους τῆς παραλίας. Καὶ οἱ θάμνοι εἶναι ἡ μετέπειτα συνοικία Ὑπαπαντῆς.

Γύρω στὰ 1850 ἰδρύθηκε ἡ συνοικία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τὸ Τσαῖρ ἢ Σαράϊ μαχαλεσὴ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸ παρυλιακὸ τμήμα τοῦ Μπουτζάκ, τῆς τουρκόπολης Ὁρτοῦ. Καὶ στίς μέρες μας ἡ τουρκικὴ συνοικία καὶ ἕως τὸ 1922, περιοριζότανε στὸ μεσημβρινὸ κυρίως μέρος τῆς ἐνορίας αὐτῆς, ἀκριβῶς ἀπὸ τ' ἀνατολικά ὅρια τοῦ Τσαῖρ - μαχαλεσῆ, ἢ ἀπὸ τὸ Κούμπαση ἕως τὴν δυτικὴ τῆς ἄκρη, πέρα ἀπὸ τὸ Διοικητήριο καὶ τοὺς Στρατῶνες. Τὸ 1885 οἱ ἐνοριῖτες περατώνουν τὸν Ἀγιον Γεωργιον, ὁμορφη ἐκκλησία, ἀρκετὴ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς συνοικίας.

Θὰ πρέπει νὰ κάμω ἐδῶ μιὰ ἀναγκαστικὴ παρέκβαση: Κούμπαση σημαίνει τόπο μὲ πλῆθος ἄμμο. Τὴν ὀνομασία τὴν ἔδωσαν οἱ πρῶτοι ἔποικοι Τούρκοι κατακτητές. Πράγματι, κατὰ παράδοση ἀπὸ τοὺς γεροντότερους Ἑλλήνες Κοτυωρίτες, γύρω στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰ. ἡ θάλασσα στὸ τμήμα τοῦ Μπουτζάκ πρόβαινε 100 περίπου μέτρα βαθύτερα ἀπὸ τὴ σημερινὴ παραλία, πλησιάζοντας τὸ σημερινὸ τελείως τετραγωνικὸ ὁμαλὸ γήπεδο, «τῇ Λουτροῦ τὸ τσαῖρ», στίς προσβάσεις τοῦ Διοικητηρίου καὶ τῶν Στρατῶνων. Βεβαιώνει ἄλλωστε ὁ συμπατριώτης Ἀριστοτέλης Γιολτζίδης, κάτοικος Θεσσαλονίκης, ἐτῶν 70, ὅτι τὸ κατάστημα τοῦ πατέρα του, 50 μέτρα ἀπὸ τὸ σημερινὸ γιαλὸ, εἶχε στὸν τίτλο ἰδιοκτησίας του ὡς ἓνα ὄριο τὴ φράση «τὶρ ταραφτὰν λέπι τεργιά» (ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος παραλία) στὰ 1860 περίπου. Θάλασσα τότες ἦταν (τέλη 18ου αἰ.) καὶ τὸ σημερινὸ Ρεζῆ καὶ τὰ γύρω ἐκεῖ καταστήματα καὶ μέρος τοῦ συνεχόμενου μὲ αὐτὰ πρώην τουρκικοῦ νεκροταφείου — γειτονικοῦ μὲ τὸ γήπεδο ποὺ ἀναιρέραμε. Μὲ τὸν καιρὸ, ἀπὸ τὶς προσχώσεις τῶν ποταμῶν Μελάνθιου καὶ Τζιβίλ, τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς παραλίας ἔγινε ξηρά. Ἡ παράδοση εἶναι ἰσχυρή. Τὸ ὄνομα «Κούμπαση» τὴν δικαιολογεῖ.

Ὁ ἀοίδιμος Σάββας Ἰωαννίδης στὰ 1866 βρῖσκει στὰ Κοτύωρα μόνον δυὸ συνοικίες ἑλληνικές, τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου,

και χαρακτηρίζει την δεύτερη «νεωστὶ οἰκισθεῖσαν»· (Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος κ.τ.λ.» σελ. 209, Κων)πολις 1870).

Ἐς ἀκούσαμε τὸν ἴδιο νὰ δίνει, σὲ συνέχεια, καὶ τὶς κλιματολογικὲς συνθήκες τῆς τότε πολιτείας, που μὲ τὴν ἰδρυση τῆς τρίτης συνοικίας ἀργότερα καλυτέρευαν κατὰ πολὺ. «...Καὶ ἡ ἀρχαία θέσις εἶναι λίαν εὐκρατος καὶ ὑγιεινὴ καὶ ἔχουσα θεῖαν λαμπράν, ἔνθεν μὲν ἔχουσα τὸν κόλπον τοῦ Βοῶνος, ἔνθεν δὲ τὸν κοιλίσκον τῆς νῦν Ὀρτοῦς. Καὶ ἡ σημερινὴ συνοικία τῆς νῦν Ὀρτοῦς, οὕσα σχεδὸν παρὰ τὰ ἀρχαῖα Κοτύωρα, ἔχει ὅπως οὖν κλίμα ὑγιεινόν, ἐνῶ αἱ πρὸς Ἀνατολὰς ὀθωμανικὴ καὶ ἡ ἀγορὰ οὖσαι ἐν κοιλάδι ἐχούσῃ τέλματα καὶ ὀρυζῶνας εἰσὶ νοσηραὶ καὶ ἐπικίνδυνοι τὸ θέρος ἔνεκα τῶν συνήθων κακοήθων πυρετῶν· ὅθεν ἐπεκράτησε συνήθεια κατὰ πᾶν θέρος νὰ ἀνέρχωνται καὶ ἐπὶ τρεῖς μῆνας νὰ διατρίβωσιν εἰς τὰ τερπνὰ παρχάρια Τζάμπαση ὅπου κατὰ δευτέραν γίνεται σημαντικὴ ἀγορά. Ὡστε τὸ πλεῖστον οἱ Ἕλληνας Κοτυωρεῖς χάριν ἐμπορίας μετακομίζονται ἐκεῖ κατὰ πᾶν θέρος, ἡ δὲ πόλις μένει ἔρημος κατοίκων, ἐκτὸς τινῶν πτωχῶν...».

Πρόκειται γιὰ τὴν υπέρροχη ἐξοχὴ Τσάμπαση (Πευκόδασο θὰ τὴ λέγαμε σήμερα) μὲ γύρω τὰ ἄμικτα ἑλληνικὰ χωριά: Σεμέν, Σινανλῆ, Ἄρτας, Καβάκλητζε κλπ., ΝΑ καὶ σὲ ἀπόσταση 45 χλμ. ἢ 10—12 ὥρες ποδαρόδρομο ἀπὸ τὴν Ὀρτοῦ σὲ δρόμο ἀνώμαλο, ἡμιονικό. Ἡ τοποθεσία, σὲ ὕψος 2000 μ. ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἔχει κλίμα θαυμάσιο, νερὰ δροσερότατα. Εἶναι κατάφυτη γύρω ἀπὸ πεῦκα καὶ ἔλατα. Ἡ γῆ στρωμένη μὲ παχύτατο χαλὶ ἀπὸ χόρτο βελονόσχημο, τὸ «χορτοῦλ' ἢ χουρτοῦλ'» — τὸ «ζυγούδ'» τοῦ Ἀνατολικοῦ Πόντου. Ἀποτελεῖ λεκανοπέδιο σὲ ἀπόσταση 6 ὥρες δυτικὰ ἀπὸ τὸ ὄρος Καραγκιόλ ἢ Κανάτεπε τῆς ὀροσειρῶς Παρυάδρη. (Καραγκιόλ σημαίνει Μαυρολίμνη. Στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους ὑπάρχει λίμνη καὶ γύρω ἄλλες μικρότερες. Ἀπὸ στόμιό τῆς βραχώδους λεκάνης τῆς τρέχει συνέχεια ὀρμητικὸ νερὸ καὶ σπάζει στὴν ἀπέναντι πλευρά. Τὰ νερὰ τῆς λίμνης δὲν περισσεύουν ποτέ. Μέρος τους διοχετεύεται σὲ ὑπόγεια στοά. Ὑπάρχει λαϊκὴ παράδοση ποὺ λέει ὅτι ἀφῆκανε στὴ λίμνη ξύλινο κουβὰ καὶ βγήκε κοντὰ στὴν Κερασούντα...). Μὲ τὴν ἐξέλιξη ἡ ἐξοχὴ αὐτὴ, ἀπὸ τὰ 1870 που μιλᾷ ὁ ἱστορικὸς μας, ἔχει τρεῖς φερόνυμες συνοικίαι τῆς Ὀρτοῦς, 3 ἐκκλησίαι στερεᾶς κατασκευῆς, στεγασμένες μὲ λεπτὰ σανίδια (χαρτώματα), ὅπως ἦσαν καὶ ὅλα περίπου τὰ σπίτια ἐκεῖ, ἐκκλησία ἐπίσης τῶν εὐαγγελικῶν, καὶ Δημοτικὸ Σχολεῖο ὅπου φοιτοῦσαν ἀπὸ τὸν Ἰούλιο ἕως τὸν Σεβρη οἱ μετεξετιαστοὶ κυρίως μαθητὲς καὶ μαθήτριες τῶν Ἐκπαιδευτηρίων Κοτυώρων.

Ἦταν ὁ τόπος παραθερισμοῦ καὶ ἀναψυχῆς τῶν Ἑλλήνων Κοτυωριτῶν. Τοῦρκοι ἐλάχιστοι πῆγαιναν. Εἶχαν κάτι οἰκισμοὺς σὲ μιὰ λοφοσειρὰ, δυτικὰ. Ἐκεῖ, στὶς παρυφές, στήνοντανε πότε - πότε συγκροῦσεις

μικρῶν παιδιῶν, Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, πὺν τὰ Ἑλληνόπουλα τὶς ἀποκαλοῦσαν «Ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμος». Οἱ Ἀρμένιοι προτιμοῦσαν τὸ Μπόζτεπε, καθὼς καὶ λίγες ἑλληνικὲς οἰκογένειες. Ἐκεῖ, στὸ Τσάμπαση, μεταφέρνονταν ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ μέρος τοῦ ἐμπορίου τὴν καλοκαιρινὴ ἐποχὴ. Ἐκεῖ πολλοὶ Κοτυωρίτες, ἔμποροι, μικρέμποροι καὶ μεταπράτες, συνδυάζοντας ὑγεία, τέρψη καὶ ὠφέλεια οἰκονομικὴ (ἔλειπε ἄλλη συστηματικὴ ἀγορὰ γύρω), κέρδιζαν τὴ χρονιά τους, σχεδόν, μὲ τὶς ἀγορὲς μαλλιών, δερμάτων, τυριῶν, βουτύρου κλπ.

Σὲ διάφορα τοπεῖα τοῦ Τσάμπαση κάταν οἱ παραθεριστὲς Κοτυωρίτες ταχτικὰ τὶς ἐκδρομὲς τους τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς καθημερινὲς πολλὰς φορὲς, περνόντας ὅλη τὴ μέρα τους στὸ ὑπαιθρο, μὲ τὰ φαγητὰ καὶ τὰ πιотὰ τους, χαρούμενα, εὐθυμα: Εἶναι ἡ Πεδιάδα, μικρὸ ὕψωμα ἀπέναντι στὴ συνοικία Ἀγίου Γεωργίου, τὸ Τσαμλούκ', πευκῶνας σὺν δέντρος κατηφορικὸς πρὸς τὸ Καζάγκιολη, λίμνη μικρὴ 25αριὰ λεπτά ἀνατολικά, τὸ Πασάπουγαρη, τὸ Θυμιάπουγαρη σὲ μισὴ ὥρα ἀπόσταση, μὲ ὕψωμα ἀπέναντι ἀριστερὰ ὀνομαζόμενον «τῇ Ρουσσίας τὸ τουμπάρ» ἀπ' ὅπου τ' ἀπογέματα, μὲ τὴν αἰθρία τοῦ δειλινοῦ, διακρινότανε ζωγραφιστὴ ἢ γραμμὴ τοῦ Μπόζτεπε, ἡ Ὁρτοῦ καὶ τὸ λιμάνι.

Στὸν Ἀ-Παντελεήμονον, παρεκκλῆσι στὰ μεσημβρινὰ ριζὰ τῆς Πεδιάδας, ἐρειπωμένο στίς μέρες μας, στήν Παναγίαν τῆς Σιναλοῦς, στὸν Ἀ-Γιάννεν τοῦ Σεμέν, στήν Ἀγία Σοφίαν, ἐρημοκκλησίᾳ μέσα σὲ βαθειὰ κοιλάδα, στὰ ριζὰ τοῦ ὑψώματος τοῦ Σεμέν, δίπλα σὲ ποτάμι που χύνεται στὸ Φαρματῖνο ποταμὸ (Παζάρσουγη) περιοχῆς Πουλαντζάκης, στὸν Ἀηλίαν τοῦ Ἀλουτσόν, Ν. τοῦ Τσάμπαση καὶ σὲ μιὰ ὥρα ποδάρῳτα —χυμοῦσαν οἱ φιλέορτοι παραθεριστὲς Κοτυωρίτες, κατὰ τὶς φερώνυμες γιορτὲς «σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις», γιὰ νὰ πανηγυρίσουν τὴ μνήμη τοῦ Ἀγίου καὶ γιὰ νὰ καταλήξουνε σὲ γλέντια καὶ διασκέδαση, σὲ τραγούδια καὶ χοροὺς μὲ τὴ συνοδεία πάντα τῆς ἀπαραίτητης ποντιακῆς λύρας ἢ ἄλλων μουσικῶν ὀργάνων. Ὅπως ὅμοια πανηγύριζαν καὶ γιορτάζανε στὰ Κοτίωρα τὴ μνήμη —ἐκτὸς τῶν τριῶν ἐπιτοπίων Ἀγίων τῶν Ἐκκλησιῶν τους —τοῦ Ἀ-Γιάννε τοῦ Τεπέκιοϊ, χωριοῦ καθάρια ἑλληνικοῦ 3 ὥρες ἀνατολικότερα, τοῦ Αἰγιώργη τοῦ Μπόζτεπε που τὴ συνέορταζαν καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς περιοχῆς, τοῦ Αἰκωσταντίνου, εἰκοσαριὰ λεπτά ἀπὸ τὴν Ὁρτοῦ, πέρα ἀπὸ τὶς Τάπιες καὶ κοντὰ σὲ ἵχνη παλαιᾶς φερώνυμης ἐκκλησοῦλας, πάνω σὲ βραχώδικο ἀκρωτήριο, τῆς Παναγίας (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου) τοῦ χωριοῦ Γιάσων 13 μίλια δυτικότερα ἀπὸ τὴν Ὁρτοῦ. Τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ τὴν ἀνακαίνισε «ἐκ βάθρων» κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ὁ Κοτυωρίτης Ἀρχιμανδρίτης ἱερομόναχος Νικόδημος Σίλβεστρος. Ἐδῶ ἔτρεχαν τὶς παραμονὲς τοῦ Δεκαπενταύγουστου μὲ βάρκες προπάντων ἀλλὰ καὶ πεζὴ προσκυνητὲς ἀπὸ τὴν Ὁρτοῦ, τὴ Βόνα, τὴ

Φάτσα και την Οινόη και συνεόρταζαν και τὸ ρίχνανε στὸ γλέντι και στοὺς χοροὺς μὲ λύρα, πίπιζες, τραμποῦκες Οἰνοῖτικες (εἶδος νταουλάκι ἀπὸ λαγῆνι) κάπου μιὰ ἑβδομάδα συνέχεια, μετὰ τὶς δλονυχτίες, τὶς προσευχὲς και τὴ μετάληψη. Ἀπὸ τὸ Τσάμπαση, τέλος, (γιά νὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτὸ) πρόστρεχαν στὰ παζάρια, πρόχειρα δηλαδὴ ἑβδομαδιαῖα πανηγύρια τοῦ Κανλούταση περιοχῆς Πουλαντζάκης, 11 χλμ. Ν.Α. καὶ τοῦ Σελεμέν τοῦ Μεσουτιέ, 20 χλμ. Ν.Δ. ἀπὸ τὸ Τσάμπαση, ἔρημα ὑψόμενα ὅπου προσκόμεζαν και δέχονταν ἐκθέματα τὰ γύρω χωριά. Πόση κίνηση και ζωή. . .

Στις 13)9)1913 κἀκε ἡ ἀγορὰ τοῦ Τσάμπαση ἀπὸ ἀνάφλεξη τυχαία. Σὺμβολο στάθηκε ἡ πυρκαϊὰ ἐκεῖνη μὲ τὴ ροὴ λίγου μοιραίου καιροῦ. Τὴν ἄλλη χρονιά ἀπὸ τὸν Ἰούλιο κηρύχτηκε ὁ Α'. Μεγάλος Πόλεμος τῶν Εὐρωπαίων. Καὶ ἀπὸ τότες δὲν μπόρεσαν οἱ Ἕλληνες Κοττωρῖτες νὰ ξαναπατήσουν. Σήμερα ἐλάχιστοι Τοῦρκοι ἀνεβαίνουνε στὰ ὑπέροχα ἐκεῖνα ὕψη, γιὰ ἐμπορία κυρίως. Λὲν αἰσθάνονται —ὅπως ἄλλωστε και πρὶν —τὴν ἀνάγκη.

Οἱ δυὸ ἐνορίες τὸ 1866 ἀριθμοῦσανε μόλις 350 ἑλληνικὲς οἰκογένειες κατὰ τὸν Π. Τριανταφυλλίδη. («Ποντικὰ» σελ. 138). Μιὰ ἄλλη μαρτυρία, τοῦ Σ. Ἰωαννίδη, μοῦ φαίνεται πιὸ ἐμπεριστατωμένη —ἄλλωστε ὁ Π. Τριανταφυλλίδης δὲν ἐπισκέφτηκε τότε αὐτοπροσώπως τὰ νέα Κοτύωρα, διότι ἔτυχε μὲ τὸ ταξίδι του νὰ πέσει χολέρα ἐκεῖ—. Ὁ Σ. Ἰωαννίδης λοιπὸν λέει: «Αὕτη δὲ οὔσα ὑποδιοίκησις ἔχει οἰκογενείας περίπου 1100 ὧν αἱ 600 χριστιανικαί, 150 ἀρμενικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ ὀθωμανικαί. . .». (Ἱστορία και Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος κ.λπ. σελ. 208-210). Πραγματικά. Ἀπὸ τὸ 1870 που γράφει, ἕως τὸ 1914 οἱ ἑλληνικὲς οἰκογένειες φτάνουν τὶς 1400, δηλ. τὶς 7 μὲ 7500 Ἕλληνες, που εἶναι ὁ πραγματικὸς τους τότε ἀριθμὸς.

Προέλευση κατοίκων.

Οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου προέρχονται, στὴ μεγάλη πλειοψηφία τους, ἀπὸ τὰ περὶχωρα τῆς Ἀργυρούπολης κυρίως: Ἀπὸ τὸ Κάν' (Ἀργυρούπολη), τὴ Γαργάινα, τὴν Κορόνιξα, τὸ Παπαβράμ', τὸ Σαραντάρ' τὸ Λετσούχ', τὴν Δέσμαιναν, τὸ Σίμικλη, τὸ Κρώμ', ἀπὸ τοὺς Ἀρχιμεταλλουργοὺς (Οὐσταμπασηδες), ὅπως μαρτυρᾶνε τὰ ἐπώνυμα: Κανετάντ', Γαργαιτάντ', Κοροξενάντ', Παπαβραμάντ', Λετσουχάντ', Οὐσταπασιάντ' κλπ. Ἀπὸ τὸ Σίμικλη προέρχονται οἱ Τσαλουχάντ', οἱ Μετικάντ' κ. ἄ., ἀπὸ τὴ Μάτσερα οἱ Τζομάντ', ἀπὸ τὴν Δέσμαινα οἱ Μανουσαράντ', οἱ Μουσχωφάντ' κλπ. Κατὰ πληροφορίες οἱ Μανουσαράντ' κατέβηκαν νωρίτερα ἀπὸ τοὺς Μουσχωφάντας και στάθηκαν οἱ εἰσηγητὲς τους γιὰ τὴν ἐγκατάσταση ἐκεῖ. Τοῦτοι οἱ τελευταῖοι ἔχουν τὸ ἐπώνυμο ἐπίκτητο. Τὸ πήγανε —ὅπως λέγαν οἱ παλιοὶ μας— ἀπὸ τὸ τουρκικὸ στοι-

χειό της Όρτοϋς, από τὰ πολλὰ ταξίδια τῶν ἐκεῖ γεναρχῶν τους στή Ρωσσία, στή Μοσχοβία.

Ἀπὸ τὴν Λέσμαινα κατέβηκε γύρω στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ ἄλλη ομάδα ἀπὸ 17 οἰκογένειες καὶ σταμάτησε στὸ κεφιλοχωρι Σεμέν —ἀρχύτερα Σεϊμέν— καὶ πῆραν ἀπὸ αὐτὸ τὸ τοπωνυμικὸ τους. Τὸ Σεμέν ἀπέχει 14—16 ὥρες νοτιοανατολικά ἀπὸ τὴν Όρτοϋ, πεζῇ, καὶ 3 ὥρες ἀπὸ τὰ ριζὰ τοῦ Καραγκιόλ. Τὸ χωριὸ μὲ τὴν καλλιεργήσιμη καὶ τὴ βοσκήσιμη περιοχὴ του τὸ ἀγόρασαν ἀπὸ τὸν τιμαριοῦχο (ντερέμπεη) τοῦ τόπου, τὸν Κετιάλογλου, Κοῦρδο, που ἔδιωξε, γι' αὐτοὺς, τοὺς Τοῦρκους δουλοπάροικους κατοίκους του. (Π. Ἑστία τ. 10 τοῦ 1950, μελέτη Α. Ἀμανατίδης). Ἔως τὸ 1800 μὲ ἄλλες ομάδες που κατέβηκαν ἀπὸ τὴν Λέσμαινα οἱ κάτοικοι τοῦ Σεμέν ἔφτασαν τὶς 180 οἰκογένειες. Ἡ παράδοση γιὰ τοὺς πρώτους ἐποίκους τοῦ Σεμέν λέει τὸ ἑξῆς: Οἱ παραπάνω 17 οἰκογένειες ἀποφάσισαν νὰ φύγουν γιὰ νὰ μὴ ὑποκίψουνε στὸ ἀτιμωτικὸ ἔθιμο τοῦ φεουδάρχῃ κατακτητῇ ν' ἀνήκει ἡ νεόπαντρη τοῦ ὑποταχτικοῦ στὸν Ντερέμπεη, στὸν Ἀγὰ τοῦ τόπου, τὴν πρώτη νύχτα τοῦ γάμου. Ἡ ομάδα που εἶπαμε ἀφῆκε ἐπίτηδες σιτάρι στ' ἀλώνια, παράχωσε σκευικά, κράτησε ὅσα εἶχε ἀπόλυτη ἀνάγκη. Ρίξανε στὰ τζάκια τους ὅσες εἶχανε σβουνιές στεγνές, κουρέλια, κοίτσουρα καὶ ἄμια προχώρασε ἡ νύχτα, φύγανε «πανοικεῖ». Τὸ πρωῒνὸ οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ντερέμπεη βλέποντας ν' ἀνεβαίνει καπνὸς δίχως νὰ φαίνεται κανεὶς ἀπὸ τὰ σπίτια, ὑποψιάστηκαν ἀργὰ κάπου τὴν δραπέτεψη, ἔτρεξαν ὁμαδικά, πυροβόλησαν νὰ σταματήσουν τοὺς «χαϊνδες», μὰ ἦταν ἀργά. Οἱ ἄνθρωποι μας καταλήξανε στὸ Σεμέν. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ομάδα, πρὶν ξεκινήσει, εἶχε συνεννοηθεῖ μὲ Ἐπιτροπὴ που ἔστειλε στὸν Κετιάλογλου, καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ χτήματά του ἀπὸ τὸ Παζάρσουγη (χωριὸ Πουλαντζάκης) ἔως τὸ Γιαϊλέγιουζη προτίμησαν τὸ Σεμέν γιὰ ἐγκατάσταση ὡς ὀρεινότερο καὶ συνεπῶς ὑγιεινότερο τόπο.

Υπάρχει διάδοση ὅτι οἱ Σεμενῖτες αὐτοὶ ἐποίκισαν ὅλα τὰ γύρω χωριά: Σινανλῆ, Μπέηαλαν, Ἰνταλα, Ἀρμούτελη κλπ. Ἀπ' ὅ,τι ἐρεῖνησα ἀπὸ κατοίκους τῶν χωριῶν αὐτῶν βλέπω ὅτι ἡ διάδοση δὲν στέκει. Γιὰ νὰ κλείσωμε τὴν παρένθεση γιὰ τὸ Σεμέν: Οἱ κάτοικοι διακρίνονταν ὡς λιτοδίαιτοι, ἐργατικότεροι, πολὺ εὐτράπελοι καὶ τύποι θυμοσοφικοί. Δικὴ τους εἶναι ἡ δξύμωρη παροιμιακὴ φράση: «Ἡ ζαντία μὲ τὸ λίγο τ' ἀχοῦλ κι κλώσκειται». (Γιὰ νὰ κάνεις τρέλλες πρέπει νὰ διαθέτεις πολὺ μυαλό). Χρειάζεται μιὰ ἄλλη ἐπιστάσις: Μοῦ εἶναι περὶεργο πῶς τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν φυγάδων τῆς Λέσμαινας πῆρε σὲ λίγα χρόνια χτυπητὲς ἀλλαγές στὸ νέο τόπο που ἐγκαταστάθηκαν, ἂν δὲν τὶς ἔφεραν τυχὸν ἀπὸ κεῖ: Ἀκουλλοῦς ἢ ἀχουλλοῦς λεγόταν ὁ ἔξυπνος. Ἀχουρλοῦ τονε λέγαν οἱ ἄνθρωποι μας στὸ Σεμέν. Δεικνύζω ἢ δεκνύζω λέγαμε. Νεκρῶ-

ζω ἔλεγαν αὐτοί. Ἀκριβός, ἀκριβὸν ἔλεγαν οἱ Κοτυωρίτες. Ἀκριφός, ἀκριφὸν ἔλεγαν ἐκεῖνοι. Καὶ τόσα ἄλλα. Γενικὰ τὸ τελικὸ (ν) τὸ διώχναν καὶ τὸ διώχνουν ἐπίμονα ἀπὸ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ρήματα, ἐνῶ οἱ Κοτυωρίτες τὸ προφέρουν κουδουνιστά. Λένε: Τὸ Νῖκο, τὴν Ἑλένη, ὁ σκύλλο, ὁ γέρο, τὸ παιδί, ἐπῆρε, ἔρθε. . . Μὰ ἡ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ (ν) ἦταν φαινόμενο γενικὸ σ' ὅλα τὰ χωριά μας. Ἐπίσης κὶ (κὶ παίρω, κὶ θέλω) ἔλεγαν οἱ χωρικοὶ μας, ἀπαλά, ἀντὶ «κὶ» . . . σκληρά.

Ἄς συγχωρήσει ὁ ἀναγνώστης τὴν παρέκβαση τούτη. Ἐγινε, διότι, ὅπως θὰ διοῦμε παρακάτω, οἱ Σφεμενλήδες ἐνσωματώθηκαν στοὺς Κοτυωρίτες.

Καὶ τώρα, ὕστερ' ἀπ' ὅσα εἰπώθηκαν παραπάνω, μπορούμε νὰ προχωρήσουμε στὴ συμπλήρωση τοῦ ἐποικισμοῦ τῆς Ὀρτοῦς, τῶν νέων Κοτυώρων: Λίγοι ἄλλοι ἔποικοι ἦρθαν ἀπὸ διάφρα μέρη τοῦ ἀνατολικοῦ Πόντου: Ἀπὸ τὴν Ἑσπιδε, Κασσιώπη, Κιουρτιούν, Κερασούντα. Φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐπώνυμά τους: Ἑσπιελέντ', Κεσεπέντ', Τσιρονάντ' (Τσιρόνιν, ἐνορία τῆς Κερασούντας), ἄλλοι ἀπὸ τὸ Τσακμὰν τοῦ Μελέτ. Οἱ Καπταν-Λαζαράντ', Παντελῆ-Ρεϊζέντ', Καπταν-Γιαννάντ', εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐμποροπλοίαρχους τῆς Κερασούντας, που ἐγκαταστάθηκαν ὀριστικὰ στὰ Κοτύωρα καὶ ταξίδευαν μὲ ρωσικὴ σημαία. Ὁμοίως μᾶς ἦρθαν ἀπὸ τὴ Φάτσα, ὅπως οἱ ἀδελφοὶ Ζαχαρίας καὶ Ἀβράμ Τοκατλίδη κλπ. Ἀπὸ τὴν Οἰνὴ, ὀριστικὰ ἀπὸ παλιὰ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ὀρτοῦ ὁ Μαστορα-Παράσον (Παρασκευᾶς Χρυσοβεργίδης), ὁ Μαστορακόκκινον, ὁ Μαστοραμυχάλης. Ὑπῆρξαν κατὰ τέτοιον καὶ ἀπὸ τὸ 1900, μὰ ἦσαν μᾶλλον παρεπίδημοι. Διακρίνονταν τοῦτοι ὡς ἄριστοι λαξευτὲς τῆς μαλακῆς οἰνοῦτικης πέτρας—τεπεσίρ—καὶ οἰκοδόμοι ἱκανοί, ὅπως ἱκανότητα ἔδειχναν καὶ οἱ Κοτυωρίτες στὴ χαλκουργία, σὲ ἄλλα ἐπαγγέλματα καὶ τὴ ναυτιλία. Ἄς προσθέσω, τελειώνοντας μὲ τὸν ἐποικισμό τῶν δυὸ ἐνοριῶν τοῦ τόπου, ὅτι καὶ ὀρισμένες οἰκογένειες ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα προστέθηκαν στοὺς νέους Κοτυωρίτες (Κ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον σελ. 385).

Πέρα ἀπὸ τὸ 1870 ἰδρύθηκε ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Νικολάου—ἀπὸ τὴ φερώνυμη ἐκκλησία, που ἡ ἱδρυσὴ τῆς ἄρχισε τὸ 1900 καὶ ἕως τὸ 1914 δὲν κατορθώθηκε νὰ συμπληρωθεῖ ὁ εὐτρεπισμὸς τῆς. Λεγόταν καὶ Ποκλούτερε, που σημαίνει Κουραδᾶς, ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο χεῖμαρρο που διατρέχει τὸ ἀνατολικότερο τμήμα τῆς, ἢ Μπιλπίλτερε, ἀπὸ τὰ ἄφθονα ἀηδόνια καὶ τ' ἄλλα πουλιὰ ἀνάμεσα στὶς δενδροστοιχίες τοῦ ξεροπόταμου—γὰ εὐφημισμὸ κυρίως. Ἐποικίστηκε ἀπὸ κατοίκους τοῦ Σεμὲν κατὰ κύριον λόγον, τῆς Σινανλοῦς, Κιαβούρμπικη, Ἄρτασ', Ἀρμούτελη, Μπέηαλαν κλπ., ἀπὸ χωριά δηλαδὴ ὁλόγυρα στὸ Τσάμπιαση, που ἐκφράζονταν ὡς περὶ οἰκὴ μὲ τὸ ὄνομα Γιαϊλέ-γιουζη, ἐπίσης τῆς Χαϊψάμανας (Κιόλκιοϊ), Ἀ-

γιαντών (Έπασας), τοῦ δυτικοῦ δηλ. ἐσωτερικοῦ τμήματος τῆς διοικητικῆς περιφέρειας Κοτυώρων, καὶ τῆς Σέννης χωριοῦ τῆς Φάτσας, Λέσμαινας, Σίμικλη κλπ.

Στὰ Ν. καὶ Ν.Α. τῆς ποπάνω ἐνορίας ἐπῆρχε καὶ συνοικία τουρκική, μὲ ἀραιοὺς οἰκισμοὺς.

Ἡ ἀγορὰ τῆς πόλης ἀπλωνόταν ἀπὸ τὸ μέσο τῆς συνοικίας Ἁγίου Γεωργίου ἕως τὴν ἀνατολική ἄκρη τῆς συνοικίας Ἁγίου Νικολάου, ἕως τὸ λεγόμενο Κιοπρήματα ἢ τῇ Θωμᾷ τὸ γερνὸ' πάνω στὸ χεῖμαρρο Μπιλπλτερε, (ἀπ' ὅπου ἀρχινοῦσε ὁ μοναδικὸς δημόσιος δρόμος πρὸς τὸ

Κετσήκιοι, Κιράζ - λιμαν, ἐξοχή γιὰ περίπατο πρὸς τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο καὶ τὸ Μποξοῦκ - καλέ.

Ἑσκήπαζαο, Μερκέζ, Χαϊνάμανα, Μελέτ'), κατέχοντας τὸ παραλιακὸ τμήμα τῶν δυὸ ἐνοριῶν. Ἡ συγχρονισμένη ρυμοτομία τῆς ἔγινε ὕστερ' ἀπὸ τὴ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1883 που ἀποτέφρωσε ὁλότελα τὴν παλιὰ ἀγορά. Εἶχε σχεδιαστεῖ ἀπὸ Αὐστριακὸ μηχανικὸ. Ἦταν ἀπὸ τίς ὡραιότερες τοπογραφικῶς καὶ ρυμοτομικῶς ἀγορὲς τοῦ Πόντου. Μαζί τῆς πῆραν καλὴ ρυμοτομία κ' οἱ δυὸ πεδινὲς συνοικίαι Ἁγ. Γεωργίου καὶ Ἁγ. Νικολάου.

Τουρκόφωνοι τῆς περιοχῆς.

Ὁ Π. Τριανταφυλλίδης μιλά γιὰ τουρκόφωνους Ἕλληνες χωρικοὺς στὴν περιοχὴ Κοτυώρων, που «εἰς παντελῇ ἄγνοίαν καὶ αὐτῆς τῆς καταγωγῆς αὐτῶν διάκεινται» (Ποντικὰ σελ. 138). Τοῦτο τὸ διαπιστώνει τὸ 1865.

νομε λοιπόν ότι, με την τρομοκρατία που επικράτησε μετά το 1857, ύστερ' από την επιστροφή ενός αριθμού κρυπτοχριστιανών του Πόντου, ιδίως της περιοχής Τραπεζούντας, στην ελληνική τους ἐθνικότητα, οί τουρκόφωνοι αὐτοὶ καταχωνιάστηκαν ὁλότελα μέσα στὸν Καϊάδα τὸν τουρκικό, ὅτι τούρκεψαν δηλαδή με τὸν καιρὸ; Ὁ ἴδιος συγγραφέας στὴν παραπάνω σελίδα κάνει ἐπίσης λόγο γιὰ μεγάλον ἀριθμὸ Ἑλλήνων στὸ Ἐσωτερικὸ τῶν Κοτυώρων. Αὐτὸ βάσταξε ὡς τὸ τέλος. Μόνο που μέρος τοῦ ἀγροτικοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ μετοίκησε ἀργότερα στὴ Ρωσία, σποραδικὰ καὶ κατὰ διαστήματα χρονικά. Κ' ἓνα ἄλλο, μεγαλύτερο, στὴ Νικομήδεια καὶ τὴν περιοχή της. Ἄν τυχὸν μιὰ ἀναλογία ἀπὸ τοὺς τουρκόφωνους που ἀναφέρονται πιὸ πᾶνω βρέθηκε μέσα σὲ τούτους, δὲν μπορεῖ σήμερα νὰ ἐξακριβωθεῖ. Ὅσοι βρίσκονται ἀπὸ τοὺς ἐποίκους τῆς περιοχῆς τῆς Νικομήδειας ἐδῶ, στὰ χωριά τῆς Βέροιας (Μπρασιάτα), Ἐδεσσας κλπ., μιλᾶν τὸ ἑλληνικὸ τοπικὸ ἰδίωμα τῆς περιοχῆς Κοτυώρων, κατὰ θετικὰς πληροφορίες μου.

Μοῦ φαίνεται λοιπόν —γιὰ νὰ τελειώνουμε με τοὺς δῆθεν τουρκόφωνους περιοχῆς Κοτυώρων— ὅτι ὁ Π.Τριανταφυλλίδης ἐννοεῖ μᾶλλον κάτι τουρκόφωνα χωριά: Ἐσκητῆρ, Φάλτατζα, Μουσουλλοῦ, Πιτσακτζῆ, Μπαϊρακλῆ κλπ. τῆς Ὑποδιοικήσεως Μελέτ, που τὰ ὑπόλοιπα ἑλληνορθόδοξα χωριά της εἶναι ἑλληνόφωνα ὅλα. Ἐξήγησα κιόλας παραπάνω ὅτι ὁ Π. Τριανταφυλλίδης, στίς ἔρευνές του κατὰ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπαρχία, περιλαβαίνει στὴν διοικητικὴ περιφέρεια Κοτυώρων καὶ χωριά τῆς περιοχῆς τοῦ Μελέτ, ἐνῶ αὐτὴ μόνο ἐκκλησιαστικῶς ἀνῆκε στὰ Κοτύωρα.

Γινῶμες καὶ πραγματικότητα.

Ὁ Γάλλος Κάρολος Τεξιὲ στὰ 1862 γράφει τὰ ἑξῆς, σὲ μετάφραση πιστή: «Τὰ Κοτύωρα, πολιτεία ἑλληνικὴ, ἀποικία τῆς Σινώπης, ἦσαν τὸν καιρὸ τοῦ Ξενοφῶντα ἓνας λιμένας με κάποια σπουδαιότητα, ἀπ' ὅπου οἱ Μύριοι πλέψανε γιὰ τὴν Ἡράκλεια. Ὁ πληθυσμὸς τῶν Κοτυώρων μεταφέρθηκε βίαια, γιὰ νὰ ἐποικίσει τὴ Φαρνακία καὶ ἔτσι ἡ πρώτη πόλη κατάντησε στὴ μοῖρα ἀπλοῦ χωριοῦ, καὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἔχει ἀνακύψει, ὅτι ἔχει ἀνασηκωθεῖ ποτὲ πιά τοῦ λοιποῦ. Δὲν ἀπομένει κανένα λείψανο οἰκοδομῆς τῆς ἀρχαίας αὐτῆς πολιτείας στοὺς τόπους ὅπου ὑποθέτουν ὅτι βρισκόταν, εἴτε στὴν Ὀρτοῦ που παρουσιάζει λείψανα ἐνὸς ἀρχαίου λιμανιοῦ, εἴτε στὸ Μποζοῦκ - Καλέ, που εἶναι οἰκοδόμημα βυζαντινόν».

Ἡ βεβαίωση τοῦ Τεξιὲ ὅτι δὲν ἀπομένει κανένα λείψανο τῆς ἀρχαίας πολιτείας ἔχει ἀκυρωθεῖ ἤδη με τὴν ἀποκάλυψη, τὸ 1880, τοῦ κεραμοποιεῖου ἀλλὰ καὶ με τὰ ἄλλα εὐρήματα, που ἀναφέραμε ἤδη. Ἡ ἀμφιβολία, ἔπειτα, που ἐκφράζει, ὅταν λέει: «ὅπου ὑποθέτουν ὅτι βρισκόταν», δὲν στέκει. Ὁ Θ. Παστιάδης τὸν ἐλέγχει πως δὲν πῆρε ὑπόψη του τὸν Ἀνώ-

νυμο συγγραφέα (όπου παραπάνω παράγρ. 34), ο οποίος δίνει την πραγματική απόσταση των αρχαίων Κοτύωρων πρὸ ἀπενθείας θαλάσσιου δρόμου ἀπὸ τὸ Μποζοῦκ - Καλὲ ἕως τὴν Ἐρμώνιασσα, που τὴν ἐπικυρώνει καὶ ὁ Ἄγγλος Χάμιλτον στὸ ἔργο του «Ἐρευνεὶς στὴ Μικρασία, Πόντο καὶ Ἀρμενία» I σελ. 268 - 269, (Ποντιακά Φύλλα 1937, σελ. 63 καὶ 64).

Δὲν ξεκαθαρίζει ἐξάλλου ὁ Τεξιέ ἂν ὡς χωριὸ ἐννοεῖ τὴν ἀφετηρίαν των αρχαίων Κοτύωρων ἀπὸ τὸ Μποζοῦκ - Καλὲ ἢ τὴ συνέχειά τους ἀνατολικότερα, δηλ. τὰ νέα Κοτύωρα. Μὰ στὴν πρώτη περιοχὴ οὔτε καὶ σήμερα ὑπάρχει χωριό, παρὰ μόνο κάτι ἀραιοὶ οἰκισμοὶ τοῦ Κετσήκιοι. Ἔπειτα, τὰ νέα Κοτύωρα δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν, ἱστορικά καὶ χωρογραφικά, ὡς ξέχωρη πολιτεία ἀπὸ τὴν ἀρχαία. Καὶ τὸ ἄλλο: Τὸν καιρὸ που ἔγραφε, καὶ νωρίτερα, εἶχε ἀρχίσει ἤδη νὰ σχηματίζεται καὶ ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὰ νέα Κοτύωρα δὲν ἦσαν πιά χωριὸ —ἀριθμοῦσαν 5 μὲ 6000 κατοίκους— ἀλλὰ μικρὴ πολιτεία που εἶχε κάμει τὰ πρῶτα γενναῖα βήματα, εἶχε ἀνακύψει ἤδη. Ἔτσι οἱ κρίσεις τοῦ Τεξιέ, μὲ τὴν ἀρνητικὴ θέση που παίρνει μοιάζουνε σὰν προβλέψεις γιὰ τὸ μέλλον τοῦ τόπου.

Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ρίξουμε μιὰ συνοπτικὴ ματιὰ πάνω στὴ ζωὴ των νέων Κοτύωρων κατὰ τὶς ἀπαρχὲς των τελευταίων ἐλληνικῶν χρόνων τους, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Α΄ Παγκόσμιον πόλεμο.

Στὰ 1914 τὰ Κοτύωρα ἀριθμοῦν 15.000 κατοίκους, Ἕλληνες τοὺς 7.500, Τούρκους 4.500 καὶ 3.000 Ἀρμενίους.

Ἡ πολιτεία μὲ ὅρια δυτικὰ τὸ Κετσήκιοι, ἀνατολικά τὸ Νεκροταφεῖο Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων (Τσακὰλ - τσικμάζ), που ὁ πυλώνας, ὁ δρόμος πρὸς τὰ μνήματα καὶ ἡ ὅλη διαρρύθμισή του ἔγιναν μὲ δαπάνη τοῦ Μητροπολίτη Νεοκαισαρείας καὶ Κοτύωρων Πολυκάρπου Ψωμιάδου, καὶ τοὺς ἀκρινοὺς τουρκικοὺς οἰκισμοὺς στὰ ψηλῶματα, εἶναι Ἔδρα Ὑποδιοικήτῃ (Καϊμάκμη) τῆς Νομαρχίας Τραπεζοῦντας, Ἔδρα ἐπίσης τοῦ Μητροπολίτη Νεοκαισαρείας καὶ Κοτύωρων. Ἡ προσθήκη «καὶ Κοτύωρων» ἔγινε τὸ 1905, σὰν συνέπεια τῆς γοργῆς προκοπῆς που σημείωνε ὕστερ' ἀπὸ τὸ 1880 καὶ ἕως τὸ 1914 ἡ πολιτεία. Τὸν καιρὸ τοῦ Μητροπολίτη Ἀλεξάνδρου Ρηγιοπούλου, που διορίστηκε τὸ 1897, καὶ ἐνωρίτερα ὁ τίτλος ἦταν Νεοκαισαρείας καὶ Οἰνέου (Οἰνός).

Περιλάβαινε, ὡς Ὑποδιοίκηση—Καζᾶς, ἔξι Δήμους (Ναχιέδες ἢ Μουτιρλίκια): α) Ὑσχαρά Ν.Α. μὲ ἔδρα τὴν Γκέρτζε, β) Περσεμπέ Δ. μὲ ἔδρα τὴ Βῶνα, γ) Πουλαμάν (Πολεμώνιον), δ) Χαψάμανα (Κιόλκιοι) Ν.Δ., ε) Οὐλούμπεη Ν. μὲ ἔδρα τὸ Μερκέζ καὶ στ) Ἑπασα δυτικότερα ἀπὸ τὴ Χαψάμανα, πρὸς τὴν περιφέρεια Φάτσας. Συνολικὴ ἔκταση 2000 τ. χ.λ.μ. περίπου, μὲ ἔδαφος γαιώδικο, εὐφορο, μὲ ἄφθονα λειβάδια, δάση, προπάντων δυτικότερα.

Ξεχωρίζω τὴ Βώνα. Εἶναι ὁ Βοὼν τῆς ἀρχαιότητος, ἐμπορεῖο καὶ τόπος παραγωγῆς ἀγελάδων, βοδιῶν. Ἐκεῖ ὁ Τραπεζοῦντιος ἀρχαιολόγος Ἰωσήφ Λεοντίδης βρῆκε ἀρχαῖο νόμισμα μὲ εἰκόνα βουστασίου (Π. Φύλλα 1936 τ. 7 - 8 σελ. 6). Εἶναι ἡ γειτονικότερη κωμόπολη μὲ τὸ λιμένα της, τὸ μεγαλύτερο τοῦ Πόντου καὶ τὸν πιὸ ἀσφαλισμένο μετὰ τὸν ὅμοιο τῆς Σινώπης, 9 περίπου μίλια ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα Κοτύωρα καὶ 10 ἀπὸ τὰ νέα. Ὁ τόπος τροφοδοτοῦσε τὴν Ὀρτοῦ σὲ ἔξοχα κηπουρικά εἶδη καὶ θαυμάσια ὀπωρικά, ἀπίδια γλυκόξινα, μῆλα ἀρωματικά, ἐλιές κ. ἄ. Εἶχε ξέχωρη ἑλληνικὴ συνοικία μὲ χίλιους πεντακοσίους κατοίκους καὶ σημείωνε, συνέχεια, οἰκονομικὴ καὶ κοινοτικὴ προκοπή.

Ἡ ὥραία, μὲ τὴν ἀμφιθεατρικὴ τῆς τοποθεσίᾳ Ὀρτοῦ, ἀποτελεῖ τότε, τὸ 1914, κέντρο 390 χωριῶν, κωμῶν καὶ κωμοπόλεων μὲ συνολικὸ πληθυσμὸ 185.000 περίπου κατοίκους.

Ὁ Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος στὰ 1903 μιλά, πρόχειρα κάπως, στὸ γνωστὸ ἔργο του, γιὰ 309 χωριά καὶ γιὰ μικτὸ πληθυσμὸ 120.000 ψυχές. Ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ τὰ 64 εἶναι καθαρῶς ἑλληνικά, ἄλλα 6 εἶναι μικτά. Τ' ἀναγράφουμε μὲ τὴν πληρότητα που κατορθώσαμε νὰ ἐπιτύχομε, ἀπὸ τ' ἀνατολικά πρὸς τὰ δυτικὰ, ἀπὸ τὰ παράλια πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ καὶ κατὰ τοποθέτησίν τους γύρω ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς τοῦ Καζᾶ:

Α'. Ναχιές (Λῆμος) Ὁσχαρας: Ντουρνάσουγη σπίτια 20, Φεραχλῆ 10, Καγιάμπαση (ἢ Τεπέϊ - Μπαλιά) 75, Τεπέκιοϊ 100, Τσοοῦ 30, Ἴνγερε 50, Κιρετσούχ 90, Ἀλήσαϊβαν 15, Ἀλαντζίκ 70, Ὁδάτσιχουρ 30, Μεσάτσιχουρ 15, Καράτας' 50, Ποτάμια 18, Χαϊτάρ 70, Κούσοδα 15 (τὰ 4 τελευταῖα χωριά ὀνομάζονταν μὲ τὸ κοινὸ ὄνομα: Ποτάμια), Κιάλταγου 50, Ὀλουκλῆ 25, Κουζούλιτζ 60, Τιουτιουκλῆ 25, Τάλκιτζα 20, Ὀλάαλαν 15, Ἀρτοῦχ 50 (δυτικὰ ὅλα τοῦτα τὰ χωριά ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ντουρνάσουγη καὶ ἀνατολικά ἀπὸ τὸ Μελάνθιο), Ἀχουρλῆ 75, Μπέη-λιαν 60, Γιούναλαν (Ἰνταλα) 130, Κιαβούρμπικη 50, Καράπανατα (Κάτω Κιαβούρμπικη) 25, Σεμέν 180, Ἀρτας' 30, Ἀλουτσὸν 30, Καβάκλιτζε 15, Σινανλῆ (Σιναλοῦ) 80, Μαντέν. (Ἀρμούτελη) σπίτια 60 (στὶς διακλαδώσεις, τὰ 11 τελευταῖα χωριά, τῶν ποταμῶν Ντουρνάσουγη καὶ Παζάρσουγη, τοῦ ἀρχαίου Φαρματίνου. Σύνολο: Χωριά ἑλληνικά 33, σπίτια 1638.

Β'. Ναχιές Οὐλούμπεη: Ντελήκαγια σπίτια 100, Τέϊνελη (μικτὸ μὲ ξέχωρη ἑλλήν. ἐνορία) σπίτια ἑλλήν. 60, Ἀρπάκιοϊ 15, Γενήκιοϊ 60 (ἀνατολικά ἀπὸ τὸ ποτάμι Τζιβίλ καὶ δυτικὰ ἀπὸ τὸ Μελάνθιο). Σύνολο: χωριά μας 4, σπίτια 235.

Γ'. Ναχιές Περσεμπέ: Περσεμπέ (μικτὸ) σπίτια ἑλλήν. 10, Βώνα (μικτὴ κωμόπολη μὲ ξέχωρη ἑλληνικὴ ἐνορία) σπίτια ἑλλήν. 200, Τέκια

40, Πολατλή (μικτό) σπίτια έλλην. 10, Φερνέκ 20, Γιάσων σπίτια 40. Σύνολο: Χωριά 6, σπίτια 320. Μπορώ νά σημειώσω έδώ: 'Από τὸ Γιάσων είχε μετοικήσει δριστικά στήν Πουλαντζάκη ὁ Παναγιώτης, παππούς τοῦ πρώην Ὑπουργοῦ Λεωνίδα Ἰασσονίδη, ὁ ὁποῖος, καταγωγῆς Πουλαντζάκης, ἔχει πατρίδα τὰ Κοτύωρα - Ὅρτου, ὅπου γεννήθηκε τὸ 1884.

Δ'. Ναχιές Χαψάμανα: Κιόλκιοι (μικτὴ κομόπολη μὲ ξέχωρη ἑλληνικὴ ἔνορία) σπίτια ἑλλην. 180, Ἐϊρίπελ 100, Ἄκ - Κερίσ' 60, Περνετζίκ 40, Τάραχτα 75, Γεμισκιάν 80, Ἀντουζ 90, Τάμαλαν 130, Μεσά - Ἀλάν 60, Κουρουαγατσ' σπίτια 100, Κιζιλτζά - Χασάν 40. Σύνολο: Χωριά 11, σπίτια 955.

Ε'. Ναχιές Πουλαμάν: Πουλαμάν ἢ Γενῆ Παζάρ, Τοῦρκοι ἐλάχιστοι παρεπίδημοι, σπίτια 20, Ἐλέζκιοι (Ἑλαιοχώρι) 40, Τεπέμελιν 25, Σασοῦ 15, Τουράτζ σπίτια 20. Σύνολο: Χωριά 5 σπίτια 120.

ΣΤ'. Ναχιές Ἐπασας: Ἐλεκὶν σπίτια 70, Πουγάραλαν σπίτια 70, Ντομούζκιολη 70, Χανούτ 100, Καρατζαλή 100, Μεσά - Ἀλάν 100, Κονάγκιανη 120, Ἐπασα (Ἐπάστη, κομόπολη μικτὴ, μὲ ξέχωρη ἑλληνικὴ ἔνορία) σπίτια ἑλλην. 200, Τζιμποῦλ 80, Λιφτιάρ 80, Ἀγιαντῶν σπίτια 250. Σύνολο: Χωριά 11, σπίτια ἑλλην. 1040, ὅλα γύρω στὶς διακλαδώσεις τοῦ ποταμοῦ Πολεμώνιου (Πουλαμάν Ἰρμαγῆ). Σὲ τοῦτον τὸν Δῆμο, τὸ Περσεμπέ - γαιῖλέςη μὲ 1000 σπίτια, σὲ ὕψος 1800 μέτρα, ἀποτελοῦσε ἐξοχή, θέρετρο τῆς Ἐπασας, τοῦ Ἀγιαντῶν καὶ Φάτσας καὶ ἦταν ἀκατοίκητο ἀπὸ τὸν Ὀκτώβρη ἕως τὸ Μάη.

Στὰ 6 (ἀπὸ τὰ πιόπᾶνω 70) μικτὰ χωριά καὶ τὶς κομοπόλεις οἱ Ἑλληνες ζοῦσαν σὲ ἔνορίες ξέχωρες ἀπὸ τὶς τουρκικές, μὲ δική τους κοινοτικὴ ὀργάνωση καὶ ὑπαρξή.

Αἴσθηση θὰ πρέπει νὰ κάνει ὅτι, ἂν ἐξαιρέσει κανεὶς τὰ 8 χωριά καὶ κομοπόλεις: Βῶνα, Φερνέκ, Γιάσων, Πουλαμάν, Ἐλέζκιοι, Ἐπασα, Ἀγιαντῶν καὶ Ποτάμια, που ἄλλα κράτησαν τὸ ἑλληνικὸ τους ὄνομα καὶ ἄλλα τουρκοφέρνουν ἐλαφρά, ὅλα τὰ ὑπόλοιπα 62 ἔχουν τουρκικὰ ὀνόματα. Γιατί; Ὅλα τοῦτα τ' ἀγόρασαν οἱ ἔποικοι Ἑλληνες τῆς Χαλδίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους Ντερέμπεηδες ὡς πρώην τουρκικοὺς οἰκισμοὺς μωαμεθανῶν δουλοπάροικων —καὶ σύρε ν' ἀλλάξεις τ' ὄνομά τους!.. Ἐξέχωρα γιὰ τὸ Ἀγιαντῶν σημειῶνω ὅτι οἱ Τοῦρκοι σεβάστηκαν τὴν ἐπιθυμία τῶν συνοικιστῶν ὅχι ἀπὸ ἄλλο τίποτε, παρὰ ἀπὸ αἶσθημα θρησκευτικότητος, διότι σωζόταν αὐτοῦ ἀπὸ τὰ πρὶν βυζαντινὸς ναὸς ἄθικτος ἐπονόματι Ἀγίου Ἀντωνίου. Δὲν μπόρεσα νὰ μάθω τὸ τουρκικὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ Ποτάμια. Εἶναι ἴσως ἀπὸ τὰ νεότερα.

Τὰ χωριά ποὺ ἀναγράψαμε ἀριθμοῦν μαζὶ μὲ τὰ νέα Κοτύωρα (Ὅρτου) 38.000 κατοίκους, κατὰ ὑπολογισμὸ μέτριον. Ἄν ὅμως πάρομε ὑπόψη

ὅτι σὲ διάφορα ἄλλα χωριά: γεωργιανικά (γκιουρτζήδικα), τουρκικά κι' ἀρμένικα ὑπῆρχαν οἰκισμοὶ ἑλληνικοί, μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ θετικότητα ὅτι ὁ συνολικὸς ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τοῦ Καζᾶ Ὁρτοῦς τὸ 1914 ἀριθμοῦσε ἄνω ἀπὸ 40.000 Ἕλληνες.

Ὅλα τὰ παραπάνω ἑλληνικὰ χωριά διατηροῦσαν ἐκκλησία καὶ δημοτικὸ σχολεῖο μὲ 3 ἕως 5, 6 καὶ 7 τάξεις (Ἀγιαντῶν 7, Βῶνα, Γκιόλκιοϊ, Ἑπασα), ἐξόν τὰ ἀπὸ 20 σπίτια καὶ κάτω, που ἐκκλησιάζονταν ἢ σπουδαζαν σὲ κοντινὰ χωριά, ὅπως ἡ Καβάκλιζα στὸ Ἀρτσᾶ τὰ χωριουδάκια τῆς Βῶνας στὴ Βῶνα κλπ.

Σημειῶνω, τέλος, ὅτι ἀπὸ τὰ πιοπάνω χωριά τὸ Πουλαμάν, μὲ τὸ ἀρχαῖο του ὄνομα Πολεμώνιον, ὑπῆρξε ἀπὸ τὸ 37 π. Χ. ἕως τὸ 41 μ. Χ. ἕδρα τοῦ μικροῦ κράτους τοῦ «Πολεμωνιακοῦ Πόντου» (μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας) μὲ ἡγεμόνες τὸν Πολέμωνα Α', τὴν χήρα του Πυθοδορίδα καὶ τὸν γιὸ τους Πολέμωνα Β'. Αὐτοῦ βρέθηκαν ἀργυρὲς δραχμὲς μὲ τὶς εἰκόνες καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δυὸ πρώτων ἡγεμόνων.

Οἱ Ἕλληνες Κοτύωρων διατηροῦν 4 ἐκκλησίες (ἢ μιὰ τῶν εὐαγγελικῶν), 4 σχολεῖα —τὸ ἓνα τῶν εὐαγγελικῶν.

Χάρη στὴ δραστηριότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ιδίως, ἡ πόλη διενεργοῦσε τότε ἀκμαῖο ἐξαγωγικὸ καὶ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο, ἐφοδιάζοντας τὴν ἐνδοχώρα ἀλλὰ καὶ πολιτεῖες καὶ κωμοπόλεις ἔξω ἀπὸ τὰ διοικητικὰ της ὅρια, ὅπως τὸ Μεσουτιέ ἢ Μελέτ (Χαμητιέ πρὶν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα), τὸ Γκόλ - Χισάρ ἢ Γοῖλάσαρη (ἀρχαία Κολωνία, μὲ τὰ ἐρειπωμένα βυζαντινὰ κάστρα στὶς βουνοκορφές της), τὸ Ἐντρὲς ἢ Σούσεχιρ, τὴ Ζάρα τῆς Σεβάστειας καὶ τὴ Νεοκαισάρεια (Νικσάρ) μερικῶς. Ἐρχόταν οἰκονομικῶς —καὶ μιλάμε γιὰ τὸ 1914 πάντα— μετὰ τὴν Κερασούντα κλιμακωτά, μὲ βέβαιη προοπτικὴ νὰ τὴν ξεπεράσει σύντομα, διότι ἡ Κερασούντα, πόλη πρωτοποριακὴ ἀπὸ παλιότερα, εἶχε συμπληρώσει σὲ οἰκονομικὴ δραστηριότητα τὸν κύκλο της στοὺς νεότερους χρόνους, ἔφτασε στὸ ἀπὸγειο τῆς ἀνθησῆς της καὶ σταμάτησε, μὴ ἔχοντας νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἄλλο ἐσωτερικὸ —ἢ ὁμορφὴ Κερασούντα, τὸ σέμνωμα τοῦτο τὸ ποντιακό.

Στὰ 1914, καὶ καμπόσα χρόνια πρὶν, τὰ Κοτύωρα ἔχουν ἐτήσια ἐξαγωγή ἀπὸ:

1) 100.000 σακκιά καλαμπόκι, δηλ. 7—10.000.000 ὀκάδες (τὸ ψωμὶ τῶν Κοτυωριτῶν, παλιότερα προπάντων, ἦταν ἀπὸ καλαμποκάλευρο γιὰ τοὺς περισσότερους).

2) 40.000 σακκιά φασόλια, σὲ ποικιλίες ἕως ἄριστες, δηλ. 4—5.000.000 ὀκάδες.

3) 5—6.000.000 ὀκ. φουντοῦκι (ποντιακὸν κάρυον, λεπτοκάρυα), σ' ὅλες τὶς ποικιλίες, ἕως ἐξαιρετικῆς, δηλ. 125—130.000 καντάρια (καν-

τάρι, μαζί με προσυπολογισμό τοῦ σχετικοῦ φόρου: 50 ὀκάδες).

- 4) 300.000 ὀκάδες καρύδια.
- 5) 100—120.000 ὀκ. μαλλιά προβάτων.
- 6) 40.000 ἀρνιά καὶ 80.000 πρόβατα.
- 7) 50.000 ὀκάδες δερφινόλαδο (μπεζίργιαγυ).
- 8) 60.000 ὀκάδες καννάβι σὲ 600 δέματα.
- 9) 15.000 κυβικά μέτρα ξυλεία σὲ σκάρες μονοκόμματα, φτυάρια, κουπιά καὶ σανίδια.
- 10) 10—12.000.000 αὐγά.
- 11) 350.000 ὀκ. βούτυρο ἀγνό, τραβηγμένο ἀπὸ δρυνθάνισμένη γιανούρη.
- 12) 350.000 ὀκ. τυρὶ ὀλόπαχο σὲ ἀσκιὰ (ἀλαμάν).
- 13) 30.000 ὀκ. μέλι.
- 14) 50.000 κομμάτια δέρματα μικρῶν καὶ μεγάλων ζώων.
- 15) 300.000 ὀκ. καπνό, πον ποιοτικά παρουσίαζε τὴν προοπτικὴ νὰ φτάσει τὸν τύπο «Σαμψιὸν» ὅπως διαπίστωναν Ἀμεινοὶ πραγματογνώμονες.

Ὅλες οἱ ἀτμοπλοϊκὲς ἐταιρεῖες πον δοῦλειναν μὲ τὴ Μαύρη Θάλασσα εἶχαν πρακτορεῖα στὰ Κοτύωρα. Ἐπίσης οἱ Ἀσφαλ. Ἐταιρεῖες. Καὶ ἀπὸ τὸ 1905 ἰδρῦθηκαν ἐκεῖ ὑποκαταστήματα τῆς Ὀθωμανικῆς Τράπεζας καὶ τῆς Ἀγροτικῆς (Ζιραὰτ Παγκασή).

Ἔτσι μὲ τὸ ρυθμὸ προκοπῆς τους τὰ νέα Κοτύωρα, ἡ Ὀριτοῦ ξεπερνούσε στὰ 1914 τὶς σκέψεις καὶ προβλέψεις τοῦ Γάλλου σοφοῦ Καρόλου Τεξιέ, στὸ ἔργο του *Périphe du Ponte Euxin, Paris 1862* σ. 619.

Ἀς ἀκολουθήσουμε ὅμως, ψηλαφόντας τὰ πράγματα, τὸ τάλαιπωρὸν βάδισμα μὲ τοὺς δύσκολους ἀναβαθμούς του πρὸς τὴν προκοπὴ, ἐνὸς λαοῦ πον ξανασχημάτισε τὴ ζωὴ του στὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Πόντου, ἀπὸ τὸ 1765 καὶ μετὰ.

Α'. Στάδιο.

Ποιὰ εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἑλληνικῆς ἐστίας πον ξανασυστάθηκε στὰ Κοτύωρα;

Οἱ νεοφερμένοι, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν πλήμμυρα πον δοκίμασαν εἶναι, ποιὸς λίγο - ποιὸς πολὺ ναυάγια, στερημένοι ἀπὸ ἐφόδια οἰκονομικά. Οἱ πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς τοῦ τόπου —τὶς ὄριζαν τότε οἱ Τούρκοι— ὀλότελα ἀνεκμετάλλευτες. Οἰκονομία στοιχειακὴ, φεουδαρχικὴ, κλειστή, ἐπικρατεῖ. Ὑποτυπώδικη ἡ συγκοινωνία μὲ τὸ ἐσωτερικόν, μὲ τὸ Μελέτ, μὲ τὴ Ζάρα τῆς Σεβάστειας. Καὶ ἀνύπαρκτη μὲ τὴ Νεοκαισάρεια. Ἡ βελτίωσις τῆς συγκοινωνίας αὐτῆς καὶ ἕως τὸ 1922 δὲν προσθέτει τίποτε τὸ ἀποφασιστικόν. Ὅλο κι' ὅλο ἓνας δημόσιος λιθόστρωτός δρόμος

ἀπὸ τὴν Ὁρτοῦ, Μερκέζ, Χαψάμανα πρὸς τὸ Μεσουτιέ (Μελέτ) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὸ Γκόλ - Χασάρ. Ἐντρές, Ζάρα.

Μέσα σὲ τέτοιο περίγυρο οἱ νέοι ἔποικοι, ἄποροι οἱ ἴδιοι καθὼς ἦσαν, φυτοζωοῦσαν βέβαια τὶς 4—5 δεκαετίες.

Συνέπεια τῆς φτώχειας ἢ μορφωτικῆ, ἢ πνευματικῆ καθυστέρηση. Ὅχι πὼς δὲν τὰ θέλαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τὰ γράμματα. Σὰν Ἕλληνες, φερμένοι μάλιστα ἀπὸ τὴν φιλόμουση τὴν Ἀργυρούπολη, τὴν παράδοση τὴν εἶχαν. Τὸ παράδειγμα, ἔπειτα, τῆς Κερασούντας τῆς γειτονικῆς, ὑπῆρχε. Στὴν πλειοψηφία τους, τουλάχιστο, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη, μέσα στὴ νέα τους ζωὴ, πὺρ μέ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς τοῦ σπρώχνει πρὸς κάτι τὸ ἀνώτερο. Μὰ λείπουν τὰ μέσα, οἱ πόροι. Σχολικὸ χτίριο δὲν μποροῦσαν ν' ἀποκτήσουν. Γιὰ τέτοιο θὰ χρησιμοποιοῦν, δεκαετίες ὀλάκερες καὶ ἕως τὸ 1878, σπίτια καὶ διαμερίσματα σπιτιῶν ἀκατάλληλα, ὅπως τὸ σπίτι «τῇ Πουπούλας» στὸ γιאלό, δίπλα στὴ βρύση τοῦ Ψωμιάδη (τῇ Ψωμῆ τὸ πεγάδ'), τὰ σπίτια «τῇ Τάτσονος», «τῇ Κεσέπ'». Καὶ φυσικὰ λείπει καὶ τὸ διδακτικὸ προσωπικόν. Χρησιμοποιοῦνται ὡς δασκάλοι τίποτε ἀστοιχείωτοι παπᾶδες καὶ ἰδιῶτες ἐντόπιοι, αὐτοδίδακτοι.

Ἡ μόρφωση ἀπὸ ἓνα τέτοιο σχολεῖο αὐτονόητη. Τὰ Πινακίδια, τὰ Κυριακοδρόμια, τὰ Ψαλτήρια στὴν ἡμερησίᾳ διάταξη. Ἡ κατάσταση αὐτὴ θὰ συνεχιστεῖ, μὲ ἀνεπαίσθητες ἐξελίξεις, ἕως τὸ πρῶτο τέταρτο περίπου τοῦ 19ου αἰῶνα.

Β'. Στάδιο.

Ὁ Π. Τριανταφυλλίδης στὴν ἴδια σελ. 138 καταγράφει τὰ προϊόντα τοῦ τόπου, στὰ 1865: Ρύζι, ὄσπρια, καλαμπόκι, λίγα δέρματα, καννάβι, λινάρι, λίγη ξυλεία, σκάφες, φτυάρια.

Τὸ ρύζι εἶναι τὸ κυριότερο γέννημα ἐκεῖ, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καὶ ἀπὸ δεκαετίες ἀκόμα πρὶν. Οἱ ρυζῶνες (ἀντάλ') τότε ἀπλώνονταν σὲ ἔκτασι, ἀνατολικά, μετὰ τοῦ ποταμοῦ Τζιβίλ καὶ τοῦ ποταμοῦ Μελάνθιου (Μελέτιρμακ), καὶ παραπέρα ἀκόμα ἕως τὸν ποταμὸ Τουρνάσσουγι, ἀνατολικότερο ὄριο, τὸ 1914, τῆς διοικητικῆς περιφέρειας Ὁρτοῦ, ὅπως δυτικότερο ὄριο ἦταν τὸ Πουλαμάν - Ἰρμαγοῦ (Πολεμώνιος ποταμός) μὲ ἐνδιάμεσο μετὰ τοῦ Κοτυώρων καὶ Βώνας τὸ ποτάμι Ἀβτζόδα ντερεσῆ. Μὰ κι' ἀπ' τοὺς ρυζῶνες αὐτοὺς δὲν βλέπουνε προκοπὴ ἀποφασιστικὴ οἱ κάτοικοι. Καθὼς λείπει ἡ συστηματικὴ συγκοινωνία στεριάς ἰδίως, κ' ἡ κατανάλωση περιορίζεται μᾶλλον στὸ ἐσωτερικὸ καὶ κυρίως μέσα στὴν πόλη καὶ τὰ χωριά τῆς, οἱ τιμὲς εἶναι χαμηλές, ἐνῶ ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἰδιοκτήτη τῶν χωραφιών, Τούρκου τὸ περισσότερον γαιοκτήμονα, εἶναι βαρειά. Καὶ σὰν κέρδος ἀπομένει στοὺς καλλιεργητὲς ἡ ἐλονοσία (ἡ χαβά), σὲ μορφὴ ἐνδημικῆ. Αὐτὸ θὰ

διαρκέσει σχεδόν δυό δεκαετίες ακόμα από το 1865, που καταργείται πιά ή καλλιέργεια του ρυζιού.

Ἡ θαλάσσια συγκοινωνία μὲ τὶς μεγάλες καὶ μικρὲς πόλεις τοῦ Πόντου, ἐπίσης μὲ τὴ νότια Ρωσσία καὶ μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη, δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὴν παραπάνω χρονολογία (1865) γίνεται — πολὺ φυσικὰ — μὲ ἱστιοφόρα καράβια τῶν ἐφοπλιστῶν Κερμασουντίων, карабокураίων ἐγκαταστημένων καὶ πολιτογραφημένων στὰ Κοτίωρα περισσότερο ἀπὸ μισὸν αἰῶνα καὶ πρὶν, χωρὶς ἡ δραστηριότητα αὐτὴ νὰ σταματήσει ἀργότερα, μετὰ τὴν ἐμφάνιση δηλαδὴ τῆς ἀτμοπλοΐας στὸν τόπο, που τελικὰ κατάργησε βέβαια τὴν πρώτη.

Ἐντυπωσιακὰ κάπως γιὰ τὴν ἀτμοπλοϊκὴ συγκοινωνία στὰ Κοτίωρα μετὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα μιλά ὁ Σ. Ἰωαννίδης: «...καὶ σχεδὸν ὅλαι αἱ ἀτμοπλοϊκαὶ ἐταιρεῖαι ἔχουσιν ἐνταῦθα πρακτορεῖα, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν διέρχονται ἐντεῦθεν ἀτμόπλοια», παρατηρεῖ στὰ 1866 (Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος, σελ. 208—210).

Ὡστόσο μὲ ὅλα τὰ φυσικὰ ἐμπόδια καὶ τὶς ἀντιξοότητες, ἕως τὸ 1866, κάποια προκοπὴ σημειώνεται στὸν οἰκονομικὸ τομέα. Τὰ ἐπαγγέλματα, ἡ μικρὴ βιοτεχνία — ξυλουργικὰ καὶ ὑφαντικὰ εἶδη, καλτσοποιία ἐγγύωρια χειροποίητη ἀπὸ γυναῖκες καὶ γριές, που ἐφοδιάζει μὲ μάλλινες καὶ βαμβακερὲς κάλτσες (ὀρτάρ') ὅλον τὸν τουρκικὸ πληθυσμὸ τῆς περιφέρειας ἕως τὸ 1922 ακόμα—τὸ μικρεμπόριο τοῦ τόπου, μπακάλικά, ὑφασματοπωλεῖα κλπ. περνᾷ ἀπὸ τὰ τέλη ἀκόμα τοῦ 18ου αἱ. στὰ χέρια τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀποκλειστικὰ καὶ κατὰ δεύτερο λόγο, ἀργότερα, τῶν Ἀρμενίων, που κατεβαίνουνε στὸ μεταξὺ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν. Διενεργεῖται μικρὸ ζωεμπόριο μὲ τὴν Πόλη. Μεταφέρνουν ἐκεῖ, ποῦ καὶ ποῦ, μικρὰ ἰδίως ζῶα, πεζῇ. Πεζοπορία μιὰ φορὰ. Συνηθισμένοι ὅμως οἱ ἄνθρωποι. Πεζῇ πηγαινάν καὶ στὸ προσκύνημα, στὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐποικιλίζεται στὸ μεταξὺ ἡ ἐνδοχώρα ἀπὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο που μεταφέρει ἐκεῖ τὰ ἐπαγγέλματά του. Καὶ κάποιο ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο εἰδῶν ξυλουργικῆς, ἀπὸ φτυάρια, σκάφες μονοκόμματα κλπ. πρὸς τὴν νότια Ρωσσία ὁλοένα καὶ ζωηρεύει. Τούτῃ τὴν δραστηριότητα θὰ τὴν ἀναλάβουν σύντομα οἱ Μοσχωφαῖοι καὶ θὰ τὴν προχωρήσουν. Γίνεται ἐπίσης ζωερὴ μεταναστευτικὴ κίνησις πρὸς τὴ Ρωσσία, γιὰ ἀνεύρεση καλύτερης τύχης, γιὰ ζωὴ ἐλεύτερη, ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν. Μεταναστεύουν ὅμως, ξενιτεύουν κυρίως, τὸ περισσότερο στὴ Ρουμανία καὶ Βουλγαρία γι' ἀναζήτησις καλύτερης ἐπαγγελματικῆς τύχης καὶ οἰκονομικῆς ἀποκατάστασης — κυρίως χαλκουργοί, γανωτές, σιδηρουργοί. Καὶ ἐπιστρέφουν οἱ δραστηριότεροι καὶ συντηρητικότεροι μὲ ναπολεόνια στὴ μέση (σὸ κεμέρ') καὶ ἀνοίγουν δουλειές καὶ καλυτερεύουν τὰ σπιτικά τους. Μπορῶ νὰ προσθέσω ἐδῶ ὅτι ἀπὸ τὸ 1906 παρουσιάστηκε

ζωηρότατη μεταναστευτική κίνηση στην Ἀμερική, ἀπὸ τὰ Κοτύωρα καὶ τὰ χωριά τους.

Παράλληλα καὶ ἡ παιδεία ξεφεύγει ἀπὸ τὰ στενότατα πλαίσιά της τοῦ 18ου αἰώνα, τὰ παπαδίστικα· Σχολεῖα, Ἑλληνικὸ καὶ Ἀλληλοδιδασ-

Κωστάκης Σ. Ψωμάδης.

κιζό —κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐπίσημης Ἑλλάδας καὶ τῆς Εὐρώπης— συστήνονται. Λασκάλοι ἐντόπιοι, μὲ κατάρτιση καλύτερη ἀπὸ τὰ πρὶν, αὐτοδίδακτοι ἀλλὰ μελετηροὶ καὶ μὲ ἀντεπίγνωση, φιλότιμες προσπάθειες

βάνουν: Ὁ Θεόδωρος Ζαζόπουλος, ὁ Λάζαρος Ζαζόπουλος, ὁ Σάββας Πολυχρονιάδης (ὁ Τσιγκούρτζ), ὁ Γεώργιος Ἀλεξανδρίδης (ὁ Σκεντέρς ὁ δέσκαλον) προικισμένος τοῦτος μὲ εὐρυμάθεια καὶ καλὸς κάτοχος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς κ. ἄ. Ποῦ καὶ ποῦ τὰ σχολεῖα διευθύνονται ἀπὸ ξένους, Πόντιους πάντα, ἀποφοίτους Γυμνασίων μὲ μόρφωση καὶ πείρα. Εἶναι ὁ Παλαιστής, τύπος ζωντανός, ἀπὸ τὴ Νικόπολη (Σεπὶν Καραχισάρ), ὁ Λογγινίδης ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα κ. ἄ.

Μὰ ἡ μόρφωση που δίνει καὶ τοῦτο τὸ σχολεῖο εἶναι στεγνή, τυπική, σχολαστική. Βασιλεύει ἡ τεχνολογία — ἡ γραμματική — καὶ τὸ συντακτικὸ, ἀρρώστεια γενικὴ τότε, τυραννικότερη σὲ φτωχὲς καὶ ἀπόκεντρες περιοχές. Ἀπὸ κοντὰ στὴν διάθεση τῶν δυὸ τούτων τεχνολογιῶν τῆς γλώσσας λίγη Χρηστομάθεια, λίγος ἀκρωτηριασμένος Λουκιανός, κάποιος παραμορφωμένος Πλάτωνας — γιὰ λεξιθηρία μόνον, γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ — συμπληρώνουν τὴ θλιβερὴ εἰκόνα. Εἶναι ἡ μακρυνὴ ἀπήχηση ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Ἐλεύθερου Κράτους, που μὲ τὴν ὑπερκαθαρεύουσα καὶ μὲ τὴν παρεξηγημένη ἀρχαία γλῶσσα κίνησε «ὅπως τὸ περιούσιον ἔθνος εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀναγάγῃ εὐκλειαν».

Σχεδὸν ἀγράμματα βγαίνουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Ἀνίκανα νὰ διατυπώσουν μιὰ σκέψη στὴν κοινὴ γλῶσσα. Ἀνίκανα νὰ γράψουν μιὰ ἐπιστολὴ ἀπὸ ὀκτὼ σειρές, μὲ ἀπλὴ διατύπωση. Ὅ,τι μαθαίνουν, τὸ ἀφήνουν μέσα στὸ σχολεῖο. Ὁ κοσμάκης δὲν βλέπει σχεδὸν στὴ ζωὴ του πρακτικὴ ὠφέλεια ἀπὸ τὸ τέτοιο σχολεῖο. Καὶ ὁ λαός, ὁ πολὺς λαός, ἐπιμένει στὴ συμβατικὴ ἀλήθεια τῆς παλαιᾶς ποντιακῆς παροιμίας: «Τὰ γράμματα φαντάσματα, νιέ μ' τὴ λύρα σ' παῖξον» — ὁ λαὸς στὴν ὁμαδική του κρίση δὲν λαθεύει ποτές... Μὰ καὶ τὸ τέτοιο ἀκόμα σχολεῖο δὲν εἶναι διαρκείας. Οἱ φτώχεις τὸ καταργοῦν πολλὰς φορές, τὸ ὑποβιβάζουν. Ἀλλὰ καὶ οἱ διαμάχες μεταξὺ τῶν σχολικῶν ἐφόρων καὶ τῶν ἀντιπάλων τους, ὅπως πάντα καὶ παντοῦ. Ὁ Π. Τριανταφυλλίδης στὴν ἴδια σελίδα 138 τοῦ παραπάνω ἔργου του γράφει: «Οἱ Κοτυωρῖται διατηροῦσι Σχολεῖον Ἑλληνικὸν καὶ Ἀλληλοδιδασκικὸν ἀλλ' οὔτε λόγου ἄξια οὔτε διαρκῆ».

Ἡ κατάσταση αὐτὴ στὸν τομέα τῆς πνευματικῆς κίνησης, που βασικά της αἷτια εἶναι ἡ μικρὴ ἡλικία τῆς Κοινότητος καὶ ἡ φτώχεια, θὰ διαρκέσει, μὲ μικρὴ καὶ σὲ ἀργὸ ρυθμὸ διαφοροποίηση καὶ βελτίωση, ἕως τὸ 1890 περίπου. Νὰ γιατί ὁ τόπος παρουσίαζε ὡς τὰ τελευταῖα σχετικὴ μορφωτικὴ καθυστέρηση σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες Κοινότητες, τῆς Κερασούντας, τῆς Σαμψούντας. Ἀν γίνεται ἐδῶ λόγος γιὰ τὴν Τραπεζοῦντα. Αὐτὴ, στοὺς νεότερους χρόνους, στάθηκε καὶ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ Πόντου, μὲ τὴ λειτουργία ἀπὸ τὸ 1682 τοῦ Φροντιστηρίου

Τραπεζούντος, συνεχίζοντας την παράδοση τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν.

Γ'. Στάδιο.

Μέσα στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνα τὰ πράγματα τοῦ τόπου παίρνουν ἀποφασιστικὰ ἐλπιδοφόρα τροπή: Τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο παραιτόντας τὴν καλλιέργεια τοῦ ρυζιοῦ, καταπιάνεται μὲ τὴν φυτεία τῶν φουντουκιῶν. Εἰσηγητὲς καὶ προπαγανδιστὲς, πρῶτοι ἐπιχειροῦν κ' ἐπιτυχαίνουν, εἶναι: Ὁ Δημήτρης Σιδηρόπουλος (ὁ Καράδημητς), ὁ Γιάννης Τουγκουρίδης καὶ ὁ Γιάννης Λεζκίνης, ὅλοι τους ἀπὸ τὸ Σεμέν. Μιμήθηκαν τὴν Κερασοῖντα. Ἡ φουντουκοκαλλιέργεια καὶ παραγωγή εὐδοκιμεῖ. Τὸ κλίμα, ἡ γῆς, τὴν εὐνοοῦν. Βγαίνουν, προοδευτικά, διάφορες ποικιλίες φουντούκια, λεφτοκάρυα: Τὸ μακρουλὸ (σιβρίν), τὸ πλατὺ καὶ παχουλὸ (παλάζ), τὸ λιπαρὸ ἢ γυαλιστερὸ (γιαγλίν), τὸ ἀμυγδαλόσχημο (μπατέμ), τὸ καρυδόσχημο (τζεβίζ φουντουγοῦ) κλπ. Τὸ φουντουκι δίνει γερὸ σπρώξιμο κι' ἀνέβασμα στὸν οἰκονομικὸ ρυθμὸ τοῦ τόπου. Ἐμπορικοὶ οἴκοι τῆς Τραπεζοῦντας καὶ Κερασοῦντας ἰδρύουν ὑποκαταστήματα στὰ Κοτύωρα. Ὁ Κακουλίδης ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα στὰ 1882 περίπου, ἀκολουθῶς ὁ Πισάνης, οἱ Ἀδελφοὶ Τομπούλη,—ἀπὸ τὴν Κερασοῖντα καὶ τὰ 2 σπίτια, ἀργότερα ὁ γερμανικὸς Οἶκος Χοστράσερ μὲ ἔδρα τὴν Τραπεζοῦντα καὶ διευθυντὴ τὸ Μιχάλη Φιλιππίδη, πού ὡς λογιστὲς τους καὶ ὑπάλληλοι χρησιμοποιοῦνται τὸ περισσότερον νέοι Ἑλληνες Κοτυωρίτες. Ἀρχίζει ζωηρότερο ὁλοένα ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο φουντουκιῶν καὶ ψίχας τους (καντσία) καρυδιῶν, ὀσπρίων, καλαμποκιοῦ, αὐγῶν, δερμάτων, τυριοῦ, καννάβιοῦ, λιναριοῦ, ξυλείας κλπ. Δημιουργεῖται ἐργατικὴ τάξις ἀπὸ ἄντρες καὶ γυναῖκες. Οἱ ἄντρες κοντὰ στ' ἄλλα ἀποτελοῦν καὶ τὸ τεχνικὸ προσωπικὸ γιὰ τὸ γυάλισμα τῶν φουντουκιῶν μὲ θειάφισμα σὲ εἰδικοὺς φούρνους, οἱ γυναῖκες σὲ χαμηλὰ τραπέζια ξεχωρίζουν τὴν ψίχα τοῦ φουντουκιοῦ ἀπὸ τὸ τσόφλι καὶ τὰ φασόλια κατὰ εἶδη καὶ ποιότητα.

Τὸ μεγαλεμπόριο, τὴν ἐξαγωγή τῶν φουντουκιῶν, καρυδιῶν, ὀσπρίων καὶ αὐγῶν στὴν Εὐρώπῃ τὴν διενεργοῦν τὰ ξένα αὐτὰ ἐμπορικὰ σπίτια. Οἱ ντόπιοι δὲν διαθέτουν τίς οἰκονομικὰς δυνατότητες ἰδίως, οὔτε ἔχουν τὴν παράδοση, τὴ σχετικὴ μόρφωση καὶ πείρα, τὸν ἀγέρα. Εἶναι καθυστερημένοι μορφωτικά, ὅπως ἐρμηνεύτηκε παραπάνω. Κάνουνε στὰ πιοπάνω εἶδη τὸ μεταπράτη, τὸ μεταπωλητὴ στοὺς ξένους αὐτοὺς οἴκους. Τὸ εἰσαγωγικὸ ὅμως ἐμπόριο πρὸς τὴν διοικητικὴν περιφέρειαν τοῦ τόπου, ἐπίσης τὸ διαμετακομιστικὸ πρὸς τὸ Μελέτ, Ἐντρές, Ζάρα τὸ κρατᾶν οἱ ἔμποροι καὶ μικρέμποροι Κοτυωρίτες. Εἶναι οἱ Ἀφοὶ Νικόλας καὶ Δημήτρης Καρακάση (παλιοὶ ἔποικοι ἀπὸ τὴν Κερασοῖντα).

τα) και οι 'Αφοι Γιάννης και Γιώργης Μακρίδης, ως μεγαλομπακάληδες, οι 'Αφοι Κυριάκος και Στέφανος Εὐθυμιάδης και πρὶν ὁ Τσαπνόγλου, ὡς ὑφασματοπῶλες, και ἄλλοι.

Τὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο ἀπὸ τὰ Κοτύωρα πρὸς τὰ κέντρα τῆς διοικητικῆς μας περιφέρειας τὸ διενεργοῦν: πρὸς τὸ Κιόλκιοι οἱ ἔμποροι και μεγαλοκτηματίες τοῦ τόπου τούτου 'Αφοι Χ' Γιώργης και Κωστής Ἐλευθεριάδης, ὁ Νικόλας Ἀθανασιάδης, οἱ 'Αφοι Γιάννης και Δημήτρης Ψωμιάδης κ. ἄ., πρὸς τὴν Ἑπασα οἱ ἐγκαταστημένοι ἐκεῖ ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀγιαντῶν ἔμποροι 'Αφοι Μουράτογλου, Κιζίρογλου, Δουλκέρογλου κλπ., που δούλευαν και με ἀπευθείας παραγγελίες στὴν Πόλη μέσο Ὁρτοῦς. Τὸ διαμετακομιστικὸ πρὸς τὸ Μελέτ, σὲ ἀπόσταση 18—20 ὥρες μέσο τοῦ δημόσιου δρόμου και 6 ἢ 8 ὥρες ἀπὸ τὸ Τσάμπαση, και παράλληλα με ἀπευθείας ἐπίσης παραγγελίες ἀπὸ τὴν Πόλη οἱ ἔμποροι 'Αφοι Δαβίδ, Γιώργης και Σαββούλης Παπαδόπουλοι, ὁ Γιάννης Καριπίδης, ὁ Γιώργης Παπαδόπουλος (Μαλεζᾶς) κ. ἄ., γεροὶ ὄλοι οἱ παραπάνω οἱκονομικοὶ τύποι τοῦ Ἑσωτερικοῦ μας και παράγοντες κοινοτικοί, που πρόθυμα ἐργάζονται και προσφέρουν γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς παιδείας στίς Κοινότητές τους.

Πρέπει ἰδιαίτερα νὰ σημειώσω ὅτι οἱ κάτοικοι, ἰδίως τοῦ Ἀγιαντῶν (που σήμερα πολλοὶ τους εἶναι συγκεντρωμένοι στὸ χωριὸ Ἑγ. Ἀντώνιος περιοχῆς Θεσσαλονίκης που σύστησαν, και οἱ ἄλλοι στὴν περιοχὴ τῆς Καστοριᾶς), τῆς Ἑπασας δευτερότερα και τοῦ Κιόλκιοι ἦσαν τὸ περισσότερο ἔμποροι και ἐπαγγελματίες. Τὰ χωριά τοῦτα ἀποτελοῦσαν ἀστικά κέντρα γιὰ τὴν περιοχὴ τους.

Συστηματοποιεῖται πιά — γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὰ νέα Κοτύωρα — και πυκνώνεται ἡ ἀτμοπλοϊκὴ συγκοινωνία με τὴν Κων)πολη. Καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο διενεργεῖται με ἀπευθείας παραγγελίες ἀπὸ τὴν Πόλη και σὲ λίγο ἀπὸ τὴν Τεργέστη, Μασσαλία κλπ., ὅχι πιά ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα και Σαμψούντα.

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε ἐδῶ, γιὰ τὴν ἱστορικὴ και μόνο πληρότητα στὴν οἱκονομικὴ και ἐμπορικὴ ἀνέλιξη τῶν ἐντόπιων Κοτύωριτῶν και τοῦτο: Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1913, οἱ 'Αφοι Ν. και Δ. Καρακάση, διατηρόντας τὸ μεγαλομπακάλικό τους, βάνουν τὴ βάση γιὰ τὴν ὀργάνωση ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου φουντουκιῶν και ψίχας φουντουκιοῦ με τὸ ἐξωτερικόν, Μασσαλία, Ἀμβούργο κλπ., παράλληλα με τὸ ἴδιο ἐμπόριο που διενεργοῦσαν οἱ Οἱκοι Τραπεζούντας και Κερασούντας. Εἶναι ἡ ἀπαρχὴ γιὰ τὴν ἐπίδοση τῶν ἐντοπίων στὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο. Μὰ τὸ ἐπόμενο πολεμικὸ φθινόπωρο τοῦ 1914 ματαιώνει και ἀπόφαση και σχέδια...

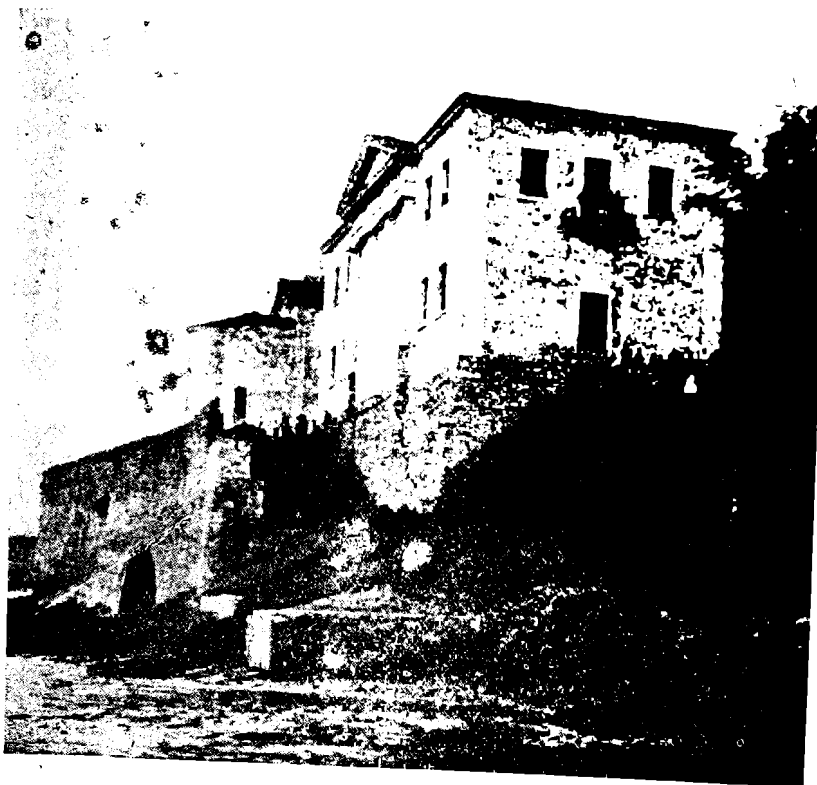
Φυσικά, ἡ κατάσταση αὐτὴ διαμορφώνεται με ἀναβαθμούς, ὀλοκλη-

ρώνεται στην αρχή του 20ού αιώνα και παίρνει όλη της την έκφραση μέσα στην πρώτη δεκαετία από το 1900. Τα παρακάτω θα δώσουν μια ξεκάθαρη εικόνα: Το 1915 ανάμεσα στα χαρτιά αλλοτινού μικρέμπορου, που πέθανε το 1902, βρίσκεται επιστολή έμπορου ανταποκριτή του, από τη Σαμπούντα, με χρονολογία 1878. Του στέλνει λίγο κινό, χύμα, (σουλφάτον). Του το συστήνει σαν πολύ αποτελεσματικό κατά της έλονοσίας. Τον παρακαλεί να το μοιράσει δωρεάν στον κόσμο εκεί, στα Κούτωνα, να το διαφημίσει. Κ' εκφράζει την βεβαιότητα ότι θα γίνει καλή δουλειά πάνω στο φάρμακο αυτό. Άλλο: Έως το 1880 άγκυροβολούν 1—4 ατμόπλοια, το πολύ, την εβδομάδα, το «Κουρτζή», κανένα τουρκικό, ρωσικό, έλλαδικό, γαλλικό. Μα στα 1910 θ' άγκυροβολούν 2—3 την ημέρα από διάφορες σημαίες. Έως το 1880 ξεφορτώνονται, κατά πληροφορίες μου, για όλη την πόλη και τα χωριά της μόνο 25—30 βαρέλια ζάχαρη σε κώνους, έτησίως. Η χρήση είναι περιορισμένη. Ο κόσμος χρησιμοποιεί, στην πλειοψηφία του, ακόμα μέλι, πετιμέζι. Η χρήση της ζάχαρης για τσάι, καφέ, γλυκά διάφορα, θα γενικευτεί αργότερα και σε μια είκοσαετία. Γιατί να μη συμπληρώσουμε; Υπολείμματα της τέτοιας χρήσης θα βρούμε και το 1911 ακόμα: Οι πρόκριτοι επισκέπτονται τον Εύεργέτη της Κοινότητας Χ' Χαραλάμπο Καριπίδη, στη γιορτή του, τη χρονιά εκείνη. Προσφέρει από ένα πιατάκι μέλι άγνό, και καφέ φτιαγμένο με μέλι. Ο πρόκριτος, σχολικός κ' εκκλησιαστικός ταμίας Γιάννης Έσπιεύς, μυαλό γερό και πρακτικό και θερμός κοινοτικός παράγοντας, τον πειράζει: «Κύριε Καριπίδη, τώρα γλυκό προσφέρουν, και τον καφέ με ζάχαρη». Και άτάραχος ό σεβάσμιος κι' αγαθός πρεσβύτης απαντά: «Δουλείαν μη κ' είς. Άτα φαντασίας είναι». (Μή χάνεσαι. Αυτά, οι ζάχαρες, τα γλυκά, επιδείξεις είναι).

Παράλληλα συμβαδίζει κ' ή πνευματική, ή μορφωτική κίνηση. Οι νέοι οικονομικοί χυμοί, οι νέες κοινωνικές ανάγκες ευνουύν έντονότερη, πιο επιμελημένη φροντίδα στην παροχή της σχολικής μόρφωσης. Πρέπει να προσθέσω έδω, ότι ήδη από το 1877 σημειώνεται ένας σταθμός σοβαρός στον τομέα της παιδείας. Κείνον τον καιρό ό θερμός πατριώτης Κωνσταντίνος Ψωμιάδης, Κοτυωρίτης, Έλληνας υπήκοος, έμπορευόμενος στην Κωνσταντινούπολη, άποπερατώνει μ' έξοδά του και με άρχιτέκτονα τον Κεφαλλονίτη Τυπάλδο την άνέγερση σχολικού μεγάρου, διώροφου, στη Συνοικία Ύπαπαντης, πάνω στο γιαλό και σε βράχια άπόκληρνα. Είναι ή «Ψωμιάδειος Σχολή», το επιβλητικότερο τότε στον Πόντο σχολικό χτίριο, έως την άποπεράτωση, αργότερα, του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας. Στοίχισε συνολικά άνω από 4.000 λίρες χρυσές. Η Κοινότητα άνακηρύττει τον Κωνστ. Ψωμιάδη «Μέγαν Εύεργέτην».

Σχετικά με την όλη τότε εκπαιδευτική κίνηση ό Σάββας Ίωαννί-

δης, γεμᾶτος ἐνθουσιασμό, γράφει: «Οἱ Ἕλληνες διατηροῦσιν Ἑλληνικὸν Σχολεῖον καὶ δύο Ἀλληλοδιδασκτικά, καίτοι δὲ καθὼς πανταχοῦ συμβαίνει, ὑπάρχει ἀσυμφωνία τις περὶ τὰ δημόσια, καὶ ἀδράνεια περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας των, ὅσημέραι ὅμως καὶ ἐνταῦθα καταστρέφονται τὰ τοιαῦτα ἐμπόδια καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης τῆς παιδείας τοὺς κυριεύει, καὶ δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι, ὅσον μάλιστα ἡ πόλις προάγεται εἰς τὸ ἐμπόριον, θὰ γίνωσι φιλοτιμότεροι περὶ τὴν παιδείαν καὶ τὰ καλά, μάλιστα δὲ ἀφοῦ ἔχουσιν τύπον φιλοπατρίας τὸν χρηστὸν καὶ

Ψωμειάδιος Σχολή.

φιλόμουσον καὶ ὄντως φιλοπάτριδα τὸν Κ. Ψωμιάδην, ὅστις καὶ ἰδίαις δαπάναις ἐκ βάθρων ἀνεγείρει ἴσως τὸ λαμπρότερον σχολεῖον τοῦ Εὐξείνου καὶ ὡς ἄλλος Ζωσιμᾶς ἐπιθυμῶν νὰ δόσῃ τὰ τροφεῖα εἰς τὴν γενέτειραν, εὐγενῶς ἤρχισε νὰ εὐεργετήσῃ τὴν πατρίδα διὰ τοῦ ὄντως φιλανθρωποτέρου καὶ ἐθνικωτέρου ἔργου τῆς οἰκοδομῆς σχολείων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψεν ἐνταῦθα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν φιλογενῆ ἀρχι-

τέκτονα Ν. Ἰωσήφ Τυπάλδον Κεφαλλῆνα ὅστις δι' ἀρχαιοπρεποῦς καλλιτεχνίας τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ πρῶτον ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἰδρύει τὸ πρῶτον Σχολεῖον. Ὁ νέος οὗτος Ζωσιμᾶς προτίθεται ἔτι νὰ οἰκοδομήσῃ καὶ παρθεναγωγεῖον καὶ ἄλλα πολλὰ εὐεργετήματα νὰ παράσχη τῇ πατρίδι του ὥστε εὐχόμεθα ὅπως αὐτὸν μὲν ὁ Ὑψιστος ἀξιοῖ διὰ βίου ἵνα ᾗ τοιοῦτος εὐεργέτης καὶ ἄλλους δὲ πολλοὺς εἰς τὰς κατ' ἰδίαν πατρίδας των νὰ ἀναδείξῃ ὁμοίως φιλοπάτριδας καὶ φιλογενεῖς». (Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος σελ. 208, Κων)πολις 1870).

Δυὸ λόγια θέλω νὰ προσθέσω γιὰ τὴν «Ψωμιάδειον Σχολήν». Τὸ ἱστορικὸ τοῦτο χτίριο δὲν κατεδαφίστηκε. Εἶναι τοῦτο ὑποχρέωση τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους ἀπὸ τὴς Συνθήκης Ἀγκύρας τοῦ 1930, ὅπως καὶ ἀπ' τὰ δυὸ Κράτη γίνεται γιὰ τόσα ἄλλα. Ὅμως μὲ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1937 ἔχασε τὴ στέγη του, καὶ μὲ τὴν ἐπήρεια τοῦ καιροῦ ρεῖει καθημερινά, ἀναμένοντας τὸν θάνατό του τὸν ὀριστικό!

Ἀργότερα (1878), καταρτίζεται γιὰ πρώτη φορὰ καὶ δημοσιεύεται πρόγραμμα σχολικῆς ὁργάνωσης καὶ ἐργασίας, ἐπίσημο, ὁ «Κανονισμὸς τῆς ἐν Κοτυώροις (Ὁρδοῦ) Ψωμιαδεῖον Σχολῆς» (Τύποις Βουτυρά καὶ Σίας ἐν Κωνσταντινουπόλει 1878), ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κωστάκη Ψωμιάδη.

Εἶναι χωρισμένοι σὲ 9 κεφάλαια: Α' Περὶ τῆς Σχολῆς ἐν γένει, Β' Περὶ Ἐφορίας, Γ' Περὶ Σχολάρχου, Δ' Περὶ διδασκάλων, Ε' Περὶ τῶν Μαθητῶν, Στ' Περὶ τῶν Μαθημάτων — κατὰ τάξιν δηλαδὴ καὶ σχολικὸ στάδιο: Ἀλληλοδιδασκτικό, Ἑλληνικό. Ζ' Περὶ ἐνάρξεως καὶ διακοπῆς τῶν μαθημάτων, Η' Περὶ τῶν ποινῶν — καὶ καθορίζονται στοργηλὲς καὶ δημοκρατικότερες ποινὲς γιὰ τοὺς ἄτακτους μαθητὲς — καὶ Θ' Περὶ Παιδονόμων. Ἀπλός, στοιχειακὸς εἶναι ὁ Κανονισμός. Ἐντύπωση κάνει τὸ ἄρθρο 5 τοῦ Β' Κεφ.: «Ἡ Ἐφορία συγκειμένη ἐκ τριῶν μελῶν, Ἐπιτηρητοῦ, Γραμματέως καὶ Ταμίου, ἐξ ὧν ὁ εἷς εἶναι συγγενὴς τοῦ ἰδρυτοῦ ἐκλεγόμενος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀντιπροσωπεύων αὐτόν, φροντίζει περὶ πάντων ἐν γένει τῶν ἀφορώντων τὴν συντήρησιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς Σχολῆς, προσκαλεῖ τοὺς ἀναγκαίους διδασκάλους καὶ ἐκδίδοσι τὰ εἰσιτήρια»... Ὁ ὑπέρροχος ἰδρυτὴς θέλει νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πιὸ κοντὰ στὸ πραγματωμένο του ὄνειρο, νὰ τὸ προστατεύει, νὰ τὸ χειραγωγεῖ πρὸς τὸ τέλος ὅπου τὸ προόρισε τὸ αἶσθημά του τὸ μεγάλο.

Ὁ Κανονισμὸς προλογίζεται μὲ ἀναγνωριστικὸ, ἐγκριτικὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ τοῦ Γ' τὸ 1878. Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ παρακάτω δωρητήριο τοῦ 1877.

«Ἀντὶ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ἀσθενούσης

ὁ ἐπιτροπεύων

Ἐφένσου Ἀγαθάγγελος ἐπιβεβαιοῖ

Δωρητήριο.

Κωνσταντίνος Σπυρίδωνος Ψωμιάδης, τέκνον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπήκοος Ἑλλήν, ἐκ τῆς παραθαλασσίας πόλεως Κοτυώρων (Ὁρδοῦς) τῆς Ἐπαρχίας Νεοκαισαρείας, ἰδρύσα τῇ τοῦ Θεοῦ εὐδοκίᾳ ἰδίοις ἀναλώμασιν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι παρὰ τὴν παραθαλασσίαν κτίριον λιθόκτιστον διώροφον, μήκους τριάκοντα πέντε πήχεων, πλάτους δεκαῆξ καὶ ὕψους εἴκοσιν, ὅπως χρησιμεύσῃ Ἑλληνικῇ Δημοτικῇ Σχολῇ τῆς πόλεως. Τὸ κτίριον τοῦτο δωροῦμαι τῇ πατρίδι μου Κοτυώροις διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ Πατριαρχικοῦ Σιγγιλίου. Προσέτι πρὸς συντήρησιν τῆς εἰρημένης Σχολῆς δωροῦμαι αὐτῇ (τῇ Σχολῇ) τὸ ἀναλογοῦν μοι μέρος ἐκ τῶν λιθοκτίστων κτημάτων τῶν ἐν Κων)πόλει κατὰ τὸ Ζουμποῦλ Χάνιον εὐρισκομένων ὑπ' ἀριθ. 9, 10, 11 καὶ 12, τὰ ὅποια εἰσὶν εἰκονικῶς γεγραμμένα ἐπ' ὀνόματι τῆς μητρὸς μου Ἑλισάβετ Σπυρίδωνος, ἐπὶ τοῖς ἐξῆς ὅροις: α) ὅτι τὰ κτήματα ταῦτα θέλουσι περιέλθῃ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Σχολῆς μου μετὰ τὸν θάνατόν μου καὶ β) ὅτι μόνον τὰ εἰσοδήματα τῶν κτημάτων τούτων θέλει λαμβάνει ἐκάστοτε ἡ Ψωμιάδεις Ἐφορία μέσον τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα αὕτη ἢ ἄλλος τις νὰ ἐκποιήσῃ ποτὲ καὶ ἀταλλοτριώσῃ αὐτά. Τοὺς δὲ τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας τῶν εἰρημένων κτημάτων παρακατατίθῃμι ἀπὸ τοῦδε εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον τῶν Πατριαρχείων πρὸς ἀσφάλειαν.

Ταῦτα ἐγένοντο οἰκείᾳ βουλῇ καὶ γνώμῃ μου ἐν Κων)πόλει κατὰ τὸ χυλοστὸν ὀκτακοσιοστὸν ἑβδομηκοστὸν ἑβδομον σωτήριο ἔτος μηνὶ Νοεμβρίῳ καὶ πρὸς ἔνδειξιν ὑπομεινοῦμαι ἰδίᾳ χειρί.

Κ. Ψωμιάδης».

Κανονισμοὶ σχολικοὶ συντάσσονται καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Ἀλέξανδρον Ρηγόπουλον (1897—1904), ἀρτιότερος ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιον, (ἐν Κων)πόλει 1907, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ν. Γ. Κεφαλίδου) ἀλλὰ ὁ τελειότερος στάθηκε κείνος ποὺ κατάρτισε, σύμφωνα μὲ τις σύγχρονες ἀπαιτήσεις ὁ τελευταῖος Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπος τὸ 1912 (ἐν Τραπεζοῦντι, τύποις Ἀφῶν Σερᾶση 1912).

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσω σχετικὰ μὲ τὴν πατριωτικὴν δράσιν τοῦ Κ. Ψωμιάδη ὅτι μέσα στὸν πυρετὸ νὰ συγχρονίσῃ τὰ Κοτῖωρα, στέλνει μετὰ δεκαετία περίπου ἀπὸ τὸ 1877 τὸν πρῶτο πτυχιούχον γιατρό, (τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν) τὸν Ἀθαν. Χατζηνότα, καταγόμενον ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Βεροίας, ἐνῶ ὡς τότε οἱ γιατροὶ τοῦ τόπου ἦσαν ἐμπειρικοί, πρακτικοί,

Πνευματικό ανέδασμα.

Ἐδῶ ἀναλογεῖ νὰ μνημονευτεῖ καὶ τοῦτο: Στὴν δεκαετία ἀπὸ τὸ 1890 ὁ τόπος πλουτίζεται πνευματικὰ μὲ μορφωμένους Κοτυωρίτες, ἐπιστήμονες καὶ ἄλλους, γιὰ πρώτη φορά. Εἶναι οἱ Κοτυωρίτες γιατροὶ Χαράλαμπος Σιδηρόπουλος, ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, λίγο ἀργότερα ὁ Κοσμᾶς Χ΄ Κοσμίδης διπλωματοῦχος ἐπίσης καὶ Παρισίων (ποὺ ἐνῶ τὸ 1912 σπούδαζε καὶ στὸ Πανεπ. Μόσχας, ἀφῆκε σπουδὲς καὶ διπλώματα, κατέβηκε ἐδῶ καὶ κατατάχθηκε ἐθελοντὴς γιατρὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων καί, κατόπιν, τοῦ πρώτου Παγκοσμίου πολέμου), μετὰ ὁ Ἰωακεῖμ Ἰωακειμίδης γιατρὸς ὁμοίως, τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, ὁ Περικλῆς Ψωμιάδης, μετέπειτα Πολύκαρπος Ψωμιάδης, ἀπόφοιτος τῆς Θεολ. Σχολῆς Χάλκης καὶ Μητροπολίτης τὸ 1897 τῆς Ἐκκλ. Ἐπαρχίας Κολωνίας, ὁ Θεμιστοκλῆς Παστιάδης τῆς ἰδίας Σχολῆς, ἰδιώτης ἀμέσως ὕστερα, καὶ διευθυντὴς χρόνια συνέχεια τῶν Ἑλληνικῶν Ἐκπαιδευτηρίων Κοτυώρων ἕως τὸ 1904, μὲ πλούσια δράση πνευματικὴ καὶ συμβολὴ κοινωνικὴ, ὁ Σάββας Παπαδόπουλος, προλῦτης τῆς Θ. Σχολῆς Χάλκης, (ὁ Τσάρων ὁ δέσκαλον, ὅπως τὸν ὀνόμαζε ἡ σκωπτικὴ διάθεση τοῦ λαοῦ γιὰ τὰ πυρόξανθα γένεια που ἔτρεφε καὶ γιὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Τσάρο Νικόλαο Β΄ τῆς Ρωσσίας), ὁ Κωνσταντῖνος Ρωμανός, ἀπόφοιτος τῆς Ριζαρείου Σχολῆς Ἀθηνῶν, λόγιος καὶ συγγραφεὺς ἠθικοθρησκευτικῶν ἔργων, μὲ περιεχόμενο: Ὑλισμός καὶ Θρησκεία, Ὁρθοδοξία καὶ Διαμαρτύρησις κλπ. Χρημάτισε ἀρχικὰ δάσκαλος καὶ ἱεροδιάκονος στὴ Νικόπολη καὶ τὰ Κοτύωρα, κ' ἐγκαταστάθηκε ἀργότερα στὴν Ἀθήνα ὡς Ἀρχιμανδρίτης στὸν Ἅγιο Παῦλο καὶ ἀκολούθως στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα Ἀχαρνῶν. «Ἐκοιμήθη» τὸ 1937. Ὁ πτυχιούχος τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους Εὐκλείδης Θρουμμουλόπουλος, γόνος λόγιας οἰκογενείας, ὁ Ἀνδρόνικος Χ΄ Κοσμίδης ἐπίσης τῆς ἰδίας Σχολῆς. Ὁ Ε. Θρουμμουλόπουλος δίδαξε ἀρχικὰ στὴν Τραπεζοῦντα, μετὰ στὰ Κοτύωρα, στὴν Πουλαντζάκη, χρημάτισε πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγὴ Δ)ντῆς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀστ. Σχολῆς Μαρσλῆ στὴν Πόλη καὶ μετὰ τὴν Ἀνταλλαγὴ ὡς ἐκπαιδευτικὸς γιὰ μερικὰ χρόνια στὴν Ἀθήνα. Στὰ πρῶτα του χρόνια, ἐνῶ διδάσκει, καταγίνεται μὲ μεταφράσεις —μεταγλωττίσεις τίς ἔλεγε— μικρῶν γαλλικῶν μυθιστορημάτων, τυπώνει τὰ ἔργα του, γιὰ νὰ ἀσπαστεῖ στὸ τέλος τὸν Κερδῶν Ἑρμῇ ἀπὸ τὸ 1905 ἕως τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον. Ὁ Γεώργιος Κουρεὺς που σπούδασε στὸ Τσοτίλειο Γυμνάσιο μ' ἔξοδα τοῦ Κ. Ψωμιάδου καὶ δίδαξε ἀπὸ τὸ 1906 ἕως τὸ 1908 στὴν Ψωμιάδειον Σχολὴν, χρημάτισε, μετὰ, λογιστὴς στὸ Ὑποκατάστημα Κακουλίδου στὴν Ὁρτοῦ, καὶ πέθανε ἐξόριστος τὸ 1918 στὴν περιοχὴ Ἑρμπαα. Τὸ 1907 γύριζε ἀπόφοιτος ἀριστοῦχος τῆς Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς τῆς Κωνσταν-

τινούπολης ὁ Γεώργιος Κουρεὺς ἐξάδερφος τοῦ πρώτου, ἕνας ἀνάμεσα στοὺς ἄριστους ἱεροψάλτες τοῦ Πόντου. Χρημάτισε δεξιὸς ἱεροψάλτης τῆς ἐκκλησίας Ὑπαπαντῆς ἀπὸ τὸ 1907 ἕως τὸ 1917 καὶ ἀπὸ τότε ἕως τὸ 1939 στὸ Σουχοῦμ Καυκάσου. Ἀφῆκε βαθιὰ ἴχνη μουσικῆς ἀναμόρφωσης στὴν πατρίδα του.

Τοὺς ἴδιους καιροὺς περὶπου φεύγουν ἀπὸ τὰ Κοτύωρα οἱ ἀδελφοὶ Μιλτιάδης, Γρηγόρης καὶ Ἀναστάσης Γρηγοριάδης, μὲ μόρφωση γυμνασιακὴ καὶ οἱ τρεῖς, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, διορίζονται στοὺς Θεσσαλικοὺς σιδηροδρόμους, καὶ μὲ ἐργασία τίμια κ' εὐσυνείδητη ἀναδείχονται σύντομα: Σὲ ἐπιθεωρητὴ τῶν Θεσσαλικῶν Σιδηροδρόμων ὁ πρῶτος καὶ κατόπιν στὸ ΙΓ Ἐπιτελικὸ Γραφεῖο τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους καὶ μετὰ σὲ ὅλη τὴ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία καὶ σὲ Σταθμάρχες στοὺς Θεσσαλικοὺς Σιδηροδρόμους οἱ ἄλλοι δύο. Ἐπίσης ὁ Νεόκοσμος Γρηγοριάδης, ἀπόφοιτος τοῦ Τριταξίου Ἡμιγυμνασίου Ἀμισοῦ, κατεβαίνει στὴν Ἑλλάδα καὶ κατατάσσεται ἐθελοντὴς κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1897. Τὸ 1907 βγαίνει ἀπὸ τὸ Σχολεῖο Ὑπαξιῶν ὡς ἀνθ)γὸς Πεζικοῦ καὶ ὑπηρετεῖ στὸ Μακεδονικὸν Ἀγῶνα ἀπὸ τὸ 1909—1912. Ἀναδείχτηκε στοὺς Βαλκανικοὺς καὶ ἀκολούθως στὸν Πρῶτο Παγκόσμιον Πόλεμον καὶ ἔφτασε στοὺς ἀνώτατους βαθμοὺς τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας. Ἔχει συγγράψει διάφορα ἔργα λογοτεχνικά, στρατιωτικοῦ περιεχομένου ὡς καὶ ἱστορικά.

Σχολικὰ Ἰδρύματα.

Ἄς ξαναγυρίσωμε στὸν πλουτισμὸ τοῦ τόπου ἀπὸ κοινοτικὰ σχολικὰ ἰδρύματα, μετὰ τὴ γνωστὴ ἤδη Ψωμιιάδειον Σχολὴν τοῦ Κωστάκη Ψωμιιάδη — ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσε ἡ λαϊκὴ στοργὴ κ' ἐκτίμηση: Στὰ 1895 θ' ἀκολουθήσει ἡ ἀνέγερση, στὴ Συνοικία Ἀγίου Νικολάου, καὶ ἀπέναντι στὴ φερώνυμη Ἐκκλησία, τῆς «Καριπιδείου Σχολῆς». Εἶναι δωρεὰ τοῦ ἀείμνηστου Εὐεργέτη Χ' Χαράλαμπου Καριπίδη, ἀπὸ τὸ χωριὸ Μαντέν ἢ Ἀρμούτελη στὰ ριζὰ τοῦ Καραγκιόλ. Τὸ χτίριο εἶναι λιθόχτιστο, μὲ δύο πατώματα, μὲ καταστήματα στὸ ἰσόγειο γιὰ εἰσόδημα, στὴν ἄκρῃ τῆς Ἐνορίας, πάνω στὸν δημόσιον δρόμον, καλοχτισμένον, ἀρκετὸ γιὰ τὶς εκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τοῦ τμήματος ἐκείνου. Τοῦ κόστισε 500 λίρες χρυσές.

Στὰ 1912 ἀγοράζεται καὶ ἀνακαινίζεται ἀπὸ τὸν τότε Μητροπολίτη Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπον χτίριο εὐρύχωρον, διώροφον, στὸ περιούλιον τῆς Ἐκκλησίας Ἀγίου Γεωργίου καὶ λειτουργεῖ ὡς Ἐξατάξιον Παρθεναγωγεῖον.

Παραθέτω τὸ διαβιβαστικὸν τῆς ἀναγνωριστικῆς Αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς, παρμένο ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ξενοφώντα Κ. Ἀκογλου «Λαογρα-

φιζὰ Κοτυώρων», σελ. 27:

Ἀριθ. πρωτ. 4312.

Ἰωακεῖμ ἐλέω Θεοῦ
Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως,
Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπος
Ψωμάδης.

Ἐσώτατε Μητροπολίτα Νεοκαισαρείας, ὑπέριτε καὶ ἑξαρχε Πόν-
του Πολεμωνιακοῦ, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργῇ

τῆς ἡμῶν Μετριοτήτος κύρ Πολύκαρπε, χάρις εἴη τῇ αὐτῆς Ἱερότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ.

Ἐκδοθὲν ἑναγχος καὶ παραληφθὲν διαδιβάζεται αὐτῇ ἐγκλείστως ὧδε τὸ νενομισμένον Αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον, δι' οὗ ἀναγνωρίζεται ὡς Παρθεναγωγεῖον τὸ ὑπὸ τῆς αὐτῆς Ἱερότητος δωρηθὲν κτίριον. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετ' αὐτῆς.

(αἰχία Μαΐου ιβ')

† Ὁ Κων) πόλεως ἐν Χριστῷ
ἀγαπητὸς ἀδελφός.

Στὸ Σχολεῖο τοῦτο ὁ ρέκτης Μητροπολίτης καθιέρωσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄλλῃ χειροτεχνία, καὶ τὴν πρακτικὴν διδασκαλίαν στοιχείων ταπητουργίας, μὲ εἰδικὰ τεχνίτρια που μετακάλεσε ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ Ἑσωτερικὸν τῆς Ἑπαρχίας του.

Γιὰ τὸ Μητροπολίτη Πολύκαρπο, ἕνα ἀπὸ τοὺς ἀρτιότερα μορφωμένους Ποντίους Ἱεράρχες, πρέπει νὰ προσθέσω δυὸ λόγια: Σπουδασμένος ἀπὸ τὸν Θεῖο του Κωστάκη Ψωμιάδη στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, προχειρίστηκε στὰ 1897 σὲ Μητροπολίτη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἑπαρχίας Κολωνίας που ἔδρα εἶχε τὴ Νικόπολη (Σελὶν Καράχισα) τοῦ Πόντου. Τὸ 1911 ἐκλέγεται ἀπὸ ἐπιθυμία δική του καὶ μὲ ἐνέργειες τῶν Κοτυωριτῶν συμπατριωτῶν τοῦ Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων, ὅπου διαδέχτηκε τὸν Ἀμβρόσιο. Στάθηκε δραστήριος ὡς Ἱεράρχης, καὶ πατριώτης. Ξέχωρη καὶ ἔντονη ἦταν πάντα ἡ προσπάθειά του, καὶ στίς δυὸ Ἑπαρχίες διαδοχικά, γιὰ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας μεταξὺ τοῦ λαοῦ, μὲ τὴν τελειοποίησιν τῶν σχολείων που ὑπῆρχαν, καὶ τὴν ἰδρυσιν νέων. Μέρимνά του προγραμματικὴ ἦταν πάντα νὰ στέλνει ὅσο γίνεται περισσότερους ὑπότροφους σὲ διδασκαλεῖα τοῦ καιροῦ (Πάτμος) καὶ σὲ Θεολογικὰ Σχολὰς (Χάλκη, Ἀθήνα) νέους καὶ νέες γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῶν Ἑπαρχιῶν μὲ δασκάλους καὶ κληρικοὺς μορφωμένους. Πολλοὶ τέτοιοι καὶ δασκάλες καμπόσες καὶ στίς δυὸ τοῦ Ἑπαρχίες ὑπῆρξαν «ἀναστήματά» του, εἴτε μὲ ὑλικὴ εἴτε μὲ ἠθικὴ εἰσφορὰ του. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸν του εἶναι οἱ δωρεές πρὸς τὴν πατρίδα του, τὰ Κοτύωρα, γιὰ τὰ Ἐκπαιδευτήρια τοῦ τόπου. Κατὰ τὸ 1921 καταδικάστηκε ἀπὸ τὸ Δικαστήριον Ἀνεξαρτησίας ἐμήμην σὲ θάνατον.

Ἀξιοσημεῖωτη στάθηκε ἡ δράσις του μετὰ τὴν Ἀνταλλαγὴν στὴν Ξάνθη, στὴν ἰδρυσιν καὶ συντήρησιν προσφυγικοῦ Ὀρφανοτροφείου. Μετὰ τὴν δημοκρατικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1935 ἔπεσε στὴν δυσμένειαν τῆς τότε πολιτικῆς ἐξουσίας, παύτηκε καὶ ἀποσύρθηκε στὴν Ἀθήνα, ὅπου «ἐκοιμήθη» τὸ 1939.

Συμπληρώνοντας τὸ θέμα τῶν σχολικῶν χιτριῶν προσθέτω

ὅτι σχολεῖο διώροφο, μέτριας κατασκευῆς, οἰκοδομήθηκε ἀπὸ τὸ 1880 καὶ στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας Ἀγίου Γεωργίου, γιὰ τέσσερες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ καὶ μιὰ νηπιακὴ. Ἀργότερα καταργήθηκε ὡς σχολεῖο καὶ τὰ παιδιὰ φοιτοῦσανε στὴν Ψωμιάδαιο. Καὶ ἀπὸ τὸ 1908 ὁ δεύτερος ὄροφος χρησιμοποιόταν ὡς γραφεῖα τοῦ Συλλόγου «Ἀναγέννησις». Γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦτο θὰ μᾶς δοθεῖ ἀφορμὴ νὰ μιλήσουμε καὶ παραπέρα.

Πόροι τῶν σχολείων.

Οἱ πόροι τῶν σχολείων στηρίζονταν: Σὲ περιφορὰ κιβωτίου εἰσφορῶν στὴν ἀγορὰ, δίσκο γιὰ τὰ σχολεῖα στὶς ἐκκλησίες, ἄδειες γάμων, βαπτίσεων, κηδεῶν, μνημοσύνων, ἰδίως ὅμως στὶς πρόθυμες κανονικὲς πληρωμὲς ὅλου τοῦ λαοῦ καὶ τὶς κατ' ἀναλογία οἰκονομικὲς προσφορὲς ὅλων τῶν πλουσίων καὶ εὐπόρων μὲ τὸ σύστημα τῶν μαθητικῶν εἰσιτηρίων. Οἱ ἀναγνωρισμένοι ἄποροι δὲν πλήρωναν. Αὐτὰ ἕως τὸ 1904. Τὴ χρονιά ἐκείνη ὁ νέος Μητροπολίτης Ἀμβρόσιος καθιέρωσε τὸ σύστημα καὶ τῶν ἐτησίων ὑποχρεωτικῶν συνδρομῶν ἀπὸ $\frac{1}{2}$ ἕως 2 λίρες χρυσῆς, ἀνάλογα μὲ τὴν δυνατότητα τοῦ κάθε πλούσιου ἢ εὐπορου πολίτη. Τοῦτο σημείωσε εὐδαίμονο ἀνέβασμα τῆς παιδείας. Μὰ ἐνισχύονταν ἤδη τὰ σχολεῖα μας καὶ ἀπὸ εἰσοδήματα μόνιμα ἀπὸ τὸ ἔτος 1878. Πρὸς τὸ σκοπὸ τοῦτον ἀφιερώνουνε στὴν Κοινότητα ὁ ἴδιος ὁ Κ. Ψωμιάδης (ὅπως ἀναφέρεται στὸ καταχωρημένο δωρητήριό του) ἀκίνητά του τῆς Πόλης, ὁ Ἰωάννης Ἰωακειμίδης ἓνα διώροφο χτίριο στὸ κέντρο τῆς ἀγορᾶς καὶ ἄλλο τριώροφο λιθόχτιστο δίπλα στὸ Οὖν Καπὰν στὴν ἀνατολικὴ ἄκρῃ τῆς συνακίας Ἀγίου Γεωργίου, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, ὁ Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπος δυὸ νεόχτιστα διώροφα καταστήματα τὸ 1919 μέσα στὴν κεντρικὴ ἀγορὰ, ὁ Χ' Πᾶνος Ζελίδης ἀρχύτερα ἓνα σπῖτι τοῦ διώροφο στὴ συνοικία Ὑπαπαντῆς καὶ ἓνα κατάστημα. Ὁ ἴδιος ἀφιέρωσε καὶ ἓνα κατάστημά του τοῦ «Τακοῦλ Παζάρ», τοῦ πιὸ ἀκρινοῦ, ἀνατολικά, παζαριοῦ, στὰ τουρκικὰ τζαμιά τοῦ τόπου. Ποιὰ σκέψη τονε κίνησε; Ὅταν ἀρωτήθηκε, ἀποκρίθηκε: «Ἀτοῖν πα Θεὸν πιστεύ'νε». Καὶ ὁ Ἰωάννης Ἰωακειμίδης καὶ ὁ Χ' Πᾶνος ἦσαν ἄτεκνοι. Ἀλτρουῖστὲς ὅμως καὶ πατριῶτες ἀληθινοὶ κ' οἱ δυό. Ὁ δεύτερος ἦταν καὶ σχεδὸν ἀγράμματος. Ὑπάρχει ἓνα χαριτωμένο ἀνέκδοτο γιὰ τὸν Χ' Πᾶνο: Ἦταν κτηματίας καὶ δανειστής. Κάποιος χωριανὸς Τοῦρκος τοῦ χρωστοῦσε. Καὶ καθυστεροῦσε τὴν ἐξόφληση ἕως 3 χρόνια. Πολλὰ ταξίδια ἔκαμε ὁ Χ' Πᾶνος στὸ χωριὸ τοῦ Τοῦρκου γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τοῦ δανείου. Τοῦ κάκου. Τὴν τελευταία φορὰ πού πῆγε πάλι, ὁ Τοῦρκος ἀπουσίαζε. Ἡ γυναῖκα του ἔδωσε στὸν Χ' Πᾶνο νὰ γευματίσει. Τοῦ ἔβαλε, ὕστερα, στρωσίδι καὶ προσκέφαλο, νὰ ξαπλώσει. Ὁ

Γέρος ακούμπησε τὰ πόδια του στὸ προσκέφαλο καὶ τὸ κεφάλι του στὴ γῆ. Ξαφνιασμένη ἡ Τουρκάλα τὸν παρακάλεσε ν' ἀναθεωρήσει τὸ ἀτόπημα. Κ' ἐκεῖνος τῆς ἀπαντᾷ: «Ἄσε τὰ πόδια νὰ ξεκουραστοῦν. Πολλὰ ταλαιπωρήθηκαν ἀπὸ τὰ τόσα ταξίδια σ' αὐτὸ τὸ σπίτι. Κ' αἰτία εἶναι τοῦτο τὸ ξεροκέφαλο...». Τὴν ἴδια μέρα ἐπιστρέφοντας ὁ Τοῦρκος ἔμαθε, κ' ἐξόφλησε ὅλο τὸ χρέος του πρὸς τὸν Χ' Πᾶνο.

Δὲν μπορῶ νὰ παραλείψω ἓνα ἐξαιρετικὸ ἀφιέρωμα: Εἶναι ἓνας μικρὸς ὄχταριὰ στρέμματα λεπτοκαρεῶνας, ἀμέσως μετὰ τὶς Τάπιες, πού τὸν ἔκαμε τάμα, ὅταν βρέθηκε σὲ κίνδυνο ναυαγίου στ' ἀνοιχτὰ τῆς θάλασσας ὁ Μεχμέτ Χατζῆ Καράλης, ἐφοπλιστὴς καὶ πλοίαρχος καραβιοῦ τοῦ Γιάννη Μοσκόφ καὶ ἀργότερα συνιδιοκτήτης, καὶ τὸν παραχώρησε μετὰ τὴν διάσωσή του στὴν ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς. Τοῦ λαλοῦσε σίγουρα ἡ Ἑλληνορθόδοξη καταγωγή του.

Ἔτσι ὁ ἐτήσιος προϋπολογισμὸς ἐξόδων γιὰ τὰ σχολεῖα ἔφτασε ἀπὸ τὸ 1907 σὲ 800 μὲ 1000 λίρες χρυσές.

Συστηματικὴ ὁργάνωση Παιδείας.

Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι πραγματικὴ ὁργάνωση παιδείας ἀρχίζει κυρίως ἀπὸ τὸ 1890. Ὁ ἀείμνηστος συμπατριώτης Θεμιστοκλῆς Πασιάδης βάνει, ὡς Διευθυντὴς τῶν Ἐκπαιδευτηρίων, τὶς συστηματικὰς βάσεις. Ντόπιοι δασκάλοι μορφωμένοι ἔξω, στὴν Πόλη, στὴν Τραπεζοῦντα, καταβάλλουν κι' ἀπὸ λίγο πρὶν ἀκόμα, φιλότιμες προσπάθειες γιὰ τὴν πνευματικὴ προκοπὴ τῶν συμπατριωτῶν τους. Εἶναι ὁ Σάββας Παπαδόπουλος, ὁ Χαράλαμπος Τερζάνης, ὁ Ἀνδρόνικος Χ' Κοσμίδης τῆς Μ. Σχολῆς τοῦ Γένους, ὁ Εὐκλείδης Θρουμμουλόπουλος, μεγαλοσχολίτης ἐπίσης, πού τὸν ἀναφέραμε ἤδη πρὶν, ὁ Μιλτιάδης Γρηγοριάδης, ἀπόφοιτος τοῦ Φρονστηρίου τῆς Τραπεζοῦντας.

Καὶ αὐτοδίδακτοι, ὅπως ὁ Πέτρος Ἑσπιελίδης, ἓνα φαινόμενο εὐφυΐας καὶ ἰδιοφυΐας μαθηματικῆς, μ' ἐπίδοση σ' ὅλα τὰ μαθήματα θετικῶν γνώσεων, ὁ Παντελῆς Ἰωαννίδης, πού ἀργότερα πῆγε λογιστὴς στὸν Ἐμπορικὸ Οἶκο Κακουλίδη, ἡ Ἑλένη Θρουμμουλοπούλου τὸ γένος Ἰωακειμίδου, ὁ Ἀριστοφάνης Θωμαΐδης (ὁ Κολοκοτρώνης), ἡ Φρόσω Παπαδοπούλου (Ἀναστάσαγα), ὁ Ἀλέξανδρος Σαμψονίδης κ. ἄ. Κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ 1890—1904 ἡ Ψωμιάδεις Σχολὴ προοιβάσεται σὲ Ἡμιγυμνάσιο πού φτάνει κατὰ τὸ ἔτος 1912—1913 στὴν 9ῃ τάξη.

Ἡ περίπτωση γιὰ τὴν ἀνέλιξη τοῦ ἔργου τοῦ Σχολείου στὰ Κοτύωρα ἐπιβάλλει νὰ σημειώσω τὸ ἑξῆς: Ὁ Μητροπολίτης Ἀμβρόσιος, πού τὸ 1904 διαδέχτηκε τὸν Ἀλέξανδρον μὲ τὸν τίτλο Νεοκαισαρείας καὶ Οἰνέου ἀρχικά, καὶ σὲ λίγο Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων, ἔκαμε τὴν πρώτη του ἐμφάνιση ὡς ἀνακαινιστῆς, μεταρρυθμιστῆς τῶν ἐκπαι-

δευτικῶν μας. Στις ἐξετάσεις τοῦ 1904 ὅλα τοῦ φάνηκαν «κακῶς κείμενα». Ἀπόλυσε καὶ Διευθυντὴ καὶ ἐντόπιους δασκάλους. Κατάργησε τὰ διδακτικά βιβλία καὶ παράγγειλε ἄλλα. Ἀηδιασμένος ὁ Θ. Παστιάδης ἔφυγε ἀδιαμαρτύρητα. Δέχτηκε θέση Διευθυντῆ τῶν Σχολείων Πουλαντζάκης καὶ ἀργότερα ἱδρυσε στὰ Κοτύωρα Πρακτορεῖο ἀτμοκλωϊκῆς καὶ ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας. Ὁ Σάββας Παπαδόπουλος ἀνάλαβε Διευθυντὴς τῆς Δημοτικῆς Σχολῆς Εὐαγγελικῶν Κοτυώρων, ὅπου ἦταν συνηθισμένο πολὺ, νὰ διδάσκουν καὶ νὰ διευθύνουν ὁρθόδοξοι δασκάλοι.

Θεμιστοκλῆς Ν. Παστιάδης.

Αὐτοῦ δίδαξαν σειρὰ χρόνια καὶ ὁ Χαράλ. Τερζάνης, ὁ Θωμᾶς Σπαθόπουλος, ὁ Παῦλος Π. Κολεσίδης ἀπ' τῆς Νικόπολης τοῦ Πόντου κ' οἱ δύο, ὡς διευθυντές, κ. ἄ. Καὶ ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ σχολείου αὐτοῦ μεταγράφονταν ταχτικά καὶ συμπλήρωναν τὶς σπουδές τους στὴν Ψωμιάδειο Σχολὴ καὶ τοὺς ἦταν προαιρετικὸ ν' ἀκούουν ἢ ὄχι τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν. Τὸν Πέτρο Ἐπιελίδη ὁ Ἀμβρόσιος τὸν διόρισε κοινοτικὸ γραμματέα. Θὰ ξαναδιοριστεῖ ὁμοίως ὁ Ἐπιελίδης στὸ σχολεῖο...

Γιὰ νὰ συνεχίσουμε μὲ τὸ Μητροπολίτη μας, κήρυξε ὅλους τοὺς μαθητὲς στάσιμους — ἐξὸν ἕνα. Ἐφερε ἄλλο διδακτικὸ προσωπικόν. Ἡ μεταρρύθμιση ὁμοίως τοῦ Ἀμβροσίου, ἡ τάχα συγχρονιστικὴ, σημείωσε μιὰ μάταιη ἀναστάτωση — καὶ μιὰ ἀποτυχία. Δὲν καταπιάστηκε τὸ ἔργο μὲ ἡρεμία, τάξη καὶ πρόγραμμα. Γιατί; Νευρικός καὶ ὁρμητικός ἀπὸ

φυσικοῦ του, δὲν ἤξαιρε κιόλας, ἴσως, τί ἔπρεπε νὰ προσθέσει στὴν ἐκπαίδευση τοῦ τόπου, τί ν' ἀφαιρέσει. Οἱ πρόκριτοι τοῦ τόπου, ἀπὸ πατροπαράδοτο σεβασμὸ δὲν μίλησαν. Ὁ λαὸς ὅμως δὲν τοῦ συχώρησε ποτὲ τὴν ἀναστάτωση. Ὅ,τι ἔφησε ἡ χειρονομία τοῦ Δεσπότη μας, σοφοῦ κι' ἀφοσιωμένου κατὰ τὰ ἄλλα στὸ ποιμαντορικό του ἔργο, ἦταν ἡ ἐντύπωση ὅτι ἐπιβάλλεται κάποια ἀλλαγὴ.

Στὰ 1907—1909 ὁ Χαράλαμπος Θ. Θεοδωρίδης, Διευθυντὴς τῶν Ἑκπαιδευτηρίων μας, καθηγητὴς ἀργότερα στὴν Πόλη, στὴν Ἀθήνα καὶ στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, κάνει τὸν πραγματικὸ συγχρονισμό στὰ Κοτύωρα. Εἶναι ὁ ἀνακαινιστής, ὁ ἀναμορφωτὴς τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας, μαζί μὲ τὸ συνεργάτη του Δημήτριο Στεργίου, Μακεδόνα ἀπὸ τὴν Βέροια.

Ὁ συγχρονισμὸς θὰ συνεχιστεῖ μὲ τὸ Νικόλαο Σουμελίδη, Διευθυντὴ τῶν σχολείων μας ἀπὸ τὸ 1910—1916. Ὡς ἀπόφοιτος αὐτοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς Χάλκης, ἀφήνει, κοντὰ στ' ἄλλα, ἀλησμόνητες ἐντυπώσεις στὸ Κοινὸ καὶ μὲ τὰ ὑπέροχα συστηματικὰ κηρύγματά του στὶς ἐκκλησίες μας. Τοῦτον διαδέχεται ἐπ'αἵμα στὴν διεύθυνση τῶν Σχολείων ὁ Σταῦρος Νικολαΐδης, μετέπειτα βουλευτὴς Καβάλλας καὶ ὑπουργός, ἀπὸ τὴ Νικόπολη τοῦ Πόντου. Κατὰ τὰ ἔτη 1919—1921 διευθύνει μὲ ἐπιτυχία ὁ Νικόλαος Βαφεΐδης, ὁμοίως τῆς Θ. Σχολῆς Χάλκης.

Μέσα στὴν τελευταία δεκαπενταετία Πόντιοι δασκάλοι δίδαξαν στὰ Κοτύωρα καὶ οἱ πτυχιούχοι Παῦλος Μωϋσεΐδης ἀπὸ τὸν Ἀπτάλη, γειτονικὴ κωμόπολη, ὁ Κων)νος Μελικίδης, ὁ Ἰορδάνης Ἡλιάδης καὶ ὁ Ἰωάννης Ἡγουμενίδης — Νικοπολίτες. (Ὁ τελευταῖος, ἐξόριστος καὶ κρατούμενος στὴν πατρίδα του, ὅπου τὸν εἶχε στείλει ἡ Ἀγκυρα — ἦταν Διευθυντὴς τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων ἐκεῖ — μὲ ἄλλους Ἕλληνες διανοούμενους, κρεμάστηκε αὐθαίρετα μαζί μὲ τοὺς συντρόφους του τὸ 1921 ἀπὸ τὸν Τοπάλ - Ὁσμαν). Δίδαξαν ἐπίσης οἱ πτυχιούχοι Ἰωακείμ Σαλτσῆς καὶ Κατίνα Θρουμμουλοπούλου, ἀπὸ τὰ Κορύωρα. Ὁμοίως οἱ αὐτοδίδακτοι Κοτυωρίτες Παναγιώτης Ἀκογλούς, Νίκος Γρηγοριάδης, Ροδῆ Π. Ἐσπιελίδου, Ροδῆ Ταχτζῆ, Ροδῆ Π. Ἰωαννίδου καὶ Μαρία Ψωμιάδου.

Ἀναλογεῖ νὰ προσθέσω ἐδῶ ὅτι μὲ τὸν τελευταῖο Μητροπολίτη Πολύκαρπο ἀρχίζει τὸ Κέντρο, ἡ Μητροπόλη, ν' ἀσχεῖ συστηματικότερη ἀπὸ τὰ πρὶν ἐποπτεία καὶ παρακολούθηση στὸν διορισμὸ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Ἐπαρχίας.

Μορφωτικὴ στάθμη.

Καὶ τώρα, μιὰ γενικότερη παρατήρηση πάνω στὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ τὴ μορφωτικὴ ἐπίδοση Κοτυώρων. Μ' ὅλες τὶς παραπάνω καὶ μέσα σ' εὐνοϊκὲς συνθῆκες προσπάθειες ἀπὸ τὸ 1878 καὶ δῶθε, δὲν κατορθώνε-

ται τὸ ξεπέραςμα τοῦ κάπως χαμηλοῦ, ἀπὸ γενικὴ ἀποψη, πνευματικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου. Καὶ πρόκειται γιὰ ἓνα λαὸ ζωντανό, μὲ πλούσιες δυνατότητες γιὰ προκοπὴ σὲ κάθε τομέα. Γιατὶ λοιπὸν αὐτὴ ἡ κάποια καθυστέρηση; Ἀπὸ τὰ ὅσα ἀναλυτικὰ δόθηκαν παραπάνω προκύπτει ὅτι ἡ μεστωμένη κίνησις γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τοῦ τόπου, μὲ τὴ μικρὴ του ἡλικία, περιορίστηκε μέσα σὲ στενὰ χρονικὰ πλαίσια, ἀπὸ τὰ 1878 καὶ ὠθεύθη. Συντελεῖ ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη αἰτία. Ἀπὸ τὸ 1870 καὶ πέρα, κάθε τόσο, ὁμάδες νέοι ἔποικοι κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ χωριά. Καὶ ἡ σύνθεσις τῶν κατοίκων ἀλλάζει ὀλοένα. Ὅτι κατορθώνεται στὸ μεταξύ, σὰν νὰ σκορπάει, σὰν νὰ σβήνει, κάθε τόσο, μέσα στὴ νέα ἀριθμητικὴ ἔκτασις τῶν κατοίκων. Ἔτσι, δὲν κατορθώνεται ν' ἀποκατασταθεῖ ἓνα πλατύτερο μορφωτικὸ ἐπίπεδο. Ἀπὸ κοντὰ ἀποδείχνεται καὶ πάλι τοῦτο: Ὅτι ἡ Δημοτικὴ καὶ Ἀστικὴ ἐκπαίδευσις γενικὰ, μόνο τὶς βάσεις θέτουν. Τὸ ἀποφασιστικὸ ξεκίνημα καὶ τὸ τέρμα γιὰ πολιτιστικὴ ἐξύψωση καὶ ἀναμόρφωση μόνο οἱ γυμνασιακὲς σπουδὲς τὸ δίνουν.

Σπάσιμο θρησκευτικῆς ἐνότητος.

Γύρω στὶς τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰώνα σημειώνεται μιὰ μεταβολὴ στὴ θρησκευτικὴ ἐνότητά τοῦ τόπου. Ἱεραπόστολοι Ἀγγλοὶ τῆς «Βιβλικῆς Ἑταιρείας» τραβοῦνε τὰ δυὸ κεφαλοχώρια τοῦ Γαϊλέγιουζι, τὸ Σεμέν, τὸ Μπέηαλαν στὴν Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία. Τὰ ἄφθονα κηρύγματα τῶν ἱεραποστόλων, ἀπλά, μεθοδικὰ, βαθύτατα πρακτικὰ καὶ κοινωνικὰ στὴν ἐπιχειρηματολογία τους — τὸ κήρυγμα στὶς ὁρθόδοξες ἐκκλησίες ἦταν τότες ἄγνωστο στὸ ὑπαιθρο, ἀραιὸ στὴν πόλιν μέσα — ἡ ἀπλὴ σύνθεσις τοῦ νεόφανου γιὰ τὸν τόπο θρησκευματος συγκίνησαν ἀρκετοὺς ἀνθρώπους τῶν δυὸ χωριῶν μας. Καὶ ὁργανώθηκαν σὲ ἰδιαίτερη Ἐκκλησία. Σύντομα οἱ νέοι εὐαγγελικοὶ θὰ κατεβοῦνε στὰ Κοτύωρα καὶ θὰ ἰδρύνουν νέα Κοινότητα: τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Εὐαγγελικῶν. Ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους Κοτυωριῖτες 12 περίπου οἰκογένειες τοὺς ἀκολουθοῦν, ἄλλες μὲ ὅλα τὰ μέλη τους, ἄλλες μερικῶς μόνο. Ἔτσι εἴχαμε οἰκογένειες μὲ τὸν ἓνα ἢ τοὺς δυὸ ἀδελφοὺς εὐαγγελικοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ὁρθόδοξους. Ἡ Κοινότητα ἔφτασε τὶς 120 περίπου οἰκογένειες.

Σάλος, ἀναστάτωση, διαμάχες καὶ ἀντεγκλήσεις ξεσηκώνονται. Καὶ οἱ δυὸ μερίδες, εὐαγγελικοὶ καὶ ὁρθόδοξοι εἶναι, στὶς ἀρχές, προκλητικέ. Μίσος θανάσιμο τὶς χωρίζει τὰ πρῶτα χρόνια.

Ἡ δημιουργημένη ἤδη κατάστασις πῆρε ὅλη τὴν τραχύτητά της, ὅταν οἱ Εὐαγγελικοὶ ἀγόρασαν τὸ 1892 ἓνα κομμάτι οἰκόπεδο δίπλα στὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ ἔχτισαν δικιά τους Ἐκκλησίαν — οἱ ὁρθόδοξοι τὴν ὀνομάσανε «Βαῖζ», μὲ ὄνομα δηλαδὴ ξενικό, ἀπὸ μῖσος

κ' εκδίκηση. Ἐγινε τότε μεγάλη διαδήλωση τῶν ὀρθοδόξων γύρω ἀπὸ τὸν χῶρο, συγκρούσεις καὶ τραυματισμοί, κ' ἐματαίωσαν στὸ τέλος οἱ ὀρθόδοξοι τὴ λειτουργία τῆς νέας ἐκκλησίας. Τοὺς πρωτεργάτες τῶν ταραχῶν ὀρθόδοξους, καμμιά 15αριά, τοὺς ἔστειλε ἡ Ὑποδιοίκηση στὰ Δικαστήρια τῆς Νομαρχίας, στὴν Τραπεζούντα.

Τὴν οὐσία τῆς ὑπόθεσης τὴ συνέλαβε καλὰ ἡ Τουρκικὴ Ἐξουσία καὶ ἔδωσε λύση εὐνοϊκὴ καὶ γιὰ τοὺς μὲν καὶ γιὰ τοὺς δέ. Ἡ Δημαρχία Ὁρτοῦς (Μπελετιέ) ὑποχρεώθηκε ἀπὸ τὴν Ὑποδιοίκηση ν' ἀγοράσει τὸ χτίριο ἀπὸ τοὺς εὐαγγελικούς. Καὶ νὰ τοὺς ὑποδείξει θέση κατάλληλη, στὴν παραλλὰ τῆς ἴδιας συνοικίας Ἀγίου Γεωργίου, ὅπου ἱδρυσαν καὶ Ἐκκλησία κατάλληλη καὶ σχολικὸ χτίριο συγχρονισμένο, μὲ αὐλό-γυρο εὐρύχωρο καὶ γιὰ τὰ δύο.

Τὸ χτίριο που ἀρχικὰ οἱ εὐαγγελικοὶ προόριζαν γιὰ Ἐκκλησία τους, τὸ ἀγόρασε τὸ 1912 γιὰ 510 λίρες χρυσὲς ἀπὸ τὴν Δημαρχία ὁ ἀοίδιμος Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπος καὶ χρησιμοποιόταν ἀπὸ τότες, ὅπως ἱστορίσαμε παραπάνω, ὡς Παρθενά-γωγεῖο.

Μὰ δούλεψε ὁ καιρὸς καὶ τὰ πράγματα πῆραν σιγὰ - σιγὰ τὸν φυσιολογικὸ τους δρόμο. Τελικὸ λοιπὸν ἀποτέλεσμα: Τίναγμα καὶ δραστηριοποίηση τῆς σκέψης καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης — μὲ τὰ πνευματικὰ μέσα ποὺ διαθέταν οἱ τότε Κοτυωρίτες — γύρω ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, τὴν ἀποστολὴ καὶ τοὺς τύπους τῆς θρησκείας, ἀξιολόγηση καὶ τοποθέτηση τῶν τελευταίων τούτων. Καὶ στὸ τέλος... ἡρέμηση. Καὶ ἀναγνώριση τῆς ἐλευθερίας στὴ σκέψη, στὸ αἶσθημα καὶ τὴν θρησκευτικὴ συνείδηση. Καὶ ἀποδοχὴ τῆς ἀρχῆς ὅτι καθένας μπορεῖ — κατὰ τὴν φράση τοῦ Μ. Φρειδερίκου — νὰ σώσει τὴν ψυχὴ του ὅπως προτιμᾷ ὁ ἴδιος.

Ὁ τομέας ὁ ἐθνικὸς δὲν ἐπηρεάζεται. Οἱ εὐαγγελικοὶ μας ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν φανατικοὶ Ἕλληνες.

Τοῦτο ἄλλωστε χαρακτηρίζε τὴν δλότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ Κοτυώρων. Οἱ ἔννοιες: Ἔθνος — Θρησκεία στάθηκαν πάντα — ὅπως καὶ στὰ λοιπὰ διαμερίσματα τοῦ Πόντου — οἱ δύο πόλοι γύρω στοὺς ὁποίους στρεφόταν ἡ ἰδεολογία τους.

Μ' ἐθνικὴ λαχτάρα ὑπόμειναν οἱ παλιότεροι τοὺς κατατρεγμούς ἢ τίς ἄγριες διαθέσεις καὶ ἀπειλὲς τῶν Γενιτσάρων κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, καὶ οἱ ἐπίγονοι εἶχαν τίς σχετικὲς παραδόσεις τους ἀπὸ τὴν τότε συμπεριφορὰ ἄλλου χριστιανικοῦ λαοῦ τοῦ τόπου ἀπέναντί τους.

Ἡ «Λέσχη», ἓνα καφενεῖο διώροφο χτισμένο κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰ. πάνω σὲ βραχὺδικὴ ἀκτὴ μέσα στὴ θάλασσα καὶ στ'

ανατολικά όρια της ένορίας 'Υπαπαντής, αποτελούσε τόπο συνάντησης της άντρικής και γεροντικής ήλικίας, όπου συζητούσανε μεταξύ τους τὰ έθνικά νέα, τούς έθνικούς πόθους, τὰ έθνικά ζητήματα, τούς άπολυτρωτικούς άγώνες και τίς βλέψεις του 'Ελευθέρου Κράτους — προπαντός αυτά. Ήταν ό βολικότερος τόπος συγκέντρωσής των.

Παρακολουθούσαν κάθε έθνική έξόρμηση της 'Ελλάδας. Και τὸ είχαν καύχημα και δαχτυλοδεικτούμενους τούς είχαν όσους λάβαιναν μέρος. Στόν πόλεμο του 1897 πήγαν και πολέμησαν στις τάξεις του έλληνικού στρατού ως έθελοντές ό 'Αριστείδης Εύθυμίου Τζομίδης (ό Χαφού'ης), ό Θεόδωρος Ταλτουρίδης κ. ά. Οί Κοτυωρίτες τούς είχαν κρυφά καμάρι τούς συμπατριώτες τους αυτούς.

Στήν επανάσταση του Θέρισσου, τὸ 1905, πήρε μέρος ως έθελοντής ό Κοτυωρίτης 'Απόστολος Παπαδόπουλος (ό 'Απόστολον τῇ Πυλώρας). Τὸ σχετικό ιστόρημα (όπως μάς τὸ μεταδίνει ό συμπατριώτης 'Ηλίας Γεωργίου Μακρίδης, έτών 66 κάτοικος Δραπετσώνας του Πειραιά), με τὴν όχι και τόσο άμεση σχέση του, μπορούμε νὰ τὸ αναγράψουμε στὰ περιθώρια του πιοπάνω θέματος, με τίς λεπτομέρειές του και γιὰ τὰ χαρακτηριστικά ζωντανὰ σημεῖα που παρουσιάζει: 'Απὸ τὸ 1880 ἡ φράγκικη ένδυμασία, πανταλόνι, γελέκο, σακκάκι, τὰ «στενά» όπως τὰ λέγαν τότε, εκτοπίζουν ολοένα τὴν έντόπια, τουρκική, τὴ ζίπκα, τούς άμπάδες. 'Ο 'Απόστολος Παπαδόπουλος, οίκογενειάρχης έφταμελῆς και φτωχός, στενοχωριέται, συνέχεια, οικονομικῶς — ἡ τέχνη του δὲν ἔχει πιά πέραση. Ξενιτεύεται γιὰ βιοπορισμό. Μὰ και στὰ 'Ιεροσόλυμα και στήν Κύπρο που πήγε άντικρύζει τὴν ἴδια και χειρότερη κατάσταση. Τραβάει γιὰ τὴν Κρήτη. 'Εκεῖ βολεύεται πιά. Κάποια μέρα όμως, βαδίζοντας μέσα σὲ δάσος, γιὰ νὰ φτάσει σὲ κάποιο χωριό, τὸν πιάνουν επαναστάτες του Θέρισσου ως ὑποπτο και τὸν οδηγοῦν στὸν 'Αρχηγό, στὸν 'Ελευθέριο Βενιζέλο. 'Εκεῖνος τὸν διορίζει ταχυδρόμο, ὑπὸ ποαρακολούθηση όμως στήν αρχή. Αὐτὸ που ἤθελε ό 'Απόστολος. Παρατάει εργασία και βιοπορισμούς — δέχεται. Κάποτε πήρε μέρος σὲ μιὰ μάχη. Του φάνηκε καλά. Κι' ἀπὸ τότε συμπολεμοῦσε ως τὸ τέλος. 'Όταν γύρισε στήν πατρίδα, φοροῦσε ἕνα μακρὸν παλτὸ κ' ἔλεγε με καμάρι: «Αὐτὸ μοῦ τὸ δώρησε ό φίλος μου ό Λευτεράκης, ὑπονοώντας τὸν 'Αρχηγό, τὸν 'Ελ. Βενιζέλο, προσωπικότητα άγνωστη τότε στοὺς πλείστους.

'Όταν τὸ 1911 ό 'Απόστολος ἔμαθε, στήν 'Ορτοῦ μέσα στὸ κατάστημα τῶν 'Αφῶν Μακρίδη ἀπὸ έφημερίδες τῆς 'Αθήνας ὅτι ό Λευτεράκης ἔγινε πρωθυπουργός στήν 'Ελλάδα, παρακάλεσε τὸν 'Ηλία Μακρίδη και τοῦ ἔγραψε τὸ ακόλουθο γράμμα πρὸς τὸν 'Ελ. Βενιζέλο: «'Αγαπητέ φίλε. 'Απὸ τὰς έφημερίδας μανθάνω ὅτι ἔγινες πρωθυπουργός. Τί ἄλλο μπορῶ νὰ σοῦ πῶ; Σοῦ εὔχομαι και εἰς ανώτερα! Μετά

15 μέρες πήρε την ἐξῆς ἀπάντηση: «Φίλε γκαρδιακὲ Ἀπόστολε. Πολὺ μὲ συνεκίνησε τὸ γράμμα σου. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἔχω τίποτε νὰ σοῦ πῶ. Καλὴν ἀντάμωσιν. Ἑλ. Βενιζέλος». Τὸ ἐπιστολόχαρτο εἶχε πάνω τὸ Ἑλληνικὸ Στέμμα.

Τὸ 1931, ὅταν ὁ Ἡλίας Μακρίδης, παρουσίαζε, ὡς πρόεδρος, τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀγῶνος τῆς Δραπετσώνας στὸν πρωθυπουργὸ Ἑλ. Βενιζέλο καὶ ἔμαθε αὐτὸς ὅτι ὁ Ἡλίας Μακρίδης κατάγεται ἀπὸ τὰ Κοτύωρα (Ὁρτοῦ), ρώτησε: «Τί γίνεται ὁ φίλος μου ὁ Ἀπόστολος τῆς Πυλώρας;». Καὶ ὅταν πήρε τὴν ἀπάντηση ὅτι πέθανε στὴν Τουρκία στὶς ἐξορίες, ἔβγαλε τὸ μαντῆλι καὶ σκούπισε δυὸ τοῦ δάκρυα. Ὁ Βενιζέλος ρώτησε γιὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀπόστολου. Καὶ ὁ Ἡ. Μακρίδης τὸν πληροφοροῦσε ἀργότερα ὅτι διαμένει στὴν Ἡπειρο. Τὰ γεγονότα ὅμως που ἐπακολούθησαν ἔδωσαν παῦλα καὶ τελεία στὰ παραπέρα.

Στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους (1912—1913) κατατάχτηκαν ἐθελοντὲς ἀρκετοὶ Κοτυωρίτες νέοι: Ὁ Ἀριστείδης Γεωργίου Μοσχωφίδης, ὁ Γεώργιος Λιμενίδης, ὁ Θεοχάρης Κυρ. Μανουσαρίδης, ὁ Ἀγαθόνικος Παν. Ἀγαθόπουλος (τῇ Πάνονος τῇ Φανία), ὁ Πολύκαρπος Ἰωακείμ Χ' Ἰωακειμίδης, ὁ Γεώργιος Ἰωάν. Χάϊτας κ. ἄ. καὶ πολέμησαν ὡς τὸ τέλος. Καὶ εἶναι πολλοὶ οἱ Κοτυωρίτες που πολέμησαν ἐθελοντικὰ στὸ Μικρασιατικὸ Μέτωπο (1920—1922), ὡς ὁ Μαβίλης Χ' Ἰωακειμίδης, ὁ Ἀγγελος Γ. Κοσμίδης καὶ πλῆθος ἄλλοι.

Αὐτὰ ὅλα γιὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 1765 ἕως 1914 ἀπὸ ἀκούσματα, ἀφηγήματα, χρονογραφικὲς πηγές, προσωπικοὺς στοχασμοὺς καὶ παρατηρήσεις.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1914—1922

Α'. ΣΤΗ ΔΙΝΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

1. ΠΙΕΣΕΙΣ, ΚΑΤΑΤΡΕΓΜΟΙ, ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Στις παραμονές του πολέμου.

Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος (1914—18), βρήκε την Ελληνική Κοινότητα Κοτυωρών πάνω στην άνθησή της: Η προσθήκη, από το 1910, με πρωτοβουλία Ελλήνων και Αρμενίων Κοτυωριτών, και του καπνού σε ποιότητα διαλεχτή, κοντά στ' άλλα ποικίλα προϊόντα της περιοχής, έδωσε νέο γερό ανέγασμα στην οικονομία του τόπου. Το εξαγωγικό και εισαγωγικό εμπόριο, διενεργούμενο αποκλειστικά σχεδόν από Έλληνες, όπως τονίστηκε πιοπάνω, και Αρμενίους σε δεύτερη μοίρα, πήρε αποφασιστικά τον δρόμο προς τα άνω. Η συγκοινωνία κ' επικοινωνία με το έξωτερικό είχε αποκτήσει έντονη πυκνότητα.

Ένας άερας συγχρονισμού χαίδευε κάθε τομέα της ζωής. Από το 1911 ήδη, ο τόπος είχε το μόνο κινηματογράφο του, επιχείρηση ιδιωτική των Αδελφών Μακρίδη, σε χτίριο Κοινοτικό, στον αὐλόγυρο της Εκκλησίας Αγίου Γεωργίου, που όπως αναφέραμε πριν, ιδρύθηκε και χρησιμοποιήθηκε από το 1880 ως Δημοτικό Σχολείο της ομώνυμης συνοικίας. Είναι ή συγχρονιστική και πολιτιστική μονάδα, που τα μηχανήματά της θα μεταφερθούν το 1915 στο Σούσεχιρ, για να ηλεκτροφοτίσουν τα Έπιτελικά Γραφεία του Στρατηγού Βεχίπ—Πασά.

Ο μόνιμος Έρασιτεχνικός Όμιλος νέων ένθουσιασμένων, με τις ταχτικές τους παραστάσεις, οι Σύλλογοι «Αναγέννησις» και «Ηρακλής», που ιδρύθηκαν με το Σύνταγμα του 1908, ο πρώτος με τις διαλέξεις και την κοινωνική του δράση, και ο δεύτερος με τις σωματικές ασκήσεις νέων, που οργάνωνε, έδιναν την έλπιδοφόρα συμβολή τους στην πολιτιστική προκοπή του Ελληνικού στοιχείου, των νέων ιδιαίτερα.

Η Εκπαίδευση, τελείως συγχρονισμένη, με δυο γυμνασιακές τάξεις στην Κεντρική Ψωμάδαιο Σχολή και με το Έξατάξιο Πολυκάρπειο Παρθεναγωγείο της βρισκότανε στο ζενίθ της απόδοσής της.

Τη χρονιά κείνη αποδίνονταν στην κοινωνία του τόπου 10 περίπου νέοι, απόφοιτοι γυμνασίων της Κων)πολης, Σαμψούντας κλπ. ενώ πριν από το 1910 ή γυμνασιακή σπουδή νέων Κοτυωριτών ήτανε φαινόμενο άσυνήθ.

Πυρετός προκοπής παντού...

Στόν χορό τοῦ πολέμου.

Τὸ ξέσπασμα τοῦ παγκόσμιου πολέμου ἦτανε σὰν μιὰ βόμβα ριγμένη μέσα σὲ γιορτὴ σεμνή!...

Ρίγος γενικὸ εἶχε διατρέξει τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου. Οἱ ἄλλοτινοὶ ἤρεμοι Τοῦρκοι εἶχαν ἀλλάξει ὄψη καὶ συμπεριφορὰ. Ὁ Πόλεμος προμηνούσε Ἐθνικὴ συμφορὰ. Μουδιασμένοι, κρατώντας τὴν ἀναπνοὴ προσμέναμε ὅλοι.

Καὶ τὸ κακὸ ξέσπασε. Στὶς 21 Ἰουλίου τοῦ 1914 κηρύχτηκε ἡ γενικὴ ἐπιστράτευση (σεφερμπερλίκ). Κλήθηκαν πρὸς κατάταξη καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ ἡλικία 20 ἕως 45 χρονῶν, δηλ. οἱ γεννημένοι στὰ 1869—1894 (μωαμεθ. χρονολ. 1285—1310), γυμνασμένοι καὶ ἀγύμναστοι. Γιὰ ὑπηρεσία ἔνοπλη, ὅπως εἶχε καθιερωθεῖ ἤδη μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1908. Ὁ θεσμὸς δὲν εἶχε, φυσικὰ, τὴν ἔννοια ἐθνικοῦ κατατρεγμοῦ. Μόνο που ἔκλεινε μέσα του τὸ ἐνδεχόμενο, ὅτι μπορούσε μιὰ μέρα ὁ ἄλλοτρωτος Ἕλληνας νὰ πολεμᾷ μὲ τὸ ὄπλο τὸν Ἕλληνα τοῦ Ἐλεύθερου Κράτους. Κ' ἐδῶ βρισκόταν τὸ τραγικόν, μὲ τὶς ἀγνές, παρθενικὲς ἐθνικὲς ἰδέες πὺν ἐπικρατούσανε. Ὡστόσο ἤρεμος ὁ κόσμος ἄφηνε τὸν καιρὸ νὰ βολέψει τὴν αἰχμὴ αὐτὴ.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1914 ὁ τουρκικὸς στόλος, μ' ἐπικεφαλῆς τὰ γερμανικὰ πολεμικὰ «Γκαϊμπεν» καὶ «Μπρεσλάου», βομβάρδιζε τὴ Σεβαστούπολη καὶ τὴ Νοβορωσσίσκη. Καὶ νὰ μας, μέσα στὸ χορὸ τοῦ Πολέμου.

Οἱ ἐπιτάξεις δίχως τέλος.

Κ' ἐπακολούθησαν οἱ ἐπιτάξεις. Καθαρὰ ἀνθελληνικὲς μανιασμένες λάμιες. Καὶ λαφυραγωγόνταν ἐπισημότατα τὰ Ἑλληνικὰ — κι' Ἀρμενικὰ — ἐμπορικὰ καταστήματα: ὑφασματοπωλεῖα, παντοπωλεῖα, πρατήρια ἀποικιακῶν, γυαλοπωλεῖα, δερματοπωλεῖα, οἰκοδομήσιμη ξυλεία κλπ. Καὶ ἀλλεπάλληλα. Τὰ λίγα, ἔστω, γερὰ ὅμως καταστήματα τῶν Τούρκων «συμπολιτῶν», καθὼς τοῦ Χουσεῖν ἐφέντη, τῶν Ἀδελφῶν Φουρτουτζατέ, τοῦ Μουχταρζατέ κλπ. μένανε τελείως ἀσύδοτα. Μὴ δὲν ἦσαν ἄλλωστε, αὐτοί, που μὲ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἐθνικῆς Ἀμυνας (Μουνταφαάι Μιλλιέ), Φουρτοῦν - ζατέ Χατζῆ Χαρούν, ἓνα Σουρμεναῖο Τοῦρκο μᾶλλον ἀγαθὸ καὶ ἀφελῆ, ὄργανο ὅμως στὰ χέρια τοῦ φανατικοῦ χριστιανομάχου ἀδερφοῦ του Φουρτοῦν - ζατέ Χατζῆ Ἀλῆ Ὀσμάν, ὁργάνωναν τὸν ἀνελέητο κατατρεγμό; Καὶ ἡ Ἑλληνικὴ περιουσία διοχετευόταν, ἄλλη στὶς ἀποθήκες Ἐπιμελητείας Στρατοῦ καὶ ἄλλη στὸν ἀπύλωτο, ἀχόρταγο καταποτήρα τῶν δυναστῶν τοῦ τόπου.

Ἀλήθεια, ναί! Παραλίγο νὰ τὸ ξεχάσουμε: Στούς Ἕλληνες ἔδι-

ναν οί ἀρμόδιοι ἀποδείξεις παραλαβῆς. Ἴσως ὡς σύμβολο γιὰ ριζική, ἐξοντωτική ἐπίταξη κι' αὐτῆς τῆς ζωῆς μας.

Ἔρανοι γιὰ ἐθνικούς στόλους.

Παράλληλα, κάθε τόσο, ἐπιτροπὴ ἀπὸ φανατικούς Τούρκους περὶ-
τρεχε τὰ Ἑλληνικά — κι' Ἀρμενικά — καταστήματα, ἐπιτροπὴ ἀπὸ
χανούμισσες τὰ πλούσια σπίτια, καὶ μάζευαν προαιρετικούς — διάβαζε
ἀναγκαστικούς — ἐράνους γιὰ τὸν Τουρκικὸ Στόλο.

Ὁμολογίες... λεηλασίας.

Λίγο ἀργότερα ἔβαλαν σὲ κυκλοφορία ὁμολογίες ἀναγκαστικοῦ δα-
νείου τοῦ Κράτους. Κάθε τόσο φόρτωναν στὶς πλάτες τῶν Ἑλλήνων —
καὶ Ἀρμενίων — ἓνα ἀριθμὸ ἀπ' αὐτές, τῶν 10, 30, 50, 100 λιρῶν
κλπ. Ἦτανε μιὰ προσχηματικὴ λεηλασία. Σὲ Τούρκους νὰ δόσουν!
Ποιὸς ἔπαιρνε;

Οἱ ὁμολογίες αὐτές ποτὲ δὲν ξαργυρώθηκαν. Τὸ 1927 ἓνας συμ-
πατριώτης, κάτοικος Καβάλλας, ἔκαμε τοῦ κόσμου τὰ ἔξοδα, σύμφωνα
μὲ ὑποδείξεις τῆς Ἱσ Παγκασῆ τῆς Πόλης. Οἱ ὁμολογίες ἔφτασαν,
τέλος, στὴν τράπεζα αὐτή, γιὰ νὰ τὶς φάει τό. . . σκοτάδι, γιὰ νὰ πάρει
δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι θρύψαλα, τὸ ½ ἀπὸ τὰ ἔξοδά του! Ἀστειεύε-
σαι ὅμως; Γκισούρης δὲν ἦταν; Καὶ ἦταν πολλές...

Ἡ ἐπίσημη ἀπειλὴ τῶν Νεοτούρκων ἔπαιρνε πιά τὴ μορφὴ τῆς
πραγμάτωσής της. Ὁ Ταλαάτ, ὁ καταχθόνιος Ταλαάτ, ὁ Ἐβραῖος ἀρνη-
σίθηρος, εἶχε διακηρύξει, ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ Τουρκικὴ οἰκονομία πρέπει
νὰ φτάσει τὴν Ἑλληνική, τὴν χριστιανική, τὴν οἰκονομία τῶν ἀδελφῶν
Ἑθνῶν! Πῶς; Ἀς μὴ ἐνοχλοῦνται οἱ «συμπολίτες!»... Σταματοῦν κομ-
ματάκι, τοὺς φτάνουν οἱ Τοῦρκοι καὶ μετὰ... ἔχει ὁ θεός. Μακιαβελι-
σμὸς ὀλάκερος, ξεσκέπαστος. Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ οἰκονομικὴ ἄμιλλα,
ἔστω καὶ προστατευόμενη, δικαίωμά τους. Καὶ μὲ γειά τους. Οὔτε καὶ
ὑπῆρχε λόγος νὰ ἔχομε φιλοδοξίες γιὰ οἰκονομικὴ ἡγεμονία...

Καὶ στὶς συζητήσεις τους ἀπὸ τὸ 1908 καὶ πέρα, οἱ πρώην ἥρεμοι
καὶ χανωνικά φιλοσοφικοὶ Τοῦρκοι συμπατριῶτες, ξέχωρα ὅμως οἱ νε-
οφερμένοι ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ Ἡπειρὸ Τοῦρκοι, ἔξαλλοι καὶ φανα-
τικοὶ καὶ δλέθριοι, κάθε τόσο μᾶς τὸ σφύριζαν μὲ κακεντρέχεια καὶ ὠμό-
τητα: «Σερβετινιζί, χέρ νὲ κιονὲ ἰσέ, ἐλινιζτὲν ἀλατζάγιζ». Δηλαδή:
«Ὅπωςδήποτε θὰ σᾶς ἀφαιρέσουμε τὴν περιουσία σας, τὴν οἰκονομική
σας ὀντότητα».

Ὅπωςδήποτε... Μὲ τὶς ἐπιτάξεις, μὲ τὶς εἰδικὲς ἐκβιαστικὲς φορο-
λογίες, μὲ τὴν δήμεψη, μὲ τοὺς ἐξοντωτικὸς ἐκτοπισμούς, μὲ τὴ διαρ-
παγή...

Ἡ καταδίκη ἀναπόφευγη.

Εἰπώθηκε, ὅτι μὲ τὴν προσήλωση κ' ἐπιμονή μας στοὺς ἀπολυτρωτικούς πόθους, στὴ «Μεγάλη Ἰδέα», ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας ἐπισύραμε τὴ συντριβή μας.

Ὅχι! Οἱ Τοῦρκοι διατρέχανε τὴν περίοδο τῆς ἀστικῆς τους ἐπανάστασης. Μιᾶς ἐπανάστασης ἰδιότυπης, γεμάτης ἀκοίμητο ἐθνικιστικὸ μῖσος, οἰστρογηλατημένης ἀπὸ τὸ ξυπνημένο ἔνστικτο τῆς λαφυραγώγησης κάθε ἰδιοκτησίας τοῦ «Κιαβούρ», τροφοδοτημένης καὶ ξαναμμένης ἀπὸ τὴν πυκνὴ πολιτικὴ ἐπήρεια τῶν Γερμανῶν. Μὲ δικές μας ἠθικὲς δυνάμεις καὶ μὲ τὴν καλύτερη θέληση ἀκόμα, δὲν μπορούσαμε νὰ ξεφύγομε τὴ λαίλαπα. Ὁ δλέθριος δείχτης τῶν καιρῶν ἐσημείωνε ἄμεση ἀπειλὴ καὶ χαλασμό τῆς Ἑλληνικῆς τιμῆς, ζωῆς καὶ περιουσίας.

Ἡ ἡθικὴ ἀντίδραση.

Ὡστόσο ἡ Ἑλληνικὴ ζωὴ ἄντεχε κι' ἀντιδροῦσε, ὅσο ἦταν ἀνθρώπινα δυνατό, στὰ χτυπήματα τοῦ φοβεροῦ κατατρεγμοῦ.

Τὸ θάρρος πρὸς ἀνασυγκρότηση δυνάμεων, κάθε φορὰ, ἡ πείρα, οἱ ἐλιγμοὶ δὲν ἀπόλειπαν. Ἀπὸ τὴ ρίζα κάθε χαλασμοῦ, κάτι ἄλλο, νέο σὲ δύναμη, ξεφύτρωνε.

Λίγο ἀργότερα, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1915, ἡ ἐκπαίδευση δεχόταν τὰ πρῶτα χτυπήματα: Διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ὁρίζε νὰ περιοριστεῖ ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα μόνο στὸ γλωσσικὸ μάθημα, μιὰ ὥρα τὴν ἡμέρα, τ' ἀφηγηματικὰ μαθήματα, ἐκτὸς τὰ θρησκευτικὰ, νὰ διδάσκονται στὴν Τουρκικὴ, που κι' αὕτὴ ὡς γλωσσικὸ μάθημα ν' ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Α' Δημοτικοῦ. Τὰ περίφημα προνόμια ἔκαναν φτερά!

Τὸ τελευταῖο ἐφαρμόστηκε ἄμεσα, τὸ πρῶτο ποτέ, τὸ δεύτερο ἐξοικονομήθηκε ἔξυπνα: Γεωγραφία καὶ Ἱστορία ξακολουθοῦσαν νὰ διδάσκονται στὴν Ἑλληνικὴ μὰ παράλληλα, καὶ σὲ κεφαλαιώδη σημεῖα, καὶ στὴν Τουρκικὴ, τὰ Φυσικὰ καὶ μαθηματικὰ πάντα στὴν Ἑλληνικὴ κι' ἄς κατεβάσει ὅ,τι βρέξει. Ἦταν ἡ ἐξοικονόμηση πραγμάτων ποὺ ἔκαμε ὁ Διευθυντὴς τῶν Σχολείων Νίκος Σουμελίδης.

Πρῶτο δεῖγμα ἀνήσυχης ἐξοντωτικῆς διάθεσης.

Τὸ Μάρτη τοῦ 1915 δύναμη χωροφυλακῆς κι' ἀστυνομίας, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Στρατιωτικὸ Λοιικητὴ καὶ τὸν Ὑποδιοικητὴ ἔκαμαν αἰφνιδιαστικὴ ἔρευνα στὰ ὑπόγεια τῆς «Ψωμιαδεῖου Σχολῆς» γι' ἀνακάλυψη ὀπλοστασίου. Ἡ ἔρευνα ὑπῆρξε ἄκαρπη, ρυσιικά. Ὅπλα δὲν ὑπῆρχαν. Ἡ ἐντύπωση ὅμως στὸν ἐλληνικὸ λαό, ἀπὸ τὴν ὁλότελ' ἀδόκητη

ἐνέργεια ὑπῆρξε ἀποκαρδιωτική. Δεχόμεσταν ὠμότερο δεῖγμα ἀνήσυχης διάθεσης γιὰ ἐξόντωση.

Πῶς σκαρφίστηκαν νὰ ἐνεργήσουν τὴν ἔρευνα; Προδότες, καλοθε-

Ἡ Βώνα

λητὲς δικούς μας, δὲν εἶχαμε. Ἴσως οἱ Ἀρμένιοι μᾶς τὴ σκάρωσαν τὴ δουλειά, γιὰ νὰ περισπάσουν τὴν προσοχὴ τῶν Ἀρχῶν ἀπὸ δικές τους ἐπαναστατικές κινήσεις. Κ' ἡ ἱκανότητα δὲν τοὺς ἔλειπε...

Ἕνα βλέμμα στὴν τραγωδία τῶν Ἀρμενίων.

Τὸ τέλος τῆς πρώτης πολεμικῆς χρονιάς 1914—15 ὑπῆρξε τρομοκρατικό. Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐπανάσταση, που εἶχε ξεσπάσει λίγο πρὶν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, ψυχοραγοῦσε ἤδη. Στὶς 15 Ἰουνίου τοῦ 1915 στρατιωτικὴ τουρκικὴ δύναμη, συγκροτημένη ἀπὸ ὀρεινοὺς τῆς Τοκάτης, περικύκλωσε τὶς ἀρμενικὲς συνοικίες, στὰ μεσημβρινὰ τῆς ἐνορίας τῆς Ὑπαπαντῆς. Ἀνάστατος ὁ τόπος μὲ τοὺς πικνοὺς πυροβολισμούς, ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα κείνου τοῦ Σαββάτου. Οἱ Ἀρμένιοι πιάστηκαν, καταγράφηκαν, ἀφοπλίστηκαν, ὅσοι εἶχαν κρυμμένα ὅπλα, λεηλατήθηκαν ἀπὸ τὶς Ἐπίσημες Ἀρχὲς σ' ὅ,τι εἶχανε σὲ κινητὴ περιουσία καὶ ὕστερα ὠδηγήθηκαν στὸ Ἐσωτερικό, δολοφονήθηκαν κ' ἐκτελέστηκαν ὁμαδικά, σὲ μικρὲς ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν πόλη καὶ ἄλλοι, ὅσοι διαφύγανε, σκόρπησαν, οἱ τεχνῖτες ἰδίως στὰ διάφορα σημεία τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Μουσοῦλη, που γι' αὐτὴν τάχα τοὺς προόριζαν, πῆρε νόημα συνθηματικό: Χάρος!... «Λές, στείλ'νε μες σὸ Μουσοῦλ;» ἔλεγαν τοῦ λοιποῦ οἱ Ἕλληνες Κοττωρῖτες, ὅσες φορὲς ἔβλεπαν ἐξαγριωμένους τοὺς Τούρκους.

Συγκίνηση κι' αὐτοθυσία Ἑλληνική.

Μέσα στὶς περιστάσεις αὐτές, τὶς τραγικὲς κι' ἀσφυκτικὲς, ἀναδείχτηκε κ' ἔδρασε σ' ὅλη τῆς τῆς μεγαλοπρέπεια ἡ αὐτοθυσία τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Μὲ κίνδυνο τῆς ὑπαρξῆς τους τῆς ἰδίας, οἱ Ἕλληνες τοῦ τόπου κρύψανε Ἀρμενίους κι' Ἀρμενίσσες, ποὺ ζήτησαν καταφύγιο σ' Ἑλληνικὰ σπίτια. Ὁ νεαρὸς Πιρὸδρομος Παπαδόπουλος (Τσιπουτζής), τύπος ἐνθουσιώδης, βοηθώντας, μέσα στὴν ἀπέραντη δυστυχία τους, Ἀρμενίους, γιὰ νὰ διαφύγουν ἀπὸ τὸν κλοιό, τὴν ἴδια νύχτα, δέχτηκε θανατηφόρο βόλι. Μὲ τὸν καιρὸ ὅλους, δσοὺς ἔσωσαν οἱ Κοττωρίτες ἀπ' τὸ στόμα τοῦ Χαμοῦ, καὶ ἄλλους, ποὺ κατάφεραν νὰ δραπετεύουν ἀπ' τὸ Ἑσωτερικό, ὕστερ' ἀπὸ ἐπίπονες κ' ἐπικίνδυνες συνεννοήσεις μὲ Τούρκους πλοιοχτῆτες κ' ἐπιχειρηματίες τοῦ πολέμου, θὰ τοὺς φυγαδέψουνε στὴ Ρωσσία. Γιὰ ὅσον καιρὸ παραμένανε, θὰ ὀργανώσουν — φτωχοὶ αὐτοὶ — συλλογὴ ἐξάνων σὲ τρόφιμα καὶ φορεσιές, τὶς νυχτερινὲς ὥρες, ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι, τὸ χειμῶνα τοῦ 1915—16. Πλεῖστοι, φτωχοὶ καὶ πλούσιοι, δίχως διάκριση, παραλάβανε κ' υἱοθέτησαν Ἀρμενόπουλα, ἀπὸ βυζανιάρικα ὥς 10 καὶ 12 χρονῶν. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἀργότερα, τὰ περιμάζεισαν οἱ τουρκικὲς Ἀρχές, γιὰ λόγους. Μετὰ ἓνα - δυὸ μῆνες γυναῖκες καὶ κορίτσια, ποὺ σώθηκαν ἔτσι, κυκλοφοροῦσαν, περιορισμένα κάπως, μὲ ἑλληνικὰ ὀνόματα: Μαρία, Κυριακή, Οὐρανία.. Κι' ὅλα αὐτά, ἐνῶ ποτὲ ἕως τότε οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἐθνότητες δὲν ὑπῆρξαν ἀγαθές!

Περιφρόνηση πρὸς τὶς ὑποδείξεις τῆς πείρας.

Κάποιοι, ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ σεβάσμια γηρατεία, ἀντιμετωπίζοντας ψυχρότερα, δίχως συναισθηματισμούς, τὴν τραγικὴ κατάσταση, ἀμολοῦσαν τὴ σουπιὰ θέτοντας, ἔτσι ἁθῶα τάχα, τὴν πείρα τους στὴ διάθεση τῶν νεότερων, γιὰ νὰ καταδείξουν τὴ διαφορὰ στὴν ψυχοσύνθεση τῶν δυὸ λαῶν. Μὲ τὴν Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821 — καθὼς διηγόνταν αὐτοὶ — ὅταν ξεσηκώθηκε κατατρεγμὸς σὲ βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, οἱ Ἀρμένιοι περιτρέχανε μαζὶ μὲ τοὺς Γενίτσαρους τοὺς δρόμους καὶ ὑποδείχνοντας Ἕλληνες, ἔλεγαν μὲ μαστοριά Ἰούδα: «Ἀγᾶ, ποῦ πιζὶμ Κώστη. Ἐγὶ ἀτάμ. Πουνὰ ἱλισὶκ γιόκ». («Ἀγᾶ, αὐτὸς εἶναι ὁ δικός μας ὁ Κωστής. Καλὸς ἄνθρωπος. Μὴ τὸν πειράξεις»).

Μὰ οἱ ὑποθῆκες αὐτές, σὲ ἤχο πλάγιο, δὲν ἔπιαναν τόπο... Ἡ αὐτοθυσία γιὰ τὴ διάσωση Ἀρμενίων συνεχιζόταν.

Ἀνταπόκριση τῶν Ἀρμενίων.

Γιὰ τὴ μεγαλοψυχία τούτη ἀρκετοὶ Ἕλληνες τοῦ τόπου σύρθηκαν στὶς φυλακές, στὰ Στρατοδικεῖα (Τιβάνι - χάρπ), τιμωρήθηκαν σκληρά.

Πόσο γενναῖα ὅμως πλέρωσαν οἱ Ἀρμένιοι τοὺς Ἕλληνες συμπατριῶτες τους μὲ τὴν ἰδιότυπη εὐγνωμοσύνη τους.

Ἐτυχε νὰ πιαστοῦν Ἀρμένιοι καὶ Ἀρμένισσες ἀπὸ τὶς Ἀρχές. Καὶ μαρτύρησαν, δίχως ἀνάγκη, τὰ σπίτια, ὅπου βρῆκαν περίθαλψη.

Ἕλληνας οἰκογενειάρχης, εὐπορος, ὕστερ' ἀπὸ αὐστηρότατη διαταγή γιὰ παράδοση κρυφῶν Ἀρμενίων, παρακάλεσε τὴ φιλοξενούμενη Ἀρμένισσα, κόρη φίλου του, νὰ κρυφτεῖ προσωρινὰ σὲ σπίτι που τῆς ὑπόδειξε. Πῆρε τὴν ἀδόκητη ἀπάντηση: «Ἄν μοῦ ξανακάμεις τὴ σύσταση, θὰ πάω νὰ σὲ μαρτυρήσω». Καὶ τοῦτο, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσαι καλοφαγία συνέχεια! Καὶ ὅμοια πολλά...

Μὰ μήπως μὲ τὴν εἰσχώρηση τῶν Βουλγάρων τὸ 1941 στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Δυτικὴ Θράκη, δὲν ξεχύθηκαν κ' οἱ Ἀρμένιοι τῆς Βουλγαρίας στὶς ἐπαρχίες μας μὲ ἀλαλαγμοὺς καὶ θριαμβευτικὰς ζητωκραυγὰς ὑπὲρ αὐτῆς, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀδελφῶν τους; Καὶ δὲν ἔσπειραν τὴ δυστυχία στὸν τόπο, μαζὶ μὲ τοὺς... ἐλευθερωτὲς; Μήπως δὲν ἔδειξαν οἱ Ἀρμένιοι τῆς λοιπῆς Ἑλλάδας ὅλη τὴν χαιρεκακία τους γιὰ τὰ δειναπαθήματα, γιὰ τὸ χαμὸ τῆς ἀνεξαρτησίας μας; Καὶ δὲν συνεργάστηκαν στενὰ καὶ ὀλέθρια μὲ τοὺς Γερμανοὺς; Ἦταν ἡ ἀπόδειξη τῆς εὐγνωμοσύνης τους πρὸς τὸ φτωχὸ Κράτος πὺν τοὺς φιλοξενοῦσε! Ἀχαριστία καὶ κακεντρέχεια, μὲ συνέχεια καὶ συνέπεια. Ὑπάρχουν λόγοι ἱστορικοί; Δὲν μᾶς ἀναλογοῦν. Ὑπάρχουν κ' ἐξαιρέσεις; Ποιὸς τὸ ἀρνεῖται; Καὶ μακάρι ν'ἀπνιγαν τὸν κανόνα.

Οἱ πολιτικές συνέπειες γιὰ τοὺς Ἕλληνες — Στρατόπεδα ἐργασίας.

Σπουδαῖο ἀποτέλεσμα τῆς ἀρμενικῆς τραγωδίας ἦταν — ἀντίθετ' ἀπ' ὅ,τι θὰ περίμενε κανεὶς — ὁ τέλειος κλονισμὸς τῆς θέσης τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ὁ φανατισμὸς τῶν Τούρκων, ἀπὸ τὸν πιὸ μορφωμένο καὶ ὑπεύθυνο ἕως τὸν πιὸ ἀμόρφωτο, ἀποκορυφώθηκε. Ὁ κάθε Γκιοῦρης, ὁ ὅποιος ἐθνότητος, εἶχε καταντήσῃ σκώληκας στὰ μάτια τους. Τὰ ὅπλα ἀφαιρέθηκαν, αὐτόματα, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες στρατιῶτες, ἐξὸν ἀπὸ ἐλάχιστους που βρέθηκαν σὲ γραμμὲς προχωρημένες. Κι' ὁ ἄοπλος ἑλληνικὸς στρατός, μαζὶ μὲ τὰ ὑπολείμματα τῶν Ἀρμενίων καὶ λίγους Τούρκους ἄοπλους — βοηθητικούς (γάϊρι μουσελλάχ) — ἀποτελέσανε τὰ περιβόητα «Τάγματα ἐργασίας» ἢ «Στρατόπεδα ἐργασίας», τὰ «Ἀμελὲ ταπουροῦ», ἢ γιὰ τὸ ἐξευτελιστικότερο, κατὰ τὴ λαϊκὴ ἔκφραση, τὰ «Ἐσὲκ ταπουροῦ» — «Γαῖδουροτάγματα».

Ἡ νέα κατάσταση θὰ συνεχιστεῖ ἕως τὸ τέλος τοῦ πολέμου καί, μὲ μικρὴ διακοπή, ἕως τῆς ὅλης Ἑθνικῆς τραγωδίας τῇ λύσει.

Ἡ στρατολογία τῶν Ἑλλήνων ἔμπαινε πιά ὀλοκληρωτικὰ στὴ φάση

τῆς καταστροφῆς τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας.

Κατασκηνώσεις πρωτόγονες, ἐργασία σκληρὴ καὶ ἀπάνθρωπη, αἰσχροὶ ποιότητες διατροφῆς, καὶ ποσότητα γλισχρότατη, ὑποσιτισμός, ψεῖρα, τυφός κλπ., νά, ἡ ἀπλὴ σκιαγραφία τῶν «Ἀμελὲ ταπουροῦ».

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστράτευσης εἶχαν ἐξαιρεθεῖ οἱ ἱεροψάλτες, οἱ δασκάλοι, οἱ καλόγηροι, οἱ προστάτες οἰκογενειῶν. Μὰ τὸ ρέμα γλήγορα τοὺς πῆρε κι' αὐτούς.

Τὰ περίφημα ἀντισηκώματα.

Ἀπὸ κοντὰ ὁριστικοποιήθηκε καὶ διαπλατύνθηκε τὸ σύστημα τῆς ἀπαλλαγῆς, μὲ τὴν πληρωμὴ ἀντισηκώματος (πετέλ), ἀπὸ τὴν θητεία αὕτη: 50 λίρες γιὰ τὶς ἡλικίες 20—40 καὶ 44 λίρες γιὰ τὶς ἄλλες ἡλικίες. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἦταν προσωρινή. Καὶ χρειάστηκε, ὅσοι πλήρωσαν στὴν ἀρχή, νὰ πληρώσουν — ὅσοι μπόρεσαν — κατεπανάληψη.

Τοὺς νεοσύλληπτους τοὺς πρόσεχαν πολὺ. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἀσθενικοί, γιὰ νὰ γίνεи δεχτὸ τὸ ἀντισήκωμα... Ἡ γερὴ ἐλληνικὴ νεολαία ἔπρεπε νὰ ἐξοντωθεῖ. Ἦταν τὸ νέο σύστημα ξεγυμνώματος, ἐξανδραποδισμοῦ κι' ἀφανισμοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου.

Ἀντιμετώπιση τῆς νέας κατάστασης.

Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπ' τὴν στρατολογία ἢ γαιδουρολογία τῶν ἄρρωστων καὶ τῶν ἀνίκανων πῆρε ἐξαρχῆς τὴ μορφή τῆς ἐπιχείρησης. Γραμματίσκοι καὶ Στρατολόγοι, μαζὶ μὲ γιатρoὺς στρατιωτικούς, ξεγύμνωναν τοὺς στρατεύσιμους Ἕλληνες, γιὰ τὴ χορήγηση μιᾶς μικρῆς ἀναρρωτικῆς ἄδειας, γιὰ νὰ τοὺς ξαναπεράσουν συντομότατα ἀπὸ τὴν ἴδια διαδικασία, αὐθαίρετα κατὰ κανόνα. Καὶ ἐξυπνότατα ὁ λαὸς τὶς τέτοιες καὶ παραπλήσιες ἀπαλλαγὲς τὶς ὀνόμασε «τσαντσαρί' φωλέας» — ἰσθὺς ἀράχνης... Ἡ φράση εἶχε καταντήσει παροιμιακή.

Μὰ γλήγορα ἄρχισε ἡ ἀντίδραση ἐνάντια στὴ συστηματοποιημένη αὕτη ἐθνικὴ ἐξουθένωση καὶ λευκὴ σφαγή. Ὁ πολυμήχανος ἐθνικὸς Ὀδυσσεὺς ἔβαλε τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ του ἄρματα, γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἀπειλή. Ἡ λιποταξία, πρὶν ἀκόμα φτάσουνε στὸν προορισμό τους οἱ «στρατιῶτες», πῆρε τὴν ὄψη ἐπιδημίας. Κάθε σπίτι κ' ἓνας φυγὸστρατος ἢ δυὸ — δικοὶ ἢ ξένοι. Τὶς περισσότερες φορὲς ἐξαγοράζεται ὁ ἐπικεφαλῆς. Καὶ ομάδες ὁλόκληρες ἐπιστρέφουνε στὰ σπίτια τους, μετὰ δυὸ ὥρες πορεία.

Στοὺς γραμματίσκους τῆς Στρατολογίας γίνονταν ὑποδείξεις διαφορῶν τρόπων, γιὰ νὰ βολέψουν τὴν διαφυγὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευση ἢ ἀπὸ τὸ κυνηγητὸ τῆς λιποταξίας. Κάποιες παραχαράξεις ἐπωνύμων...

για την εξασφάλιση της άζητησίας μετά την δραπέτευση. Καταχώρηση σε ξεχωρό χαρτί, όρισμένου αριθμού από ονόματα στρατολογημένων, που στέλνονταν στο Έσωτερικό, στον τόπο προορισμού. Αποτέλεσμα: Η εξαγορά του χαρτιού κ' ή επιστροφή—δραπέτευση.

Το κυνηγητό των στρατολογημένων φυγόστρατων ανάμεσα στις συνοικίες, ή εξαπίτηση, οι κρυψώνες, οι μεταμφιέσεις για τη διαφυγή, μέρα ή νύχτα, είναι φαινόμενα καθημερινά.

Πολλές φορές, στη ζήτηση βεβαιώσεων (βεσικά) άπαλλαγής ή εξαίρεσης, παρουσιάζανε δυο χάρτινες λίρες ή κανένα πεντόλιρο χάρτινο. Ήταν ο αθηντικότερος «βεσικᾶς». Προσωρινότητες, έννοείται.

Οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες για την επιβίωση.

Τήν εποχή αυτή μέσα στον τόπο αναδείχονται ιδιωτικές πρωτοβουλίες, άξιες για κάθε έξαρση. Είναι οι εύλογημένες πρωτοβουλίες κοι-

Κιοπρίμπαση ή «τῆθωμᾶ τὸ γεφυρ'».

νοτικῶν παραγόντων τοῦ «ἐλεύτερου στίβου», που θά σώσουν ἀπ' τὸν χαμὸ ἓνα σωρὸ νεανικῆς καὶ ἀντρικῆς ἡυχῆς. Που θά εξασφαλίσουν τὴν ἐπιβίωση τῆς Φυλῆς, ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ πιά, ὕπουλη καὶ ἐξοντωτικὴ νέα πολεμικὴ τακτικὴ τῶν Νεοτούρκων, μὲ τὴν γερμανικὴ τῆς ὑπό-
κρουση.

Κ' ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ ἀναπτύσσει μιὰ δραστηριότητα πλατειά: Γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν ἀνάπηρων καὶ ἀνίκανων, τῶν ἄρρωστων καὶ τῶν τέλεια ἄπορων, που στρατολόγησε καὶ πέταγμά τους, κάτω ἀπὸ τὶς ἐξοντωτικῆς συνθῆκες ποὺ ἱστορίζονται, σήμαινε τὴν ἀμετάκλητη καταστρο-

φή ομάδων ολόκληρων από την Έλληνική Κοινότητα και τα περίχωρα.

Ίδιαίτερη πατριωτική προσπάθεια γίνεται για την απαλλαγή των καταζητουμένων φυγοστράτων είτε από νέα στρατολόγηση, είτε από βαρειές ποινές, στρατοδικεία, κρεμάλες, που κι' αυτές ακόμα είχαν εγκατασταθεί, για όσους δὲν ήθελαν έτσι ἄναντρα κι' ἄδοξα νὰ μποῦν ὁλόκορμοι μέσα στὸν καταποτήρα μιᾶς προσχεδιασμένης καταστροφῆς τοῦ καθετι που λεγόταν ἑλληνικό.

Έτσι, σ' ὅλο τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1915—17, μόνο οἱ δύο ἄδελφοὶ Καρβονίδη κρεμάστηκαν μιὰ νύχτα, ἀπὸ βαρειά ἀμέλεια ἑνὸς παράγοντα, προθυμότητος κατὰ τ' ἄλλα καὶ δραστήριου πάντα, ἐκτὸς ἀπὸ κείνους που πέθαναν ἀπὸ κακουχίες καὶ ταλαιπωρίες στὰ στρατόπεδα.

Κι' ὅλα αὐτὰ κατορθώνονταν μὲ τὴν ἀθέλητη ἀλλὰ καὶ ἀναγκαστικὴ σύσφιξη τῶν σχέσεων μὲ Τοῦρκους ἰσχυροὺς, μὲ δημόσιους ὑπαλλήλους καὶ στρατιωτικούς, μὲ τὴν δωροδοκία: ἐξαγορὰ συνειδήσεων (παλιὰ τουρκικὴ ἁμαρτία) μ' ἔξυπνα ρωμέϊκα κόλπα, συγκαλύψεις καὶ παραποιήσεις γεγονότων καὶπραγμάτων, ὥσπου — ἀκοίμητη προσδοκία — νᾶρθεὶ ὁ Ὁμόθρησκος Ρώσος ἢ ἡ Ἑλλάδα νὰ λυτρώσῃ τὸ Γένος τὸ κατατρεγμένο.

Τέτοιοι ἀναδείχτηκαν πολλοί. Ξεχωρίζουν ὅμως τὰ ὀνόματα τῶν: Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Παπαθεοδώρου Κολεσιῶδη, Μιχαλάκη Φιλίππιδη, Παπα-Εὐσταθίου Ἀβραμίδη, τῶν ἐμπόρων Χρήστου Κανέτη, Κωστή Μοσχῶφ κ. ἄ.

Ὅμως ἀνάμεσα σ' ὅλους αὐτοὺς ὑπερέχει σὲ δράση, πολυμήχανο πνεῦμα, πολιτικότητα κι' ἐνθουσιασμό ὁ Χρήστος Λεμονόπουλος. Εἶναι ὁ ἀθλητὴς τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ Κοινοτικὸς παράγοντας, που μεγάλο μέρος τῆς τότε νεολαίας σ' αὐτὸν χρωστᾷ τὸ γλυτωμὸ καὶ τὴν διάσωσή της στὴ Ρωσία κ' ἐδῶ. Στὴν πορεία τῆς μονογραφίας αὐτῆς θὰ πάρομε ξανά ἀφορμὴ ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴ δράση του.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, μάλιστα λίγο πρὶν, ξεφυτρώνουνε στοὺς κόλπους τῆς Κοινότητος κᾶνα - δυὸ ἐκμεταλλευτὲς τῆς κοινῆς δυστυχίας. Κάτι δωρολήπτες μικρῆς ὀλκῆς. Ἐλάχιστοι. Που τοὺς ἀχρηστεύει σὲ λίγο ἡ δράση τῶν πιοπάνω Κοινοτικῶν παραγόντων.

Τὸν ἴδιο καιρὸ, καὶ σ' ὅλο τὸ πολεμικὸ διάστημα, κάτι μικροπροδοσίες δὲν λείπουν. Ἀπὸ πείσματα. Ἀπὸ κρυφὲς ἀντιζηλεῖες: «Γιατὶ στρατεύθηκε ὁ Α καὶ παραμένει ὁ Β». Μικροπράματα ὅμως. Σὲ εἰκόνα γενικὴ, ἡ ἐθνικὴ ομάδα καὶ ἦταν, καὶ συνέχισε, συγκροτημένη σὲ κοινὴ ἱερὴ ἄμυνα...

Ἀπὸ τὸ μαγικὸ ὄνειρο στὴν ἔλπογοήτευση.

Τὸ Πάσχα τοῦ 1916 ὑπῆρξε, ἀληθινά, γιὰ τὸν τόπο μας τὸ «Πά-

σχη τῆς ψυχικῆς ξαλάφρωσης», τὸ «Πιάσχα τὸ ἱλαρόν», ὅστερ' ἀπὸ δυὸ πνιγμένα, θεοσκοτεινά χρονία. Οἱ Ρῶσσοι εἶχανε μπεῖ, τέλος, στήν Τραπεζούντα τὴν 5-4-1916. Ὁ «Χριστιανός, ὁ ὀρθόδοξος Μεγάλος Προστάτης» πλησίαζε. Ἡ αἴθρα τῆς σύντομης ἀπελευθέρωσης χαίδευε ἀπαλὰ τὴ φαντασία μας.

Τὰ σχέδια ἔδιναν κ' ἔπαιρναν. Καὶ οἱ ἐνθουσιαστικὲς συζητήσεις ἦσαν στήν ἡμερησία διάταξη. Γινόντανε «σοβαρότατες» προβλέψεις γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα, ποὺ θάφερνε τὴ λύτρωση ἀπὸ τὸν Ἀσιατὴ Δυνάστη τῶν αἰώνων. Στοιχήματα ἔμπαιναν: «Σὲ δυὸ - τρεῖς ἐβδομάδες θὰ εἶναι ἐδῶ. Τί εἶναι ὁ Τοῦρκος; Ποιὰ του ἡ δύναμη; Τί μένει; Ἡ Τρίπολη, ἡ Κερασούντα καί, ὦ χαρά, ἀμέσως τὰ Κοτύωρα. Ἀστειεύεσαι, πὼς δὲν θάναί ἔτσι;» Ὁ ταραγμένος νοῦς μας, τὸ «χαμηλὸ — κατὰ τὴ φράση τοῦ Φρόντ — πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν πολεμικῶν περιόδων» ἔπαιρνε τὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν ποσοτικὴν του πλευρὰ. Ποιοτικὴ πλευρὰ δὲν ὑπῆρχε. Γιὰ πολιτικοὺς καὶ λοιποὺς, σταθμητοὺς ἢ ἀστάθμητους παράγοντες, ποῖος δεχόταν νὰ συζητήσῃ! Ἦταν ὀρθὰ - κοφτὰ ὁ «τεκελέας», ὁ ἀνεδαφικός, ὁ σχολαστικὸς λεπτολόγος. Ἄς προστεθεῖ, ὅτι γεγονὸς εἶναι, πὼς ἀρκετὴ ἡμιμάθεια καὶ κάποια φτωχαλαζονεῖα ἔδερνε τὴ συμπαθητικότητά κατὰ τὰ ἄλλα, σὲ ψυχικὰ φανερώματα, κοινωνία ἐκείνη.

Ὅσο ὑπῆρχαν καὶ οἱ μὴ ρωσσόφιλοι. Αὐτοὶ περίμεναν τὴ σωτηρία ἀπὸ τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Καὶ ἀπευχόντανε τὴ ρωσικὴ κατοχή. Τὴν θεωροῦσαν τροχοπέδη καταστροφικὴ γιὰ τὰ ἔθνικα ἰδανικά...

Ὅπως ἂν ποτε τὴν ἀνακούφιση τὴν διάβαζες στήν φυσιογνωμία ὁλωνῶν. Καὶ θυμᾶμαι τὸν Ἀρχιερατικὸ Ἐπίτροπο Παπαθεόδωρο, σὰν σήμερα, μὲ τὴν ἀπόλυση τῆς Ὑπαπαντῆς κείνη τὴν Κυριακὴ τῆς Ἀνάστασης, πρῶτ', ν' ἀναφωνεῖ: «Ὁ Χριστὸς Ἀνέστη». Καὶ νὰ προσθέτει μὲ φιλελεύτερο Νικοπολίτικο χιοῦμορ: «Φέτο, μάλιστα, ἀληθινὰ ἀνέστη»!

Ἀλίμονο! Πόσο σκληρὴ ἔμελλε νὰ εἶναι, σὲ λίγο, ἡ ἀπογοήτευση: Βδομάδες καὶ μῆνες περνοῦσαν. Καὶ ὁ ρωσικὸς στρατὸς ἔμενε καρφωμένος στὸν Χαρσιώτη ποταμὸ. Ὡσπου τὸ Μάρτη τοῦ 1917 ξέσπασε ἡ ρωσικὴ ἐπανάσταση. Τὸ μαγικὸ ὄνειρο τῆς ἀπελευθέρωσης, ὅσο τὸ πλησίαζαμε... περισσότερο ἔφευγε. Καὶ τότε οἱ μελετημένοι διαπίστωσαν, ὅτι... «ὄνειρο ἦταν καὶ πάει»!

Ἡ τουρκικὴ προσφυγιά.

Καὶ συνεχίζομε: Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Τραπεζούνας καὶ τὸ φτάσιμο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ στὸν Χαρσιώτη ποταμὸ τῆς Τρίπολης, τὰ Κοτύωρα σὰν ἀπόμακρος σταθμός, δέχτηκαν τὴν πλήμμυρα τῶν προσφύγων Τούρκων ἀπὸ τὴν Ἀθήνα (Πόντου), Ριζούντα, Ὀφη,

Σούρμενα, Τραπεζούντα καὶ Τρίπολη. Καραβάνια λαός. Τοῦρκοι τουρκόφωνοι, Τοῦρκοι ἑλληνόφωνοι τῆς Ὀφης, τῆς Τόνιας (Θοανίας) — Ἕλληνες ἐξωμότες τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰώνα. Καὶ καραβάνια δυστυχίας, ἀθλιότητος. Καὶ ἡ κρατικὴ περίθαλψη ὑποτυπώδης, ἐλεεινὴ!

Οἱ Νομαρχιακὲς Ἀρχεῖς Τραπεζούντας ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ὁρτοῦ μὲ Νομάρχη τὸν Κοῦρδο Τζεμάλ Ἀζιμή, περιβόητο γιὰ τὶς ἀμότητες καὶ λαφυραγωγίες του κατὰ τὶς Ἀρμενικὲς σφαγὲς στὴ στενότερη περιφέρειά του τὸ 1915.

Ἡ ἀκρίβεια τῆς ζωῆς ἀνέβηκε σὲ ὕψη. Ἀλλὰ καὶ οἱ δουλειὲς περίσσεψαν. Ἡ ἐμπορικὴ κίνησις, τροφοδοτημένη ἀπὸ τὶς δημοπρασίαις ξεπουλήματος τῶν ἀρμενικῶν καταστημάτων, ἔγινε ζωηρότατη. Γυναῖκες ἀντικατάσταναν τοὺς στρατολογημένους ἄντρες στὰ καφενεῖα τους, στὰ μαγαζιά ψιλικῶν κλπ. Τὰ μαθητούδια τῶν σχολείων μας γινόντανε, τ' ἀπογεύματα μετὰ τὰ σχολικὰ μαθήματα, ὑπαίθριοι μικροπωλητές. Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ὄχι λίγες. Λέν πεθαίνει εὐκόλα ὁ Ρωμιός.

Καταιγίδας προμυνήματα.

Λίγο μετὰ τὴ μεταφορὰ τῆς ἑδρας Νομαρχίας στὴν Ὁρτοῦ καὶ γιὰ πρώτη φορὰ, τώρα, ἀκούστηκε ψιθυριστὰ στὴν ἀρχή, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ τόπου θὰ ἐξοριστοῦν.

Καὶ χρειάστηκαν οἱ πολιτικοὶ ἐλιγμοὶ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Παπαθεοδώρου Κολεσίδη ἀπέναντι τοῦ Νομάρχη κ' ἡ τακτικὴ καὶ οἱ περιποιήσεις τῶν ἄλλων κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ παραγόντων, ξέχωρα καὶ τοῦ τότε κοινοτάρχη (μουχτάρη) Πλάτωνα Γρηγοριάδη στὸν τομέα του, γιὰ νὰ ματαιωθεῖ ἢ μᾶλλον ν' ἀναβληθεῖ γιὰ ἀργότερα τὸ ἐγκληματικὸ σχέδιο, πάντοι ἂπ' τὸ ὁποῖο πλανιόταν, ὅπως πάντα μέσα στὸν πόλεμο, τῶν Γερμανῶν ἢ σκιά, ἢ ὀλέθρια. Ἀφορμὴ εὐλογόφανη στάθηκε ἓνα γεγονὸς τυχαῖο κι' ἀναπόφευγο. Ὁ Κοτιωρίτης Ἀχιλλέας Παντελήρεῖς ἢ Τελλή - Παῦλος δέχτηκε, κατανάγκη, καὶ τροφοδότησε στὸ συνοικισμό του, τῆς περιοχῆς Καγιάμπαση, ὅπου ἔκανε τὸν καπνοπαραγωγό, μερικὸς ἀντάρτης τῆς Σαμψούντας, που φεύγανε πεζὴ γιὰ τὴ Ρωσσία. Αὐτὸ τὸ ἴδιο συνέβη κατὰ τὴν διαδρομὴ τους καὶ σὲ τούρκικα χωριά. Μὰ γιὰ μᾶς ὑπῆρξε ἐγκλημα. Καὶ στάθηκε ὁ λόγος νὰ μελετήσουν οἱ Τοῦρκοι ἐκτόπισή μας ὁμαδική.

Ὡστόσο τὸ κυνηγητὸ τῶν φυγόστρατων καὶ τῶν ἑλληνικῶν σπιτιῶν που ἔκρυβαν Ἀρμενίους ἔπαιρνε σοβαρότερη μορφή. Ἡ αὐστηρότητα, τὰ μπλόκα σὲ σπίτια καὶ συνοικίες, πολλαπλασιάστηκαν.

Ριζικὴ ἀντιμετώπιση τῆς κατάστασης.

Σημειώνομ' ἐδῶ, ὅτι, μὲ τὴν ἐξόντωση τῶν Ἀρμενίων, οἱ Ἕλληνες τοῦ τόπου δέχονταν καὶ ἄλλο χτύπημα. Ἐως τότε ἴσχυε ἡ στρα-

τοίγηση Ἑλλήνων στρατευσίμων στήν ἀκτοπλοῖα. Ἐπιτρεπότανε σέ κάθε Ἑλληνα ν' ἀγοράζει καί νά διαθέτει μιὰ βάρκα, μέ μικτό ἑλληνο-τουρκικό πλήρωμα, μέ προϊστάμενο Τούρκο στρατεύσιμο, καί νά ἐκτελεῖ μεταφορᾶς στρατιωτικῶν εἰδῶν ἀπό τόπο σέ τόπο. Πολλοί βολεύτηκαν μ' αὐτόν τόν τρόπο καί, μέ συνδυασμούς ἀτομικῶν μικροεπιχειρήσεων, κα-τάφεραν νά ζοῦν καί τῖς οἰκογένειές τους. Ἡ ὑπηρεσία αὕτη περιορί-στηκε πολὺ μετά τή συντριβὴ τοῦ ἀρμενικοῦ κινήματος. Καί ὁ ἀποκλει-σμός ἀπὸ τὴ θάλασσα ὁλοκληρώθηκε στὰ μέσα τοῦ 1916, ὅταν φούντωσε τὸ Ἑλληνικὸ Ἀντάρτικο Κίνημα στὰ βουνὰ τῆς Σαμψούντας, Κάδζας, Μπάφρας κλπ. Ἔτσι ρίχνονταν καί ἄλλος ἀριθμὸς σκλάβοι στὸν Καί-αδα τῶν ἐσέκ ταπουροῦ.

Τὸ μέτρο κύριο σκοπὸ εἶχε νά ἀποκλείσει τὴ δραπετεύση, τὴ διαφυγὴ μας πρὸς τὴν Τραπεζοῦντα, τὴ Ρωσσία. Ὅμως ἀποδείχτηκε μάταιο. Πράγματι. Ἀκριβῶς λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1916 οἱ Ἑλληνες τοῦ τόπου ἄρχισαν νά κάνουν χρῆση τῆς αὐτομολίας — διαφυγῆς πρὸς τὸ Ρωσικὸ ἔδαφος. Δὲν ὄριζαν, ναί, τὴ θάλασσα. Ὅριζαν ὅμως, μέ τὸ ἐπιδέξιό τους πνεῦμα, τοὺς Τούρκους ναυτικούς — εὐκόλα τοὺς ἔριχναν στὰ βρόχια τῆς ἐξαγορᾶς.

Ἔτσι ἴσπερ' ἀπὸ πολλὰς διαπραγματεύσεις μέ Τούρκους ἰσχυροὺς, — ἰδίως Γεωργιανούς μωαμεθανούς, παλαιούς πρόφυγες ἀπ' τὸν Καύ-κασο—ὁργανώθηκε γιὰ καλὰ τὸ σύστημα τῆς διαφυγῆς, μέ βάρκες - σκυλλοπνίχτες, Ἑλλήνων στρατευσίμων γιὰ τὴν Τραπεζοῦντα. Τὰ ναῦλα πανάκριβα. Λύτρα. Ποιὸς τᾶπαιρνε ὑπόψη;

Τὸ λαϊκὸ ὑστέρημα οἰκονομικὸς ἄρωγός.

Καί στὴν περίπτωσι αὕτη ἔδρασε πάλι ἡ ἀπλοχεριά, ἡ γενναιοδω-ρία κι' ἀλληλεγγύη τῶν Ἑλλήνων Κοτυωριτῶν, ἰδίως τῆς λαϊκῆς τάξης. Κινδύνευε ἓνας ἄπορος φυγὸστρατος νά πιαστεῖ, νά περάσει ἀπὸ Στρα-τοδικεῖο; Ἔπρεπε νά δραπετεύει γιὰ τὴ Ρωσσία. Σὲ λίγες μέρες εὗρι-σκε τὸ χρειαστὸ ποσό, ὅσο καί νᾶτανε φτωχός. Τοῦ τὸ ἐξοικονομοῦσε ἡ δεκάρα τῆς φτωχολογιᾶς, ἡ συγκίνηση τοῦ εὔπορου, ὁ ἔρως, τὸ μαντήλ'.

Τὸ ταξίδι ἦταν ἐπικινδυνότατο. Βαρκάδα σὲ ἀπόστασι 100 περί-που μίλια ὡς τὴν Τραπεζοῦντα. Οἱ τρικυμίες συχνές. Ὁ κίνδυνος τῆς προσλιμένισης βέβαιος. Ὅλ' αὐτὰ ὅμως εἶχανε χάσει τὴ σημασία τους. Οἱ φυγὸστρατοὶ προτιμοῦσαν νά βροῦν τὸ θάνατο στὴν ὑγρὴ ἀγκαλιὰ τῆς θάλασσας, πασχίζοντας νά σώσουν τὴ ζωὴ τους, παρὰ νά τὴ χά-σουνε στὰ σίγουρα μέσα στὴν ἀνυπόφορη ἀτμόσφαιρα τῶν ἐσέκ ταπουροῦ.

Ἐπιδείνωση τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης.

Στὸ ἀναμεταξὺ ἡ κατάσταση προχωρεῖ σὲ ὀλόπλευρη ἐπιδείνωση.

Τὸ γερμανικὸ μεγαθήριον ἀποστράγγισε τὴ χώρα ἀπὸ τὰ τρόφιμα. Ἡ ἐπιβίωση γινόταν προβληματική. Ὅμως παράλληλα δραστηριοποιεῖται τὸ ἑλληνικὸ μυαλό. Που ἀρνεῖται νὰ ὑποταχτεῖ στὴν ἀμηχανία καὶ στὸ ἀδιέξοδο. Καί, που οἱ Κοτυωρίτες, στενότατη ἔδειξαν σχέση μ' αὐτὸ ὅλο τὸ διάστημα τῆς τραγωδίας τοῦ Μεγάλου Πολέμου.

Οἰκονομικὲς προσπάθειες — Παραγωγή λαδίου, σαπουνιοῦ.

Λάδι στὴν ἀγορὰ δὲν ὑπῆρχε. Οὔτε σαποῦνι. Μὰ ὑπῆρχε ὁ πολῦτιμος καρπός. Τὸ φουντουῖ. Γιατὶ νὰ μὴ τὸ ἐκμεταλλευντοῦν, νὰ τὸ μετατρέψουνε σὲ λάδι, σὲ σαποῦνι;

Τὴν ἐλαιοπαραγωγὴ ἀπὸ φουντουῖ τὴ σοφίζεται ἓνας ἀγράμματος μὰ πολυμήχανος συμπατριώτης, ὁ Γιάννης Λεζικίνης. Παραγγέλλει τὴν πρώτη στοιχειώδη πιεστικὴ μηχανή. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1916 κάνει τὴν πρώτη δοκιμή. Ἐπιτυχία. Σὲ λίγο κατασκευάζονται τελειότερες μηχανές.

Ὁ Μυτιληνὸς Αὐγουστίδης Γαληνός, κάτοικος ἀπὸ χρόνια, εἰδικὸς σαπυνοπαραγωγός, κατασκευάζει πρῶτος σαποῦνι. Σὲ λίγο οἱ δύο παραγωγὲς γενικεύονται.

Ὁ στρατὸς χρειαζότανε σαποῦνι. Καὶ ὁ Ρωμιὸς κινεῖται. Εἰσηγείται τὴν ἴδρυσιν κρατικῶν ἐλαιοπαραγωγικῶν ἐργοστασίων καὶ σαπυνοποιείων, μὲ προσωπικὸ, ποιανοὺς ἄλλους; Τοὺς Ἕλληνες τοῦ τόπου. Ἡ εἰσήγηση γίνεται πρόθυμα δεκτή. Σὲ λίγο στρατεύσιμοι ἀρκετοὶ ἐργάζονται ἀθόρυβα στὴν κρατικὴ αὐτὴ παραγωγὴ, μὲ Διοικητὴ τὸν «Νοτὰ Κομμαντανή» (Διοικητὴ Τομέα) καὶ ἐργοδηγὸ τεχνίτη τὸν Γαληνό. Παράλληλα, καμπόσα καταστήματα καὶ σπίτια καταγίνονται μὲ τὴν παραγωγὴ λαδίου ἢ σαπουνιοῦ γιὰ κατανάλωσιν στὸ Κοινό. Ἔτσι δημιουργήθηκαν καὶ δύο βιομηχανίες. Καὶ μιὰ καλὴ κίνησις στὸ ἐμπόριον τῶν φουντουκιῶν. Κι' ἓνας βιοπορισμὸς καὶ μιὰ οἰκονομικὴ ἀνακούφισις γενικά.

Ἡ πῆττα τοῦ πιεσμένου φουντουκιοῦ, ὅταν ἐβγαίνει σὲ ἀνώτερη καθαρὴ ποιότητα, ἀντικατάστηνε στὰ φτωχόσπιτα ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ψωμί, που ἦτανε λιγοστό. Σὲ κατώτερη ποιότητα, χρησιμοποιόταν ὡς καύσιμη ὕλη.

Ἦδη ἀπὸ νωρίς, μὲ τὴν ἐναρξιν σχεδὸν τοῦ πολέμου, ἡ σκληρὴ φλούδα τοῦ φουντουκιοῦ χρησιμοποιήθηκε πλατιά σὰν καύσιμη ὕλη στὰ μαγκάλια, δίνοντας ὑπέροχην φωτιὰ ἀντοχῆς. Εἶχε ἀντικαταστήσει ἐπ' αὐτὰ τὸ κάρβουνο. Παρασκευαζόταν, πρῶτα, γιὰ τὴν ἀπανθράκωσιν, μέσα σὲ γκαζοτενεκέδες, μὲ τρύπες γύρω. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς νέας παραγωγῆς, λύθηκε καὶ τὸ σοβαρὸ ζήτημα τοῦ φωτισμοῦ. Τὸ πετρέλαιο σπύ-

ἀγορά ἔλειπε ἀπὸ καιρό. Τὸ βρισκόμενο γιὰ τὴν ὥρα, καὶ ἐλάχιστο ἦτανε σὲ ποσότητα καὶ πανάκριβο. Ὁ κόσμος ὑπόφερνε. Μὲ τὴν ἐλαιοπαράγωγι ὅμως ἡ ἀνησυχητικὴ αὐτὴ ἀνάγκη βολεύτηκε μιὰ χαρά. Ὁ ὑδραυλικὸς Παναγιώτης Ἰακωβίδης κατασκεύασε, ὕστερα ἀπὸ δοκιμές, τὴν κατάλληλη λάμπα: Ἕνας σωλήνας σὲ σχῆμα Π ἀνάποδο ἔνωνε ἓνα ντεποζιτάκι μὲ λάμπα τενεκεδένια, ὅμοια μὲ τὶς συνηθισμένες. Τὸ λάδι ριχνότανε στὸ ντεποζιτάκι. Μὲ τὴν πίεσι που ἀσκοῦσε τὸ ἀποθηκευμένο αὐτὸ λάδι καὶ λεπτὸ καθὼς ἦτανε, ἀναροφιόταν κανονικὰ κ' ἔδινε φῶς ἱκανοποιητικότατο. Ἐφαρμόστηκε δηλαδὴ κατὰ ὑπόδειξη, ἡ ἀρχὴ τῶν «συγκοινωνούντων ἀγγείων» τῆς Φυσικῆς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω πλεονεκτήματα, διασφαλιζόταν ὅπως εἶπαμε ἤδη κ' ἓνας ἀριθμὸς στρατεύσιμοι Ἕλληνες, μὲ τὴ νέα οἰκονομικὴ κίνηση.

Ἦδη 9 μῆνες πρὶν πετύχαιναν νὰ μὴ στρατευτοῦνε γιὰ τὰ «στρατάδεα ἐργασίας» καμμιά 70ριά ἄλλοι Ἕλληνες στρατεύσιμοι. Δούλευαν σὲ στρατιωτικὸ κατάστημα ραφτικῆς στρατιωτικῶν ἐσώρουχων ἀπὸ κάμποι, ἐπιταγμένο ἀπὸ ἑλληνικὰ καταστήματα. Τὸ προσωπικὸ δὲν ἐπαρκοῦσε. Καί, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ σταθεῖ, μοίραζε μέρος τῆς δουλειᾶς στὰ σπίτια, που πρόθυμα ἀναλάβαιναν τὴ συμπλήρωση δίχως ἀμοιβή.

Μὰ σὲ λίγο ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν ἐλαιοπαραγωγῆς καὶ σαπουνοποιᾶς περιορίζεται σὲ 20. Οἱ λοιποὶ ἀντικαταστήνονται μὲ Τούρκους βοηθητικούς. Βέβαια! Ἄλλον προορισμὸ εἶχον οἱ Ἕλληνες. Προορίζονταν γιὰ... «τὰς αἰωνίους μονάς»...

Ἀλήθεια! Πότε ὁ Μολὸχ χόρτασε ἀπὸ ἀνθρωποθυσίες; Ἐπρεπε νὰ ἐξοντωθοῦμε. Χρὲ νὲ κιονὲ ἰσέ. Ὅπως δὴποτε...

Γιατροσόφια γιὰ τὴν ἀποφυγὴ ἐκτοπισμοῦ — Τάγματα μεταφορᾶς — Ἀνθρώπινα ὑποζύγια.

Τὸ Νοέμβρι τοῦ 1916 ἡ ἀπειλὴ ἐξορίας κάνει πάλι τὴν ἐμφάνισή της γιὰ τὴν πόλη, γιὰ δεύτερη ἤδη φορὰ. Προσχηματισμένη ὅμως. Τὰ σκηινὰ εἶναι διαφορετικὰ τόρα. Ἔχουνε μέσα ἄφθονη τὴν πολιτικὴ ἀκροβασία: Ὅλοι οἱ Ροῦμ ἀπὸ ἡλικία 17 ἕως 60 ἐτῶν στρατολογόντανε γιὰ τὸ Ἑσωτερικό. Κι' ὅσοι ἀκόμα εἶχαν πληρωμένο ἀντιστήκωμα, μιὰ ἢ καὶ δυὸ φορὲς...

Τὴν κατάσταση, στὴν περίπτωσι αὐτῇ, τὴν ἔσωσε κάποιος προηγούμενος: Ἦδη στὴν Κερασούντα, ἀντιμετωπίζοντας παρόμοιο κίνδυνος γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα ἓνας παρεπίδημος ἐκεῖ, ὁ Παυλάκης Πατμανίδης, ἀπὸ τὸ Μπαϊμπούρτζ, εἶχε προτείνει κ' ἔκαμε ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὶς Τουρκικὲς Ἀρχὲς τὸ σύστημα μεταφορᾶς τῶν ἐφοδίων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ σὲ τρόφιμα, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τοῦ τόπου, σὲ ἀπόσταση μακρο-

νή, έξω από τὴν Κερασούντα, μιά φορά στὸ 15θήμερο, γιὰ τὴν ἀπαλ-
λαγή τους ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευση — ἀπέλωση.

Μὲ πρωτοβουλία τῆς Κοινότητος κλήθηκε ὁ ἄνθρωπος στὴν Ὁρ-
τοῦ. Σύντομα, ἴσως ἀπὸ διαπραγματεύσεις μὲ τὶς Τουρκικὲς Στρατ.
Ἀρχές, ὀργάνωσε τὸ σύστημα μεταφορᾶς. Ἐγίνε μ' ἐνθουσιασμό δεχτὸ
ἀπὸ τὸ λαό. Ὅσοι ἤθελαν, μποροῦσαν νὰ μισθώσουν ἄλλους που δὲν εἶ-
χαν ὑποχρέωση. Μὰ τὴν πρώτη φορά, γιὰ νὰ εὐχαριστήσουμε τ' ἀφεν-
τικά, φορτώθηκαν ὄλοι, κι' αὐτοὶ ἀκόμα οἱ Κοινοτικοὶ ἄρχοντες, καὶ με-
τάφεραν σὲ δρισμένη ἀπόσταση τὸ βάρος κ' ἐκεῖ τὸ παραδόσανε σὲ ἄλ-
λους, γιὰ τὰ παραπέρα.

Τί ταπείνωση! Ὁλόκληρος λαὸς μεταβαλλότανε σὲ ὑποζύγια, γιὰ νὰ

Πινέκταση—πέτρα ἀπ' ὅπου ἀνέβαιναν στ' ἄλογα γιὰ τὸ Τσάμπαση, μὲ
α' στάση «τῇ Σουτμεζ τὸ χάν», σταθμοὺς γιὰ διανυκτέρευση τὸ Που-
ατζάκ ἢ τὸ Χάνγεση καὶ τελευταία στάση τὴν Τοιφναλοῦ... (Βλέπε
χάρτη τοπωνυμίων στὸ τέλος).

ἱκανοποιηθεῖ τὸ αἶσθημα τοῦ Δυνάστη, τὰ σχέδιά του. Καὶ ὅμως ὁ κό-
σμος εὐλογοῦσε τὸ ἐφεύρημα. Ἦταν χίλιες φορές προτιμότερο παρὰ νὰ
ριχτεῖ κανεὶς στὴν Κόλαση τῶν «Ἀμελὲ ταπουροῦ».

Τὰ φορτία τὰ παραδίδαν ἄλλοι στὸν Ἀπτάλη, σὲ ἀπόσταση 4 ὥρες
καὶ ἄλλοι στὸ Μερκεζ, 5 ὥρες ἀπὸ τὴν Ὁρτοῦ, γιὰ νὰ μεταφερθοῦν καὶ
νὰ παραδοθοῦνε στὸ Κιόλκιοϊ, ὅπου λειτουργοῦσε Γραφεῖο μ' ἔξοδα τῆς
Κοινότητος.

Τὸ σύστημα συνέχισε λίγους μῆνες, ἕως τὸ Μάρτη τοῦ 1917. Ἐνα
μῆνα πρὶν, τὸν Φάριο, ἔτυχε νὰ βρῖσκεται στὰ Κοτύωρα ὁ Βεχὶτ
Πασᾶς, Διοικητὴς τοῦ Α' Σ. Στρατοῦ, μὲ κέντρο τὸ Σούσε-
χιω. Ὁ ὁργανωτὴς καὶ ἐκπρόσωπος τῆς Κοινότητος τὸν παρακάλεσαν

νά επιθεωρήσει τή μεταφορά, που γινόταν εκείνο τὸ πρωί. Μετὰ τὴν ἐπιθεώρηση, καβάλα στὸ ἄλλογο, θέλησε ὁ Σωματάρχης νὰ ἐκφράσει τὴν εὐαρέσκειά του. Μὰ πρὶν ἀρθρώσει τρεῖς λέξεις, τὸν πρόλαβε ὁ συνοδὸς τοῦ Γερμανοῦ ἀξιωματικός, τοῦ σφύριξε δυὸ λόγια στ' αὐτί, καὶ ἡ σκηνὴ ἔληξε! Ἀνὰ ἔπρεπε ὁ Βεχλὶ ν' ἀνοιχτεῖ περισσότερο. Γιατὶ σὲ λίγο θ' ἄλλαζαν πάλι τῆς τραγωδίας τὰ σκηνικά.

Στὰ πρόδουρα τοῦ ἐκπατρισμοῦ — Ἐκτόπιση χωριῶν.

Ἀρχινοῦσαν ὀριστικὰ πιά οἱ ἀπελάσεις στὸ ἐσωτερικό! Ἡ ἀρχὴ ἔγινε ἀπὸ τὰ ἐλληνοκατοικούμενα ἢ μικτὰ χωριά Κοτυώρων, ὅσα τάχα εἶχαν 8—10 χλμ. ἀπόσταση ἀπὸ τὰ παράλια, στὰ τέλη τοῦ 1916. Ἐδῶ οἱ διαταγὲς ἦσαν ἀπροκάλυπτες, δίχως προσχήματα. Ἐξορία ρητὴ, μαζικὴ.

Ἐξορίστηκαν τὸ Τεπέκιοι, Καγιάμπαση, Τελέκαγια, Ἀρπάκιοι, Τουρνάσουγη, Ὀλουκλου, Χαϊτάρ, Ἀλιαντζίκ, Τιούτιουκλη, Ἰνερε, Μεσέτσιχουρ, Ὀβάτσιχουρ, Ἀρτούχ', Καράτάς', Κούσοβα κλπ.

Τὰ χωριά τοῦ Γιαϊλέγιουζη: Ἀλουτσόν, Κιαβούρπικι, Ἀρτας' Σινανλῆ, Ἀρμούτελη, Σεμέν, Γιούναλαν Καβάκλιτζα, Ἀχουρ-λῆ κλπ. καθαρῶς ἐλληνικὰ ὄλα, ἐξορίστηκαν μετὰ 9 μῆνες, στίς ἀρχὲς τοῦ Σεβρη τοῦ 1917.

Ἐκτοπισμοὶ ἀνέλεητοι, καταστροφικοί. Ὀλάκερα χωριά — ὄλα διωπάχτηκαν ἀπὸ τοὺς περίοικους ἢ συχωριανοὺς Τούρκους πρὶν ἀκόμα ξεινήσουν οἱ ἐκτοπιζόμενοι. Τὰ ζῶα καὶ τὰ ὑποστατικά τους κρατήθηκαν ἀπὸ τίς Ἀρχές.

Ἐξανδραποδισμὸς ἀληθινός. Στούς ἐξοριστοὺς δὲν ἐπιτρεπόταν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν πόλιν. Ἡ ἐλεημοσύνη, τὸ παραμικρότερο βοήθημα σ' ἐκείνους ποὺ τυχὸν δραπετεύαν ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς ἐξορίας καὶ περιπλανόντανε εἰς τὴν πόλιν, ἀπαγορεύτηκε μὲ ρητὴ διάταξη καὶ ποινὴ τὸ Στρατοδικεῖο. Τί αἶσχος! Τί βδέλυγμα ψυχικῆς ἐρήμωσης!

Ἀνάθεση τῆς ἐπιδίωσης στίς ἐσώτερες ψυχικὲς δυνάμεις — κ' αἰσιοδοξία.

Τὸ χωριὸ Τεπέκιοι ἐξορίστηκε τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων, 24 τοῦ Δεκεμβρίου 1916. Ἀργὰ κατὰ τὸ μεσημέρι.

Ἦτοτε ἀπὸ πορεία 2—3 ὥρες βραδυάστηκαν. Ἔστησαν τ' ἀντίσκηνα καὶ κάθησαν.

Ὁ Γέρος τοῦ χωριοῦ, ὁ προετός, ὁ «μειζέτερον», ὁ Νικόλας ὁ Τσουλάς, καθότανε βυθισμένος σὲ φροντίδες καὶ σκέψεις. Ἐξαφνα ἡ ἐκφρασί του πῆρε κάτι ἀπὸ τὴν αἰσιοδοξία, κάτι ἀπὸ τὸ γέλιο. Τράβηξε τρία οὔζα ἀπανωτά. Κάλεσε γύρω του τὰ μικρὰ τοῦ χωριοῦ. Ἔβαλε μπρὸς τοὺς καταρτισμένους. «Ἐμπρός, τραγουδήστε μου

λοιπὸν τὰ Χριστούγεννα». Τραγούδησαν τ' ἄμοιρα παιδάκια... γιὰ τελευταία φορά, τὰ περισσότερα, τὴ Γέννηση.

Ὁ Γέρος τὰ φίλεψε. Καί: «Σύρτε, ἀτόρα, ψάλτε ἐμπροσὰ σ' ὅλα τὰ τσατῆρε. Τὰ συνήθεια - συνήθεια. Καὶ ὅλα θὰ ἔρχουν καλὰ». Εἶπε καὶ ξανακάθισε ξαλαφρωμένος!

Οἱ χωρικοὶ ἄκουσαν μέσα στὰ κλάματα τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Φίλεψαν τὰ παιδάκια μὲ ὅ,τι εἶχαν πρόχειρο. Κι' ἀποκοιμήθηκαν.

Τὸ πρωῒ γιόρτασαν τὴ Γέννηση μὲ τὸν τρόπο τους. Καὶ πῆραν τὸ δρόμο πρὸς... τὸ Χαμό!

Ἑκτοπισμὸς Πουλαντζακιωτῶν.

Αὐθορμητισμὸς Κοτυωριτῶν.

Τέλη τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1916 ἐκτοπίζονταν οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Πουλαντζάκης. Ἐκαμαν σταθμὸ δυτικὰ τοῦ ποταμίσκου Τζιβίλ' καὶ μιὰ ὥρα περίπου ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία. Ἡ Πουλαντζάκη ἦταν ἡ γειτονικότερη πρὸς τὰ Κοτύωρα πολίχνη. Ἡ ἐπικοινωνία ἀνέκαθεν, οἱ σχέσεις καὶ φιλίες μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦσαν πυκνές. Κ' οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ ὄχι λίγοι. Μερικοὶ ἐξόριστοι, ποὺ διαθέτανε μέσα, εἰσχώρησαν στὴν πόλη καὶ βολεύτηκαν γι' ἄρκετὸ καιρὸ, ὥσπου νὰ περάσει ἡ βαρυχειμωνιά. Ἡ μεγάλη ὁμως μᾶζα τοῦ λαοῦ καθότανε στὸ ἵπαιθρο. Κ' οἱ κακοκαιρίες κείνη τὴ χρονιά, καὶ ὅπως πάντοτε σχεδὸν τὸν χειμῶνα, ἦσαν ἄγριες.

Καὶ χαϊδεύει ἀπαλὰ τὴ μνήμη ἡ συγκίνηση, καὶ τὰ γεμᾶτα παλμὸ ἐθνικῆς καὶ πατριωτικῆς ἀλληλεγγύης δείγματα, ποὺ ἀνάπτυξαν οἱ εὐαίσθητοι καὶ φιλότιμοι Κοτυωριῖτες ἐκεῖνες τὶς μέρες. Συναγερμὸς ὁλάκερος εἶχε ξεσηκωθεί. Οἱ κατασκηνώσεις τῶν τραγικῶν γειτόνων εἶχανε γίνεи προσκύνημα. Μὲ πρωτοβουλία τῆς νεολαίας τοῦ τόπου, ἀπ' ὅσους μὲ διάφορα μέσα παραμέναν ἀκόμα, ὁργανώθηκε προσωρινὴ Ἐπιτροπὴ Ἐπισιτισμοῦ καὶ βοηθημάτων. Ἐνεργήθηκαν ἔρανοι σὲ χρῆμα, σὲ εἶδη. Κ' ἡ ἐπιτροπὴ ἐφοδίαζε, κάθε μέρα, τοὺς ἐξόριστους, τοὺς πιὸ ἄπορους, μὲ ψωμί, ἐλιές, τυρί, διάφορα τρόφιμα, φανέλλες, ροῦχα...

Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἐξῆς: Σὲ λίγες μέρες οἱ ἐκτοπιζόμενοι ξεκίνησαν γιὰ τὸ Ἑσωτερικόν. Μὰ ξέσπασε θύελλα βαρειά. Χιόνι πύκνὸ ἔπεφτε συνέχεια. Καὶ ἄμεσα πρόβλεψε τὸ θλιβερὸ ἐρώτημα: «Τί θὰ γίνουν οἱ ἀθέλητοι στρατοκόποι μας, οἱ ἐξόριστοι; Θὰ πνιγοῦν. Πρέπει νὰ σωθοῦν». Καὶ ἀμέσως σχηματίστηκαν ὅμιλοι. Πῆραν ἄδεια ἀπὸ τὴν Ἀστυνομία. Νοίκιασαν ἄλογα, μουλάρια. Καὶ κίνησαν νὰ φτάσουν τοὺς ἐξόριστους, νὰ τοὺς φέρουν πίσω. Νὰ τοὺς βολέψουν, ὥσπου νὰ κἀναι τὸ κακό, στὴν ἀκρινὴ συνοικία τῆς πόλης, ὅπου...

Τὸ πρᾶγμα ἔκαμε αἰσθησιὶ στοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἑξουσίας, στοὺς Τούρκους πολιτικοὺς παράγοντες τοῦ τόπου. Διαταγὴ ἀπαγορευτικὴ τοὺς

γύρισε πίσω, μετὰ μιὰ - δυὸ ὥρες τοὺς ἐνθουσιασμένους νέους. Κι' ἀφέ-
θηκαν οἱ ἐξόριστοι νὰ λύσουν μόνοι τους τὶς διαφορὰς τους μὲ τὴ
θύελλα...

Ταυτόχρονα ἐξορίστηκαν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς γειτονικῆς κωμόπολης
'Απιάλ'.

Ἡ καταστροφή τῶν χωριῶν μας.

Οἱ ἐξόριστοι χωρικοὶ μας, μὲ τὶς ἐξαντλητικὰς πορεῖες στὶς ἀπέραν-
τες ἐκτάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ, μὲ σκόπιμες μετακινήσεις κάθε τόσο, μὲ τὸ
κακόδουλο ἐπίμετρο, τὴ στρατολογία τῶν νέων καὶ τῶν ἀντρῶν ἀπ' ἀνά-
μεσά τους, ἐξοντώθηκαν ὅλοι σχεδόν! Ζήτημα ἂν ἐπιζῆσαν τὰ 10%. Πῶς
νὰ ἐπιζήσουν; Ὁ σαδισμὸς τῶν σφαγέων δὲν ἔλειπε νὰ θέσει σ' ἐνέργεια
καὶ ἄλλο μέτρο: Μέσα στὴν καρδιά τοῦ χειμῶνα, στὴ σκληρὴ παγωνιά
τῆς ἐνδοχώρας, στρίμωχνε τοὺς ἐξορίστους μας στὰ ζεστὰ τουρκικὰ χα-
μάμια, τοὺς ἔβαζε, ἀνεξέταστα, κι' ἀπὸ μιὰ ἔνεση, ἀντιτυφικὴ τάχα, καί,
κουρελιάρηδες καὶ γυμνοὶ καθὼς ἦσαν, τοὺς ἔβαζε ἄμεσα σὲ πορεία, γιὰ
ἄλλους προορισμούς...

Μέσα στὴν ἀπέραντη δυστυχία ἔκαμαν φτερὰ —κάπου, κάπου—
καὶ τ' ἀνθρώπινα αἰσθήματα. Μητέρες ἄφηναν τὰ μωρὰ στὸ δρόμο καὶ
συνέχιζαν τὸ Γολγοθᾶ τῆς πορείας...

Ὅσοι μὲ χίλια βάσανα ἐπιστρέψαν καὶ καταφύγανε κρυφά, στὴν
πόλη, ἦσαν ἐρείπια ἀξιοθρήνητα. Πρισμένοι, παραμορφωμένοι, γυμνοί,
πανάθλιοι.

Ἡ συγκινημένη ἐθνικὴ ψυχὴ τοῦ τόπου, τὸ ἴδιο ταλαιπωρημένη κι'
αὐτὴ, ἔκανε, μὲ κίνδυνό της, ὅ,τι μπορούσε γιὰ νὰ μετριάσει τὴ φρικὴ
τῆς δυστυχίας τους.

Ὑπαῖτιοι τῆς κακουργίας-μιὰ χούφτα μεγιστᾶνες.

Καὶ νὰ σκεφτεῖ κανεὶς, ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἀνθρώπινη συμφορὰ σκα-
ρονόταν δίχως λόγο κανένα, μὲ τὴν κακούργα ἐπιστημονικὴ καθοδήγηση
τῶν πολιτισμένων! Ἀγριανθρώπων τῆς γερμανικῆς Εὐρώπης, καὶ γιὰ τὴν
ἱκανοποίηση τοῦ αἰσθήματος —διάβαζε τοῦ συμφέροντος— μιᾶς χού-
φτας μεγιστάνων καὶ στρατοκρατῶν Τούρκων, αἰσχυρῶν ἐκμεταλλευτῶν
καὶ αὐτοῦ τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ, πον τόσο κι' ὁ ἴδιος δεινοπάθησε μέσα στὸν
πόλεμο τοῦ 1914—18, καὶ πον, μὲ τὶς πανάθλιες αὐτὲς ἐνέργειες τὸν
ἐξαργύωναν καὶ τοῦ φανάτιζαν τὴν ψυχὴ του, —κέρδος του μοναδικὸ καὶ
θιβερό, ἀπὸ τὴν ὅλη αὐτὴ αἰσχυρὴ ὑπόθεση. Βέβαια! Δὲν ἔλειπαν τὰ
προκαλύμματα τοῦ ἐγκλήματος: «Στρατιωτικοὶ λόγοι», — Κουραφέ-
ξαλα!

Οικονομική εξόντωση - Ξεπούλημα - Έπαλήθεψη σωβινιστικῶν κρογμῶν.

Ὁ πόλεμος συνεχίζεται ἀδυσώπητος. Τὰ σύννεφα γύρω στήν ἐθνική ὑπαρξη πυκνώνουν ὁλοένα.

Ἡ κατακαυμένη μαύρη ἀγορὰ δὲν εἶχε ἐφειρευθεῖ ἀκόμα ἐκεῖ. Ὁμως ὁ τρελλὸς χορὸς τοῦ ὑψομοῦ τῶν τιμῶν, ἡ ἔλλειψη τροφίμων στήν ἄλλοτε πλούσια σὲ εἶδη διατροφῆς πόλη, ἔπαιρνε τρομαχτικές διαστάσεις. Καλαμπόκι δὲν ὑπῆρχε. Ἡ μερίδα που ἔδιναν μὲ δελτίο —βεσικά— οἱ φουῦρνοι, ἀνεπαρκέστατη. Ἐφτασε μιὰ ὁκὰ ἄλευρο, ὑποπτης κατασκευῆς, νὰ πουλιέται μιὰ χάρτινη λίρα.

Καταντήσαμε αἰσιῶς στὸ ξεπούλημα: Ἐπίπλων, ρούχων, χάλκινων σκευῶν —καὶ εἶχε τόσα πολλὰ ὁ τόπος, ξακουστὸς μὲ τὰ χαλκουργεῖα του, ὅλα Ἑλληνικά. Καὶ οἱ Τοῦρκοι, ντόπιοι κι' ἄλλομεριῖτες ἀγόραζαν, «ἀντὶ πινακίου φακῆς». Ὁ θηριώδικος κρωγμὸς: «Χὲρ νὰ κινεῖ ἰσὲ ἀλατζάγιζ» πλησίαζε στήν τελευταία φάση τῆς ἐπαλήθευσής του.

Ἐκτοπισμὸς μὲ δόσεις...

Καὶ τὸ κακὸ δὲν ἄργησε νὰ ξεσπάσει. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1917 ἔφτανε ἡ μοιραία διαταγὴ τοῦ Στρατ. Λοικητῆ Λ' Σ. Στρατοῦ Βεχίπ—Πασά, ἀπὸ τὴν ἑδρα του Ἐντρές (Σούσεχιρ), τῆς περιφέρειας Σετὶν Καραχισάρ τοῦ Πόντου. Τὸ περιεχόμενον ἦταν νὰ ἐξοριστοῦν ἀμέσως, ὑπὸ τὸν τύπο στρατιωτικῆς θητείας, ὅλοι ἀνεξαιρέτα οἱ νέοι καὶ ἄντρες ἀπὸ 18 ἕως 55 ἐτῶν, ἔστω καὶ ἂν πλήρωσαν δυὸ ἢ τρεῖς φορές ἀντιστήκωμα. Ἐξαίρεση γινότανε στοὺς στρατεύσιμους, που εἶχαν ἀναρρωτική ἄδεια, ὥσπου νὰ λήξει ἡ προθεσμία της. Κακὸ πρῶμα οἱ τύποι, βλέπεις. Ὡστόσο χρειάζονται οἱ ἔρμιοι. Βέβαια. Συσκεπάζουν τὸ δόλο, τὸ ἔγκλημα...

Σὲ λίγες μέρες ἐκτελέστηκε. Ὁ τόπος ἐρημώθηκε. Ἐμείναν τὰ γυναικόπαιδα καὶ γέροι ἄνω τῶν 55 ἐτῶν.

Ἀπαλλαγὴ ἔπαιρναν ὅσοι εἶχαν καλλιεργημένα χωράφια, 500 στρέμματα καὶ ἄνω. Μὰ ποιὸς εἶχε; Εἴπαμε... οἱ τύποι. Ὅλα κι' ὅλα!

Ἀντίγραφο τῆς διαταγῆς πᾶρθηκε ἀπὸ Τοῦρκο δημόσιο ὑπάλληλο τῆς Στρατολογίας, μὲ τὸ γνωστὸ κόλπο. Στὸ τέλος πρόβλεπε καὶ γιὰ τὰ γυναικόπαιδα... «Γιὰ ὅλους τοὺς ὑπόλοιπους Ροῦμ, θὰ ἔχετε σύντομα ὁδηγίες μας μὲ ἄλλη διαταγή».

Στραπατσάρισμα καὶ διακωμώδηση ἐκτοπισμοῦ.

Δὲν ἔμενε ἀμφιβολία. Βαδίζαμε ὁλοταχῶς πρὸς τὸν ἀφανισμό. Κάθε ἐπιστρατευμένος, κάθε Ἑλληνας ποὺ παρόμενε, τὸ ἤξαιρε καλὰ πιά. Καὶ ἡ ἀντίδραση δὲν ἄργησε. Σὲ λίγες μέρες ὁ τόπος ἦταν γεμῆτος ἀπὸ φν-

γούστρους. Πλείστοι, οί περισσότεροι απ' αυτούς που στάλθηκαν στο Έσωτερικό, δραπέτευαν, γύρισαν, κρύφτηκαν. Όλοι πρόσμεναν ευκαιρίες να δραπετεύουνε στη Ρωσσία. Πυρετώδης ήτανε ή κίνηση για την οργάνωση αποστολών.

Τό διάβημα για τό λυτρωμό.

Άλλά κι' άλλοιως δέν καθήσαμε άμέριμτοι. Τόν Ιούλιο, όταν έφυγε μιιά βάρκα με φυγόστρους, τό αντίγραφο **κεϊνο**, σέ τουρκικά και σέ μετάφραση έλληνική, δόθηκε στόν δάσκαλο τής Κοινότητας Θεολόγο Σουμελίδη, που τό φύλαξε καταλλήλως, για να τό υποβάλει, μόλις φτάσει, στό Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο, με την παράκληση να ενεργήσει στις εκεί Στρατιωτικές Άρχές, να στείλουν Στόλο, να παραλάβει τόν πληθυσμό. . .

Ό Χρύσανθος πήρε —όπως φαίνεται— υπόψη τις πιθανές συνέπειες που θα είχε ένα τέτοιο γεγονός και για τις άλλες παραθαλάσσιες πόλεις του Πόντου. Και δέν έκρινε σκόπιμο να προβεί στο διάβημα.

2. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΣ

“Ότι δέν κατόρθωσε ή οργανωμένη ενέργεια...

Έκαμε όμως την ενέργειά του ό από μηχανής Θεός: Νέοι Κοτυωρίτες, που είχαν καταφύγει στη λεύτερη γή τής Τραπεζούντας **καταθέσανε** στις Ρωσικές Στρατ. Άρχές, με τις ανακρίσεις που τους πήρανε, διάφορες πληροφορίες για στρατιωτικές αποθήκες, πολεμικά μικροεργοστάσια, στη Όρτοϋ, προσωρινή τότε πρωτεύουσα Νομαρχίας.

Οί Ρώσοι αποφάσισαν να καταστρέψουν τους στρατιωτικούς αυτούς στόχους. Ήταν άλλωστε ευκαιρία να παρακινήσουν προς δράση τόν επαναστατημένο από καιρό ήδη στρατό τους, που, μετά την διακήρυξη του Κερένσκυ, ότι τό δικαίωμα άπεργίας άπλώνεται και τό Στρατό, ζήτησαν να επιστρέψουνε στα σπίτια τους.

Ή εμφάνιση του Ρωσικού στόλου.

Θεσπεία είχε ξημερώσει ή μέρα κείνη, ή 11η Αυγούστου 1917. Άπανεμιά, βαθυγάλαζο στούς ούράνιους θόλους, ξεστούλα δροσερή, όπως κι' οί προηγούμενες μέρες εκείνον τό μήνα.

Οί λιγοστοί άντρες, γέροι τό περισσότερο, κατεβαίνανε στις δουλειές τους, με τη φροντίδα και την αγωνία στα πρόσωπα για τις κρίσιμες μέρες, και τό ερωτηματικό, αν θα ξασφαλίσουν τό ψωμί τής ημέρας για τό σπίτι τους.

Έξαφνα, στις 9 π.μ. περίπου, μιιά πνιγμένη, βουδή ανακατωσούρα

παρατηρήθηκε μέσα στην αγορά. Τρομοκρατημένα, μονωμένα άτομα στήν αρχή, ομάδες ύστερα, τρέχουνε κατὰ τὶς συνοικίες.

Σκουξίματα ἀπὸ πόρτες μαγαζιῶν ἀκουόντανε σὲ λίγο, ἔκλειναν βιαστικοὶ καὶ περὶτρομοὶ οἱ ἄντρες καὶ φεύγανε. Τί συμβαίνει; Ὁ ρωσικὸς στόλος, θεωρητικά, ψιθύριζαν καὶ ἔτρεχαν. Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες σὲ λίγο ἀφῆκαν τὴν ἀγορά. Ἐρημώθηκε.

Πραγματικά στὶς 9 π.μ. παρατηρήθηκε πολλὴ μαυρίλα στὸν καταγάλανο ὀρίζοντα. Ἦταν ὁ ρωσικὸς στόλος.

Ἀπὸ τὸ 1915 καμπόσες φορὲς ὁ κόσμος εἶχε λάβει πείρα τῶν καταστροφῶν ἀπὸ τὶς ὀβίδες, καὶ τώρα, ὅπου φύγει ὁ καθένας.

Σὲ λίγο, κρυμμένοι πίσω ἀπὸ τοίχους οἰκοδομῶν, διακρίναμε 6 πλοῖα πολεμικά καὶ 1 ὀπλιταγωγό. Ὅπως ὕστερα ἐξακριβώσαμε, τὰ πολεμικά ἦσαν: 2 ἀντιτορπιλλικά ἀνοιχτῆς θάλασσας τύπου «Λέων», 2 τορπιλλικά καὶ 2 Ρουμανικά, ἡ «Τάτσια» καὶ τὸ «Ἰμπεράτορ Τραϊανός».

Ἐξῆωρα μιὰ μοῖρα τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἡσυχάζε βαθεῖα στὸ πέλαγο. Τὸ στόλο τὸν συνόδευαν καὶ 4 ὑδροπλάνια.

Ὁ βομβαρδισμός.

Τὰ πολεμικά πῆραν κατεύθυνση δυτική. Ἀπὸ ὑδροπλάνια πέταξαν πάνω ἀπὸ τὴν πόλη γιὰ ἀνίχνευση, ἐνῶ δυὸ ἀντιτορπιλλικά ἄρχισαν νὰ βομβαρδίζουν ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Τσαμπουρουν τοὺς γύρω λόφους τοῦ Πότζεπε, πὺν στ' ἀνατολικά ριζὰ καὶ τὶς ἐλαφρὲς πλαγιὲς τοῦ ἀπλώνεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς πόλης. Στὸ διάστημα αὐτὸ τ' ἄλλα πλοῖα μῆ-κανε στὸ λιμάνι.

Πάνω στὸ «Τάτσια» τὸ Ἐπιτελεῖο δούλεψε τὸ λεπτομερειακὸ διάγραμμα τῆς ἀγορᾶς ἰδίως, παρουσία καὶ τῶν πιοπάνω Ἑλλήνων πληροφοριοδοτῶν. Καὶ ἀποφάσισαν ἀπόβαση ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴ σκάλα, κάπου 200 μέτρα ἀνατολικότερα ἀπὸ τὴν ἐπιβατικὴ.

Ἡ ἀπόβαση.

Ἐξαφνα τὸ μεταγωγικὸ πλέει ὀλοταχῶς. Πλησιάζει τὴ σκάλα. Κρατᾶμε τὶς ἀνάσες μας. Θὰ κάμει ἀποβάσεις. Εἶναι δυνατό; Μὴν εἶναι ὄνειρο ἄσπλαχνο; Στιγμὲς ἀγωνίας. . .

Μόλις τὸ μεταγωγικὸ πλησίασε στὴ σκάλα, ρίχνονται πυρόβολισμοὶ ἀπὸ τὸ ἀπέναντι παράρτημα στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, οἰκοδομὴ τῶν Ἀδελφῶν Φουρτουτζαντέ. Σκοτώνεται ἓνας Ρῶσος στρατιώτης καὶ τραυματίζεται δεύτερος. Ὁμοβροντία κανονιοβολισμῶν ἀκούεται. Χαλασμός! Τὸ χτίριο τοῦ νοσοκομείου ἐρειπώνεται. Σὲ λίγο ἀδειάζει ἀπὸ τοὺς ἄρρωστους, πὺν μερικοὶ τοὺς σκοτώθηκαν.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόβαση στίς 9.30'. Μετροῦμε: 10, 20, 30... 300 ἄντρες βγαίνουν. Καί... ἔξαφανίζονται κατὰ τὴν ἀγορά.

Ζημίες ἀπὸ βομβαρδισμούς καὶ ἀπὸ... ψυχικά πάθη.

Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ βομβαρδισμὸς συνεχίζεται. Σὲ λίγο πέφτει ὁ μινω-
ρὲς, στὴν ἀφετηρία τῆς ἀποβατικῆς σκάλας. Βομβαρδίζεται καὶ ἐρειπώ-
νεται ἡ Ἐκκλησία τῶν ὁμοεθνῶν εὐαγγελικῶν καμμ' ἃ διακοσασιὰ μέτρα
δυτικότερα πάνω στὸ γιαλὸ καὶ στὸν κεντρικὸ πρὸς τὴν ἀγορὰ δρόμο. Ὁ
βομβαρδισμὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦταν τυχαῖος. Εἶχε βάλει τὴν οὐρίτσα
τοῦ ἑνα ὑπόλοιπο ἀπὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ τοῦ ἑνὸς ἀπ' τὰ παιδιὰ
μας. Ἐπὶ προσωπικῇ ἔχτρα ἔστειλε μιὰ - δυὸ βολές καὶ στὸ ἀτελείωτο
σπίτι τοῦ γιατροῦ Χατζηνότα, λίγο δυτικότερα ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ αὐτῇ.
Βομβαρδίστηκαν ὁμοίως τὸ Διοικητήριον, οἱ στρατῶνες, τὸ φυλάκιο τοῦ
Κετσήκιοι, γραφικοῦ χωριοῦ στὰ Β.Δ. τῆς πόλης. Καὶ ἄτομα ἀκόμη ποὺ
ἀνηφόριζαν κατὰ τὸ χωριό.

Ἀποτυχία στοὺς ἀντικειμενικοὺς στόχους.

Τὰ ὑδροπλάνα βομβάρδιζαν ὁρισμένους στόχους στὴν ἀγορὰ: Τὸ
σαπουνοποιεῖο, κοντὰ στὴν παλαιὰ μητρόπολη, δίπλα στὸ τουρκικὸ νεκρο-
ταφεῖο τῆς ἀγορᾶς, τὸ μηχανουργεῖο, τὶς ἀποθήκες πυρομαχικῶν καὶ πο-
λεμοφοδίων κοντὰ ἐκεῖ. Δὲν πέτυχαν τοὺς στόχους. Ὡστόσο πληροφόρη-
σαν τὸ στόλο καὶ τὴν ἀποβατικὴ δύναμη, ὅτι ἡ τουρκικὴ φρουρά, ὀλι-
γάριθμη ἄλλωστε, ἐφυγε πανικόβλητη.

Οἱ στόχοι μεταβάλλονται σὲ λαφυραγώγηση.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ πράγματα, οἱ σκοποὶ μπερδεύονται. Ὁ στρατὸς
χύνεται στὴν ἀγορὰ καὶ λεηλατεῖ. Μὲ χειροβομβίδες κάνουν διαρρήξεις
καταστημάτων, κατὰ προτίμηση τουρκικῶν καὶ μάλιστα ἐκείνων, ποὺ δη-
μιουργήθηκαν μὲ πλειστηριασμένα ἀπὸ τὸ Κράτος ἄρμενικὰ ἐμπορεύμα-
τα. Ἀνοίχτηκαν ὅμως καὶ λαφυραγωγήθηκαν καὶ μερικὰ ἑλληνικὰ: ὑφα-
ματοπωλεῖα, ὑποδηματοπωλεῖα κλπ., κατὰ λάθος ἴσως.

Οἱ στρατιῶτες φορτονώντανε σακκιά δλάκερα ἀπὸ ἐμπορεύματα, ὡς
καὶ ραφτομηχανές καὶ τὰ μεταφέρνανε στὴν παραλία.

Πολλὰ χρηματοκιβώτια διαρρήχτηκαν. Σακκιά δλάκερα παγκανότες
(λίρες τουρκικὲς χάρτινες) μεταφέρθηκαν.

Τὸ πρᾶγμα πῆρε διαστάσεις, ποὺ καὶ Ἕλληνες ἀκόμα ρίχτηκαν μαζὶ
μὲ τὸ στρατὸ στὴ λεηλασία, λίγοι εὐτυχῶς. Καὶ κουβαλοῦσαν κι' αὐτοί,
ἄλλοι στὸ γιαλὸ, ἄλλοι κατὰ τὶς συνοικίες... ἀναποφάσιστοι γιὰ τὸ τί
θὰ κάμουν.

Ἡ ἀντίδραση τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς.

Μπροστὰ στὴν Ὀθωμανικὴ Τράπεζα, μιὰ μικρὴ ομάδα Τούρκοι στρατιῶτες, ἀπὸ τοὺς 200 τῆς φρουρᾶς, πού στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς τῶσκασε μαζί με τὶς Ἀρχές, συμπεριλαμβάνεται με ρωσικὰ ἀγῆματα. Στὶς πρῶτες ριπὲς τοῦ ρωσικοῦ πολυβόλου σκορποῦν. Τὸ πεδίο εἶχε μείνει ἀπόλυτα στὴ διάθεση τοῦ ἐπιδρομέα.

Πανηγῦρι...

Στὸ τέλος τ' ἀγῆματα χύμηξαν στὰ ποτοπωλεῖα, ἐλληνικὰ βέβαια. Τ' ἄνοιξαν κ' ἔγιναν σκνίπα στὸ μεθύσι οἱ περισσότεροι... Οἱ δῆθεν ἐλευθερωτές. Ξάφνιασμα. Κι' ἀπογοήτευση!

Ἀνεξιχνίαστο σπρώξιμο κατοίκων γιὰ ξεσήκωμα.

Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς διευθύνθηκαν στὴν ἐνορία Ἀγίου Νικολάου, ποὺ ἦταν κοντά, καὶ καλοῦσαν τὸ λαὸ πρὸς τὴν παραλία, πρὸς τὴ σκάλα. Γιὰ νὰ λεηλατήσουν ἀραγε ἀνενόχλητα; Γιατί; Ἀγνωστο.

Σχόλια σοφὰ γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐπιχείρησης.

Στὴν ἀρχὴ βλέπαμε ἀπ' τὰ σπίτια. Τὰ σχόλια κ' οἱ ἐρμηνεῖες ἔδιναν κ' ἔπαιρναν. Ἄλλοι λέγαν, ὅτι εἶναι ἀπόβιαση, κατοχή. Ἄλλοι, ὅτι ἤρθαν νὰ πάρουν τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμό. Ἦδη τὸν Ἀπρίλη τοῦ ἴδιου ἔτους μονάδες τοῦ ρωσικοῦ στόλου εἶχαν παραλάβει ἕναν ἀριθμὸ ἐλληνικὲς οἰκογένειες καὶ ἀντάρτες, κοντὰ ἀπὸ τὴν Οἰνὴ. Ἐπίσης 2 μῆνες πρὶν παραλάβανε οἰκογένειες ἀνταρτῶν τῆς Σαμψούντας ἀπὸ τὸ χωριὸ Γιάσων τῆς περιοχῆς Κοτυώρων καὶ στ' ὁμώνυμο ἀκρωτήριο. Ἄλλοι πάλι πίστεψαν, ὅτι ὁ στόλος ἤρθε νὰ περισώσει τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου, παραλαβαίνοντάς το, μετὰ τὴν παραπειστικὴ βάση, ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Θ. Σ. πέτυχε, ὅτι ὁ Χρύσανθος εἶχε ἐνεργήσει. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λόγοι, οἱ μυημένοι.

Μὰ τὸ θέαμα τῆς λεηλασίας καὶ μεταφορᾶς ἀντικειμένων στὴν παραλία δὲν φαινόταν νὰ δικαιώνει τὶς ὑποθέσεις αὐτές.

Πάνω στὰ καράβια ἦσαν οἱ φρυγόστρατοι Κοτυωρίτες, νέοι: Ἀγγελος Κοσμίδης τῶν Γραφείων ἀντικατασκοπείας, Μιλτιάδης Ἰωακείμδης, Πᾶνος Σαμψονίδης καὶ μερικοὶ ἀντάρτες ἀπὸ τὴν Οἰνὴ. Μόνο πάνω στὰ ρουμανικὰ πλοῖα καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή τους ἀπ' τὴν Τραπεζοῦντα ἔμαθαν ὅτι ἔρχονται γιὰ τὰ Κοτύωρα. Τοὺς πῆραν μαζί ὡς γινῶστες τοῦ τόπου.

Έξορμηση ομαδική πρὸς τὴν ἀπολύτρωση.

Οἱ στιγμὲς ἦσαν κρίσιμες. Ἐπρεπε καθένας ν' ἀποφασίσει. Ἄν φύγει, ἔξαφνα, ὁ στόλος, χάνεται κ' ἡ τελευταία ἐλπίδα. Τὸ ἐρώτημα βασάνιζε κυρίωτα τοὺς φυγόστρατους, που ἦσαν παραπάνω ἀπὸ 500.

Σὲ λίγο βλέπομε ὅτι ἡ παραλία κοντὰ στὴ σκάλα γέμισε ἀπὸ Ἑλληγες, στὴν ἀρχὴ ἄντρες, ὕστερα καὶ γυναικόπαιδα. Ἦσαν οἱ φυγόστρατοι, οἱ κορυμμένοι, κ' αὐτοὶ που κατέβασαν οἱ Ρῶσσοι στρατιῶτες ἀπ' τὴ συνοικία Ἀγ. Νικολάου.

Καιρὸς γιὰ χάσιμο δὲν ἔμενε. Σὲ λίγο ἀπὸ κάθε σπίτι ἔβγαιναν γυναῖκες, παιδιά, ἄντρες καὶ διευθύνονταν πρὸς τὴν ἐπιβατικὴ σκάλα, ἀπ' ὅλες τὶς ἐνορίες. Κοσμοπλήμιμυρα ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῶν εὐαγγελιστῶν, ὡς τὴ σκάλα καὶ πέρα.

Ἰκηνές καὶ στιγμὲς ἀγωνίας.

Εἶναι ἀπερίγραπτες οἱ σκηνές ποὺ ξετυλίχτησαν ἐκεῖ. Χύθηκαν πρῶτοι οἱ φυγόστρατοι στὴ θάλασσα καὶ σκαρφάλωναν στὰ πλευρὰ τοῦ

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ΑΒΡΑΜ ΤΟΚΑΤΙΔΗΣ

ἔκλεισαν με ἀπόφαση τοῦ Δικαστηρίου Ἀνεξαοτησίας στὴν Ἀμάσεια μεταγωγικοῦ ἀπὸ σκοινιά, μ' ἐκκλήσεις νὰ τοὺς πάρουνε πάνω. Ἀπάντηση: νερὰ ζεστά καὶ κουτροβάλες κορμιῶν ποὺ ἔφταναν στὴν κουπαστὴ τοῦ πλοίου.

Ἄλλοι πῆραν καὶ ἀμολήσανε στὴ θάλασσα τοῦρκοικες βάρκες — μιὰ κ' εἶχαν ἀλλαξοπιστήσει προκαιροῦ ὅλες αὐτὲς οἱ βάρκες — καὶ φτάσανε μ' αὐτὲς στὸ πλοῖο. Ἀλλὰ τὸ βλοσυρό, τὸ ἀνελήντο κύτος κανένα δὲν δεχόταν. Τί θὰ ἐπακολουθοῦσε, ὕστερ' ἀπὸ τὴν τέτοια ἐκδήλωση, ἅμα θᾶφρευγε ὁ στόλος; Φρίκη!

Κάτω ἀπὸ τὶς ἀπελπιστικὲς αὐτὲς συνθήκες μερικὲς ὁμάδες προτίμησαν νὰ γυρίσουνε στὰ σπίτια τους. Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ, ὅτι μέσα στὴν ψύχωση τῆς φυγῆς τῆς 11)8)17, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς προεστοίς, στὶς συνοικίες, ἐπιχείρησαν μὲ τὴν πειθώ, μ' ἐκκλήσεις νὰ συγκεράτουν τὸ ἔξαλλο πλῆθος. Καὶ ἀρκετοὶ δὲν τὸ κίνησαν.

Ἀσκημίες ἀδόκητες.

Ξάφνιασμα δυσάρεστο γιὰ ὅλους ὑπῆρξε, ὅτι στὸ δρόμο ἐνόσω ὁ λαὸς χυνόταν πρὸς τὴ σκάλα, οἱ στρατιῶτες ἀποκλείσαν τὰ περάσματα, τὸ ἴδιο καὶ στὸ γιολό, καὶ λήστευαν τὸν κόσμο, ποὺ κατὰφρευγε στὴν προστασία τους. Ρολόγια, λεφτά, κοσμήματα. Γᾶννανε δάχτυλα κ' ἔβγαζαν δαχτυλίδια! Ἡ φρίκη κ' ἡ ἀηδία ποὺ εἶχαν προξενήσει ἦταν ἀπερίγραπτη. Μερικοί, ἀπογοητευμένοι, γύρισαν πίσω. Ἄλλοι πάλι προτίμησαν νὰ χωθοῦν ὡς τὰ γόνατα στὴ θάλασσα, γιὰ νὰ διαφύγουν τὴ λεηλασία, τὸ φόνο. Γιατὶ ὑπῆρχαν καὶ ἀρκετοὶ ποὺ δὲν εἶχαν πάρεي μαζί τους τίποτε ἀπὸ τὰ σπίτια τους, μέσα στῆς ἀγωνίας τὴ βιασύνη καὶ τὴν παραζάλη τους, ποὺ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴ βουλμία τῶν ἔως προλίγου ἐλευθερωτῶν.

Αὐτουργῶν ταυτότητα.

Κάτι ποὺ ἔκαμε ἐντύπωση ἦταν, ὅτι οἱ στρατιῶτες μιλοῦσαν παραφθαρμένα τουρκικά. Ποῦ τὰ ἔμαθαν οἱ Ρῶσοι; Πότε; Ἐπειτα δὲν εἶχαν τὴ γνωστὴ φυσιογνωμία καὶ τὸ παράστημα τῶν Ρώσων... Τὸ ἀποβατικὸ ἄγλημα ἀποτελέστηκε, ὅπως διαπιστώθηκε ἀμέσως ὕστερα, πάνω στὰ πλοῖα, ἀπὸ Κιρκασίους, Τατάρους, Ἀπχάζους καὶ Ἀρμενίους τοῦ Καυκάσου. Ρώσους δὲν περιλάβαινε. Στὸ ἄγλημα δὲν περιλήφτηκε ἐπίσης δύναμη τῶν Ἑλλήνων τοῦ Καυκάσου.

Ὁ μοιραῖος φόνος.

Στὴν ἀποβάθρα ἡ Ρουδάμα Ἰ. Μοσκόφ, ποὺ ἤξαιρε τὴ ρωσικὴ, θέλησε νὰ παραπνεθεῖ στοὺς στρατιῶτες, ὅτι λεηλατεῖται ὁ κόσμος καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀνέβει στὰ πλοῖα. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς, μεθυμένος καθὼς ἦταν, τὴν ἀποτελείωσε, δίχως ἄλλη διαδικασία, μὲ τὴ λόγχη.

Πρός τὸ τέρμα τῆς ἁγωνίας.

Στὴν κρίσιμη στιγμή μερικοὶ ἄντρες, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ ρωσσομαθῆ Μενέλαο Παλάσωφ, σχημάτισαν ἐπιτροπὴ που παρουσιάστηκε στὸ Ναύαρχο καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ τηλεγραφήσει στὴν ἔδρα τοῦ Στρατ. Σώματος Κανκᾶσου, στὴν Τιφλίδα, ὁμοίως στὸ Μητροπολίτη Χρῦσανθο καὶ τὸ Στρατηγὸ Σμυρνῶφ στὴν Τραπεζοῦντα, ἐκθέτοντες τὴν δημιουργημένη ἤδη κατάσταση, ἴσως καὶ δεχτεῖ ὁ τελευταῖος νὰ παραλάβει ὁ στόλος τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμό, μιὰ καὶ τὸ αὔριο παρουσιαζότανε σκοτεινόν...

Πόδος - πραγματικότητα.

Εὐτυχῶς, ὅστερ' ἀπὸ στιγμὲς ἀγωνίας ἦρθε εὐνοϊκὴ ἀπάντηση. Ὁ Στρατηγὸς Τιφλίδας ἔδωσε τὴν ἐγκρισή του, ὁ Χρῦσανθος ἐπίσης ἐνέργησε καὶ ὁ Σμυρνῶφ διάταξε τὴν παραλαβή.

Τί οὐράνια ἀνακούφιση χύθηκε στὰ σπλάχνα τοῦ πονεμένου κόσμου! Ἦτανε πραγματικότητα: Λυτρωνόταν πιά ἀπὸ τὴν πνιγερὴ κόλαση τῆς πολεμικῆς Γερμανοτουρκικῆς τυραννίας καὶ καταδυνάστευσης.

Ἀμέσως, καὶ σύμφωνα μὲ σύσταση τοῦ Ναυάρχου, ρίχτηκαν στὴ θάλασσα ὅλες οἱ βάρκες τοῦ γιαιοῦ, τὰ λίγα βενζινόπλοια, ἐπιστρατεύτηκαν πλοιάρια τοῦ στόλου.

Τὸ πανδαιμόνιο καὶ ἡ σύγχυση που δημιουργήθηκε μέσα στὸ πλῆθος, που προσπαθοῦσε νὰ λυτρωθεῖ μὲ τὴ φυγὴ, ὁ συνωστισμός, δὲν περιγράφεται. Πατεῖς με, πατῶ σε. Μὲ πνίγεις, σὲ πνίγω. Σὲ μιὰ βαρκοῦλα ὁρμοῦσαν νὰ μποῦνε 200 ἄνθρωποι. Τὸ ἔνστικτο τοῦ πρωτόγονου ἐγωῖσμοῦ καὶ τῆς αὐτοσυντήρησης ὀργίασε. Πόσες βαρκοῦλες ἀναποδογύρισαν κοντὰ στὸ γιαιό!

Τέλος, ἐπικράτησε κάποια τάξη. Ὁ Ναύαρχος εἶχε ὑποσχεθεῖ ὅτι ὁ στόλος θὰ παραμείνει, γιὰ νὰ παραλάβει ὅλον τὸν πληθυσμό, ἕως καὶ τὴν τελευταία στιγμή. Εἶχε συγκινηθεῖ; Λογάριασε τὴν εὐθύνη του ἀπ' τὴν κατάσταση που δημιουργήθηκε;

Οἱ βαρκοῦλες πηγαινοέρχονταν στὰ πολεμικά. Πολλοὶ γυρνοῦσαν πίσω, γιὰ νὰ παραλάβουν τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς τους ἢ καὶ ἄλλους, ὅποιους, που περιμέναν μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα, στὸ γιαιό, στὴ σκάλα. Ἀπὸ τὴ σκάλα ριχνόταν ὁ καθένας στὸ κενό, εἴτε στὴ βάρκα πέσει εἴτε στὴ θάλασσα. Νὰ προλάβει, νὰ φύγει...

Πικρὰ προαισθήματα.

Οἱ τελευταῖες ἀχτίδες τοῦ λαμπροῦ ἡλίου κείνης τῆς ἡμέρας πορφύρωναν τὴ δύση. Τί παράξενο ἡλιοθασίλεμα! Ἐμοιαζε αἱματοθαμμένο, μέσα σ' ἓνα φόντο γαλάζιο. Μιὰ μεγαλοπρέπεια ἀνάμιχτη μὲ αἷμα,

υποβλητική αλλά και όργισμένη, απειλητική γαλήνη!... Ήταν τὸ ἀντικαθρέφτισμα τῆς ταραγμένης ψυχῆς μας.

Ἀπὸ τὰ καῖκια ἀκούονταν τὰ προσκλητήρια: «Μάννα, ἔλα, ἀδᾶ εἴμες, ἀδακά, τρέξον. Μὴ στέκ'ς»... «Νέ κοντση, Πήνελοπη, ντ' ἔφτας καὶ λάσκεσαι, τρέξον, πρόφτα». Κι' ἀπὸ τὴ σκάλα: «Θεῖο, Γιάγκο, ἀδᾶ εἴμες, ἔπαρ' μας»... Ἐπικλήσεις ἐναγώνιες...

Ἀδόκητος τραγικός χωρισμός.

Ἐξαφνα συνέβη ὅ,τι δὲν περίμενε κανεὶς, καὶ κεῖνο που ὁ καθένας κατὰβασα ἤθελε νὰ το πνίξει μέσα του, μόλις κάθε φορὰ ἔκανε νὰ ξεπροβάλει: Ὁ Ναύαρχος ἔδωσε διαταγὴ ν' ἀποπλεύσει ὁ στόλος. Ἀλίμονο! Ποῦ ἔμεινε ἡ υπόσχεση; Λέν θὰ παραλάβουν ὅλους; Δέν θὰ παραμείνουν — καθὼς εἶχανε πεῖ — ἂν τὸ καλέσει ἡ ἀνάγκη, ἕως αὔριο πρωί; Ἴσως δὲν ἦτανε στὸ χέρι τους. Εἰπώθηκε ὅτι ὁ Ναύαρχος φοβήθηκε περισσότερες αὐθαιρεσίες ἀπὸ ἓνα μεθυσμένο κ' ἐπαναστατημένο, ἄλλωστε, στρατό. Εἰπώθηκε, ὅτι φάνηκαν ὑποβρύχια. Εἶχανε ριχτεῖ μερικὲς βόμβες βυθοῦ... Ποιὸς ξαίρει;

Τὸ ξεκίνημα πρὸς τὴν ἐλευθερία.

Οἱ ἔλικες κινήθηκαν. Οἱ μηχανὲς βάλανε μπρός, ἡ κίνηση στὶς βάρκες νεκρώθηκε. Φρίκη! Σκουξίματα καὶ θρήνοι ἀπὸ τὴ σκάλα. Μένανε στὴν ἀδιακρισία ἐξοργισμένων ἤδη συμπολιτῶν, ἀφρεντάδων μανιασμένων.

Ἀντίλαλοι καὶ φωνὲς ἀπελπισίας ἀπὸ τὰ πολεμικά. Κάποιοι νεαροὶ στὴν ἀπελπισία τους, ἐπιχειροῦν νὰ ριχτοῦνε στὴ θάλασσα, γιὰ νὰ πᾶνε στοὺς δικούς τους που ἔμειναν ἔξω. Μερικοὶ τοὺς προλαβαίνουν.

Κίνησαν. Ὁ πόνος ζωγραφισμένος σὰ πρόσωπα ὅλων. Καθένας ἄφηνε ἔξω κ' ἓνα δυὸ πρόσωπα. Καθυστερημένο παιδί, γυναῖκα, μητέρα, ἀδερφή... Ὅστερ' ἀπὸ τὴν πρώτη ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντήρησης, πλάκωσε ἡ ἀπογοήτευση. Κ' ἡ αὐτοκριτική: «ὦ! Πόσο πρωτόγονοι σταθήκαμε, που ἀφήκαμ' ἔξω τόσους δικούς μας καὶ φεύγομε πρὸς τὸ λυτρωμὸ μόνοι μας. Ἀνάθεμά σας καράβια».

Ἡ νύχτα ἄπλωσε τὰ σκοτεινὰ φτερά της. Σὲ λίγο δὲν διάκριναν παρὰ σκιὲς βαρεῖες. Κι' ἄκουαν μόνο τὸν κρότο ἀπ' τὶς μηχανές. Τὸ ταξίδι ἦταν ἀργό. Σαρδέλλα οἱ ἄνθρωποι. Συγκεντρωμένοι σὲ δυὸ κυρίως πλοῖα, γέμιζαν τὰ καταστρώματα, τ' ἀμπάρια.

Πλάτανα - Ἡ πρώτη ἐκδήλωση ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης.

Στὶς 12-8-17, τὸ δειλινό, κατὰ τὶς 5 μ.μ., φτάνουνε στὰ Πλάτανα.

Σταματᾶν. Ἡ πείνα εἶχε παραλύσει ὅλους. Καί, νά, φανερόνεται ἡ πρώτη φροντίδα Ἑθνικῆς Ἀλληλεγγύης. Παλληκάρια, ὅλο προθυμία, Ἐπιτροπές ἐπισιτιστικές, μὲ γεμᾶτες καλαθοῦνες, ρίχναν ἀράδα ἀπὸ τὴν προκυμαία, ὅπου πλευρίσανε τὰ πλοῖα, ψωμιά - ψωμιά μεγάλα, κάτασπρα, σταρίσια.

Τὰ χέρια ἀπλώνονταν ἀχόρταγα, τὰ σαγόνια κροτάλιζαν ὅλα. Εἶχαν χρόνια νὰ φᾶνε σταρίσιο ψωμί! Εἶχανε μῆνες νὰ δοῦνε ὀλάκερο ψωμί.

Ἡ γῆ τῆς ἀπολύτρωσης - Τραπεζοῦντα.

Ὅσοι ἀπὸ μικρὸ διάλειμμα κινήσαν γιὰ τὴν Τραπεζοῦντα. Φτάσανε τὸ βραδάκι. Ἐπιτροπές πολυάριθμες τοὺς παραλάβανε. Βγήκανε παραταγμένοι σὲ σειρές. Καὶ προχωροῦσαν, ὅπου τοὺς πηγαιναν οἱ Ἐπιτροπές. Νέοι γεμᾶτοι ζωὴ καὶ φρόνημα ἐθνικό.

Στὸ δρόμο, Ρῶσσοι στρατιῶτες, ἀπὸ ψηλὰ παράθυρα στρατωνισμῶν, τοὺς φώναζαν: κάρτασ, κάρτασ! Ὁ Ἕξαιραν, ὅτι ἦσαν τουρκομερίτες. Τοὺς προσφωνοῦσαν σὲ κακὴ μετάφραση: «Σύντροφοι», «Ταβάριστη». Ἦσαν οἱ πρῶτες ἀπόπειρες προπαγανδισμοῦ.

Ὁργανωμένο θαῦμα ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης.

Ὅλα εἶχανε γίνει ἀντικείμενο μελέτης. Ὅλα εἶχανε προσχεδιαστεῖ. Ὅλα εἶχαν ἐτοιμαστεῖ. Σὲ λίγον καιρὸ ὅλος ἐκεῖνος ὁ ξεριζωμένος ἀπὸ τὴν ἐστίαν του κόσμος βολεύτηκε: Στὰ Μετόχια, στὴ Λαφνούντα, στὰ Ἐξώτειχα μερικοί, στὴν Ἐκκλησίαν, στὰ Σχολεῖα.

Ψωμιά, τυριά, ζάχαρη, ἐλιές, τσάϊ σὲ λίγο ἐτοιμάστηκαν. Τὸ Ἑλληνικὸ Κομιτάτο περιθάλψε προσφύγων πῆρε πολλὰ οἰκογένειες στὰ σπίτια.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁρίστηκαν ἀπὸ νωρὴς ἐπιστάτες σὲ κάθε προσφυγικὴ ὁμάδα, στὴν Ἐκκλησίαν, στὰ Σχολεῖα κλπ. Ἀπὸ νωρὴς εἶχανε στηθεῖ τὰ καζάνια γιὰ τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ μεσημεριανοῦ φαγητοῦ. Αὐτὸ συνεχιζότανε σὲ ἐξῆς κανονικά.

Ἡ Μεγάλῃ Ἐπιτροπῇ ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ ρέκτη Μητροπολίτη Τραπεζοῦντας Χρυσάνθου, ἐνισχυμένη ἀπὸ ἐπιτόπιους ἐράνους, ἀπὸ χρηματικὰς ἀποστολὰς τῶν παραλίων Ἑλληνικῶν κέντρων καὶ χωριῶν τῆς Ν. Ρωσσίας καὶ ιδίως τοῦ Σουχούμ, ὅπου ἦταν τὸ κύριον κέντρο τῶν Κοινοτήτων Κανκάσου, πῆρε ὅλα τὰ μέτρα γιὰ τὴν περίθαλψιν τῶν δημοφιλῶν προσφύγων γενικά. Ἡ λεπτὴ ἑλληνικὴ ψυχὴ, ὁ ἑλληνικὸς πατριωτισμὸς ἔκαμε πάλιν τὸ θαῦμα του. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθεῖ, ὅτι καὶ

οί Ρωσσικὲς Στρατ. Ἀρχὲς πρόσφερναν πολλὰ στὴν διατροφή τοῦ πλήθους αὐτοῦ, σὲ σιτάρι, ζάχαρη, ὀσπρία κλπ.

Κοντὰ σ' αὐτά, ἄρχισε σὲ λίγες μέρες κ' ἡ διανομὴ εἰδῶν ρουχισμοῦ στοὺς ἀπορότερους, σὲ κείνους που, μέσα στὴν γενικὴ παραζάλη, ἄφησαν τὰ πάντα καὶ βρεθῆκανε σχεδὸν γύμνοι στὴν Τραπεζούντα.

Τὰ ὀνόματα τῶν Βελισαρίδη, Κογκαλίδη, Βαφειάδη, Περσείδη, Θεοφύλακτου κ. ἄ. παίζανε τὸν κύριο ρόλο σ' ὅλην αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος τῆς Τραπεζούντας, ὁ «Φάρος τῆς Ἀνατολῆς», ὁ «Λόγος», τὸ περιοδικὸ «Κομνηνοί», ἡ «Ἐποχὴ», ἔκαμε ὁλάκερο τὸ χρέος του μ' ἐπικλήσεις, ἐκκλήσεις, μὲ κατάλληλα δημοσιεύματα.

Γραπτὸ μνημεῖο τοῦ δραματικοῦ γεγονότος καὶ τῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τοὺς Τραπεζουντίους, εἶναι ἀπὸ κείνη τὴν ἐποχὴ, ἡ ἔμμετρη περιγραφὴ «Ἡ τραγωδία τῆς Ὁρδοῦς», γραμμένη ἀπὸ τὸν Ἀντρέα Μουτάφη Συριανό, ἐγκαταστημένο ἀπὸ τὸ 1909 στὰ Κοτύωρα καὶ παντρεμένο ἐκεῖ.

Τὸ στιχούργημα εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς Τραπεζουντίους καὶ δημοσιεύτηκε στὴν Τραπεζούντα, στίς 17-9-17, σὲ σχῆμα 16ο, σὲ 12 σελίδες, στὰ Τυπογραφεῖα Γ. Μιχαηλίδη.

Ἡ «Τραγωδία τῆς Ὁρδοῦς» δὲν ἔχει βέβαια, καλλιτεχνικὲς ἀξιώσεις. Τὴν παραθέτομε ὁμῶς γιὰ τὴν περιγραφικὴ καὶ τὴ χρονολογικὴ της, ἰδίως, ἀξία:

Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΟΡΔΟΥΣ

ἽΟ βομβαρδισμός

Ἦταν Αὐγούστου ἔνδεκα Παρασκευὴ ἡμέρα
 πού ἡ Ὁρδοῦ ἐκαίετο μὲ τόπια πέρα - πέρα.
 Πρωτὶ μὲ τὰ χαράματα, ἐφάνηκε ὁ στόλος
 ἀπὸ τὴν πόλιν ἔβγαινε, τρέμων ὁ κόσμος ὅλος.
 Κρυμμένοι ἐμετρούσαμε τὰ ρωσικὰ βαπόρια,
 ἦταν ἔννια τὸν ἀριθμό, μαζὶ μὲ τὰ μοτόρια.
 Καὶ τέλος ἐπλησίασαν, ἐμβῆκαν στὸ λιμάνι,
 ἀρχίζει ὁ βομβαρδισμός καὶ ὁ λαὸς τὰ χάνει.
 Γιατὶ δὲν ἐβομβάρδιζεν ὅπως τὶς ἄλλες μέρες,
 γίνεται μιὰ καταστροφὴ μ' ὀβίδες καὶ μὲ σφαῖρες.
 Πυρκαϊὲς ἀνάψανε παντοῦ μέσ' στὸ παζάρι,
 καίονται σπίτια κ' ἐκκλησιές, καίεται κάθ' ἀμπάρι.
 Ἦρχισαν θρῆνοι, κοπετοί, λιγοθυμιὲς στοὺς δρόμους,
 τρέχουν μητέρες σὰν τρελλές μὲ τὰ παιδιὰ στοὺς ὤμους.
 Καὶ ἄλλες τρέχουν ἀπ' ἄλλου, γυρεύουν τὰ παιδιὰ τους,
 τρέχουν γυμνές, ξυπόλυτες, ξέπλεκα τὰ μαλλιά τους.

Ἡ φυγή μας

Τέλος βαπόρι φορτηγό, ἐσίμωσε στὴ σκάλα
καὶ ἔκανε ἀπόβασιν, ἐνῶ κτυποῦσαν τ' ἄλλα.
Ὀλίγοι ἀποφάσισαν, ἀπ' τοὺς ἐκεῖ κατοίκους,
στὴν παραλία νὰ διαβοῦν, νὰ φύγουν ἀπ' τοὺς λύκους.
Κι' ὅσοι τοὺς εἶδαν στὸ γιαλό, βγαίνοντας κρύφα - κρύφα,
τὴν κεφαλὴν ἐγύμνωσαν συσπῶντας μιὰ - μιὰ τρίχα.
«Τί θὰ γενοῦμε, ἔλεγαν, οἱ Τοῦρκοι τί θὰ ποῦνε;
νὰ φύγουμε, νὰ μείνωμε; ἀρχίζουν νὰ σκεφθοῦνε.
'Αλλ' ὅμως σκέψις δὲν χωρεῖ εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνη
Γνωρίζεις τὸ «σὺν Ἀθηνᾶ καὶ σὺ τὴν χεῖρα κίνει».
Ἔβλεπες ἓνα συρφετό, στὴ θάλασσα νὰ τρέχει,
ντυμένος, ὡς στὴ μέση του τὰ ροῦχα του νὰ βρέχει.
Τοιουτοτρόπως ἔφθασαν στὸν ὠρισμένο τόπο.
ἐκλιπαροῦν βοήθειαν τὰ σμήνη τῶν ἀνθρώπων.
'Αλλ' ὦ! τῆς δυστυχίας μας, ἡ βόμβα ἐξερράγη,
ἡ λέξις «δὲν μᾶς παίρνουνε». Πᾶσα ἐλπίς μας πάγει.
'Απελπισία φοβερά, φόβος μᾶς κυριεύει,
ὁ θάνατός μας ἄφενκτος καὶ βέβαιος ἀπέβη.
'Ετρέξαμεν ἀσθμαίνοντες, στὰ σπίτια νὰ κρυφτοῦμε,
ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν ὀργὴν ἴσως διασωθοῦμε.
'Εφθάσαμε στὰ σπίτια μας κατάκοποι, βρεγμένοι,
θρηνοῦντες πῶς εἰς θάνατον εἴμαστε δικασμένοι.
'Εκεῖ που ἐκοπτόμεθα, μὲ τρόμον καὶ μὲ κόπον,
ἄλλα κελεύει ὁ Θεός, ἄλλαι βουλαι ἀνθρώπων.

Τὸ ἐμβαρκάρισμα

Καὶ πάλιν νέα εἵδησις τὸ πᾶν ἀναστατώνει,
ὁ στόλος ἀπ' τὸν θάνατον τὸν βέβαιον μᾶς σώζει.
Ἄμ' ἔπος κ' ἔργον ἐν ταύτῳ, ἄρχισαν πρὸς τὰ πλοῖα,
νὰ πλέουν βάρκες καὶ μοτόρ, ὅποια εὐτυχία!
Χαρὰ καὶ φόβος καὶ φωνὲς ἐγέμισε ἡ σφαῖρα,
ἄλλος ἐδῶ, ἄλλος ἐκεῖ τρέχανε ἀπὸ πέρα.
'Οχλοβοὴ καὶ ταραχὴ καὶ κανονιᾶς ἀντάμα,
περιφρονεῖται ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Μαρωνᾶς συνάμα.
Καθένας τὸ σαρκίον του γυρεύει νὰ γλυτώσῃ
ἀπὸ τὰ νύχια τῆς Τουρκιάς, πρὶν νὰ τὸ ἐξοντώσῃ.
Μητέρες ἔχασαν παιδιὰ καὶ τὰ παιδιὰ μητέρας,
Φρίκη τὸ ἐπεισόδιον ἐκείνης τῆς ἡμέρας.
'Εξηκολούθει ἡ φυγὴ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν

κατόπιν ἄλλο τραγικὸ ἐγένηκ' ἐκεῖ πέρα.
Που ὅποιος ἐβαρκάρισε ἐπάνω στὸ βαπόρι,
τὸ σπίτι του ἀπὸ μακρυνὰ κλαίοντας ἐθεώρει.
Ἄλλος τὴ σκάλα ἔβλεπε καὶ ἔτρεμ' ἡ καρδιά του,
γιατὶ ἐκεῖ ἐμείναμε τὰ ἄμοιρα παιδιὰ του.
Καὶ ἄλλος τὴ γυναῖκα του, ἄλλος τὴν ἀδελφή του
καὶ ἄλλος γέροντας γονεῖς που ἦσαν ἡ ψυχὴ του.
Ἐκεῖνοι ὅπου ἔμειναν στὴ σκάλα οἱ καϋμένοι,
δὲν ξέρομε τί ἔγιναν, τί τύχη τοὺς προσμένει.

Εἰς Τραπεζοῦντα

Ἀπὸ βροχὴν, βρεχόμενοι, μιὰ νύχτα στὸ βαπόρι,
στὴν Τραπεζοῦντα ἦλθαμε τὸ πνεῦμα μας ἠπόρει.
Πῶς σῶοι ἐγλυτώσαμε, ἀπ' τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια,
ἐκ θαύματος ἐφύγαμε τ' ἀγαρινὰ μαχαίρια.
Ἔτσι λοιπὸν σκεπτόμενοι τὴν κρίσιμόν μας θέσι,
ἀπ' οὐρανοῦ μᾶς ἔρχεται εἰς ἄγγελος στὴ μέση.
Ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ ἄγγελος μᾶς κρένει:
«ἦλθα νὰ σᾶς ὑποδεχθῶ, ὦ δυστυχεῖς μας ξένοι».
Ἐν πρώτοις μᾶς ὠδήγησε στὰ Ἐθνικὰ σχολεῖα
καὶ ἐφιλοξενήθημεν εἰς πᾶσαν συνοικίαν.
Ἀγκάλην εὔρομεν θερμήν, τοῦ γένους τὴν ἀγκάλην,
νὰ ζήσεις θεία γενεά, πῶχες καρδιὰ μεγάλη.
Ἐπιτροπὴ γιὰ πρόσφυγας εὔρομεν συστημένην,
ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς πάντα βοηθουμένην.
Καὶ κομιτᾶτον ἔνωσιν τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων
ἐπιδιώκον, συμπονοῦν τὰ τραύματα ἐκείνων.
Νὰ ζήσης, Ἔθνος εὐγενές, τὰ τέκνα σου θερμαίνεις
τοῦ Πόντου, πάντα Ἑλληνα καὶ πρόσφυγα ζεσταίνεις.
Καὶ πάντα Τραπεζοῦντιον θερμῶς εὐχαριστοῦμεν
ποὺ ἤνοιξαν τὰ σπίτια των οἱ δυστυχεῖς νὰ μποῦμε.
Ἄς ἔχη δόξαν ὁ Θεός, τὸ Ἔθνος μας νὰ ζήσῃ,
νὰ προστατεύῃ ὀρφανὰ ποὺ ἔχει ν' ἀπαντήσῃ.

Ζωντάνια, πρωτοβουλία μέσα σέ συνθήκες σκληρές.

Τρεῖς μέρες μετὰ τὴ φυγὴ καὶ μέσα στὴν τρομοκρατία ποὺ ἀπλώ-
θηκε στὰ Κοτύωρα, ομάδα ἀπὸ 28 Κοτυωρίτες, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Θω-
μᾶ Σπαθόπουλο, Διευθυντὴ τότε τῆς Σχολῆς εὐαγγελικῶν, ἦρθε σὲ
διαπραγματεύσεις μὲ τὸν ἀρμόδιο ἐπιχειρηματία καὶ ὀργανωτὴ Γεωρ-
γιανὸ Μουράτ, γιὰ δραπέτεψή στὴ Ρωσσία. Μετὰ 4 μέρες ἀφοῦ πλή-

ρωσαν τὰ ναῦλα - λύτρα, συγκεντρώθηκαν, μὲ υπόδειξη τοῦ Μουράτ, σ' ἓνα τουρκόσπιτο κοντὰ στὸ ποταμάκι Τζιβίλ. Τὴν ἄλλη νύχτα βγήκαν, κατέβηκαν στὸ γιאלὸ καὶ περίμεναν. Ἡ ἀναμενόμενη βάρκα δὲν ἦρθε. Καὶ τότε, πρὸς τὰ ξημερώματα, τρεχᾶτοι ἐπιστρέφουν, γιὰ νὰ ξανα-ζουφτοῦνε στὸ τούρκικο σπίτι, μὲ νέα δωροδοκία. Στὸ δρόμο ὁ γέρο Κωστῆς Χαΐτας, καρδιακός, πέθανε ἀπὸ συγκοπή καὶ θάφτηκε πρό-χειρα.

Ὁ Τοῦρκος ἀγροφύλακας τῆς περιοχῆς εἶδε τοὺς δραπέτες. Τὴν ἄλλη μέρα τὸν ἀποτελείωσε ὁ Μουράτ, μὲ μιὰ μαχαιριὰ στὴν κοιλιακὴ χώρα, γιὰ νὰ προλάβει τὴν προδοσίαν.

Ἐφτὰ μέρες κάμανε στὸ σπίτι, μέσα σὲ φόβους καὶ τρόμους. Τέλος φάνηκε ἡ βάρκα. Ἐπιβιβάστηκαν. Μὰ πόση ὑπῆρξε ἡ ἀπογοήτευση καὶ ἡ ἀπελπισία τους, ὅταν εἶδαν, ὅτι ἡ βάρκα, ἀντὶ ἀνατολικά, ἀρμενίζει πρὸς τὰ δυτικά τῆς πόλης, πρὸς τὸ Μποζοῦκ - Καλέ. Οἱ Τοῦρκοι εἶπαν, ὅτι πάνε πρὸς τὰ ἐκεῖ, γιὰ νὰ παραλάβουν καὶ τὰ γυναικόπαιδά τους γιὰ τὴ Ρωσσία. Αὐτὸ ἦταν ἀληθινό. Ὅμως, ἀποβλέπανε καὶ σὲ κάτι ἄλλο. Καὶ τὸ ἔκαμαν. Αὐτοῦ βγάλανε τὸν κόσμο ἔξω. Καὶ ὕστερ' ἀπὸ παραμονὴ μιᾶς ἡμέρας, που πέρασε μέσα στὴν ἀγωνία, πῆραν ἀπ' ὅλους μόνο 15, ὅσοι εἶχαν καὶ πλήρωσαν συμπληρωματικά — ἔξω ἀπὸ τὴ συμφωνία — χρυσὲς λίρες. Τοὺς ὑπολοίπους 13 τοὺς ἄφησαν, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἡ βάρκα δὲν τοὺς χωράει! Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ πιάστηκαν τὴν ἄλλη μέρα καὶ δεινοπάθησαν. Μεταξὺ τους ἰδιαίτερος κακοποιήθηκε ὁ λόγιος Κοτυωρίτης, Εὐκλείδης Θρουμμουλόπουλος.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ρωσικὴ Στρατ. Διοίκηση Τραπεζούντας, ἡ ὁποία ἔμαθε τὸ περιστατικὸ ἀπὸ τὶς καταγγελίες τῶν 15 Κοτυωριτῶν, μὲ τὸ φτάσιμό τους στὴν Τραπεζοῦντα, περιποιήθηκε ἀνάλογα τοὺς ἐγκλημα-τικούς ἐκείνους Τοῦρκους. Τοὺς τιμώρησε μὲ εἰρκτὴ, καὶ γιὰ τὴν ὑπό-νοια ἀκόμη, ὅτι πιθανὸν νὰ εἶναι κατάσκοποι.

Ἀπολογισμὸς ἀπολύτρωσης.

Τὸ σύνολο τοῦ Κοτυωρίτικου λαοῦ, που κατάφυγε στὴν Τραπεζοῦν-τα, ἦταν 3500 ψυχές, περίπου. Ἄλλοι τόσοι σχεδὸν εἶχαν ἀπομείνει στὴν διάκριση τῆς τουρκικῆς ἐκδίκησης.

Οἱ ἀριθμοὶ δίνουν τὸ μέτρο τῆς ἐλληνικότητος τοῦ τόπου ἐκείνου, σήμερα ἀκριφνῶς τουρκικοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦσαν τὸ μισὸ περί-που τοῦ πληθύσμου τῶν Κοτυώρων. Καὶ τὸ πολυαριθμότερο στοιχεῖο. Διότι ἡ πόλις εἶχε 15000 κατοίκους. Ἀπ' αὐτοὺς 3000 περίπου ἦσαν Ἀρμένιοι, οἱ λοιποὶ Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι.

Μεταξὺ τῶν προσφύγων Κοτυωριτῶν βρέθηκαν πολλὰ μικρὰ

ἀπροστάτευτα καὶ ὀρφανά. Ἀπ' αὐτὰ ἀρχετὰ υἱοθετήθηκαν ἀπὸ Τραπεζουντιακῆς οἰκογένειας ἢ μῆχανε στ' Ὀρφανοτροφεῖο.

Ναυάγια σχεδίων γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους Κοτυριῶτες καὶ Δυτικοποντίους.

Ἀπὸ τῇ στιγμή ποὺ πάτησαν οἱ Κοτυριῶτες στὴν Τραπεζούντα, τὸ ζήτημα τῆς ἡμερησίας διατάξεως μεταξὺ τους ἦταν ὁ τρόπος γιὰ τὴν διάσωση τῶν ὑπολοίπων συμπατριωτῶν τους, τῶν οἰκείων τους, ποὺ καθένας εἶχε καὶ ἀπὸ 1—2 ἀφημένους στὰ Κοτύωρα.

Σχέδια καὶ σχέδια περνοῦσαν ἀπὸ τὸ παραγμένο μυαλό τους. Οἱ σχετικῆς συζητήσεως τοὺς ἔφεραν κοντὰ στὸν ἀνθυπολοχαγὸ τοῦ Ρωσικοῦ Στρατοῦ, τὸν Ἑλληνα Ἐλευθέριο Σινάρο, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἔτρεφε τὴν εὐγενικὴ φιλοδοξία νὰ καταρτίσει Ἑλληνικὲς Λεγεῶνες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς Τραπεζούντας ὑπολοίπου Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐκπρόσωποι τῶν Κοτυριῶτων τὸν ἐξύγωσαν. Ἡ πρώτη σχετικὴ σύσκεψη ἔγινε στίς 24-9-17. Πῆραν μέρος ὁ πιοπᾶνω Ἑλ. Σινάρος, οἱ Παπα-Εὐστάθιος Ἀβραμίδης, Χρῆστος Λεμονόπουλος, Κωνσ(τ)τῖνος Στεφανίδης, Ἀναστάσιος Λαζαρίδης, Ἀριστοτέλης Μακρίδης ἀπὸ τὰ Κοτύωρα, Κωνσταντῖνος Τομπούλης Κερασούντιος, κάτοικος Κοτύωρων, Σταῦρος Νικολαΐδης καὶ Γιάννης Ὑφαντίδης, ἀπὸ τὴ Νικόπολη τοῦ Πόντου, κάτοικοι Κοτύωρων ἐπίσης, Θεολόγος Σουμελίδης, δάσκαλος ξένων γλωσσῶν στὰ Κοτύωρα, ἀπὸ τὸ Γενέκ Ματέν τῆς Ἀγκύρας, Θ. Θεοφύλακτος καὶ Ν. Καπετανίδης, Τραπεζοῦντιοὶ καὶ Γιάννης Χριστοδουλίδης, κάτοικος Κοτύωρων Τραπεζοῦντιος.

Ἡ ὁμάδα αὐτὴ ἀνάδειξε Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Ἐλευθ. Σινάρο, ὡς πρόεδρο, Γιάννη Χριστοδουλίδη ἀντιπρόεδρο, Σταῦρο Νικολαΐδη γραμματέα, Π' Εὐστάθιο Ἀβραμίδη καὶ Χρ. Λεμονόπουλο συμβούλους καὶ τοὺς δύο καπετανέους Στυλιανὸ Κοσμίδη (Ἰστίλ Ἀγᾶ, Φόν Στύλ, ὅπως τὸν ὀνόμασαν οἱ Γερμανοὶ) καὶ Βασίλη Ἀνθόπουλο, ὡς μέλη στρατιωτικά, ξακουσμένους καὶ τοὺς δύο ὀπλαρχηγοὺς στὸ Ἀντάρτικο κίνημα Σαμψούντας τοῦ Πόντου, ποὺ βρισκόνταν ἐκεῖ γιὰ νὰ προμηθευθοῦν ὅπλα.

Ἡ Ἐπιτροπὴ, μὲ ὑπόμνημά της πρὸς τὴν Δημοκρατικὴ Ρωσικὴ Κυβέρνηση Κερένσκυ, μέσο τοῦ Διοικητῆ τοῦ Ε' Σ. Στρατοῦ Γιάπλουσκι, ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ καταρτίσει Ἑλληνικὲς Λεγεῶνες ἀπὸ Ποντίους καὶ Καυκασίους πατριῶτες, ἐθελοντές, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὑπηκοότητα, ὑπὸ τὸ Ρωσικὸ Στρατιωτικὸ Ἐπιτελεῖο, ὡς προσφορά καὶ συμβολὴ στὸν ἀπελευθερωτικὸ Ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ, Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Ἐλευθ. Σινάρο, Γιάννη Χριστοδουλίδη, Π' Εὐστάθιο Ἀβραμίδη καὶ τοὺς Στυλ. Κο-

σμίδη καὶ Βασίλη Ἀνθόπουλο ὡς στρατιωτικά μέλη, ἔφυγε, κοντὰ στὰ μέσα τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1917 γιὰ τὴν Τιφλίδα. Σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ἑλληνικὸ Κεντρικὸ Ἐκτελεστικὸ Συμβούλιο Τιφλίδας, ἔκαμε διάφορες κινητοποιήσεις καὶ παρουσιάσεις, μὲ νέο ὑπόμνημα πρὸς τὸ Στρατηγὸ Πρεζεβολίσκν, γιὰ τὴν προώθηση τοῦ ὑπομνήματος Τραπεζούντας. Πήρε ὁμοίως ἐπαφὴ μὲ διάφορες Ἑθνικὲς Ὄργανώσεις, πρὸς τὸν ἴδιο σκοπό.

Ὅλες ὁμως οἱ ἐνέργειες ναυάγησαν. Παρ' ὅλες τὶς ὑποσχέσεις.

Οἱ καιροί, που γοργὰ ξετυλίγονταν στὴν τότε Ρωσσία, τὸ χάος που ἐπικρατοῦσε, κάθε ἄλλο παρὰ νὰ εὐνοοῦσαν τέτοια σχέδια καὶ προθέσεις.

Καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ γύρισε στὴν Τραπεζούντα μὲ μόνο πρακτικὸ ἀποτέλεσμα τὴν ἄδεια καταρτισμοῦ πολιτοφυλακῆς κατὰ τόπους, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ μπορούσαν, ἴσως, αὐτὲς νὰ ματαιώσουν τὴν ἀνακατάληψη τοῦ ἀπελευθερωμένου ἤδη τμήματος τοῦ Πόντου —σὲ συνεργασία μὲ τοὺς Γεωργιανούς καὶ Ἀρμενίους, που γιὰ τὴν περίπτωσι πιθανῆς ἐξόρμησις τῶν Τούρκων κάτι παραπλήσια, γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους, μελετοῦσαν— ἢ καὶ νὰ προλάβουν βιαιότητες ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους. . .

Τὰ παραπάνω που ἱστορίζω γιὰ κίνηση πρὸς διάσωση τῶν Δυτικοποντίων, τὰ ἔχω ξεσηκωμένα ἀπὸ πρακτικὰ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐνυπόγραφα, που τὰ ἔχει θέσει στὴν διάθεσή μου ὁ Παπα-Εὐστάθιος Ἀβραμίδης, ἐφημέριος ἤδη ἐνορίας τοῦ Λήμου Καλαμαριᾶς.

Γιὰ τὴ Ρωσσία.

Στὸ ἀναμεταξὺ ἡ Μ. Ἐπιτροπὴ ἔκανε ἐνέργειες νὰ ἔρθουν πλοῖα γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν προσφύγων στὸν Καύκασο, στὴ Ρωσσία, ὅπου σ' ὅλες τὶς παράλιες πόλεις τοῦ Εὐξείνου καὶ σὲ ἀρκετὲς τοῦ Ἑσωτερικοῦ τοῦ Β. Κανκάσου, εἶχαν συγγενοὺς στενοὺς ἢ μακρυνούς, νοικοκυραίους ἀπὸ χρόνια ἐγκαταστημένους, ὅπως στὸ Κατερινοντάρ, Ἀρμαβίρ, Ἀπίνσκ, Νοβορωσσίσκη, Γιάλτα, Κέρτς κλπ.

Μετὰ ἓνα 15θήμερο ἔφυγε ἡ πρώτη ἀποστολὴ, σύμφωνα μὲ καταστάσεις που εἶχαν ἐτοιμαστεῖ. Σ' ἓνα μῆνα ὅλοι οἱ πρόσφυγες μεταφέρθηκαν στὴ Ρωσσία.

Κανεὶς δὲν ἤθελε νὰ μείνει στὴν Τραπεζούντα. Καὶ γιὰ τὴ γειτονία τῶν Τούρκων καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη πόρων ζωῆς, ἀλλὰ προπαντὸς γιὰ τὴν βεβαιότητα, ὅτι σύντομα θ' ἄφευγε ὁ Ρωσσικὸς στρατὸς κατοχῆς. Τὰ χρούσματα ἀπειθαρχίας ἦσαν ἡ μόνη φυσιγνωμία τοῦ Στρατοῦ αὐτοῦ, που ἦταν ἀδύνατο πιά νὰ πολεμήσει καὶ νὰ προελάσει καὶ που ἀντίθετα ζητοῦσε νὰ γυρίσει στὰ σπιτία του. Ἦτανε στρατὸς ἐπαναστατημένος, μὲ ξεκάθαρη στροφὴ κατὰ τῶν κατακτήσεων.

Πατριωτικές εκδηλώσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βατούμ.

Στὸν ἐνδιάμεσο σταθμὸ ἄλλες ἐκπλήξεις περίμεναν τὸν ξεριζωμένον αὐτὸν κόσμον. Στὸ Βατούμ. Ἡ περιποίηση τοῦ εἶδαν κι' αὐτοῦ οἱ Κοτυωρίτες, σὲ καταλύματα προσωρινά, σὲ διατροφή καὶ ρουχισμό, ὑπῆρξε συγκινητική. Ἡ θερμὴ πνοὴ τῆς πατριωτικῆς εὐαισθησίας τοὺς χάραινε στοργικά, δημιουργικά.

Τὸ θαῦμα τῆς πατριωτικῆς περίθαλψης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Σουχοῦμ.

Μὰ ἡ περίθαλψη, θερμή, ὁλοκληρωμένη, μὲ συνέπεια καὶ συνέχεια θὰ περιβάλλει τοὺς πρόσφυγες Κοτυώρων ὀριστικὰ στὸ Σουχοῦμ. Εἶχε ὁργανωθεί αὐτοῦ γραφεῖο περίθαλψης. Ἡ Κοινότητα, μὲ πρόεδρο τὸν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ παράγοντα τοῦ τόπου Γιάννη Πασαλίδη καὶ μὲ συμμετοχὴ τῶν παλαιῶν Κοτυωριτῶν τοῦ Σουχοῦμ Τριαντάφυλλον Τσουφλᾶ, Νικόλα καὶ Σάββα Μοσκόφ, Νικόλα Λαζαρίδη (Μέντα), Στέφ. Στεφανίδη, Βασίλη Χ' Βασιλείου κλπ. ἔκαμε τὴν προστασίαν τῶν προσφύγων ἔργο περιοπῆς. Ἡ ἴδια Κοινότητα κινητοποίησε καὶ τὰ κεφαλοχώρια τῆς περιφέρειας, πον πρόσφεραν πλοῦσια, σὲ χρῆμα καὶ εἶδη διατροφῆς.

Τὰ καταλύματα, ἡ παροχὴ τακτικοῦ καὶ καλοῦ συσσιτίου, ἡ ἱατρικὴ καὶ φαρμακευτικὴ περίθαλψη —ὁργανωμένα ὅλα θαυμάσια.

Πλεῖστοι Κοτυωρίτες βολεύτηκαν ἄμεσα σὲ συγγενικὲς οἰκογένειες, παλιὰ ἐγκαταστημένες. Σιγὰ - σιγὰ καὶ οἱ ἄλλοι βόλεψαν τὴν ὀριστικὴν τοὺς κατοικίαν. Καμπόσες οἰκογένειες ἀνέβηκαν στὰ χωριά, εἴτε κοντὰ σὲ συγγενοὺς εἴτε γιὰ προσωρινὴ ἀγροτικὴ ἐγκατάσταση. Καὶ παντοῦ βρῆκαν φιλοξενία ἐξαιρετικὴ καὶ προστασίαν καὶ βοήθειαν.

Ἡ ἴδια κοινοτικὴ ἐπιτροπὴ φρόντισε γιὰ τὰ ὄρφανὰ καὶ ἀπροστάτευτα κορίτσια. Πάντρεψε πολλὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ μέσῃ στὸ Σουχοῦμ καὶ στὰ χωριά, σὲ καλὰ σπίτια, κατὰ τὸ πολὺ.

Πολλοὺς νεαροὺς, μόλις ἀπόφοιτους τῆς στ', ζ' καὶ η' τάξης τῶν ἐκπαιδευτηρίων μας, τοὺς σύστησαν στὰ πολυάριθμα γύρω ἑλληνικὰ χωριά καὶ διορίστηκαν δασκάλοι σὲ κοινότητες, ὅπου δίδαξαν μὲ φιλοτιμίαν καὶ ἐπιτυχίαν.

Ἔτσι οἱ Κοτυωρίτες, εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχή, μὲ τὴ θερμὴ προστασίαν, τὴν ἐθνικὴ καὶ συγγενικὴ, βόλεψαν τὶς οἰκογένειάς τους. Ἔμενε νὰ βολέψουν πὰ τὰ παρὰπέρα, γιὰ τὸν βιοπορισμὸν τους, ἀπερίσπαστοι ἀπὸ κάθε κατατρεγμὸ καὶ ἀπειλή.

Ἀπόδοση τῶν προσφύγων Κοτυριωτῶν στήν δημιουργία τῆς νέας τους ζωῆς.

Καί, δὲν τὰ κατάφεραν ἄσκημα στὸν τομέα αὐτὸν οἱ Κοτυωρίτες: Μ' ἐφόδια τὴν ἔμφυτη ἐργατικότητα καὶ τὴν εὐκινησία τους τὴν πνευματική, τὴν πρωτοβουλία τους, σὲ λίγο, μὲ μικρὲς ὑποστηρίξεις γνωστῶν, φίλων ἢ συγγενῶν ἢ ἀπλῶς εὐπορῶν συμπατριωτῶν, ὅσοι μὲν ἦσαν τεχνίτες πιάσαν δουλειὲς δικές τους, οἱ δὲ ἄνθρωποι τῆς ἐλεύθερης δουλειᾶς χύθηκαν ἀμέσως στὶς ἀγορὲς τοῦ Καυκάσου, ζητώντας τὴν τύχη τους. Σὲ λίγο ἐπιστρέφανε, μεταφέροντας ὁ ἓνας ἡλιόλαδα (σέμισκα), ὁ ἄλλος κουλούρια (πούμπλικα), ὁ ἄλλος ἄλευρο κλπ. Σὲ μικρὲς βέβαια ποσότητες. Ἀλλὰ τί σημασία εἶχε αὐτό; Ὁ κόσμος αὐτὸς λιτοδίαιτος ἦταν. Οἱ ἀνάγκες του, φυσικά, πολλὲς ἦσαν. Ὅμως κ' οἱ ὑπολογισμένες οἰκονομίες ἀδύνατες δὲν τοῦ ἦσαν. Ἐπειτα, μὲ τὴ σχετικὴ ἔλλειψη συγκοινωνιῶν, τὰ παραπάνω εἶδη ἄφηναν καλὰ κέρδη, ποὺ κυφοροῦσαν τὴ μάρχη ἀγορᾶ, ἢ ὅποια πρόβαλε σύντομα.

Ἡ δραστηριότητα αὐτὴ συνεχίστηκε. Σὲ λίγο ὁ καθένας τους ἀποκτήσε κεφάλαιο, ποὺ νὰ κινεῖται ἐλεύτερα καὶ σὲ ἀνοιχτότερο ὁρίζοντα. Ἡ καλοζωία σύντομα φτεροῦγισε πρὸς τὰ φτωχικά τους. Ἦσαν νοικοκυραῖοι.

Τὸ πρᾶγμα ἔφτασε σὲ σημεῖο, ποὺ οἱ παλαιοὶ ντόπιοι ἢ μᾶλλον πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, νὰ τοὺς βλέπουν μὲ ἀπορία καὶ μὲ κάποια κρυφὴ ζούλεια. Ἀπόδειχναν, ὅτι εἶναι λαός, ἂν ὅχι προχωρημένος σὲ γράμματα καὶ κίνηση πνευματική, ὅμως δυναμικός, ἐπιχειρηματικός.

Μέσα στὴν ταραγμένη ἐκείνη πολεμικὴ ἐποχὴ, ἢ Ἐπανάσταση, ποὺ ὁλοένα προχωροῦσε, εἶχε φέρει τόση ἀναστάτωση. Οἱ πιοπάνω δουλειές, μ' ὅλους τοὺς κινδύνους καὶ τίς ἀναποδιές τους, ἦσαν πολὺ κερδοφόρες. Καὶ οἱ πρόσφυγές μας φάνηκαν οἱ ἄνθρωποι τῶν περιστάσεων. Ὅρμησαν πρὸς τὴν ἐπιχείρηση καὶ λοῦστροι ἀκόμα, ποὺ πρὶν ἰδέα δὲν εἶχαν.

Βασικό, πάντα, κίνητρο ἦταν βέβαια, οἱ πολὺπλευρες ἐλλείψεις καὶ οἰκονομικὲς ἀνάγκες. Ἡ φυσικὴ τους δραστηριότητα καὶ δυναμικότητα ἔδωσαν τὴν πλούσια συμβολή τους.

Ἕνα κοινωνικὸ φαινόμενο.

Ἀμεση συνέπεια ὑπῆρξε καὶ γεγονὸς ἀποτελεῖ, ὅτι οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ Σουχοῦμ, Τραπεζούντιοι, Σουρμεναῖοι, καὶ γενικότερα οἱ ἀνατολικοὶ Πόντιοι, κάθε Πόντιο πέρα ἀπὸ τὴν Τρίπολη, τὸν ὀνόμαζαν Κοτυωρίτη, «Ὁρτουλου» ἢ «Ὁρτελη». Ἡ Κοτυωρίτικη ὁμάδα εἶχε ἐπικρατήσει. Τὸ ἀναγράφω σὰν ἓνα φαινόμενο κοινωνικό, δίχως καμμιὰ πρόθεση ἢ αἰχμὴ τοπικισμοῦ.

Σὲ δυὸ - τρία χρόνια, ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ σχηματίσουν ὑπολο-

γίσιμες περιουσίες καὶ θὰ κυριαρχοῦν, ἕως ἑνα βαθμό, πάνω στήν ἀγορὰ τοῦ Σουχοῦμ.

Σωματειακή ὀργάνωση τῶν Κοτυριωτῶν.

Ὁ Σύλλογος «Μέριμνα».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1918 ἰδρύθηκε στὸ Σουχοῦμ ὁ Σύλλογος τῶν Κοτυριωτῶν «Μέριμνα». Μέλη του ἦσαν ὅλοι οἱ πρόσφυγες καὶ παλαιοὶ Κοτυριῶτες τοῦ τόπου. Σκοπός, ἡ ἐνίσχυση—ἐπικουρικά πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Κοινότητος, που ἡ ἀκτίνα δράσης της εἶχε ἀπλωθεῖ πὰς ὅλο τὸ Ποντιακὸ στοιχεῖο, που μετὰ τὴν ἐκκένωση τοῦ Ἀν. Πόντου ἀπὸ τοὺς Ρώσσους εἶχε προσφύγει στὸ Σουχοῦμ—τῶν ἀπροστάτευτων Κοτυριτικῶν οἰκογενειῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν ἐξόριστων συμπατριωτῶν τῆς Τουρκίας.

Τὰ μικρὰ βοηθήματα πρὸς τοὺς τελευταίους αὐτοὺς, μετὰ τὴν ἀνακωχὴ που σύντομα ἐπακολούθησε, στελνόντανε μέσο Ἐπιτροπῆς ἀπὸ τοὺς λίγους συμπατριῶτες, που εἶχαν ἀπομείνει στὴν Ὀρτοῦ.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ, ὁ Σύλλογος, ἀναπτυσσόμενος ὁλοένα, ἐνεργοῦσε πλατειοὺς ἐράνους στὴν πόλη καὶ τὰ χωριά. Ὁργάνωνε συνελεύσεις, πατριωτικὰς βραδιὰς καὶ ὁμιλίαις. Μὲ τὴν κάθοδο τῶν ἐξορίστων, ἀρχὲς τοῦ 1919 καὶ ἕως τὰ μέσα, ἔστειλε κατεπανάληψη ὑπολογίσιμα ποσὰ στὴν Κοινότητα Κοτύρων γιὰ τ' Ὀρφανοτροφεῖο πὺν ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ ἐκεῖ.

Ἡ παλινόστηση.

Ἀνοιξὴ τοῦ 1919: Ὁ Ἐπαναστατικὸς Στρατὸς πλησιάζει ἀπὸ τὸν Ἀντικαύκασο. Τὰ πράγματα προμηνοῦσαν ἀναταραχὴ καὶ σάλους κοινωνικοὺς. Ἡ κίνησις στὶς δουλειὰς ἔπεφτε ὁλοένα. Οἱ ὁροι διαβίωσης γινόντανε δυσκολότεροι.

Κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες αὐτὰς, μετὰ τὴν ἀνακωχὴ τὴν Τουρκικὴν καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν ἐξορίστων στὶς ἐστίαις τους, ξεπρόβαλε, δειλὰ στὴν ἀρχή, ζωηρότερα ὕστερα, τὸ ρεῦμα τῆς παλινόστησης.

Τὸ κλίμα τὸ ψυχολογικὸ εἶχε δημιουργηθεῖ ἄλλωστε. Ὁ ζωηρὸς πόθος τοῦ ξανασχηματισμοῦ τῆς Κοινότητος στὰ Κοτύωρα, μὲ τὰ συνθήματα τὰ ἐθνικά, ἀπὸ τὴν ἀνακωχὴ ἀκόμα, τὰ σαλπίσματα τὰ δυνατὰ καὶ γεμᾶτα αἰσιοδοξία τῆς ἐφημερίδας «Ἐποχὴ» τοῦ ἀείμνηστου Νίκου Καπετανίδου, ἦσαν ἀρκετὰ ἐλκυστικά.

Κ' ἐπιστρέψανε πολλοί. Στὴν ἀρχὴ μονωμένα ἄτομα, πὺν εἶχαν τὶς οἰκογένειάς τους στὰ Κοτύωρα. Ὅσοι καὶ οἰκογένειαι ὁλόκληραι. Καὶ μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐγκαταστημέναις προκαιροῦ στὸ Σουχοῦμ.

Καὶ στὴν περίπτωσι αὐτὴ ὁ Σύλλογος «Μέριμνα» ἀνάπτυξε ξέχωρη

δημοσιότητα. Στις φτωχότερες οικογένειες ἔδωσε ολοκληρωμένη προσ-
στασία: Τὴ διατροφή τους σὲ εἶδη καὶ τὰ ναῦλα δλάκερα ἢ τμήμα.

Συμφωνοῦσε, στὸ κάθε ταξίδι του, τὸ μεγάλο βενζινόπλοιο τοῦ
συμπatriώτη Ἰεροκλῆ Ἰωακείμῃδη, ἑνὸς ἐνθουσιώδικου τύπου, μὲ μέ-
τρια ναῦλα καὶ βοηθοῦσε τὸν φτωχὸ κόσμο νὰ ξαναστήσει τὴ φωλιά του
στὴν πατρίδα.

Πατριωτικὰ κ' ἐθνικὰ σχέδια καὶ βλέψεις.

Καὶ ἡ παλιὰ Κοινότητα Κοτυώρων συμπληρωνόταν, ξανασυγκρο-
τιόταν. Ὑπολογισμοὶ γινόντανε, σὲ κύκλο τῶν ἐκπατρισμένων, μὲ τὸ νοῦ
καὶ μὲ τὸ αἶσθημα, γιὰ τὰ μέσα που θὰ τὴ φέρνανε στὴν ἀνθησὴ της

«Τὴ Γλυκὴ τὰ πεγάδια» — οἱ βρύσες τοῦ Γλυκῆ (Βλέπε τοποθεσία στὸ Χάρτη).

τὴν πρόσφατη καὶ πιὸ ἀνώτερη ἀκόμη: Ἀπὸ ἄποψη Ἑλληνικοῦ πληθυ-
σμοῦ, οἰκονομίας, προκοπῆς γενικά. Γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ Ἑλληνικό-
τητα τοῦ τόπου, ὡς συμβολὴ στὰ μεγάλα γεγονότα, τὰ Ἐθνικά, που
προσμέναμε: Ὅπως ἦταν ἡ «Ἀνεξάρτητη Δημοκρατία τοῦ Πόντου»,
που μ' ὅλο τὸ δίκαιό μας, καὶ μετὰ τοὺς τόσο αἰσχυροὺς καὶ βάνανους
κατατρογμοὺς που δοκιμάσαμε, ποθοῦσαμε. Ἡ ἡ ἐγκαθίδρυση, ὕστερ'
ἀπὸ τὸ μεγαλόπρεπο τάνυσμα τῶν φτερῶν που ἔκαμε τὸ Ἐλεύθερο Ἕ-
θνος, τῆς Κυριαρχίας τοῦ Ἐλεύθερου Κράτους...

Ἀλίμονο! Δὲν γνωρίζαμε ἀκόμα τί σημαίνουν συμφέροντα κομμα-
τικά. Μικρὴ ἰδέα εἶχαμε γιὰ Ἑλληνικὲς πολιτικὲς ἐμπάθειες, γιὰ μετα-
στροφὲς συμφεροντολογικὲς Συμμάχων... ἀσπόνδων!

Ἀνάστροφο ρεῦμα.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι δὲν ἔλειψε στὸ μεταξὺ λίγο πρὶν ἀπ' τὴς ἀρχῆς τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 1919 καὶ τὸ ἀντίστροφο ρεῖμα: Ἐρχομὶ νέων προσφύγων ἀπὸ τὰ Κοτύωρα στὸ Σουχοῦμ. Προπαντὸς μελῶν ἀπὸ οἰκογένειες, που οἱ ἄντρες ἢ οἱ γυναῖκες τους βρισκόντανε στὸ Σουχοῦμ ἢ σὲ ἄλλο μέρος τῆς Ν. Ρωσσίας.

Κύριο αἶτιο σ' αὐτὸ ἦταν οἱ ὑπόνοιες πιθανῆς ρευστότητας στὴν πολιτικὴ κατάσταση. Μὰ ἤδη τὰ πράγματα στὸ Σουχοῦμ ἦσαν τελείως ταραγμένα κι' ἀνόμαλα, τὰ οἰκονομικὰ ἄθλια, ἡ γρίπη θέριζε ἀκόμα. Οἱ νέοι πρόσφυγες δὲν ἔβρισκαν προστασία. Μερικοὶ μάλιστα, ἄρρωστοι καθὼς ἦρθαν, πέθαναν. Ὡστόσο μ' ἐνέργειες τοῦ Σιλλόγου μας, τὸ ρεῖμα συντομότατα σταμάτησε.

3. Η ΠΡΩΤΗ ΑΠΕΛΑΣΗ

Ἡ δύσκολη θέση αὐτῶν ποὺ ἔμειναν.

Καιρὸς νὰ ἐπιστρέψουμε στοὺς ἔρμους Κοτιχωρίτες, που τοὺς ἀφήσαμε στὴ σκάλα, μὲ τὴ μαύρη ἀπελπισία στὴν ψυχὴ.

Πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ, ὅτι ἀπὸ τὴν ὥρα τοῦ ἀναγκαίου ἀποχωρισμοῦ πολλὰ καὶ φριχτὰ κυκλοφοροῦσαν μέσα στὸ ταραγμένο κεφάλι τῶν φυγάδων. Μιὰ σφαγὴ, ἀπὸ τοὺς χολωμένους Τούρκους, δὲν τὴ θεωροῦσαν καὶ ἀπίθανη...

Οἱ Τούρκοι μόλις τὴν ἄλλη μέρα ξεμύτισαν στὴν ἀγορά. Μὰ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, που ἀπόμενε, πέρασε μιὰ νύχτα ἐφιαλτικὴ. Μὲ τὸ φόβο νυχτερινῆς ἐπιδρομῆς, κακοποιήσεων, σφαγῆς, οἱ ἀκρωτηριασμένες οἰκογένειες συμμαζεύτηκαν, οἱ πρὶν σχετικές, συγγενικές, σ' ἓνα σπίτι πολλὲς μαζί. Καὶ πρόσμεναν μὲ κάποια ἀγωνία τὸ πρωῒ.

Τελικὴ ἀπόφαση μεγιστάνων: Λευκὴ σφαγὴ-ἐξορία.

Τί λύση ἔδωσαν οἱ Τούρκοι στὸ πολιτικὸ πρόβλημα που δημιουργήθηκε;

Ἦσαν ἐρεθισμένοι. Ἡ προσβολὴ στὸ πολιτικὸ τους φιλότιμο ἦτανε βαρειά. Νευρίασαν πολὺ. Σκέφτηκαν πολλὰ. . . Ἐρμήνεψαν τὴν φυγὴ ὡς συνωμοσία. Εἶπαν μὲ πικρὴ εἰρωνεία: «Ἀρατουγουνουζοῦ πουλτου-νούζ, Παπανιζὰ κατστινιζ» («Πετύχατε στοὺς πόθους σας. Φύγατε πρὸς τὸν μπαμπὰ σας»). Ἡ ἐπέμβαση τῶν προκρίτων που ἔμειναν, ὁ ἰσχυρισμὸς τους ὅτι ὁ ἐκπατρισμὸς ὑπῆρξε μᾶλλον ἔργο ἐκθιασμοῦ ποὺ ἀσκήθηκε ἀπὸ τὸ Ρωσικὸ στρατὸ στὴ συνοικία τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ὅτι γενικαιοῦσθηκε, μετὰ, ἡ φυγὴ, σὰν ἀναγκαῖο κακό, δὲν ἀκούστηκε κἄν.

Ὅπωςδὴποτε οἱ Τούρκοι δὲν ἄργησαν νὰ φτάσουνε στὸ συμπέρα-

ομι: Τί τὴν ἤθελαν τὴ σφαγὴ, φανερὴ ἢ ἀνεπίσημη; Νὰ λείπει. Τοὺς δινόταν ἄριστη εὐκαιρία νὰ ἐξοντώσουνε σύρριζα πιά —ὅπως τὸ μελετοῦσαν ἀπὸ καιρὸ καὶ τὸ εἶχαν ἀρχίσει ἀπ' τὸν π. Ἰούνιο— ὅλους τοὺς ἱπὸλοιποὺς Ρωμιούς, νὰ διαρπάξουν τὶς περιουσίες τους, νὰ τοὺς ἐκμηδενίσουν, πραγματοποιώντας τὸ πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων. Ἄς εἶναι καλὰ ἡ λευκὴ σφαγὴ. Ὁ ἐξανδραποδισμός, ἡ ἀπογύμνωση κ' ἡ ἐξόντωση μὲ μέσα τέλεια, ἀσφαλῆ, που δὲν ἐλέγχονται: Μὲ τὴν ἐξορία, μὲ τὶς ἀτέλειωτες πεζοπορίες. Νά, μιὰ σπουδαία ἐπιχείρηση, μ' ὅλα τὰ προσχήματα τὰ πολιτικὰ ἐντάξει. Εἶχανε βγεῖ ἀντάξιοι μαθητὲς τῶν φίλων τους Γερμανῶν.

Ναί! Τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο εἶχε διαπράξει μιὰν ἀταξία ἀσυγχώρητη. Μὰ ποῶς τὸ ἔσπρωξε σ' αὐτήν; Μάταιη ἐρώτηση! Ἔχει αὐτιά ν' ἀκούει ἡ προμελετημένη κακουργία;

Σὲ μερικὲς γειτονιὲς ἀπειλήθηκαν καὶ ἐπιθέσεις αὐθαίρετες καὶ διαρπαγὲς ἀπὸ μέρος τῶν Τούρκων προσφύγων. Μὰ οἱ τσάπες, τὰ κοντάρια, τὰ φτυάρια δὲν εἶχανε φύγει μὲ τὰ καράβια. Καὶ οἱ γυναῖκες, κραδαίνοντάς τα, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ σκεφτοῦνε σοφότερα...

Τὰ Ἑλληνικὰ καταστήματα μισάνοιξαν ἐκείνη τὴ μέρα. Ποῦ καὶ ποῦ οἱ Τουρκικὲς Ἀρχὲς ἔκαμαν ἔρευνες, γιὰ τυχὸν κλεψιμείκα, που ληλητήθηκαν τὴν προηγούμενη μέρα. Δὲν βρῆκαν, φυσικά, τίποτε.

Τὴν ἴδια μέρα ψιθυρίστηκε ἀμέσως, ἀνεπίσημα, στοὺς κύκλους τῆς ἀγορᾶς, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅτι, ὅσοι ἀπόμειναν, θὰ ἐξοριστοῦνε. Ἦταν ἡ ἐκκώλυση τοῦ γνωστοῦ σχεδίου τῶν ἐντόπιων Τούρκων ἀρχοντάδων καὶ Βεχίπ-Πασᾶ.

Τὴν 4ῃ μέρα τέλος, κοινοποιήθηκε στὴν Κοινότητα διαταγὴ τῆς Νομαρχίας γιὰ ἐξορία. Τὴν ἄλλη μέρα οἱ Κοινοτικὲς Ἀρχὲς τηλεγράφησαν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο νὰ ἐνεργήσῃ στὸ Ἐπουργεῖο Ἐσωτερικῶν γιὰ τὴ ματαίωση. Ἄλλο τηλεγράφημα ἔγινε στὸν Διοικητὴ τοῦ Δ' Σ. Στρατοῦ Βεχίπ-Πασᾶ. Τοῦ κάκου ὅλα.

Ἡ προθεσμία γὰρ τὴν ἑναρξὴ τῆς ἐξορίας ἦταν 8 μέρες.

Ὁλοκληρωτικὴ οἰκονομικὴ ἐξόντωση.

Οἱ γυναῖκες, ὁ φτωχόκοσμος ἄρχισαν νὰ ξεπουλοῦν, ὅ,τι εἶχανε σὲ ἔπιπλα, σκεύη, ρουχισμό, ὅσα πρόφταιναν βέβαια, ἀφήνοντας νὰ συναποκομίσουν, ὅ,τι θὰ μπορούσε ὁ καθένας σὲ ἀποστάσεις ἀκαθόριστες.

Καὶ πουλοῦσαν «ἀντὶ πινακίου φακῆς». Κι' ἀγόραζαν οἱ Τούρκοι...μὲ τὸ τίποτε.

Καταστήματα δόλακερα, ὑφασματοπωλεῖα, παντοπωλεῖα, ἐπαγγελματικὰ ἐργαστήρια μὲ τὰ σύνεργά τους, ξεπουλήθηκαν σὲ τιμὲς ἐξευτελιστικὲς στὸ 1)10, στὸ 1)20 τῆς ἀξίας. Ἡ περιουσία ἡ Ἑλληνικὴ με-

ταβιβάστηκε αθέλτητα, στους Τούρκους όλαξερη. Καὶ «ἐπληρώθη» ἡ προφητεία - κρωγμός: «Χερὲ νὲ κιονὲ ἰσέ...».

Πολὺ λίγοι εἶναι ὅσοι μπόρεσαν, μὲ χίλιες προφυλάξεις, νὰ μεταφέρουν μὲ μουλάρια ἐλάχιστο μέρος ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματά τους.

Στὸ ἀναμεταξὺ ἡ πολεμικὴ κατάσταση δὲν διαγραφόταν καὶ τόσο εὐχάριστη γιὰ τὴν Τουρκία καὶ τοὺς Συρμαῖους της. Καί.. γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο, ὀργανώθηκε καὶ ἓνα Γραφεῖο «Ἐγκαταλειμμένων περιουσιῶν» — Ἐμβάλι μετροῦκε — ὅπου οἱ Ἀρχεῖς συγκέντρωσαν καὶ ἀποθήκωσαν κυρίως στρώματα, κρεβάτια, χαλιά, στρωσίδια, σκεύη, ἔπιπλα, ὅσα δὲν πρόλαβαν νὰ πουληθοῦν καὶ ὅσα διαφύγαν τὴ λαφυραγωγίᾳ, ἐπίσης ὅ,τι ἀφῆκαν οἱ «φυγάδες».

Ἄλλοι πάλι εἶχαν τὴν ἀφέλεια ν' ἀφήσουν τὰ ἔπιπλα καὶ μέρος ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματά τους σὲ Τούρκους «πολὺ φίλους τοὺς προσωπικοὺς καὶ πολὺ ὑποχρεωμένους». Σώθηκαν...

Ἄς μὴ βιαστεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ φέρει κρίση πάνω στὸ τελευταῖο τοῦτο. Δὲν λέω, ὅτι τέτοια δὲν συμβαίνουν κι' ἄλλοι... Πρόθεσή μου, κυριότατα, ἀποτελεῖ ἡ χρονογραφία. Ὅχι οἱ στενόκαρδοι ἀφορισμοί...

Σύστημα ἐξορίας. Ἀριθμὸς ἐξορίστων.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι, ἄνω ἀπὸ 3000, χωρίστηκαν, σύμφωνα μὲ σχέδιο διοικητικὸ, σὲ 7 ἀποστολές (καφιλέ). Κάθε 2—3 μέρες θὰ ἐκκινούσε καὶ μιὰ ἀποστολή.

Ποιοὶ παραμείνανε.

Παραμείναν οἰκογενειακῶς ὡς ἀπαραίτητοι οἱ: Ἀδελφοὶ Ζαχαρίας καὶ Ἀβράμ Τοκαλτίδη, ἔμποροι συνεταιρισμένοι ἀπὸ τὸ 1916 μὲ ἰσχυρὸ Τούρκο Τραπεζοῦντιο, Ἀδελφοὶ Γιώργης καὶ Γιάννης Καντατζῆ ὡς χυτοσιδηρουργοί, Ἀδελφοὶ Γιώργης καὶ Θεόδωρος Καριπίδη ὡς γανωτὲς καὶ σαπουνοποιοί, Θρασύβουλος Ζαζόπουλος ὡς ἐπιπλοποιός, Γιάννης Ἐσπιεύς καὶ Γιάννης Γρηγοριάδης ὡς ράφτες, Γιάννης Σαρηγιαννίδης (Πουλαμανλοῦς) ὡς σιδηρουργὸς - πεταλωτής, Τηλέμαχος Ζαζόπουλος ὡς ὑποδηματοποιός, Ἑπαμ. Σκεριιάδης Δ)τῆς Ὁθ. Τράπεζας καὶ μερικοὶ ἄλλοι.

Τοῦτο, διότι δὲν ὑπῆρχαν ἀντίστοιχοι Τούρκοι ἐπαγγελματίες...

Μερικοί, ἂν καὶ εἶχαν προτάσεις Τούρκων ἰσχυρῶν νὰ παραμείνουν, προτίμησαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν τύχην τοῦ Συνόλου.

Παράδοξη σχετικὴ πρόταση ἔγινε καὶ στὸν Πρωθυερέα καὶ Ἀρχιερατικὸ Ἐπίτροπο Π' Θεόδωρο Κολεσίδη, κάτοχο πολλῶν τουρκικῶν γνωριμιῶν καὶ δημοτικότητος καὶ μεταξὺ τῶν ἁλλοεθνῶν. Μὰ οὔτε

καὶ νὰ τὴ συζητήσῃ καὶ δέχτηκε ὁ πατριώτης ἐκεῖνος καὶ συγκινη-
μένος Ἀρχηγὸς ποιμνίου—Λαοῦ.

Οἱ δρόμοι ἐξορίας. Τόποι παραμονῆς ἐξορίστων.

Οἱ ἀποστολὲς ἀκολούθησαν 2 δρόμους πορείας: Ἄλλες τὸν δημό-
σιο δρόμο: Ὀρτοῦ—Μερκῆζ—Μεσελὴ χάν—Μαρτυρὸς χάν—Κιόλκιοι
—Τάραχτα—Ἀντοῦζ—Λαγόσκιοι — Κατρὰν — Μεσουτιέ (Μελέτ)
οἱ λοιπὲς τὸν δρόμο: Ὀρτοῦ—Καπάτιζ—Χάνγερη—Τσάμπαση—Με-
σουτιέ, δρομολόγιο ἡμιονικό, καὶ συντομότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο.

Ἀπὸ τὸ Μεσουτιέ ὅλες οἱ ἀποστολὲς πῆραν τὸν δημόσιο δρόμο πρὸς
τὴ Νεοκαισάρεια (Κικσάρ): Μεσουτιέ—Ἰσκεσίρ—Σέννε—Παῖταρλή—
Περεκετλή—Πὰς Τσιφλίκ—Νεοκαισάρεια—Ἐρμπαα, τελευταῖο σταθμὸ
προορισμοῦ καὶ τόπο ἐξορίας. Καὶ τόπο ὀργιαστικῆς παραγωγῆς.

Οἱ οἰκογένειες Κωνστ. Μοσκῶφ καὶ Εὐσταθ. Χαραλαμπίδη παρά-
μειναν, μὲ διαρροδοκίες, στὸ Κιόλκιοι καὶ λίγες ἄλλες στὸ Μελέτ καὶ τὰ
χωριά του, στενοὶ συγγενοὶ κατοίκων τοῦ τόπου.

Ἐπίσης ἐλάχιστες οἰκογένειες μέινανε στὸ Γιαϊτζιλου, Σέννε, Σου-
λεϊμανιέ, Ἀσαρτζόνκ καὶ κἄνα - δυό, κατ' ἀνοχή, στὴ Νεοκαισάρεια.

Μαρτύρων παθήματα. Γολγοθᾶς πορείας.

Ἀλληλεγγύη ἐθνική.

Οἱ πλούσιοι καὶ οἱ κάπως εὐποροὶ πῆραν ὑποζύζια. Οἱ λοιποί,
φτωχότεροι καὶ ἐξαντλημένοι ἤδη ἀπὸ τὰ δεινὰ τριχρόνου πολέμου, πῆ-
γαιναν πεζῇ καὶ μάλιστα φορτωμένοι! Καὶ δὲν ἔλειψε, φυσικά, καὶ ἀπε-
ναντίας διατρανώθηκε ἡ ἀλληλεγγύη τῶν εὐπορῶν πρὸς τοὺς φτωχοὺς,
μέσα στὰ ὅρια τοῦ δυνατοῦ. Τοὺς βοηθοῦσαν, ὅπου βλέπαν τὴν ἀνάγκη,
στὴ διατροφή. Παίρνανε στὰ ζῶα τοὺς τὰ πολὺ κουρασμένα μικρά, ξε-
κούραζαν τὶς μητέρες που φορτώνονταν τὰ μικρά τοὺς.

Ἦσαν ἀνεκδιήγητα τὰ μαρτύρια τῶν ἐξορίστων, μὲ τὴν ἀδιάκοπη
πορεία: Δρόμο. Ἀνάπαυση νυχτερινή. Καὶ πάλι δρόμο. Πάντα δρόμο. . .

Οἱ ἄρρωστοι, οἱ καχεκτικοί, οἱ πεινασμένοι που δὲν μποροῦσαν νὰ
βαδίζουν, δὲν ἔβρισκαν ἔλεος, ἀνασασμὸ δὲν ἔβρισκαν. «Ἰλερὴ», ἐμ-
πρός: Ἦταν τὸ πρόσταγμα τῆς ἀσυνείδητης Τουρκικῆς Διοίκησης καὶ
τῶν ἀτύθμενων γαστέρων τῶν ὑπερπατριωτῶν Τούρκων μεγιστάνων.
Ἦταν τὸ βότανο τοῦ ἐξολοθρεμοῦ τῶν «Ρούμ»! Στάθηκαν ἄραγε ποτέ
πάνω στὰ ἐγκλήματά τοὺς, οἱ αὐτουργοὶ οἱ ἠθικοί, γιὰ νὰ τὰ κρίνουν;
Πιστεύω, ὄχι!

20—30 μέρες βάσταξε τὸ μαρτύριο ἀνθρώπων φορτωμένων τὰ
σπρώματά τοὺς κλπ. καὶ ἀπὸ πάνω ἢ στὸ χέρι τ' ἀνήλικα παιδιὰ τοὺς!

Με τὴν κούραση, μὲ τὸν ὑποσιτισμό, μὲ τὶς βροχές, οἱ πλείστοι ἀρρώστησαν στὸ δρόμο. Μὰ ἔπρεπε νὰ βαδίζουν . . .

Λὲν ἦσαν σπάνιοι οἱ θάνατοι κατὰ τὴν πορεία. Σκάβανε οἱ δύσμοιροι ἐξόριστοι πρόχειρους λάκκους - τάφους, μὲ τσάπα καὶ φτυάρι ποὺ σέρνανε μαζί, ἔθαφταν τὸ νεκρὸ καί... δρόμο. Αὐτὸ συνέβη στὸ Μερκέζ, στὸ Μεσελί - Χάν, στὸ Παϊταρλί καὶ ἄλλοι.

Καὶ μιὰ ἱλαροτραγωδία.

Ἄς διανθίσουμε τὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ μιὰ... φιλιάνθρωπη κωμωδία τῶν συνοδῶν χωροφυλάκων, που σύντομα κατάληξε σὲ τραγωδία: Τρία μικρὰ 6—8 χρονῶν ἔμεναν συνεχῶς πίσω στὸ δρόμο. Ὁ ἐπικεφαλῆς χωροφύλακας, ἔξω ἀπ' τὸ Μερκέζ, ἐπίταξε ἓνα γαιῶδουρι Τούρκου καὶ ἀνέβασε τὰ μικρὰ, γιὰ νὰ ξεκουραστοῦν ἕως κάποιου διάστημα. Ὁ γαιῶδαρος ἦταν ξεσαμάρωτος. Καὶ σὲ λίγο τὰ 3 παιδάκια γλίστρησαν καὶ βρέθηκαν σκοτωμένα κάτω, βαθιά, στὰ φαράγγια... Τρεῖς μικροὶ Γκιαούρηδες ξοφλοῦσαν μὲ τὴ ζωὴ. Μεγάλο πρᾶμα ἦτανε;

Ψυχικὴ κατάπτωση ἀπ' τὴν ἐξάντληση.

Οἱ ταλαιπωρίες τοῦ μακρυνοῦ δρόμου, ἡ ἐξάντληση τοῦ κολασμένου ἐκείνου κόσμου, τὸ ἀνώτερο αὐτὸ πρόσταγμα που ἀκολουθοῦσαν οἱ χωροφύλακες, ἡ καταστροφικὴ αὐτὴ γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Τουρκίας πνοή, που σκορποῦσαν οἱ σατανικὲς εἰσηγήσεις τῆς γερμανικῆς θηριωδίας κ' ἔθεταν σ' ἐνέργεια πορωμένες συνειδήσεις Τούρκων —ἔφεραν τ' ἀποτελέσματά τους, στὸν ψυχικὸ, πρῶτα - πρῶτα, τομέα:

Μητέρες μὲ φόρτωμα στὴ ράχη καὶ μὲ 2 ἢ καὶ 3 μικρὰ στὰ χέρια, πεινασμένες, ἐξαντλημένες ἀπὸ τὴν πορεία, ἔφταναν καὶ ξεπερνοῦσαν τὸ ἀνώτερο ὄριο ψυχικῆς ἀντοχῆς. Καὶ τὰ πιὸ αἰθέρια αἰσθήματα—ἀλίμονο!—θρυμματίζονταν.

Κλασσικὸ παράδειγμα ἡ Ὠραία Σεληνίδη. Γυναίκα τοῦ Μάστορα-Κώστα, ἀπ' τὴν Οἰνὴ Πόντου, λιθοξόου καλλιτέχνη, ἐγκαταστημένου ἀπὸ καιρὸ στὰ Κοτύωρα. Νοικοκυρὰ ἄξια, γυναίκα ἐνάρετη, μητέρα στοργικὴ. Ἔσερνε 5 μικρὰ. Ὁ ἄντρας της ἦτανε στὴν Ἀγκυρα, στρατιώτης τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Καὶ ἡ γυναίκα του ἐξοριζόταν! Αἶσχος. Τσακισμένη ἀπὸ ἀφάνταστες ταλαιπωρίες καὶ πεῖνες, μόνη δίχως προστάτη, ἔφτασε τὸ ἀκρότατο ὄριο ψυχικῆς ἀντοχῆς. Ἀναγκάστηκε νὰ κάμει κεῖνο, που θὰ ἔφριττε καὶ νὰ τὸ ἀναλογιστεῖ κἄν. Ἀναγκάστηκε νὰ παρατήσῃ στὸ δρόμο πρὸς τὸ χωριὸ Χάτουχλου, κοντὰ στὸ Ἀσαρτζούκ, τὸ δῆχρονο κοριτσάκι της, τὴν Παρασκευούλα: Τῆς ἔστρωσε ἓνα στρωσιδάκι, τὴ σκέπασε —ὅπως θάκανε σπίτι της— καὶ συνέχισε τὸ δρόμο σερνάμενη...

Τὸ παιδί, ποῦ καὶ ποῦ, κλάψανε ἄγρια. Δρόμος, καὶ πέρα ἐρημιὰ καὶ δάση. Τρομαγμένο ἀπ' τὶς φωνές του, μέσα στὸ κενό, σώπαινε. Ἑλληνες χωρικοὶ τοῦ Ἀσαρτζούκ, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὸ Περσεμπέ γιαι-λεσὴ, μετὰ τὴν ἡμερήσια ἀγορά, τὸ ἄκουσαν, τὸ παραλάβανε, τὸ περιποιήθηκαν, τὸ υἱοθέτησαν.

Στὰ 1919 τὸ μετέφερε στὰ Κοτύωρα, κατ' ἐντολὴ τοῦ Μαστορα-Κώστα Σεληνίδη, ὁ Θεοφάνης Παπαδόπουλος, κλητῆρας τῆς τότε Μητροπόλεως Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων, κάτοικος, τότε, Ἀνω-Κόπα-νου τῆς Νάουσας.

Ὁ καλὸς ὁ ποιμενάρχης.

Ἡ 4η ἀποστολὴ βγαίνοντας ἀπὸ τὸ χωριὸ Πούσκιοι τῆς Νεοκαισαρείας καὶ 2 ὥρες πρὶν ἀπὸ τὸ «Ταλασάν-κιοπρισὴ», γέφυρα τοῦ ποταμοῦ Ἰρη, ἔπεσε σὲ ἐνέδρα. Ἕνας ἀπὸ τοὺς συνοδοὺς χωροφύλακες πυροβόλησε. Ἦταν τὸ σύνθημα. Ληστὲς ξεπρόβαλαν. Σὲ λίγο ἡ ἀποστολὴ καταληστεύθηκε, ἀπογυμνώθηκε κυριολεκτικὰ.

Ἐπιτροπὴ μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Παπα - Θεόδωρο Κολεσιδὴ τηλεγράφησε ἀμέσως τὸ γεγονὸς στὸν Ἀ)τὴ τοῦ Δ' Σ. Σ., στὸ Ἐντρές. Διατάχθηκαν ἀνακρίσεις. Ἐφτασε ἐπιτόπου ὁ Ἐπαρχος τῆς περιφερείας. Ὁ θαρραλέος πατῆς τοῦ ἔρριξε τὴν εὐθύνην. Τὸν ὀνόμασε ἠθικὸ αὐτοσυργὸ καὶ συνέταιρο τοῦ χωροφύλακα καὶ τῶν ληστῶν. Καὶ ἦταν, κατὰ τὰ φαινόμενα ὅλα. Ἡ σθεναρὴ καὶ ἀντρίκια αὐτὴ στάση κόστισε στὸν Παπα - Θεόδωρο κακοποιήσεις κ' ἐξευτελισμοὺς ἀπὸ μέρος τοῦ πιοπάνω χωροφύλακα. Τὸ γεγονὸς ἐξύψωσε πρὶν πολὺ τὸν ἄξιό Ποιμενάρχη στὴ λαϊκὴ συνείδηση.

Σταθμοὶ καὶ διανυχτέρευση.

Ὅταν οἱ ἐξόριστοι ἔφταναν, ὕστερ' ἀπὸ τὶς καθορισμένες ὥρες πορείας, σὲ χωριό, τοὺς ἔμπαζαν οἱ συνοδοὶ χωροφύλακες σὲ σπίτια, ἑλληνικὰ ἢ τουρκικὰ. Ἀλλιωὺς διανυχτέρευαν στὸ ὑπαιθρο. Σὲ πρόχειρες σκηνές ἀπὸ κουρελοῦδες οἱ πλεῖστοι. Λίγοι διαθέταν πραγματικὰ ἀντίσκηνα.

Στοὺς περίοικους Τούρκους ἐπῆρχε ζοηρὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐπίθεσης. Ἀλλὰ τοὺς συγκρατοῦσε τῆς χωροφυλακῆς ἡ παρουσία. Περιοριζόντανε λοιπὸν νὰ πουλοῦν τρόφιμα στοὺς ἐξόριστους ἢ νὰ τ' ἀλλάζουν μὲ πανιά ἢ ροῦχα, που τὰ στερούντανε τελείως.

Ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης περιορισμός.

Στὰ Ἑλληνικὰ χωριά, ὅπου οἱ ἐξόριστοι ἔκαναν σταθμοὺς ἢ ὅπου ἐγκαταστάθηκαν, δὲν ἔλειψαν τὰ παρήγορα αἰσθήματα ἐθνικῆς ἀλλη-

λεγγύης. Περιορισμένα όμως. Ήσανε ρυθμισμένα σύμφωνα με τὴν ἐπισημὴ, τὴν Κυβερνητικὴν διαταγὴν: «Ἐνίσχυση, περιποίηση σὲ ἐξόριστον —τὸν «ἀποδιοπομπαῖον τράγο»— σημαίνει προδοσία, ποὺ ποινικὰ καταδικάζεται!»!

Στὸν κύριον τόπον ὀριστικῆς ἐγκατάστασης δὲν ἔλειψαν εὐκατάστατοι Ἕλληνες, ποὺ πρόσφεραν δωρεὰν σπίτια τοῖς ἐξοριστοῖς. Ἄλλοι νοίκιασαν. Σ' ἄλλους ὑπόδειξε ἡ Κοινότης ἢ οἱ Δημόσιες Ἀρχές.

Προσανατολισμός στὴ ζωὴ τοῦ ἐξορίστου.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν τους, φίλεργοι καὶ ἐπιχειρηματικοὶ καθὼς ἦσαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐρέθιζε τὴν πρωτοβουλίαν τους ἡ ἀνάγκη, ἐπιδίωξαν ὅλοι κάποια βιωτικὴ ἀσχολία —οἱ φτωχοὶ πουλοῦσαν πανὰ ἀπὸ στρώματα, παπλώματα κλπ. Τὰ εἶχαν παραλάβει, ἀπὸ ὑπολογισμὸν σοφὸν, μαζί τους. Οἱ ἄντρες ἔκαναν τὸ μικροπωλητὴν, τὸ μανάβην, τὸ ράφτην, τὸν τσαγκάρην κλπ. Σὲ λίγο, μάλιστα, μάθανε τὰ γύρω χωριά καὶ ἄρχισαν ζωηρὰ νὰ πηγαινοέρχονται ἐκεῖ, δημιουργόντας κίνησιν συναλλακτικὴν. Ἄς προστεθεῖ, ὅτι ἅποιοι εὐδαιμόνησαν κιόλας. Κέρδισαν ἄρκετὰ χρήματα. Ἰδίως οἱ ὑφασματοπώλες, οἱ τσαγκάρηδες, οἱ πεδολοποιοὶ προπάντων.

Γιὰ τὴν μόρφωση τῶν μικρῶν ἐξορίστων.

Ἀξιοπρόσεχτο εἶναι, ὅτι δὲν λησμόνησαν τίς ἐκπαιδευτικὴς τοῖς ἀνάγκης. Στὸ ντόπιον σχολεῖο τοῦ Ἑρμπαῖα προστέθηκαν μιὰ - δύο τάξεις, ἕως τὴν πέμπτην, καὶ ἄρκετὰ παιδάκια φοίτησαν κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον.

Καὶ ἓνα κοινωνικὸ φαινόμενο.

Καὶ μιὰ παρατήρηση: Ἕλληνες, ἐξόριστοι ἐπίσης, ἀπὸ ἄλλες περιοχάς, ποὺ εἶχαν ἐκτοπιστεῖ πρωτύτερα καὶ ἔμεναν στὸ Ἑρμπαῖα, ἄμα εἶδαν τοὺς Κοτυωρίτες νὰ κινεῖνται στὸν οἰκονομικὸν στίβον, ἐπιδίωξαν νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτὴ διοικητικῶς, μέσῳ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν. Καὶ νά, πάλιν, τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα. Τὰ ἔρμα...

Θλιβερὸς ἀπολογισμὸς τοῦ ἐκτοπισμοῦ.

Ἀλλὰ τὸ Ἑρμπαῖα ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ὁ νεκροθάφτης μιᾶς πλειονότητος τῶν δύστυχων ἐξορίστων μας:

Μετὰ τὴν ἀδιάκοπην πορεία οἱ ὀργανισμοὶ εἶχαν ἐξαντληθεῖ. Ὁ συνωστισμὸς, κατόπι, μέσα στὴν πόλιν, ἡ κακὴ διαίτα καὶ ὁ ὑποσιτισμὸς γενικὰ,

ή αδυναμία να τηρούν στοιχειακούς όρους καθαριότητας οι περισσότεροι, έφεραν τόν τυφο, τή δυσεντερία. Καί ή καταστροφή υπήρξε βαρεια. Θερίστηκαν τὰ 35-40%. Καί ό λαός μέσα στόν πόνο του, παρενυμολόγοντας τό όνομα Έρμπαα (Τετάρτη), όνόμασε τήν πόλη: "Αρπαγα - άρπάγη, να ποῦμε. «"Αρπαγαν και "Αρπαγαν —μοιρολογούσαν οι γυναικούλες. "Ερμηον ν' άπομέν'. Καί ντό πολλούς πα έρπαξεν»...

Μερικοί έξόριστοι, για να ξεφύγουν τό χάρο, καταφύγανε σε γύρω τουρκικά χωριά. Πρέπει να όμολογηθεί, ότι τούς δέχτηκαν, όπως ή "Ισλίκ, ή Ζήτη κλπ., τούς παραχώρησαν σπίτια.

Εύκαιρία για τελειωτική έκκαθάριση περιοχής

Άμέσως μετά τούς Κοτυωρίτες είχαν έκτοπιστεί για τό Έσωτερικό καί οι Έλληνες κάτοικοι τής Βόνας, κομόπολης σε άπόσταση τρείς περίπου ώρες πεζή από τὰ Κοτύωρα, δυτικά. Μαζί έξορίστηκαν και τὰ γύρω χωριά: Γιάσων, Φερνέκ, Τέκια, Πολατλή, Περσεμπέ.

Ό έκτοπισμός των Κοτυωριτών στάθηκε ή θαυμάσια άφορμή. Καί οι Τούρκοι μεγιστάνες δέν μπορούσαν να μή τήν έκμεταλλευτούν. Τούς δινόταν ή εύκαιρία να κάμουν γενική έκκαθάριση... Ή κτηνωδία του Έρμανικού πνεύματος σημείωνε παντού τήν θριαμβευτική της πορεία,

Και πάλι τά... στρατόπεδα έργασίας — Ή αντίδραση.

Τόν Δεκέμβρη του 1917 ξαπολυόταν άλλος κίνδυνος. Πάλι ή στρατολογία. Πάλι για τὰ έξοντωτικά «Έσέκ ταπουρού». Νέες ταιλαιπωρίες καί άγωνίες για τή ζωή, νέες καταστροφές οικονομικές και σωματικές δοκίμασε ό λαός. Μά κ' οι «μηχανές» οι ρωμέικες με τούς Τούρκους πολιτικοστρατιωτικούς παράγοντες πήραν όλη τους τήν έκφραση πάλι.

Τούς σκαντάλιζε τούς Τούρκους ή ζωτικότητα του Έλληνικού λαού, που, και έξόριστος ακόμα, δέν ήξαιρε ό άθλιος να πεθάνει. Καί στήν πάλι τό δόκανο των νόμιμων, τάχα ύποχρεώσεων... Για να κινητοποιηθεί αντίστοιχα ή αντίδραση του κατατρεγμένου σκλάβου.

Ό ελεύτερος διορισμός άπαγορεύεται—"Όχι παραλία.

"Όλο τό διάστημα τής έξορίας άπαγορευότανε στους Έλληνες να κατεβοῦν, έστω και προσωρινά, για καμμιά μικροεπιχείρηση έμπορική, στα παράλια.

Ό Ήλιάς Μανρομάτης, που τόλμησε να κατεβεί στην Όρτου μ'

ἐμπόρευμα, γιὰ νὰ μεταφέρει ἀπὸ ἐκεῖ ἄλλο, πιάστηκε, μόλις τὸν εἶδαν καὶ στάλθηκε στὸ Στρατοδικεῖο (Τιβάνι-χάρπ) τοῦ Σούσεχιρ. Καὶ βέβαια. Τὸ ἔγκλημά του ἔπρεπε νὰ παταχθεῖ. Ἀντὶ νὰ φορήσει, μὲ ἔφτιανε ἐμπόρια. Ἡ ἀναίσθητος ἦταν ἡ ἰδέα δὲν εἶχε ἀπὸ τὸ ἱερὸ κι' ἀπαρβίατο ἄρθρο: «Χερ νὲ κιονὲ ἰσέ...».

Ὁ Σταῦρος Μανουσαρίδης, συνεταιρισμένος μὲ κάποιον Τούρκο, κατέβηκε ἐπίσης γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Ὁ Λ)τῆς τῆς Ἀστυνομίας τὸν εἶδε.

Τὸ Τσάμπιασι.

(Ἡ ἀγορὰ καὶ μέρος τῶν ἐνοριῶν Ἀγίου Νικολάου καὶ Ἀγίου Γεωργίου).

Καὶ τοῦ ἀπάγγειλε τὴν κατηγορία γιὰ τὸ ἔγκλημά του. Εὐτυχῶς μὲ τὴν ἐπέμβαση Τούρκου πρόκριτου, πατρικοῦ του φίλου, ξέφυγε τὸ Στρατοδικεῖο. Διατάχθηκε μόνο νὰ ἐπιστρέψει ἀνήμερα στὸν τόπο τῆς ἐξορίας.

Β'. ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Ι. ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ - ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

Παραμονὲς ἐπιστροφῆς ἐξορίστων.

Μὲ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1918 τὰ πράγματα ἀλλάζουν. Οἱ φήμες, πονεὶ κάθε τόσο κυκλοφοροῦν, ψιθυριστά, γι' ἀνακωχή, ὁ τρόμος ὅτι θ' ἀπομείνουν ἕναν ἀκόμη χειμῶνα στοὺς τόπους τῆς ἐξορίας, κινοῦν τοὺς ἐξό-

ριστους πρὸς τὴν παραλία. Ἡ δωροληψία τῶν κρατικῶν ὀργάνων διευκολύνει τὴν κίνηση. Οἱ Ἀρχεῖς κάνουν τὰ στραβά μάτια. Ἐμπόριο εἶν' αὐτό! Καὶ σποραδικά, πότε - πότε, οἰκογένειες κατεβαίνουν. Πρὸς τὰ χωριά τῆς Φάτσας, στὴν Οἰνότη, ὅπου ἀνακατεύονται ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τοῦ τόπου καὶ χάνονται τὰ ἴχνη τους, πρὸς τὰ περὶχωρα τῆς Ὁρτοῦς.

Γίνεται, τέλος, ἡ ἀνακωχή τῆς 31.10.18. Ὅμως ἐπίσημη ἀνακοίνωση στοὺς ἐξόριστους γιὰ νόμιμη παλινόστηση δὲν γίνεται. Οὔτε καὶ ἔγινε ποτέ. Ἀλλὰ κ' οἱ ἐξόριστοι δὲν τὴν περίμεναν πιά. Κατὰ ομάδες ἐπιστρέφουν ἤδη.

Φάντασμα κακὸ γιὰ τοὺς μεγιστᾶνες.

Μὰ οἱ Ἀρχεῖς τῆς Ὁρτοῦς, κ' οἱ ἰδιῶτες Τοῦρκοι παράγοντες τοῦ τόπου, δὲν δέχονται τοὺς ἐξόριστους. Δὲν μπορούσαν νὰ τοὺς συγχωρήσουν τὴν ἐπιβίωσή τους. Καὶ ναυτία τοὺς πιάνει μὲ τὴ σκέψη, ὅτι θὰ ξαναστήσουν ἐκεῖ τὴ ζωὴ τους.

Ἡ ἐπιστροφή στὴν πατρίδα.

Κ' ἐπακολουθοῦνε διαπραγματεύσεις. Καὶ ὀργιάζει ἡ δωροδοκία. Οἱ πόρτες παραβιάζονται πιά ἔτσι. Καὶ οἱ Κοτυωρίτες χυμοῦν ἀπὸ τὰ 4 σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα στὴν πατρίδα τους. Τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1918 ἡ ἐπιστροφή τῶν ἐκτοπισμένων εἶχε συμπληρωθεῖ. Οἱ Ἕλληνες τοῦ τόπου ἀνασαίνουν ξανὰ μέσα στὴ νοστάλγημένη Φύση τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους.

Τουρκικὴ λαϊκὴ ἐκδήλωση.

Καὶ κάτι ἄλλο: Ἡ λαϊκὴ τάξη τοῦ Τουρκικοῦ πληθυσμοῦ τοὺς κρυφὸποδέχεται μὲ ἱκανοποίηση. Καὶ τοὺς λέει ψιθυριστά: «Καλῶς τοὺς τσορμπατζήδες. Τελειώνουν πιά καὶ τὰ δικά μας τὰ βάσανα: Ἡ ληστεία τῶν διαδόχων σας καὶ οἱ ἐξευτελισμοὶ σὲ βάρος μας. Μᾶς ἔχουν ψήσει τὸ ψάρι στὰ χεῖλη».

Ἄλλη ἐκδοση ξεγυμνώματος.

Κατὰ τὴν ἐπιστροφή ἄλλα δεινὰ περίμεναν τοὺς ἐξοριστοὺς μας. Οἱ ομάδες Τοῦρκων φυγόστρατων ὀργιάζαν στὰ βουνά. Ἡ ληστεία ἦτανε στὶς δόξες της. Κ' οἱ ἐξόριστοι πλέρωσαν πάλι ὅλην αὐτὴ τὴν κατάσταση. Οἱ Τοῦρκοι ληστὲς παραφύλαγαν, ἔπεφταν μὲ βουλιμία πάνω στὶς ομάδες τῶν ἐξόριστων καὶ τοὺς ἀπογύμνωναν. Οἱ κυριότερες ομάδες γυμνώθηκαν κυριολεκτικά, κατεβαίνοντας.

Φιλότιμες προσπάθειες νὰ σβήσουν τὰ ἑλληνικὰ ἀχνάρια.

Τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ σπίτια τῶν Κοτινῶρων εἶχαν κατεδαφιστεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Οἱ Τούρκοι πρόσφυγες, ἀπὸ τὴ μιά μεριὰ κάθονταν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη κατεδάφιζαν καὶ ἔκαιαν ἢ πουλοῦσαν. Κ' ἡ Τουρκικὴ Διοίκηση, στὸ διάστημα τῆς ἐξουρίας, συμπλήρωσε τὴν καταστροφή. Σπίτια ὁλόκερα, μὲ τὴν πρόφαση τῆς ἐρείπωσης, πουλήθηκαν ὡς ὑλικά καὶ κατεδαφίστηκαν. Κάτι ὅμοιο μ' αὐτὸ που ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι καὶ μερικοὶ ἐντόπιοι Ἕλληνες σὲ βάρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ Ἀν. Μακεδονίας καὶ Δ. Θράκης, που ἔφυγε ἀπὸ κεῖ τὸ 1941.

Τὰ ὑπόλοιπα σπίτια οἱ πρόσφυγες τὰ βρήκανε σὲ ἀξιοθρήνητη κατάσταση. Σπάνιο πράγμα ἦταν τὸ τζάμι στὸ παράθυρο.

Καὶ τὸ πιὸ τερατώδικο: Γιὰ τὰ σπίτια αὐτὰ καὶ γιὰ τὰ καταστήματα τοὺς που κατεδαφίστηκαν, κλήθηκαν οἱ ιδιοκτῆτες τὸ 1921 καὶ πλήρωσαν καὶ τοὺς τρεχομένους καὶ τοὺς πρίν, ἀπὸ τὸ 1917 δηλαδή, φόρους. Σαδισμὸς σωβινισμοῦ. Μὰ τοὺς βοήθησε τόσο, κ' ἡ Ἑλλαδικὴ πολιτικὴ φαγωμάρα, ν' ἀγριέψουν. . .

Ἡ ἑλληνικὴ ἰδιότητα νικᾷ τις δυσκολίες.

Ὡστόσο οἱ ἐξόριστοί μας βολεύτηκαν ὅπως - ὅπως καὶ ἀντιμετώπισαν τὸ χεῖμῶνα. Σακκιά, χαρτόνια στὰ παράθυρα, ἦτανε, σχεδόν, ὁ κανόνας.

Σύντομα ἡ ἀγορὰ ξαναζωντάνεψε: Καθένας ξανάστησε τὸ ἐπάγγελμα του. Πυρετώδικη ἐνέργεια παντοῦ. Οἱ ἔμποροι, μ' ἐλάχιστα ἐφόδια στὸ χέρι, τράβηξαν γιὰ τὴν Πόλη. Μὲ τὶς παλιὲς γνωριμίες τοὺς, ψώνισαν. Ἡ πρώτη ἀρχὴ ἔγινε. Καὶ σὲ λίγους μῆνες ἔστρωσαν πάλι τὶς δουλειές τοὺς.

Ἀξίζει νὰ τονιστεῖ, ὅτι ὁ κόσμος αὐτὸς τῶν καραβοτσακισμένων οὔτε στιγμή, δίπλα σὲς ἐναγώνιες φροντίδες γιὰ τὴ ζήση του, δὲν λησμόνησε τὴν κοινοτικὴν του ἀνασύνταξη. Οἱ τρεῖς Ἐκκλησίες τοὺς καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν εὐαγγελικῶν ἄρχισαν ἀμέσως νὰ λειτουργοῦν. Καὶ τὰ σχολεῖα ἐπίσης. Λασκάλοι ἐξευρέθηκαν, συνδρομὲς κανονίστηκαν καὶ τὸ σχολικὸ ἔτος 1918—19 δὲν πῆγε διόλου χαμένο.

Ἡ Κεντρικὴ «Ψωμιάδειος Σχολὴ» λειτούργησε μὲ 5 τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ, μικτές, ἀπὸ μαθητὲς καὶ μαθήτριες. Ἡ Σχολὴ τῶν εὐαγγελικῶν μὲ 3. Ἡ «Καριπίδειος Σχολὴ» τοῦ Ἀγίου Νικολάου ὁμοίως.

Σύσταση Ὁρφανοτροφείου.

Ἐπίσης ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μελήματα τῶν ναυιαγῶν αὐτῶν τῆς ζωῆς ἦταν ἡ σύσταση Ὁρφανοτροφείου. Τὰ ὀρφανὰ τοῦ τόπου ἦσαν ἀρχεῖα.

Καὶ τ' ἀπόκληρα κι' ἀπορφανισμένα τῶν γύρω χωριῶν καθημερινὰ ἔφταναν στὴν πόλη. Μὲ πίστη, μὲ ὁρμή, μὲ κατανομή ἀναλογικῶν συνδρομῶν ἀνάμεσα στὸν οἰκονομικὰ καταστρεμμένο λαό, ἄρχισε ἡ λειτουργία τοῦ Ὁρφανοτροφείου. Ἡ εὐλογημένη ἀρχὴ ἔγινε. Σὲ λίγο πρόφτασαν συνδρομὲς ἀπὸ τὸ Σύλλογο «Μέριμνα» τοῦ Σουχοῦμ, ταυτόχρονα κι' ἀπὸ τὸν Ἑρυθρὸ Σταυρό.

Γεροὶ κοινοτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ παράγοντες, ὁ Ἑπαμ. Γρηγοριάδης, ὁ γιατρὸς Χαράλ. Σιδηροπούλος, ὁ Ἑπαμ. Σεκεριάδης, ὁ Δημητρός Καρακάσης καὶ ἄλλοι ἀναλάβανε τὴ διοίκηση τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ὅπου προσφερόταν καὶ ἡ στοιχειώδης μόρφωση στὰ θύματα τῆς Τουρκογερμανικῆς ἐγκληματικότητος. Τί δὲν μπορεῖ νὰ κατορθώσει ἡ Ἑλληνικὴ πρωτοβουλία κ' εὐαισθησία;

Ἰδρυση Λέσχης.

Ταυτόχρονα, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Χαράλ. Σιδηροπούλου, ιδρύθηκε καὶ ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ, μὲ στοιχειώδης ἐμφάνιση σὲ ἀναγνωστήριο κλπ. ἡ «Λέσχη Κοτυωριτῶν».

Ἐθνικὴ Κοινοτικὴ παράσταση.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐθνικὴ Ἐκπροσώπηση τῶν 2 Κοινοτήτων, Ὁρθόδοξης καὶ Εὐαγγελικῆς δὲν καθυστέρησε. Μὲ πρωτοβουλία, πάλι, τοῦ παρὰ πᾶν γιατροῦ Χαρ. Σιδηροπούλου, ἀποφασίστηκε νὰ ἐκπροσωπεῖται τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου συνολικά, γιὰ τὴν ἐνιαίᾳ Ἐθνικὴ παράσταση, ἀπὸ τὸν Ἀρχιερατικὸ Ἐπίτροπο Παπα - Θεόδωρο Κολεσίδη, καὶ μετὰ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1919 ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπο, στὸν ὁποῖο δόθηκε ἔτσι πάνδημο κῦρος.

Μ' αὐτὲς τὶς προσπάθειες καὶ μέσα ἀπὸ ἐκτάκτως δύσκολες συνθῆκες ξεπρόβαλε καὶ ξανασυγκροτήθηκε, σὲ κάθε τομέα, ἡ Ἑλληνικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, ἀντλώντας ἀπὸ τὶς πλούσιες δυνατότητες τῆς ψυχῆς της.

Ἡ ἀνασυγκρότηση στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία.

Χρονικὸ διάστημα μισοῦ περίπου ἔτους (Νοέμβρης 1918—Μᾶης 1919) στάθηκε ἀρκετό, γιὰ νὰ πιάσουν, οἱ ἐξαντλημένοι οἰκονομικῶς ἀπὸ τοὺς καταστροφικοὺς ἐκτοπισμοὺς καὶ διωγμοὺς ἔμποροι κ' ἐπαγγελματίες μας, τὴν ἀπαιτούμενη οἰκονομικὴ βάση γιὰ παραπέρα ἐξόρμηση. Ἡ σοδειὰ ἦταν καλὴ, οἱ ἀνάγκες τῶν χωριῶν, τοῦ ἐσωτερικοῦ σὲ ἱματισμὸ καὶ ὑπόδηση μεγάλες, οἱ δουλειὲς καλές.

Καὶ ἡ σειρὰ αὐτὴ συνεχίστηκε κι' ἀνέβηκε. Στὸ τέλος τοῦ 1919 οἱ οἰκονομικοὶ παράγοντες τοῦ τόπου εἶχαν ἀποκατασταθεῖ, ἂν ὅχι στὴν

παλιά τους κατάσταση, όμως σέ ένα αρκετά προχωρημένο βαθμό εκείνης. Ἀξιοσημείωτο είναι, ὅτι μέ τήν πρώτη οἰκονομική ἐπίδοση που σημείωσαν οἱ Ἕλληνες ἐμπορευόμενοι, τοὺς ζύγωσαν καί τοὺς πρότειναν συνεργασία συνεταιρική στίς ἐπιχειρήσεις οἱ Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι πλούτισαν καί παραπάχυναν στό ἀναμεταξύ, ἀπό τὰ λάφυρα τῶν ἐκτοπισμῶν, τῶν Ἀρμενίων πρώτα, τῶν Ἑλλήνων ὕστερα.

Πιθανότατο εἶναι, ὅτι τὸ πρᾶγμα προερχόταν ἀπὸ καθοδήγηση κρατική, γιὰ σκοπιμότητες πολιτικές... Μὰ Ἐγκύκλιες τοῦ Οἰκουμένου Πατριαρχείου ἀπαγόρευαν τὴ σύσταση Ἑλληνοτουρκικῶν ἐμπορικῶν συνεταιρισμῶν. Κι' ὁ κανόνας τηρήθηκε μ' εὐλάβεια...

Πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1919 ἡ ζωὴ πῆρε τὴν προπολεμικὴ της ἀξία. Οἱ ἐλλείψεις τῶν κατοικιῶν συμπληρώθηκαν, δόθηκε προσοχὴ στὴν κοσμικότερη ἐμφάνιση καὶ καλοζωία.

Συντεχνιακὴ κίνηση.

Ἦδη ἀπὸ τὸ Μάρτη τοῦ 1919 ὁ Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπος ἔδωκε τὸ σύνθημα καὶ ἰδρύθησαν Σωματεῖα Συντεχνιακά, γιὰ τὴν κατοχύρωση τῶν συμφερόντων τῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ ὑπαλλήλων. Τὴ συμβολὴ του στὴν κίνηση εἶχε δώσει καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς Παστιάδης. Ἀπὸ αὐτὰ ἡ Συντεχνία ξυλουργῶν εἶχε ὀργανωθεῖ καλύτερα. Ἰδρυσε συνεργατικὴ, ὅπου κάθε ἄνεργος ξυλουργὸς ἐργαζόταν καὶ εἶχε τὴν ἀντιμισθία του ἀπὸ τὰ κατὰ παραγγελία ἢ προληπτικὰ κατασκευαζόμενα εἶδη: Σκάφες, καρέκλες, τραπέζια κλπ., που λείπαν ἀπ' ὅλα τὰ σπίτια.

Στίς ἀρχὲς τοῦ 1921, μέ τὴν χειροτέρευση τῆς πολιτικῆς κατάστασης, καὶ τὰ Σωματεῖα αὐτὰ θὰ σβήσουν.

Ἡ συγκινητικὴ μέριμνα γιὰ τὰ Ἐκπαιδευτήρια.

Τὰ Κοινοτικά τακτοποιήθηκαν. Συμπληρώθηκαν οἱ Ἐφορίες τῶν 3 Σχολείων τοῦ τόπου, ἐπίσης τὸ διδακτικὸ προσωπικόν.

Ἡ Ψωμιάδεις Σχολὴ συμπληρώθηκε τὸ 1919—20 ἀπὸ πεντατάξια σὲ ὀχτατάξια, μέ τοὺς μαθητὲς καὶ τὶς μαθήτριες τῆς Ε', Στ' καὶ Ζ' τάξης, που τὴν προηγούμενη χρονιά δὲν μπόρεσαν νὰ φοιτήσουν ἀπὸ ἔλλειψη διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Λειτουργοῦσε ὡς μικτή.

Ἡ «Καριπίδεις Σχολὴ» λειτούργησε ὡς τετρατάξια μικτή. Ἡ Σχολὴ Εὐαγγελικῶν τετρατάξια ἐπίσης.

Σὲ κάθε Σχολὴ λειτουργοῦσε καὶ μονοτάξιο προπαρασκευαστικὸ Νηπιαγωγεῖο.

Τὸ ἔτος αὐτὸ φοιτοῦσαν στὴν «Ψωμιάδειο Σχολὴ» 700 περίπου μαθητὲς καὶ μαθήτριες μέ 11 δασκάλους καὶ δασκάλισσες. Στὴν «Κα-

«επίδειο» 150 μὲ 3 δασκάλους καὶ στὴν Σχολὴ εὐαγγελικῶν 100 περί-
που μὲ 3 δασκάλους ἐπίσης, μὲ μισθοὺς λίρες τ. χάρτινες 40 ἕως 70
μηνιαίως.

Παράλληλα, καινотικά καὶ ἄρτια λειτουργοῦσε καὶ τὸ Ὁρφανοτρο-
φεῖο, μὲ τὴν προστασία τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Γενναία διάλυση Λέσχης.

Ἡ λέσχη ἐπίσης συνέχιζε τὴν ἀθόρυβη λειτουργία της. Μὰ ὑπῆρξε
λιγώζω. Πρὶν προφτάσει νὰ ὁλοκληρώσει τὴ δράση της, μιὰ ἀντίδρα-
ση που στρεφόταν κατὰ τοῦ κυριότερου ἰδρυτῆ της Χ. Σιδηροπούλου καὶ
που εἶχε γιὰ προκάλυμμα μιὰ ἀδικαιολόγητη γιὰ τὴν ἐποχὴ μισαλλοδο-
ξία, τὴν καταδίκασε νὰ σβήσει στὶς ἀρχὲς τοῦ 1920.

Ἰδρυση Συλλόγου «Νέα Ζωή».

Οἱ νέοι τοῦ τόπου, γεμᾶτοι δημιουργικὴ ὁρμή, ὕστερ' ἀπὸ τὶς πε-
ριπέτειες τῆς ἐξορίας, ἰδρυσαν, τὸ Μάη ἀκόμα τοῦ 1919, τὸ Σύλλογόν
τους «Νέα Ζωή», ἀποτελούμενο ἀποκλειστικὰ ἀπὸ νέους μόνο.

Περilάβαινε 3 τμήματα: Κοινωνικόν, Ἐρασιτεχνικὸ καὶ Ἀθλητικόν,
μὲ τὴ μελλοντικὴ φιλοδοξία νὰ προσθέσει καὶ Μουσικὸ τμήμα, ὅταν θὰ
τὸ ἐπιτρέπαν οἱ οἰκονομικοὶ πόροι.

Ἀναγκαστικὸ ψαλίδισμα κοινωνικῆς ἐξόρμησης.

Ἀπὸ τὰ πιοπάνω τμήματα, τὸ ἀθλητικόν, ὕστερ' ἀπὸ πολλὰ συζη-
τήσεις, θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ μὴν ἀρχίσει τὶς ἐργασίες του ἕως τὴν
ἀποκρυστάλλωση τῆς πολιτικῆς κατάστασης. Οἱ συμπολίτες Τούρκοι εἵ-
χανε ἀπλωμένο τὸ ζουνάρι, ἔτοιμοι γιὰ παρεξηγήσεις. Γυμναστικὲς καὶ
ἀθλητικὲς ἐπιδείξεις τὶς Κυριακὰς, τὶς γιορτές, θὰ ἦσαν τὸ κόκκινο πανὶ
τοῦ ταύρου... θὰ σήμαιναν στρατιωτικὲς ἀσκήσεις!

Ἀράση Ἐρασιτεχνικοῦ Ὀμίλου.

Τὸ Ἐρασιτεχνικὸ τμήμα ἐργάστηκε καλὰ. Ἔδωσε, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ
1919 καὶ μέσα στὸ 1920, τέσσερες ἕως πέντε παραστάσεις μ' ἐπιτυχία.

Οἱ Διοικητικὲς Ἀρχὲς πρόθυμα, κάθε φορὰ, ἔδιναν τὴν ἄδεια. Μὰ
οἱ Κέρβεροι τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου ἄγρυπνα παρακολουθοῦσαν,
μὲ ὄργανά τους, τὶς παραστάσεις γιὰ νὰ... παρερμηνέψουν τὰ ἀθῶα τρα-
γούδια τους, τ' ἀθωότερα σκηνικά, ἂν καὶ συστηματικὰ ἔλειπε ἀπὸ αὐτὰς
κάθε πολιτικὴ κ' ἐθνικιστικὴ χροιά.

Τούρκοι θεατὲς, παρὰ τὴν ἀπαγόρευση, κάθε φορὰ, τῆς Ἀστυνομί-
αρχῆς, χυμοῦσαν αὐθαίρετα στὸ θεωρεῖο, ἔτοιμοι πάντα γιὰ πα-

ρεξηγίσεις. Τὸ μῖσος, τὸ πάθος τῆς ἐξδίχησης κορυφώθηκε. Ὁ Κιρκάρ-Γιουνάν, οἱ Διαβολοἔλληνες, διεχδιζοῦσαν ἔτσι πίστειαν τὸν Πόντο, καὶ οἱ παρωστάσεις οἱ θεατρικὲς ἀσχοῦσαν προπαγάνδα.

"Οπου δὲν ἰσχύει οὔτε ἡ ἄλωπεκῇ.

Φανατικὸ μέλος τοῦ Κομιτάτου, γιατρός, Τουρκοβράιος Ντογμές τῆς Θεσσαλονίκης, πρότεινε, τὸ θέατρο, --ὁ κινηματογράφος τοῦ 1911) 14 -- που μὲ θυσιᾶς πολλὰς καὶ ἀπὸ τὸ ἑστέρημά μας εἶχε ἐπισκευαστεῖ, νὰ λειτουργεῖ ὡς Ἑλληνοτουρκικὸ, μὲ μιστὸ Ἑθνομαιτεχνικὸ Ὀμιλὸ, ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἑλλήνες ἐθνομαιτέχνες.

Ἡ πρόταση, σὰν τέτοια καὶ σὰν θεωρία, καλὴ. Μὰ τὴν ἔκανε ἕνας

Τὸ Τσαμλούζ.

ἀνίερὸς καιροσκόπος. Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, που πλειοδότησε στήν ἐξόντωση τοῦ ἑλληνικοῦ -- καὶ πρωτίτερα τοῦ ἀρμενικοῦ -- στοιχείου τοῦ τόπου. Καὶ ἡ σκοπιμότητα ἦταν κατάφωρη. Ἦθελαν νὰ κάμουν --τὸ 1919 τότε καὶ μ' ἐγχώρια ἐφημερίδα τους-- προπαγάνδα καὶ θόρυβο γιὰ σύμπνοιες, κοινωνικὰς καὶ ἠθικοπνευματικὰς (καὶ πράσιν' ἄλογα) συνεργασίες σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς διακηρύξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ καταδυνάστευση καὶ κατατρεγμούς, γιὰ ν' ἀνατρέψουν ὅλα σὲ βάρος μας μὲ τὸ φύσημα τοῦ πρώτου εὐνοϊκοῦ ἀνέμου.

Παραμερίστηκε ὥστόσο ὁ δόλιος βρόχος, μὲ τὴν ἐπίμονη καὶ εὐλογη ἄλλωστε δικαιολογία, ὅτι οἱ Ἑλλήνες νέοι οὔτε ὑποφερτὴ προφορὰ τῆς Τουρκικῆς εἶχαν οὔτε καὶ μποροῦσαν νὰ μάθουν, ὡς ἕνα ἱκανοποιη-

τιζό, τουλάχιστο, σημείο τῇ γλώσσᾳ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, ὅτι ὅσotόσο ἡ πρότασις θ' ἀποτελέσει κοντινὴ μελλοντικὴ φροντίδα...

Ἀποκαρδιωτικὸ τέλος καλλιτεχνικῆς κίνησεως.

Γιὰ νὰ τελειώνωμε μὲ τὸ θέατρο αὐτό, τὸ χειμῶνα τοῦ 1921 μᾶς ζητήθηκε εὐγενικότατα ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ Ἑρασιτεχνικὸ Ὅμιλο, ποὺ εἶχε συγκροτηθεῖ στὸ ἀναμεταξύ μὲ τὴν πνοὴ τοῦ Κεμαλισμοῦ, τὸ κλειδί. Δόθηκε ἡ πρώτη Τουρκικὴ παράστασις. Ἦτανε μιὰ ἀναμόρφωσις τῆς παλιᾶς ζωῆς τοῦ Τούρκου, ὡς ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσος ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἀστικὴ τάξιν. Ἦτανε σάλπισμα πρὸς τὴν τουρκικὴ νεολαία ν' ἀφήσει τὴν πνευματικὴ νωθρότητα, τὴν «κληροδοτημένη ἀπὸ τὴ Μοναρχία καὶ τὴ Θρησκεία». Νὰ νοιώσει τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχτροὺς της, νὰ πάρει στὰ χέρια της τὴν τύχην της.

Τὴν παρακολούθησα —ἀναγκαστικά— μὲ σφιγμένη τὴν καρδιά. Αἰτιολογημένη κακὰ - ψυχρὰ στὴ βάση της, ἦταν ὅσotόσο βάρβαρη, κακόβουλη καὶ ὀργιαστικὴ στὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦσε καὶ προπαγάνδιζε. Καὶ ἦταν ἓνας πυρωμένος λίθος ποὺ ξαπαλυόταν ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, προαγγέλλοντας νέες συμφορές. Ἦταν ἓνα εἶδος ἐπίσημης καταδίκης μας.

Ὅταν ζητήσαμε τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ κλειδιοῦ, μᾶς ὑποδείχτηκε «φιλικὰ», ὅτι ἡ ἀπόπειρα δὲν ἦταν ἀκίνδυνη. . . Τὸ θέατρό μας ἔσβηνε γιὰ μᾶς, μὲ ὅτι περιεῖχε. . . Εἶχε ἀλλάξει πιά, δίχως καμμιά ἄλλη διαδικασία, κύριο. «Χερὲ νὲ κιονὲ ἰσέ. . .»!

Ἀναγκαστικὸς περιορισμὸς κοινωνικῆς δράσεως.

Ὁ παραπάνω Σύλλογος ποτὲς δὲν τὸ ἀποφάσισε νὰ ζητήσῃ, ἐπίσημα, ἄδεια γιὰ τὴν ἰδρυσὴν του. Καιροσκοποῦσε. Ἦμανε στὴ σκιά. Προσμενε τὴν ἀποκατάστασις πολιτικῆς ὁμαλότητος, γιὰ νὰ μὴ ἀποτελέσει ἡ ὑπαρξὴ του πηγὴ ὑποψίας κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοῦ καὶ κακοποίησης τοῦ τελευταίου ἀπὸ μέρος τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν πρόθυμων πάντα Τούρκων παραγόντων σὲ περιστάσεις κρίσεως. . .

Τουρκικὲς δυσαρέσκειες.

σίες» ἢ «Αὐτονομίες» τοὺς φημιολογοῦσε ὁ Ἕλληνας. Τύπος τῆς Κων)πολῆς. Τούτους τοὺς τελευταίους προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς ἐφευρίσκουν ἀπ' τὸ περπάτημά τους, ἀπ' τὴ συμπεριφορὰ τους, ἀπὸ τίποτε φρασσοῦλες...

Φούσκωναν τὰ στήθια τους, ὅσο διάβαζαν στὸν τύπο τους γιὰ ἴδρυση Ἀνεξάρτητου Πόντου. Μένος κρυφὸ ἐκδίκησης ἔτρωγε τὰ σπλάχνα τους. Ἦταν φοβερό, τρομαχτικά «αὐθάδικο», οἱ ραγιάδες, οἱ εὐεργετημένοι... νὰ ζητοῦν ἀνεξαρτησίες. «Χωρὶς λόγο. Χωρὶς νὰ τοὺς πειράξει κανεὶς. Ἀλήθεια, τοὺς πείραξε κανένας; Κεῖνες, πάλι, οἱ ἐξορίες, κεῖνες οἱ λευκὲς σφαγές — πῶς τίς λένε... Μὰ τί φταίξιμ' ἐμεῖς; Μόνο, κεῖνοι οἱ Γερμανοί... Καὶ τὸ πολὺ - πολὺ αὐτοὶ οἱ Νεότουρκοι».

Ξέχωρα τοὺς δαιμόνιζαν οἱ ἀλλεπάλληλες ἀνακοινώσεις (ἄξιανς), σὲ τοικοκollήματα, τῆς Ἀγκύρας, γιὰ φανταστικὲς ὁμότητες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ σὲ βάρους τῶν Μικρασιατῶν Τούρκων.

Μεγάλη θύελλα ψυχικὴ ἔφερε στὴ συνείδηση τῶν Τούρκων ἡ ὑποβολὴ δηλώσεων, ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὸ Οἶκον. Πατριαρχεῖο, γι' ἀποζημιώσεις σὲ κινητὰ καὶ ἀκίνητα.

Ἄλλη ἀφορμὴ γι' ἀνακίνηση τῶν παθῶν ἦταν ἡ ὑποβολὴ πινάκων στὴν Ἑλλην. Ἀρμοστεία τῆς Κων)πολῆς γιὰ Τούρκους τοῦ τόπου, που εἶχαν κάμει ὑπερβασίες σὲ βάρους τῶν Ρωμιῶν. Ὁ ζωηρότερος μεταξ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀμέτοχος στὸ ζήτημα τοῦ κατατρεγμοῦ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ διάστημα τοῦ 1914—18, ὁ δήμαρχος Γιουσούφ ἐφέντης, κατάρτισε σῶμα ἐνόπλων καὶ πῆρε τὰ βουνά.

Ἐγιναν προσπάθειες, ἀργότερα, ἀπὸ δυὸ παράγοντες κοινοτικούς, στὴ Μητρόπολη, ν' ἀνακαλέσει τὴν κατηγορίαν καὶ νὰ ἐπιστρέψει ὁ Γιουσούφ. Διότι καὶ ἀπὸ κακὴ εἰσήγηση καταχωρήθηκε στὸν κατάλογο ἐγκληματιῶν Πολέμου, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμος θὰ ἦτανε σὲ περίπτωση ἐπιλοκῶν. Τοῦ κάκου ὅμως. Ἐλείψε ἡ πολιτικὴ τέχνη.

Ὅταν ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων ἐπιδεινώθηκε, ὁ Γιουσούφ γύρισε στὴν Ὀρτοῦ. Θὰ δοῦμε παραπέρα, ὅτι, χωρὶς νὰ μᾶς ἐκδικηθεῖ, δὲν θέλησε ὅμως καὶ νὰ μᾶς ὑποστηρίξει, ὅταν παρουσιάστηκε ἀνάγκη.

Ὅπωςδήποτε τὸ ὅλο ζήτημα τῆς καταγγελίας ἐγκληματιῶν πολέμου ὑπῆρξε μιὰ ἐπαγγελία ἐντυπωσιακὴ γιὰ τοὺς Συμμάχους — κανένα δὲν τιμώρησαν — καὶ μιὰ πηγὴ δυσαρέσκειας καὶ κατατρεγμοῦ ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τοῦ Πόντου γενικά. Σὰν πολυτέλεια, που τὴν κατάντησαν, μπορούσε κάλλιστα νὰ λείπει. Μὰ ποῦ καιρὸς νὰ σκεφτοῦν οἱ Σύμμαχοι τέτοια μικροπράματα. Εἶχαν τρανότερες σκοτοῦρες. Ἐπρεπε νὰ κατοχυρώσουν τὴν Εἰρήνην τῆς... ὑποταγῆς τῶν πάντων στὰ ὠραία καὶ καλά τους συμφέροντα!

Οἱ μῆνες περνοῦσαν. Τὰ ἐθνικά μας ζητήματα λύση δὲν ἔπαιρναν. Ξέχωρα, ἡ ὑπόθεση τῆς ἀτελευτέρωσης τοῦ Πόντου ἀπὸ τὸν τουρκικόν

ζυγὸ εἶχε περιπλεχτεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ Ἑλ. Βενιζέλος ἔκρινε καὶ πρόβαλε ὡς μόνη δυνατὴ λύση μιὰ Δημοκρατία Πόντου Ὁμόσπονδη μὲ τὸ ὑπὸ ἴδρυσήν Ἀρμενικὸ Κράτος. Ἡ λύση ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐλευθέρου Πόντου τῆς Μασσαλίας καὶ ἀπὸ τὶς κατὰ τόπους ποντιακὰς πολιτικὰς ὁργανώσεις. Αὐτὲς ζητοῦσαν Ἀνεξάρτητη Δημοκρατία τοῦ Πόντου. Ὁ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρύσανθος, ὁ ὁποῖος κοντὰ στὰ μέσα τοῦ 1919 εἶχε ἐξουσιοδοτηθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἱεράρχες τοῦ Πόντου καὶ ἀπὸ τὸ Συμβούλιον Ἐθνοσυνελεύσεως Ποντίων, ποὺ ἔδρα τῆς εἶχε τὸ Βατούμ, ὡς Ἀντιπρόσωπος στὶς πρωτεύουσες τῶν Μεγάλων Συμμάχων μαζί μὲ τὸν Κ. Κωνσταντινίδη, Πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς Μασσαλίας, καὶ σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο, γυρνοῦσε, τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους, ἀπὸ ἄκαρπο ταξίδι, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τελικὰ ὅτι τὸ ζήτημα Ἀνεξάρτητου Πόντου ναυαγεῖ. Γιὰ νὰ γεννηθοῦνε στοὺς κόλπους τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ζητήματα εὐθυνολογίας γιὰ κακὸ, προσωπικὸ, χειρισμὸ. Καὶ γιὰ νὰ καταπιαστεῖ αὐτὴ μὲ νέα διαθήματα κ' ἐνέργειες κοντὰ στοὺς Συμμάχους...

Ποιὸς μποροῦσε νὰ ἔχει ἰδέα γιὰ τὴ μελλοντικὴ μας τύχη; Προσμέναμε, ὥστόσο, καλύτερους καιροὺς.

Οἱ Τούρκοι πέφταν ἀπὸ τὴν ἀπελπισία στὴν προσδοκία καὶ ἀντίστροφα. Πότε ἀπειλοῦσαν, πότε λούφαζαν. Στὸ μεταξὺ δὲν ἔλειπαν κ' ἐκεῖνοι ποὺ σὲ πλησίαζαν καὶ ξεμυστηρεύονταν: «Δὲν βαρύνεσαι. Τί, τάχα, εἴμαστε κ' ἐμεῖς; Προχτεσινοὶ χριστιανοὶ Ἕλληνες. Θ' ἀλλάξουμε θρησκεία κι' ὅλα θὰ πᾶνε καλά»!

Πολιτικὴ ἐπιφυλακτικότητα.

Ὁ πόθος τῆς Ἐθνικῆς Ἀνεξαρτησίας ἦτανε ζωηρότατος στὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου. Εἶχε καταντήσῃ μάλιστα ψύχωση καὶ νεύρωση ἢ ἴδρυση ἑνὸς ὅπωςδήποτε Ἐλεύτερου Πόντου, ἰδίως ἀπὸ τοὺς κατατρεγμένους, τὶς ταλαιπωρίες καὶ τὴν κυνικὴ του καταδίκη ποὺ εἶδε ἀπὸ τὸ ἐπίσημο Κράτος στὸ διάστημα τοῦ Πολέμου 1914—18.

Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσαν ἑνας ἢ δυὸ καθυστερημένοι ποὺ ἀπὸ ὑπολογισμὸ καὶ προσκόλλησιν σὲ συμφέροντα ὕλικά, ἀπενχόντανε τὴν ἀποξένωση τοῦ Πόντου ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Κράτος. Καὶ δὲν ἴδρωναν νὰ τὸ φανερώσουν.

Ὅπωςδήποτε ὅμως, ἡ στάσις τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τῶν Τούρκων ἦταν προσεχτικὴ. Δὲν δίνανε στόχο σὲ παρεξηγήσεις, ποὺ μποροῦσαν νὰ φέρουνε ζημιὰ.

Κι' ὁ μοναδικὸς ἐθνοπροδότης.

Ἐδῶ ἀναλογεῖ νὰ προσθέσουμε, ὅτι ἡ περίοδος αὕτη σημείωσε τὸν πρῶτο καὶ μοναδικὸ προδότη τοῦ τόπου. Ἦταν ἓνας τύπος τελείως ξέθωρος κι' ἀνυπόληπτος. Ὡτακουστοῦσε καὶ μετὰδινε στὴν Ἀστυνομία, ὅ,τι μποροῦσε νὰ μάθει σὰν συζήτηση μέσα στὴν Ἰ. Μητροπολὶ ἢ ἀνάμεσα στοὺς προκρίτους.

Ἄς σημειωθεῖ, γιὰ τὸ φρόνημα ὅλου τοῦ ἄλλου λαοῦ, ὅτι, σὲ ἀρχὲς τῆς ἀναχωρῆς καὶ ἕως μερικοὺς ἀκόμα μῆνες ἀργότερα, ἡ ἐπιτοπία ἐξουσία Δημόσιας Ἀσφάλειας εἶχε παραλύσει τέλεια. Ἡ Ἀστυνομία δυσκολευόταν νὰ ἐπιβληθεῖ, νὰ ζυγώσει κἂν σὲ ζητήματα μεταξὺ Ἑλλήνων. Κανεῖς δὲν τοὺς ἔδινε σημασία. Μὰ ἡ κατάσταση αὕτη δὲν βάσταξε πολὺ.

2. ΝΕΕΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

«Ἀρχαὶ ὠδίνων».

Τὸ κίνημα τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ ἀκούστηκε, στὴν ἀρχή, μὲ ἀδιαφορία ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ τόπου. Τὸ χλεύασαν μάλιστα, ὅταν ἔμαθαν τὴν ἔχτρικὴ στάση που πῆρε ἀπέναντί του ἡ Νομαρχία τῆς Τραπεζούντας.

Ἦδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1920 ἐγκαταστάθηκε στὴν Ὀρτοῦ Ἐπίτροπος τοῦ Κεμαλικοῦ κινήματος γιὰ προπαγάνδα καὶ προσεταιρισμὸ τοῦ Τουρκικοῦ πλήθους πρὸς τὸν Κεμαλισμὸ, κάποιος Ταγματάρχης Μουσταφάμπεης.

Ἡ πρώτη ὑποδοχὴ τοῦ κινήματος.

Ἡ παρουσία τοῦ Ἐπιτρόπου, λίγους, ἐλάχιστους συγκίνησε. Οἱ πολλοὶ ἀδιαφοροῦσαν. Πολλοὶ μάλιστα ἔβλεπαν δύσπιστα τὴν κίνηση. Μιλοῦσαν γιὰ νέα ἐμφάνιση τῶν Νεοτούρκων, γιὰ νέες καταστροφικὲς ἀπόπειρες, νέα ἐκμετάλλευση τῆς εὐπιστίας τοῦ Τουρκικοῦ λαοῦ. Τὸ πνεῦμα τῶν Τούρκων, νωθρὸ, ἀπὸ τὸ σύστημα ζωῆς ποὺ ἔκαναν καὶ ἀσγκίνητο πρὶν, εἶχε πάθει πικρὸ ξάφνιασμα ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα τῆς φιλοπόλεμης Νεοτουρκικῆς πολιτικῆς. Δυσπιστοῦσαν πιά σὲ ὅλα. Καὶ πρόσμεναν τὴ μοῖρα τους. Ἦσαν μᾶλλον Σουλτανικοί. . .

Ὡστόσο, σιγὰ - σιγὰ, ἀνάμεσα στὴ νεολαία, στοὺς στρατιωτικοὺς τοῦ τόπου καὶ στοὺς νεόπλουτους Τούρκους, κάποιον ἄρχισαν νὰ κινεῖται. Ἀέρας ἀνθελληνικὸς ἄρχισε νὰ πνέει. Λόγος γινόταν γιὰ ἐκδίκηση, γιὰ διωγμούς, γιὰ πέρασμα στὸν Μπολσεβικισμό. . . Μιά - δυὸ φορές γαλλικὰ ἀεροπλάνα ἔριξαν στὴν περιοχὴ τοῦ Πόντου προκηρύξεις ἀντικομμουνιστικῆς.

Ἀποτυχία Κεμαλικῆς στρατολογίας.

Μὲ τὸν καιρὸ ἔγινε ἀπόπειρα στρατολογίας σ' ἓνα - δυὸ χωριά, ὅπου, φανατικοὶ Κεμαλικοὶ περιτρέχοντας, ἔκαναν προπαγάνδα. Ὁ καιρὸς δὲν ἦταν ὥριμος ἀκόμα. Οἱ χωριάτες κυνήγησαν μὲ ξύλα τοὺς χωροφύλακες, πού πῆγαν τὶς ὀνομαστικὲς κλήσεις.

Πολιτικὴ διαίρεση — Κεμαλικοὶ - Ἀντικεμαλικοὶ.

Ὅσο ὁ πολιτικὸς ὀρίζοντας συννέφιαζε. Οἱ Τούρκοι χωρίστηκαν σὲ δυὸ ἀντιμαχόμενες πολιτικὲς παρατάξεις. Οἱ Φιλελεύτεροι, μὲ τὸν ἀρχηγό τους Μουστάμπεη, ἓνα πλούσιο, ἀγαθότατο γεροντάκο, τὸν νάνο μὲ τὸ ἱλαρότατο προσωπάκι καὶ τὰ ἐξυπνότατα σπιθόβολα μάτια, καὶ μὲ τοὺς παράγοντες Σουλεϊμὰν Φελεκζατέ, Κατιρτζόγλου Ἰμπραϊμ καὶ τὸν Ζιγιάμπεη, ἦσαν ἀδιάλλαχοι... Δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουνε γιὰ Κεμαλισμό. Καὶ ἦσαν οἱ περισσότεροι.

Ὁ δυναμικότερος ἀντικεμαλικός.

Ὁ ἀποφασιστικότερος μεταξὺ τους ἦταν ὁ Ζιγιάμπεης. Γεωργιανὸς μωαμεθανός, εἶχε δράσει στὶς ἀρχὲς τῆς κήρυξης τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ρωσσίας. Κατάρτισε δική του λεγεώνα καὶ πολέμησε πρὸς τὰ Ρωσοσπουρρικά σύνορα, ὅπου καταστρέφτηκε τὸ Σῶμα τοῦ κ' αἰχμαλωτίστηκε καὶ ὁ ἴδιος.

Στὴ Νοβορωσσία εἶχε βρεῖ θερμότατη φιλοξενία ἀπὸ συμπατριῶτες μας, παλιὰ ἐγκαταστημένους.

Στὴν ἐπιστροφή, τὸ 1918, βρῆκε τελείως διαφορετικὴ κατάσταση. Τὸν ἑαυτοῦ του τελείως καταστρεμμένο οἰκονομικῶς, τοὺς Τούρκους συντοπίτες νεόπλουτους καὶ ὑπέρπλουτους ἀπὸ τοὺς κατατρεγμένους καὶ τὴν καταλήστευση τοῦ Ἀρμενικοῦ κ' Ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Στὴν πραγματικότητα, ποτὲς τὸ Γεωργιανικό, τ' ὁμόθηρσκο μὲ τοὺς Τούρκους στοιχεῖο δὲν τοὺς συμπάθησε ὡς Ἐθνότητα. Μ' ὅλα τὰ προνόμια καὶ τὶς δημόσιες θέσεις τους, κρυφὸ καὶ ἄσθηστο μῖσος ἔτρεφαν ἐναντίον τους. Δὲν λησμονοῦσαν τὰ κακὰ πού ἔπαθαν ἀπὸ τὴν ἀστοργία τῶν ὁμοθηρσῶν ὡς Κράτους καὶ ὡς συμπολιτῶν. Τὶς ἐκατόμβες πού ἔδωσαν —μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς περιοχῆς Βατούμ ἀπὸ τὴ Ρωσσ. Αὐτοκρατορία καὶ τὴν προσφυγὴ τους τοῦ 1878— ἀπὸ τὴν ἀκηδεΐα καὶ τὴν ἀδιάφορη ἐχθρότητα τῶν ὁμόθηρσῶν τους Τούρκων. Φυσικά, ὅ,τι προνόμια εἶχαν, τὰ πῆραν μὲ τὴν αὐθαιρεσία καὶ τὴν ἀνταρσία τους.

Ἦτανε λοιπὸν ὁ Ζιγιάμπεης γεμᾶτος μῖσος πρὸς τὴ νέα κίνηση, ὅπου, μόνο νέα σκευωρία τῶν ἐπιτηδείων, ἤθελε νὰ βλέπει. Πῆρε ἀποφασιστικὴ θέση κατὰ τῶν Κεμαλικῶν. Κ' ἔσερνε πίσω του ὅλους τοὺς Γεωργιανούς (Γκιουρτζήδες) τῆς περιοχῆς.

Έκμετάλλευση διάθεσης.

Οι Έλληνες πρόκριτοι με τρόπο τόν ζύγωσαν. Τόν έκολάκειψαν. Ηίστευαν απόλυτα, ότι ή απέλευθέρωση είναι κοντά. Σκέφτηκαν νά τόν χρησιμοποιήσουν για τò διάμεσο χρονικό διάστημα, για νά ξεφύγουμε τούς σκοπέλους που θά παρουσιάζονταν. Ήτανε φτωχός πιά. Ένα καλό ποσό, έως 1000 λίρες, δραστηριοποίησε τήν παραπάνω διάθεσή του, πρòς τήν έξυπνρήτηση του Έλληνικού στοιχείου. Ήδη είχε δίπλα του και τούς όμόγνωμους απ' τούς Τούρκους.

Καλή ή σκέψη. Συνέχισε όμως νά ισχύει μονολιτικά. Καί έβλαψε άργότερα.

Πάταξη πρώτης άπόπειρας για Κεμαλική αύθαιρεσία.

Ό Κεμαλικός Έπίτροπος κάλεσε, τόν Ιούνιο του 1920, τούς Κοινοτικούς εκπροσώπους και ζήτησε είσφορές τής Έλληνικής Κοινότητας για τόν έξοπλισμό και τόν ίματισμό του Κεμαλικού Έθελοντικού Στρατού. Προθυμοποιήθηκαν... Τί άλλο μπορούσαν νά κάμουν; Ό Έπίτροπος ξεθάρρεψε. Καί άξίωσε νά πάν οί αντιπρόσωποι στην Κερασούντα, στον Τοπάλοσμαν, τόν δράκο, νά καθορίσει τò ποσό τής φορολογίας. Ό κίνδυνος δέν ήταν άπίθανος για τούς άνθρωπους. Έκαμαν πως δέχονται ν' άναχωρήσουν. Κατατόπισαν τούς φιλελεύθερους. Σήκωσαν αυτοί κατακραυγή και διαμαρτυρία. Καί μαζί τους κι ό δήμαρχος Γιουσούφ, που συμπέρανε χαρακτηριστικά: «Δέν θά πάνε. Είμαστε κ' έμεις έξίσου ίκανοί με τόν Τοπάλ νά τούς έκτελέσουμε, αν είναι για σκότωμα». Τα πράγματα τράβηξαν παρατέρα. Ό Ζιγιά δέν έχασε καιρό. Τήν άλλη μέρα πρωί, με τò πιστόλι στο χέρι, άνάγκασε τόν Έπίτροπο, νά πάρει τά παστρικά του και νά φύγει.

Κ' ένας... Φώτος!

Ήτανε θρίαμβος! Τò Έλληνικό στοιχείο θεώρησε τò Ζιγιά ως φυσικό του προστάτη. Από τότε, για τήν εύκολία τής συνεννόησης μεταξύ τους, μάλιστα και για άπόδοση του αισθήματός τους, τόν όνόμασαν μεταξύ τους «Φώτο», μεταφράζοντας τή λέξη Ζιγιά, που σημαίνει φώς και συνδέοντας τ' όνομά του με τόν... Φώτο Τζαβέλλα!

Ήστη στο ιδανικό τής Απελευθέρωσης από τή μιά, άγωνία για τήν τύχη μας στο διάστημα ως τή Μεγάλη Μέρα και άκοίμητη προσπάθεια για τò ξεπέραςμα των κινδύνων, από τήν άλλη, μέσα σε άτμόσφαιρα που όλοένα χειροτέρευνε, νά, τò χαρακτηριστικό των καιρών.

Συνθήκη Σεβρών - Όριστικός προσανατολισμός διαδέσεων.

Με τήν ύπογραφή τής Συνθήκης των Σεβρών, τόν Αύγουστο του

1920, οἱ Τούρκοι τοῦ τόπου δέχονται τὸ βαρύτερο χτύπημα. Δὲν θέλουν νὰ μᾶς δοῦν. Ἡ ψυχὴ τους προσανατολίζεται ἀποφασιστικά, στὸ σύνολό της, ἐναντίον μας. Βουβὸ ἀκόμα, ἀμίλητο, ὅμως ἀμείλικτο διαχωριστικὸ πείλος μίσους ἐθνικοῦ στήνουν πιά μεταξύ τους κ' ἐμᾶς.

Ἐπεισόδιο - οἰωνὸς ὁμαδικῆς σημασίας.

Τὸν ἴδιο μῆνα συνέβη κάτι, που, ἂν καὶ περιορισμένης προσωπικῆς, κατὰ τὸ φαινόμενο, σημασίας, ἔδειχνε ὅμως τὴν ἀξιολόγηση καὶ τοποθέτησή μας, σὰν ἐθνικῆς ὁμάδας καὶ ὀντότητας, ἔδειχνε τρικυμίες καὶ ναυάγια μελλοντικά:

Ὁ Μητροπολίτης γυρνοῦσε ἀπὸ μιὰ περιοδεία ὥς τὴν Κασταμονή, μέσο Κωνσταντινούπολης, στὴν ἔδρα του, στὰ Κοτύωρα.

Ὁ Τουρκικὸς κόσμος «τὰ μένεα ἔπνεε» ἐναντίον του. Ὅταν, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1919, γυρνοῦσε ἀπὸ τὴν Πόλη, εἶχε ἐκφραστεῖ βαριά, ἐξευτελιστικά, μπροστὰ στὸν Ὑποδιοικητὴ (Καϊμακάμη) τοῦ τόπου καὶ τὸ Συμβούλιό του, που πῆγε νὰ τὸν χαιρετήσῃ, στὸ σπίτι τῶν ἀδελφῶν Ἀβράμ καὶ Ζαχαρία Τοκατλίδη, κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοῦ Κράτους. Μίλησε ἔξω ἀπ' τὰ δόντια, —ἂν καὶ παλιὸς καὶ δοκιμασμένος σὲ ἐλιγμούς καὶ πολιτικὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντι τῶν Δυναστῶν μας— γιὰ σημαίες, γι' ἀντικατάσταση τῆς Τουρκικῆς Ἐξουσίας στὸν Πόντο ἀπὸ ἄλλο Κράτος...

Εἶχε προτρέξει. Παρασύρθηκε ἀπὸ τὴν ἀπέραντη αἰσιοδοξία ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Κωνσταντινούπολη; Πλειοδότησε σὲ ἐνθουσιασμό, γιὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν συμπάθεια τοῦ ποιμνίου του, τῶν συμπατριωτῶν του, ποὺ ἦσαν δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὴ μακρινὴ του ἀπουσία καὶ τὴν παραμονὴ μακριὰ ἀπ' τὰ δεινοπαθήματά τους τεσσάρων ἐτῶν, σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ πολέμου; Σωστὸ τὸ πρῶτο. Καὶ τὸ δεύτερο... κάτι λέει. Εἶχε παρεξηγηθεῖ. Εἶχε πάει συνοδικὸς στὴν Κων)πολη καὶ ἀποκλείστηκε ἐκεῖ.

Ἦδη τὰ πράγματα, ἂν καὶ φριχτά, ὅμως ἔδειχναν κάτι ἐλπίδες στοὺς Τούρκους. Πιανόντανε ὁλοένα καὶ δυνατότερα ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα τοῦ Κεμάλ. Κ' οἱ ἀτελπισμένοι... ἐλπίζουν γερά! Καὶ ἔλεγαν τὸ βάρος τοῦ Δεσπότη πολλά. Καὶ μιλοῦσαν γιὰ ἄμεσο λυντσάρισμά του, ἐπὶ τὴν τηλεγραφικὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἀναγγελία τῆς ἐπιστροφῆς του.

Ὁ Χρῆστος Λεμονόπουλος, —τὸ γερὸ λαγωνικὸ τῶν Τουρκικῶν δημοσχηνίων— πληροφορημένος καλὰ, σκέφτιξε νὰ προλάβῃ τὸ κακό, καὶ τὸ ἐθνικὸ σύνολο. Τὸν ἄμεσο κλονισμό, στὰ μάτια τοῦ Τουρκικοῦ λαοῦ, καὶ τὴν ἐχμηδένισή τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου σὰν Ὑπόστασις.

Ἐχοντας σύμφωνους καὶ ἄλλους παράγοντες ἀπ' τοὺς ὀρθόδοξους, ἐπενδύσθηκε στὸν Ὑποδιοικητὴ τοῦ τόπου. Καὶ ζήτησε, ἀπὸ μέρος

τῶν... Ρωμιῶν, νὰ μὴ γίνεῖ ὁ Μητροπολίτης δεκτός, ὄντας ἀνεπιθύμητος, νὰ μὴ τοῦ ἐπιτραπῇ ἡ ἀποβίβαση.

Αὐτὸ που ἤθελε κι' ὁ Ὑποδιοικητής. Ὅχι ἀπὸ σωβινισμό. Ἀλλὰ ἀπὸ ἀγαθότητα, σύνεση καὶ πλατύτερη σκέψη διαφύλαξης τῆς κοινῆς ἡσυχίας.

Καὶ ὁ Δεσπότης τράβηξε, ἀναγκαστικά, γιὰ τὴν Τραπεζούντα. Ὅμως ἐκεῖ τὰ ταίριαξε μὲ τὸ Νομάρχην. Ἀλλά, ὅταν γύρισε στὸ λιμάνι τῆς Ὁρτοῦς, μὲ τὸ ἴδιο πλοῖο, φίλος του προσωπικός, Τοῦρκος, βουλευτὴς τῆς Ὁρτοῦς, ἀνέβηκε, τὸν εἶδε καὶ τοῦ... σύστησε νὰ μὴ βγεῖ, γιὰ τὸ καλὸ του τὸ προσωπικό, καὶ τοῦ ποιμνίου του.

Τὸ γεγονὸς σημείωσε ἓνα πρῶτο μούδιασμα στὸ ἠθικὸ τοῦ Ἑλλήν. στοιχείου, γιὰ τὶς ξεκάθαρες προθέσεις τῶν Τοῦρκων ἐναντίον του, γιὰ τὶς πιθανὲς ἐξελίξεις τῆς κατάστασης. Εἶχε μάθει τὰ παρασκήνια. Καὶ τ' ἀναγκαστικὰ αἷτια τῆς ἐνέργειας...

Ὅριστικὴ ἐγκαθίδρυση τοῦ Κεμαλισμοῦ. Κατάσταση θετικὰ ἐπιδεινωμένη.

Σκοτεινὸ ξεπρόβαλε, καὶ μαῦρο, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1920. Ὁ Κεμαλισμὸς ἐγκαθιδρύεται πιά, ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1920, ἐπίσημα.

Ἡ περιοχὴ Ὁρτοῦ (Κοτύωρα) εἶχε προβιβαστεῖ σὲ Διοίκηση (Σαντζάκ). Μᾶς ἦρθε ὁ πρῶτος Διοικητὴς (Μουτεσαρίφ). Συνοδενόταν, ἄγνωστο ἂν ἀπὸ σύμπτωση ἢ ὄχι, ὅμως μοιραῖα, θάλεγε κανεῖς, καὶ συμβολικά, ἀπὸ τὸν Τοπάλοσμαν, τὸν ἀπαίσιο τύραννο καὶ σφαγέα τοῦ Ἑλλήν. στοιχείου τῆς Κερασούντας, που γύριζε ἀπὸ ταξίδι στὴ Σεβάστεια, τὴ δεύτερη Κοιτίδα τοῦ Κεμαλικοῦ Κινήματος.

Φανατικὸς Νεότουρκος ὁ Διοικητὴς καὶ ἄγριος —ὅμως ὄχι Κεμαλικὸς τόσο, ὅσο ἦταν θεσιθήρας καὶ τυχοδιώκτης.

Οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἤδη βλοσυροί, σκοτεινοί, ἀγέρωχοι! Τίποτε πιά δὲν ἀνέχονται.

Στὴν κλούδα. Πρῶτες ἐπίσημες διώξεις.

Τὰ ταξίδια γιὰ τὴν Κων)πολὴ, ἀπαγορευμένα ἤδη ἀπὸ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1920, ἀπαγορεύονται πιά ὁριστικά, αὐστηρότατα, τὸ Σεπτέβριον τοῦ 1920. Τιμωρήθηκε μὲ μετάθεση καὶ ὑποβίβασμός ὁ τότε Ὑποδιοικητής, που εἶδαμε πιοπάνω, ἓνας ἀπὸ τοὺς λίγους τύπους ἀνώτερων ὑπαλλήλων, μειλίχιος κ' αἰσθηματικὸς, διότι τὸ μῆνα τοῦτον ἔκαμε τὰ στραβὰ μάτια καὶ ταξίδεψαν γιὰ τὴν Πόλιν, γιὰ ὑποθέσεις τους, οἱ ἔμποροι Λ. Καρακάσης καὶ Κ. Εὐθυμιάδης.

Ὁ παραπάνω Διοικητὴς μᾶς ἦρθε μετὰ ἀπ' αὐτὸν ἀμέσως.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1920, προβλέποντας ἐξέλιξη πρὸς τὰ χειρότερα,

ἔφυγε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ συμπατριώτης γιατρὸς Χαράλαμπος Σιδηρόπουλος. Μιλήσαμε στὰ προηγούμενα γιὰ τὴ μεταπολεμικὴ κοινοτικὴ καὶ λοιπὴ δράση του. Ἡ διαφυγὴ του ἐπιβαλλόταν ἀπόλυτα. Πατριώτης θερμός, μὲ μόρφωση ἀρτιότατη, φρόνηση καὶ σκέψη δραστηριότατη, πρόσφερε ἀθόρυβα μὰ θετικὰ σοβαρὴ ἐθνικὴ ἐργασία στὸν τομέα του καὶ σὰν περιφερειακὸ μέλος τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἀνεξαρτήτου Πόντου, ποὺ εἶχε τὴν ἔδρα του στὴν πόλη Βατούμ.

Τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1920 διώχτηκε οἰκογενειακῶς ὁ Ἀντρέας Μουτάφης, ὡς Ἑλλήνας ὑπήκοος, ὁ γνωστός μας ἀπὸ τὰ πιοπάνω στιχοῦργος τῆς «Τραγωδίας τῆς Ὁρδοῦς», καὶ παράγοντας καλὸς τῆς καλλιτεχνικῆς - πνευματικῆς κίνησης τοῦ τόπου.

Τὸ Νοέμβρη τοῦ 1920 κατηγορεῖται ὁ Διευθυντὴς τῆς Ὁθωμανικῆς Τράπεζας Ὁρτοῦς, ὁ Ἑπαμ. Σεκεριάδης, σοβαρὸς κοινωνικὸς παράγοντας καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς καὶ στυλοβάτες τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ὡς συνδρομητὴς τοῦ Ἑλλ. Ἐρ. Σταυροῦ Σαμψούντας. Ἀραπεύει γιὰ τὴν Πόλη καὶ σώζεται ἀπὸ βέβαιον θάνατον.

Ἀντίθετα, ἀπὸ τὰ μέσα, ἀκόμα, τοῦ 1920, εἴχαμε δεχτεῖ ἕνα πλῆθος νεαρὸν ὁμοεθνεῖς ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Πουλαντζάκη καὶ τὴν Κερασοῦντα, ποὺ ἔφευγαν ἀπὸ τὸ ἀπαισιον φάσγανον τοῦ βδελυροῦ ὅσο καὶ ἄξεστον κτήνους καὶ δῆμιον Τοπάλοσμαν.

Ἕνας ὁλόκερος λαὸς κατεξευτελιζόταν καὶ κυνηγιόταν σὰν ἀγρίμι. Γιατί; Δολοφονήθηκε, ἐξοντώθηκε κυριολεκτικὰ στὸ διάστημα τοῦ Πολέμου τοῦ 1914—18, θῦμα μιᾶς πρωτόγονης, ἀπάνθρωπης, ἀδικαιολόγητης, τελείως, κακοδιοικήσεως καὶ μιᾶς στρατιωτικῆς καὶ φεουδαρχικῆς ὀλιγαρχίας, μὲ τὸ ἀνείπωτον φυλετικὸν τοῦς μῖσος καί, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, μὲ τὴν ἀνοικονόμητη, τὴν ἄπατη βουλιμία γιὰ λαφυραγώγησιν. Καὶ εὐχέθηκε τὴν Ἐθνικὴν τοῦ Ἀπολύτρωσιν, μὲ τὸ τέλος τοῦ Πολέμου. Εὐχέθηκε. Καὶ ἦταν καιρὸς, τώρα, νὰ πληρώσει, γιὰ τὴν Εὐχὴν, στὴν ἴδια πατριδοκάπηλη ὀλιγαρχία. Μὲ τὴ ζωὴ του!

Τὰ μετανοεμβριανά.

Τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν τῆς 1 Νοεμβρίου 1920 στὴν Ἑλλάδα πέσανε σὰν βόμβα. Ἐάφνιασμα καὶ ἀποκαρδίωση καὶ ἀποθάρρυνση καὶ σκέψεις πικρότατες κυρίεψαν τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, διότι πίστευε ὅτι μόνον ὁ Βενιζέλος θὰ πραγματοποιοῦσε τὰ Ἐθνικὰ Ἰδανικά.

Λέν εἴχαμε στὸν τόπον κανένα ἀντιβενιζελικό. Εἴχαμε μόνον ἕνα ἢ δύο Βενιζέλο - Κωνσταντινικούς. Μὲ τὴν ἔμμονη ἰδέαν ὅτι, οἱ δύο ἄνδρες, Βενιζέλος καὶ Κωνσταντῖνος, παίζαν τὸ διπλὸν τὸ παιγνίδι, ὅτι καιροσυνέπιπταν, ὥσπου νὰ φανεῖ ὁ θετικὸς αὐριανὸς νικητῆς.

Ἀντίθετα μ' ἐμᾶς, ἀναφτερώθηκε τὸ φρόνημα κι' ὁ φανατισμὸς τῶν Τούρκων συμπολιτῶν. Ἰδὼν πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές συζητοῦσαν μὲ πεποίθηση γιὰ τὴ μελλοῦμενη ἐκλογικὴ ἀποτυχία τοῦ Βενιζέλου.

Ἐπαμεινώνδας Γρηγοριάδης.

Ἀποφεύγαμε συστηματικὰ ν' ἀντιλέγομε. Τὴν ἔπαθε ὁμως, στὴν περίπτωση αὐτῇ, ὁ συνετότερος, ὁ πάντα προσεχτικὸς, ὁ πολιτικώτατος συμπατριώτης μας Ἐπαμεινώνδας Γρηγοριάδης. Αὐτὸς που, δεκαετίες ὀλάκερες, μὲ φρόνηση χειραγωγοῦσε τὰ Κοινοτικά μας.

Σὲ μιὰ συζήτηση μὲ τὸν πλουσιότερο Τούρκο καὶ κακὸ δαίμονα τοῦ τόπου Φουρτουνζατέ Χ' Ἄλῃ Ὀσμάν, που ἔχομε ἤδη ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ ὑποκείμενό του, στοιχημάτιζε, ὅτι ὅπωςδήποτε ὁ Βενιζέλος θὰ κερδίσει τὶς ἐκλογές. Ἔπρεπε στὴν παγίδα! Ἀργότερα θὰ πληρώσει, μὲ τὴν ἀκριβή του ζωὴ, τὴν ἀναπάντεχη ἀπερισκεψία.

Ὁλος φρόνημα ἐθνικὸ, ἄντρας τῶν παραδόσεων, που συγκλονίζονταν τὸ εἶναι του, δὲν μπόρεσε νὰ πνίξει τὸ αἶσθημά του. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο: Εἶχε πάθει πολλοὺς ἐξευτελισμοὺς κατὰ τὴν ἐξορία τοῦ 1917. Ὁ περήφανος καὶ υπερτροφικὰ ἀρρενωπὸς τοῦ χαρακτήρα δὲν συχωροῦσε στοὺς Τούρκους τὶς ταπεινώσεις που ὑπόφερε. Ὁ ἄλλοτε φρονημώτατος πολίτης, ποὺ ὑπερβολικὰ τὸν ἐκτιμοῦσαν οἱ συμπατριῶτες, ποὺ τὸν σέβονταν καὶ ζητοῦσαν τὴ φιλία του κι' αὐτοὶ οἱ Τούρκοι, κι' ὁ ἴδιος ὁ Ἄλῃ Ὀσμάν, ἦταν πιά ἀνεπανόρθωτα ἐκνευρισμένος. Εἶχε γίνει φανερὰ Ἐπαναστάτης. «Θὰ φύγω στὴν Ἀμερική, ἂν δὲν κερδίσει ὁ Βενιζέλος κι' ἂν ὁ Πόντος δὲν γίνῃ Ἑλληνικὸς» —δήλωσε, κατὰ τὸ στοίχημα, στὴν Ἰταίνα!

Διάλυση Ὁρφανοτροφείου - σωματείων κοινωνικῶν - ἐπαγγελματικῶν.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ παίρνει τέλος ἡ λειτουργία τοῦ Ἑλλην. Ὁρφανοτροφείου, που ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1920 στεγαζότανε στὸ χτίριο τῆς «Ψωμιαδεῖου Σχολῆς». Τὰ ὀρφανὰ που ἀπομένουν μέσα, στέλνονται στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ Λέσχη, ἀπὸ τὶς ἀρχές ἤδη τοῦ 1920, εἶχε καταργηθεῖ, ὥπως ἀναφέραμε πρὶν. Ὁ Σύλλογος «Νέα Ζωὴ» εἶχε νεκρωθεῖ πιά καὶ σ' αὐτὴν τὴν καλλιτεχνικὴν τὴν ὑπόστασιν. Τὸ ἴδιον τὰ Συντεχνιακὰ Σωματεῖα καὶ οὐσιαστικὰ τὸ Σωματεῖο ξυλουργῶν, γιὰτὶ αὐτὸ κυρίως λειτουργοῦσε ἕως ἑνὸς καιροῦ.

Ἡ Ἐκπαίδευση ἀνεπηρεάστη.

Τὰ Σχολεῖα ὁμως, που ὁ τόπος τὰ τοποθετοῦσε στὴν ἴδια μοῖρα

μέ τη ζωή του, ξακολουθοῦσαν νά λειτουργοῦν, πρόκοβαν μάλιστα.

Τὰ οἰκονομικά τοῦ λαοῦ δυσκολεύονταν πιά, ἀλλά τὰ Σχολεῖα, μέ τὸ καλοπληρῶνόμενο κ' ἐπαυξημένο ἀριθμητικὰ προσωπικό τους, συνέχισαν τὸν δρόμο τους: Ἡ «Ψωμιάδειος» μέ τις 8 τάξεις της καὶ τὴ Νηπιακή, ἡ «Καριτίδειος» μέ τις 4 καὶ ἡ «Εὐαγγελική» μέ 4 ὁμοίως.

Ὁ Μαθητικός Σύλλογος.

Στὴν «Ψωμιάδειον» λειτουργοῦσε συστηματικὸς «Μαθητικὸς Σύλλογος», που περιλάβαινε τις 4 τάξεις, ἀπὸ τὴν Ε'. Ἔως καὶ τὴν Η'. Μὲ τις ταχτικὲς καὶ καλὰ προπονημένες καὶ καθοδηγημένες συνεδριάσεις του, ἐτοίμαζε τοὺς μελλοντικούς καὶ αὐριανοὺς κοινοτικούς καὶ ἄλλους ἡγέτες. Μὲ τις συνδρομές, τὴν πώληση γραφικῆς ὕλης, διοργάνωση ταχτικῶν λαχείων καὶ παιδικῶν, ποῦ καὶ ποῦ, παραστάσεων, βοηθοῦσε τ' ἄπορα παιδιά σὲ προμήθεια γραφικῆς ὕλης, ὑπόδηση, ἀγορὰ τῶν πιὸ ἀκριβῶν βιβλίων. Σ' αὐτὰ διάθετε καὶ τὰ κέρδη ἀπὸ πώληση γραφικῆς ὕλης.

Εἶχε ὀργανώσει παιδικὴ βιβλιοθήκη, μέ λιγοστά, ἀκόμα, βιβλία, λόγῳ τῶν περιστάσεων. Ἀπὸ τὸ πρόχειρο ἀναγνωστήριό του —μιά ἀπὸ τις παραδόσεις —δὲν ἔλειπε ἡ ἐφημερίδα «Ἐποχὴ» τῆς Τραπεζούντας, περιοδικὰ τῆς Πόλης.

Εἶχε πιάσει τὴν πρώτη ἀλληλογραφία μέ τὸ ἀρμόδιο τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας τῆς Κων)πόλης, ἵστερ' ἀπὸ ἐγκλύκλιο γράμμα της.

Στὸ μέσο τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1920—1921 οἱ Κοινοτικοὶ πόροι θὰ ταλαιπωρηθοῦν πιά. Καὶ τὸ προσωπικὸ τῶν Σχολῶν, σὲ πρόσκληση τῆς Ἐφορίας, δὲν θὰ διστάσει νά παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ μισὸ περίπου τοῦ μηνιαίου μισθοῦ του.

Ἐπίσημη κήρυξη τοῦ διωγμοῦ μας.

Τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1920 ὁ Διοικητὴς ὀργάνωσε συλλαλητήριον κατὰ τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Κάλεσε καὶ τις Κοινοτικὲς ὀργανώσεις, τὰ Σχολεῖα. Καὶ ὁ φανατικὸς Διοικητὴς, μπροστὰ σὲ χιλιάδες κόσμον —ἦσαν κι' ἀπ' τὰ χωριά— ἐρεθισμένα βροντοφώνησε, δίχως προσχήματα: «... Τὸν ὑπαίτιον ὅλης αὐτῆς τῆς δυστυχίας, τὸν ἀκοίμητον ἐχθρό μας, μὴ τὸν ζητᾶτε ἔξω. Τὸν ἔχομε ἀνάμεσά μας: Εἶναι τὸ ἀχάριστο Ἕθνος —«νανκιὼρ μιλλέτ»— τῶν Ἰούμ...». Ὁ μαῦρος ὄλεθρος τάνυζε ἤδη τ' ἀπαίσια φρερά του πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. Τίποτε δὲν μᾶς ἔσωζε πιά...

Ἀντίδραση τουρκική - Ἀπόλυση τοῦ Διοικητῆ.

Ὡστόσο ἡ ἀναταραχὴ ποὺ δημιούργησε ὁ Διοικητῆς, φόβισε τοὺς ἀπὸ τοὺς φρονιμότερους, τοὺς πρὸ καιροσκοπικοὺς, ὅπως ἐπίσης καὶ τοὺς ἀγαθότερους στὶς προθέσεις, Τούρκους τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Διοίκησης (Μετζλίσι Ἰταρέ) Ὁρτοῦ. Συνασπίστηκαν μὲ τοὺς κρυπτοφιλελεύθερους, —οἱ φιλελεύθεροὶ ἐπίσημη ὄντοτητα δὲν εἶχαν πιά— ζήτησαν ἐπίμονα ἀπὸ τὴν Ἀγκυρὰ καὶ πέτυχαν τὴν ἀπόλυσή, τὴν κατάργησή του. Ἔχανε πρὶν καὶ ἄλλες ἀφορμὲς δυσαρέσκειας μαζί του.

Ὁ σπουδαῖος Διοικητῆς ἀποσύρθηκε πιά ἀπὸ τὴν δημοσία ζωὴ, ἄνοιξε δικηγορικὸ γραφεῖο καὶ ζοῦσε ἀσήμαντος, προσπαθώντας, τώρα νὰ πιάσει σχέσεις μὲ τὸ ἑλληνικὸ στοιχείο, γιὰ λόγους βιοπορισμοῦ. Τώρα ἤξαιρε ἄριστα τὴν ἑλληνική!

Προσωρινὴ ἀνακούφιση - Ὁ νέος Διοικητῆς.

Διορίστηκε νέος Διοικητῆς. Μορφωμένος ἄρτια, πολιτισμένος, ἐκανότατος, ἀληθινὸς ἀνώτερος δημόσιος λειτουργός, δίχως φανατισμοὺς καὶ ὑπερούσιους ἐθνικισμούς, χωρὶς τυμπανοκρουσίες φιλετικῶν διακρίσεων.

Ἐπῆρξε ἐνεργητικὸς γιὰ τὴν ψυχολογία τοῦ τόπου —ἀπόκτησε τὴν κοινὴ συμπάθεια καὶ ἐκτίμηση. Ὡστόσο οἱ Τούρκοι δὲν ἄργησαν, ἐξαιτίας τῆς συμπεριφορᾶς του, νὰ τὸν ὀνομάσουν «φιλέλληνα» καὶ «χαϊ-χορῶμ». Ἐλεγαν ὅτι κατάγεται ἀπὸ Ἑλληνοαρμενίους, ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα τῶν Σουρμένων. Ἴσως.

Καὶ πάλι ἡ στρατολογία - Τὸ Κράτος μᾶς χρειάζεται γιὰ... ἐξόντωση.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γενάρη τοῦ 1921 ἀρχίζει ξανά ἡ στρατολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὰ περιλάλητα «Ἀμελέ» ἢ «Ἐσέκ ταπουρῶ». Αὐτὴ τὴ φορὰ οἱ ὑπεκφυγές εἶναι δύσκολες, οἱ διαπραγματεύσεις στοιχίζουν. Ὡστόσο μερικοὶ διαφεύγουν πάλι, στὴν Πόλη, στὴ Ρωσσία...

Ἐδῶ ἀναπτύσσει πάλι, μ' ἐπιτυχία, τὴν δραστηριότητά του ὁ Χρ. Λεμονόπουλος.

Φυλάκιση Ἐπ. Γρηγοριάδη, Ἀδρ. Τοκατλίδη, Ἀδ. Χατζηνότα, Ἀλ. Τσιλιγκίρη - Ἀπαγχονισμός τῶν δύο πρώτων.

Τὸν ἴδιο μῆνα, ἓνα μεσημέρι, πιανόταν ὁ κακόμοιρος Κοινοτικὸς Ἡγέτης Ἐπ. Γρηγοριάδης. Ἡ κατηγορία εἶναι γνωστή. Μὰ ἔγιναν

διάφορες επεμβάσεις. Καὶ ἀπολύθηκε. Ἀλλὰ προσωρινά. Ὁ ἐχτρὸς Χ' Ἀλῆ Ὀσμὰν ἦταν ἀκοίμητος. Τὸ στοίχημα, οἱ δηλώσεις ἀποζημιώσεων, ἡ καταγγελία ὅτι ἦταν ἐγκληματίας πολέμου —ἐπρεπε νὰ ἐξοφληθοῦν. Εἶχε ὑποχωρήσει γιὰ μιὰ στιγμή. Ἐπρεπε νὰ προβάλει τὴν ἀπαίτησή του πρὸς ὁλοκληρωμένη. Καὶ πράγματι. Μετὰ ἓνα μῆνα μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα δυὸ ἄλλοι συγκατηγορούμενοι: Ὁ Ἀθαν. Χ' Νότας, γιατρός, πού γι' αὐτὸν μιλήσαμε πρωτίτερα καὶ ὁ Ἀβράμ Τοκατλίδης, ἀπὸ τὴ Φάτσα τοῦ Πόντου, ἔμπορος, μόνιμος κάτοικος Κοτυώρων ἀπὸ χρόνια καὶ προσωρινὰ τῆς Τραπεζοῦντας, οἰκογενειακῶς, ἀπὸ τὸ 1919. Σ' αὐτοὺς πρόσθεσαν καὶ τὸν Ἀλέκο Τσιλιγκίρη, Κερασοῦντιο, κάτοικο Κοτυώρων, παντρεμένο Κοτυωρίτισσα, Διευθυντὴ τοῦ Μονοπωλίου Καπνῶν (Ρεζῆ).

Κατηγορητήριο γενικό: «Ἐστελναν συνδρομὰς στὸν Ἑλλήν. Ἐρ. Σταυρὸ Σαμψούντας, γιὰ... ἔθνικοὺς κατακτητικοὺς σκοποὺς, γιὰ τὴν ἴδρυσήν Ἀνεξάρτητου Πόντου...».

Ἔσπερ' ἀπὸ σύντομη φυλάκιση, τοὺς στείλανε στὴν Ἀμάσεια, γιὰ νὰ δικαστοῦνε ἀπὸ τὸ Δικαστήριο Ἀνεξαρτησίας.

Ἀπὸ τοὺς παραπάνω ὁ Ἐπαμεινώντας Γρηγοριάδης καὶ ὁ Ἀβράμ Τοκατλίδης κρεμάστηκαν, τὸ Σ)βρη τοῦ 1921, δίχως διαδικασία, στὴν Ἀμάσεια. Ψύχραιμοι καὶ ἀρρενωποὶ ὥς τὸ τέλος, περήφανοι γιὰ τὴν πατριωτικὴν τους θυσία. Ἄς εἶναι αἰώνια ἡ μνήμη τους!

Οἱ δυὸ ἄλλοι ἐκτοπίστηκαν γιὰ τὸ Βιτλὶς τοῦ Κουρτιστάν. Καὶ ὁ μὲν γιατρός ἐπὶξῃσε καὶ ἤρθε στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ἀλέκος ὁμῶς, φυματικός ἀπὸ διετία, πέθανε στὸ δρόμο, στὸ Σοῦσεχιρ.

Βαιοπραγίες καὶ λεηλασίες Τοπάλοσμαν.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1921 ἔφτανε στὸ λιμένα μας μ' ἓνα βενζινόπλοιο ὁ Τοπάλοσμαν, μὲ τὸ ἐθελοντικὸ του σῶμα, πού τὸ προόριζε γιὰ τὴν Ἀγκυρὰ.

Ἀποβιβάστηκαν τὰ καθάρματά του. Σὲ λίγο τὰ καταστήματα τῶν Ἑλλήνων ἔκλεισαν. Κ' ἡ φήμη σὰν ἀστραπὴ βρῆκε τίς συνοικίες. Οἱ ἄντρες ἔφευγαν τρεχᾶτοι, ὅπου καθένας μπορούσε νὰ τρυπώξει. Οἱ διαβάσεις πιάστηκαν. Πολλοὶ βρέθηκαν μέσα στὸ μπλόκο. Ἐφαγὰν ἀλίπτητο ξύλο, μωλωπίστηκαν, τραυματίστηκαν, σπάσαν χέρια, παῖδια, σύρθηκαν στοὺς δρόμους καὶ στὸ τέλος αἰχμάλωτοι στὸ βενζινόπλοιο. Γιατί; Ἀπλούστατα: Διότι ἦσαν Ἑλληνας. Ἡ θηριωδία, αὐτὴ πού εἶχε φέρει τὴν Τουρκία στὸ χεῖλος τοῦ τάφου τὸ 1918, ἔσπερ' ἀπὸ ἀχαλίνωτη ἐπίσημη τετράχρονη δράση, ἄρχισε νὰ δρᾷ πάλι, κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς νέας φάσης τοῦ Νεοτουρκισμοῦ, τοῦ Κεμαλισμοῦ. Ὁ Τοπάλ θὰ μὲνει ἀσύδοτος συνεχῶς, ἕως τὴ λήξῃ τῆς ἐλληνοτουρκικῆς περιπέτειας

καὶ γιὰ τὰ φρικαλεότερα πάνθημα ἐγκλήματί του κατὰ τοῦ Ἑλλήν. λαοῦ τοῦ Πόντου. Θὰ τὸν κρεμάσει ὁ Κεμάλ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1922 στὴν Ἀγκυρὰ, μόνον γιὰ ἐσωτερικὴν στενὰ τουρκικὴν πολιτικὴν κατανάλωσιν. Εἶχε δολοφονήσει κεῖνες τὶς μέρες στοὺς διαδρόμους τοῦ βουλευτηρίου Τούρκου βουλευτὴ περιφρεΐας Τραπεζούντιν γιὰ λόγους πολιτικούς καὶ σύσσωμη ἡ Βουλὴ ἀξίωσε τὴν ἄμεση καὶ παραδειγματικὴ τιμωρίαν τοῦ τέρατος.

Ὁ λαμπρὸς μας Διοικητὴς δὲν στάθηκε ἱκανὸς ν' ἀντιδράσῃ. Τὰ πράγματα ἐξελίχτηκαν ξαφνικὰ καὶ μέσα σ' ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα. Τὸν πρόλαβαν ὅλοι καὶ ὅλα.

Τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα: Ζητήσανε λύτρα, ὅχι μόνον γιὰ τοὺς πωσμένους, μὰ γιὰ ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμόν. Ἐνῶ κανονικὰ πληρώναμε, ἀπὸ καιρό...

«Νὰ δίνουν! Κολυμπᾶνε μέσα στὶς λίρες» — ἦτανε, κείνη τὴν ἡμέραν, τὸ σύνθημα τῶν μεγιστάνων συμπολιτῶν μας Τούρκων. Οἱ ἴδιοι ὅμως, που εἶχανε ρουφήξῃ τὶς περιουσίας δυὸ λαῶν; Ἐδιναν γιὰ τὴν Ἑθνικὴν τους Ἐπανάστασιν; Τίποτε. Ποτέ! Ἐνῶ τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀπὸ μῆνες ἤδη πλήρωνε καὶ σχετικὴ ὑποχρεωτικὴ εἰσφορά. Ἡ τρομοκρατία μὲ σκοπὸ τὴν λεηλασίαν ἔγινε μὲ προσυνεννόησιν.

Ἀπὸ ποῦ ὅμως νὰ πάρουν τὰ λύτρα; Ἡ ἀγορὰ ἦταν ξερμη. Ἀλλὰ καὶ ὁ κίνδυνος φανερός. Ἡ θὰ παραμένειν οἱ «Τσέτες», οἱ ἐθελοντές καὶ θὰ γενικεύονταν οἱ αὐθαιρεσίες καὶ οἱ βιαιοπραγίαι ἢ θὰ μεταφέραν ἄλλοι τοὺς αἰχμαλώτους ὡς δμήρους.

Καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἔκαμε πάλιν τὴν παρέμβασίν του ὁ Χρ. Λεμονόπουλος. Ὅποτε, ἀπὸ μῆνυμα τοῦ ἴδιου, τὸν κάλεσε ὁ Γιουσούφ ἐφέντης σὲ σύσκεψιν. Ἐκεῖ, μ' ἐγγύησίν του παραδόθηκαν στὸν Τσάλη, τσόχες ἀξίας 5000 λιρῶν χάρτινων ἀπὸ τὰ ὑφασματοπωλεῖα τοῦ συμπολίτη Χουσεῖν ἐφέντη, Γεωργιανοῦ. Καὶ οἱ «τσέτες» ἀποδόσαν τοὺς δμήρους καὶ ἔφυγαν μὲ τὸ βενζινόπλοιο.

Τὸ ποσὸν αὐτὸ τὸ πλήρωσαν οἱ πλουσιώτεροι Ἕλληνες τοῦ τόπου. Ὅπως, οἱ ἴδιοι σήκωσαν τὸ οἰκονομικὸν βᾶρος τῶν ἰδιαίτερων ἐξόδων που ἀπαιτοῦσε ἡ διοργάνωσις τῆς μεταφορᾶς καὶ παράδοσης ἐφοδίων Στρατοῦ στὸ ἐσωτερικόν, τὸ 1917, που ἱστορίσαμε πρωτίτερα. Ἡ μεσαία καὶ ἡ φτωχὴ τάξις δὲν εἶχε ἐπιβαρυνθεῖ.

Οἱ δῆμοι ἔφυγαν. Σηκώθηκε ὁ βραχνᾶς. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πῆρε ἀνάσα. Ὅτι ὅμως ἦσαν σφιγμένοι στὸν κλοιὸν τοῦ θανάτου, ὅτι συμβόλιζαν τὴν «καλαμιὰ στὸν κάμπο» τὸ πῆραν ἀπόφασις ὅλοι...

Τέλη τοῦ ἴδιου μηνὸς ἔγινε ἐπίσημη ἔρευνα στὴ Μητροπόλιν γιὰ ἐνοχοποιητικὰ ἔγγραφα, κλπ. Προσδεσμένοι μεταφέραμε σὲ μιὰ κάσσαν τὴν σπουδαιότερη μὲ τὶς Ἀρμοστεῖες τῆς Πόλης καὶ τῆς Τραπεζούντας.

ἀλληλογραφία σὲ ἄλλο οπίτι, μακρυά, καὶ τὴν κάψαμε. Κατασχέθηκε καὶ μεταφέρθηκε τὸ ἐπίλοιπο μέρος τῶν ἀρχείων.

Καταστροφῆς σήμαντρο.

Τὸ Μάη τοῦ 1921 ἡ Διοίκηση κοινοποίησε στὴν Κοινότητα Διαταγή, νὰ κλείσει τὸ Κεντρικὸ Σχολεῖο, τὸ ὀκτατάξιον, ποῦ ἀπὸ τὸ 1920 στεγαζότανε στὸ χτίριον τοῦ «Πολυκάρπειου Παρθεναγωγείου», μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι αὐτὸ θὰ χρησιμοποιεῖτο ὡς Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο... καὶ ποτὲ δὲν πραγματοποιήθηκε.

Τὸ πρῶγμα ἦτανε φανερό. Ὡστόσο, μὲ σφιγμένη τὴν καρδιά, σκεφτήκαμε νὰ δοκιμάσουμε: Μεταφερθήκαμε στὴν Ψωμιάδειο. Σφυγμομετρούσαμε τὴν κατάστασιν, γιὰ νὰ δοῦμε τί κρύβεται στὴν ἄκρην. . .

Δὲν μᾶς ἀπαγορεύτηκε. Ὑποθέτω, ὅτι σ' αὐτὸ βοήθησε ὁ λαμπρὸς ἐκείνος Διοικητής, γιὰ νὰ μὴ καταπτοηθεῖ πρόωρα ὁ λαός. Ἄλλωστε τὸ κλείσιμο ἔγινε παρὰ τὴ θέλησίν του —κυβερνοῦσαν πιά οἱ Κεμαλικοὶ παράγοντες.

Λίγο ἀργότερα τὸ χτίριον τῆς «Ψωμιαδεῖου Σχολῆς» μαζί μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ὑπαπαντῆς, στὸν ἴδιον περίβολο, μετατραπήκανε σὲ φυλακὲς βαρυποινιτῶν Τούρκων.

3. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΠΕΛΑΣΗ

Ἀπέλαση ἐφήβων - ἀντρῶν.

Μόλις τελείωσαν οἱ γενικὲς σχολικὲς ἐξετάσεις, τὴν ἄλλῃ μέρα, Κυριακή, 18 Ἰουνίου τοῦ 1921, νέα διαταγή τῆς Κεμαλικῆς Κυβέρνησης ἔφερε τὸ χαλασμὸ τὸν ἀπαίσιο στὴν ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Σὲ τρεῖς μέρες ἔπρεπε ὅλοι οἱ ἄρρενες, ἀπὸ ἡλικία 18 ἕως καὶ 50 ἐτῶν νὰ παρουσιαστοῦνε στὸ Στρατολογικὸ Γραφεῖο. Ἦταν τὸ πρόσχημα νέας ὁμαδικῆς ἐξορίας. Τὸ τέλος ἢ ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους. Μὲ βῆμα γοργὸ πιά βαδίζαμε στὸν ὀλοκληρωτικὸν ἀφανισμό.

Γιὰ ποῖο λόγο; Ποιὰν ἀναγκαιότητα; Μήπως εἴμασταν κινηματίες, ἐπαναστάτες; Ἡ μήπως, διότι εἴπαμε πως δὲν μᾶς ἄρεσαν καὶ τόσο οἱ περιποιήσεις τῆς ἀπαίσιας διοίκησης τῶν Νεοτούρκων, τῶν Ἐμβέρηδων καὶ Ταλαάτηδων, μὲ τοὺς φανατικούς, τοὺς ἐξοντωτικούς κατατρεγμοὺς σὲ βάρος μας; . . .

Ὁ Διοικητής, σὲ ἰδιαίτερη συνομιλία του, μὲ τὸν Ἀρχιερ. Ἐπίτροπο Π' Θεόδωρο, εἶπε: «Ἦδη, ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου στὰ νερὰ τῆς Μαύρης Θάλασσας, σοῦ εἶχα πεῖ, ὅτι τὸ γεγονὸς θὰ γαλάσει τὴν ἡσυχία μας. . .».

Δεύτερος καὶ τελευταῖος γύρος ἐξόντωσης.

Τὰ παρασκήνια ἄλλα ἦσαν: Ἀπὸ μῆνες συζητιόταν τὸ ἔγκλημα Μόνο εὐκαιρία περιμέναν.

Ἦλπιζαν συνθηκολόγηση μὲ τοὺς διαδόχους τοῦ Βενιζέλου στὴν Κυβέρνηση. Δὲν ἔγινε. Καὶ προβαίνουν πιά γοργὰ στὸν δεύτερο γύρο ἐξόντωσης —στὸν πρῶτο δὲν εἶχαν τὴν φιλοτιμία νὰ ψοφήσουν ὅλοι μαζί οἱ ἄθλιοι Ρωμιοί, σ' ἐκείνον δηλαδή που εἶχε ἀποφασιστεῖ κ' ἐπεγυθεῖ τὸν Ἰούλιο—Αὐγούστο τοῦ 1917.

Ἡθικός ἀγώνας τοῦ Διοικητῆ.

Ὁ Διοικητὴς πάλεψε. Οἱ γύρω του, λίγοι σώφρονες κ' εὐσυνείδητοι, ἀγωνίστηκαν. Ὁ σίφουνας ἦταν ἄγριος. Οἱ ἀμελίχτοι ἐχθροὶ στὸ πόδι. «Ἐπὶ πίνακι τῶν Ἑλλήνων ἡ κεφαλὴ!»

Μιά σπεῖρα Τούρκοι πρόκριτοι, κακομαθημένοι, συμπολίτες δῆθεν. Ἕνας μικρὸς ὄμιλος ἀπὸ Τούρκους οἰκονομικὺς καιροσκόπους, ἕνας ὁμιγάρριθμος ἑσμὸς ἀπὸ γαιοκτῆμονες ἐκμεταλλευτὲς τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ τοῦ τόπου καὶ πατριδοκάπηλους, λίγοι στρατοκράτες —νά, οἱ ἀρχαῖοι γειροὶ τῆς νέας μακάβριας τραγωδίας σὲ βάρος μας! Βέβαια. Διότι ἡ Διαταγὴ τῆς Κεμαλικῆς Κυβέρνησης στὶς αἰτιολογημένες ἀπαιτήσεις αὐτονῶν θὰ στηριζόταν καὶ σ' αὐτὲς θὰ εὗρισκε τὴν δικαίωσή της. Σ' ὅλες τὶς ἄλλες πόλεις, ἀπὸ τὴν Οἰνὴ ὥς τὴν Τραπεζούντα, τὸ κακὸ ὑπῆρξε πῶς περιορισμένο. Στὴ στρατιωτικὴ Θητεία μόνο, σχεδόν.

Ὁ λαὸς ὁ Τουρκικὸς, στὴν πλειοψηφία του, δὲν τὸ θέλησε τὸ τέτοιο κακὸ. Καὶ τὸ ἔδειξε, μὲ τὸν τρόπο του, ὅσο καὶ ὅπως μπορούσε μέσα στὴν ἀσφυκτικὴ ἐκείνη κατάσταση, σὲ ἐπαφές του ἰδιωτικὲς μὲ τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο.

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι, ὅτι ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοὺς ἑνοχους, τοὺς «ὑπερπατριῶτες», κανεὶς δὲν ἔστειλε τὸ παιδί του στὸ Στρατὸ τῆς Ἀπελευθέρωσης. Μὰ οὔτε κι' ὁ ἄλλος ἀστικός πληθυσμὸς πῆγε στὸν πόλεμο. Ὅλοι τους γέμισαν τὰ διάφορα δημόσια γραφεῖα (ταῖρέ). Καί, τὸν Κεμαλικὸ στρατό, πάλι οἱ χωρικοὶ τὸν τροφοδότησαν σὲ ἔμψυχο ἔλκεο.

**Ἡ ὀλιβερὴ μέρα — Θανάσιμες ὑποψίες.
Ἐνδείξεις Τουρκικοῦ λαοῦ.**

Γενική ήταν ἡ ὑποψία, ὅτι σὲ λίγη ἀπόσταση ὁ κόσμος αὐτὸς θὰ σφαχτεῖ, θὰ ἐκτελεστεῖ.

Ἡ ἀμετάκλητη καταδίκη μας, ὁ ἄμεσος ὄλεθρος ἀποτελοῦσε, σχεδόν, πίστη κοινή. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ Τουρκικοῦ λαοῦ μᾶς ἔβλεπαν μουδιασμένοι.

Παστρικὲς δουλειές.

Ταυτόχρονα σχεδὸν ἐξορίστηκαν καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Βώνας καὶ τῶν χωριῶν τῆς, ὅσοι δηλαδὴ εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἐξορία τοῦ 1917 καὶ εἶχαν κατεβεῖ, μὲ χίλιες δυὸ ταλαιπωρίες, νὰ ξαναστήσουν τὴν ἐστία τους στὸν τόπο.

Γιὰ τὸ γειτονικό, ἐπίσης, Ἀπτάλ δὲν γίνεται λόγος. Οἱ λιγοστοὶ κάτοικοί του που εἶχανε διασωθεῖ κ' ἐπιστρέψαν ἀπὸ τὴν ἐξορία τοῦ 1917, ωρτίτερα εἶχανε σκορπήσει στὰ Κοτύωρα καὶ ἀλλοῦ.

Ἀνταρσία — διαμαρτυρία.

Στοιχειώδης διαμαρτυρία ἐναντίον τοῦ νέου αὐτοῦ στραγγαλισμοῦ στάθηκε ἡ ἀνταρσία τοῦ Παναγιώτη Γ. Μακρίδη, ἐνὸς νεαροῦ παπᾶ, ἀπὸ τὸ χωριὸ Κιρετσούχ τῆς Ὁρτοῦς, γεμάτου ζωῆ καὶ περηφάνεια ἐθνική.

Ὁ Π. Μακρίδης ὑπηρετοῦσε πρὶν ὥς δάσκαλος στὰ ἐκεῖ γύρω χωριά, γνωστὸς ξέχωρα στὴν περιοχὴ γιὰ τὴ ζωηρότητα, τὴν εὐψυχία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ χαρακτήρα του. Ἰερέα τὸν χειροτόνησε τὸ 1912 ὁ Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαπος. Συνήθως τὸν ἔπαιρνε στὶς περιοδεῖες του ὡς ἀκόλουθο καὶ σωματοφύλακα. Ἦξαιρε ὅτι ἦτανε γενναῖος καὶ δεινὸς χειριστὴς τῶν ὅπλων. Ἀπὸ τότε ἤδη οἱ Τοῦρκοι τὸν ὀνόμαζαν **Ντελήκεσις** — Τρελλόπαπα.

Τὸ 1919, μὲ δική του πρωτοβουλία, περικυκλώνοντας τὰ ἑλληνικὰ χωριὰ τοῦ Καζᾶ ἐφοδίαζε τοὺς Ἕλληνες, ὅσοι ἔδειχναν ἱκανότητες σχετικές, μὲ ὅπλα. Τοὺς εὔπορους ἐναντι πληρωμῆς, τοὺς φτωχοὺς δωρεάν. Τοῦτο, γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ κρατήσουν ἄμυνα, ἐὰν τυχὸν ὁ ἐρεθισμένος τότε ἀπὸ τὴν κρίσιμη πολιτικὴ κατάσταση τουρκικὸς ὄχλος ἀποφάσιζε —ὅπως συχνὰ ἀπειλοῦσε— σφαγὲς ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἔδινε κάποτε καὶ σὲ κανένα Τοῦρκο, γιὰ νὰ κολάσει τὰ πράγματα. Μετὰ τὴν τέτοια τακτοποίηση, ἔκαμε ὀριστικὰ τόπο διαμονῆς του τὴν Ὁρτοῦ, γιὰ νὰ μὴ κινεῖ ὑποψίες.

Γύρω στὰ τέλη τοῦ 1920 ἀντιλήφθηκε ὅτι οἱ τουρκικὲς Ἀρχὲς πρόκειται νὰ τὸν συλλάβουν. Δίχως νὰ χάσει καιρό, πῆρε τὰ βουνά. Κατάρτισε, γιὰ τὴν ὥρα, ἐλαφρὸ ἀντάρτικο σῶμα μὲ 17 μόνο ἄντρες, ἀπὸ τοὺς 50 που εἶχε ἤδη ὀργανωμένους ἀπὸ πρὶν.

Δεν ανέπτυξε δράση. Καταρριπάζονταν. Παρεχολούθοις την τ-
 χη των ελληνικών χωριών. Άλλα λοι οι Τούρκοι δεν οργανώναν τις
 σφαγές που απειλούσαν πριν. Τί τους χρειάζονταν αυτές; Προτίμησε
 το άλλο, που ήταν πιο άνετο. Σίς χαμηλότερος μήνις τα ελληνικά χωριά

Παπα-Παναγιώτης Μακρίδης ως όπλαρχηγός.

της διοικητικής περιφέρειας, έως και στα ακρότατα όρια της επαρχίας
 Έπασας, αποδεκατισμένα ήδη τα πλείστα τρομαχτικά από τις εξορίες
 του 1917, εξορίζονταν επισημότητα για δεύτερη φορά και κάτω από
 συνθήκες απαισιότερες. Γιατί άραγε; Τους νέους και την αντρική ήμ-
 κία τους είχε στρατολογήσει ήδη η Κυβέρνηση της Άγκυρας σε κατα-
 ναγκαστικά έργα. Τί ήθελε ή τουρκική Έξουσία από τα γεροντάκια
 από τα γυναικόπαιδα; Μή τα βάσκανε κι' αυτά ο Έλληνικός Στόλος;

Ο Ντελήπαπας περιόρισε την δράση του σε μικροεπιδρομές έναν-
 τίων γνωστών πια Τούρκων δυναστών των ελληνικών χωριών, από τα
 όρια των Κοτνώρων έως πέρα στο Καράχισαρ και την περιοχή του Με-

σουτιέ. Τους τραβούσε στο βουνό, τους αποσπούσε γενναία λύτρα για σωφρονισμό και άλλων αγάδων των γύρω περιοχών που θα μελετούσαν τυχόν αυθαιρεσίες και όργια εις βάρος του εκεί ελληνικού στοιχείου, για αντίποινα, αλλά και για συντήρηση του μικρού του αντάρτικου σώματος.

Στις αρχές της ανταρσίας του έφτασε στο Κιρετσούχ ένας στυγερός δολοφόνος Έλλήνων, ο Λαζός Σαρήχασαν, συνοδευόμενος από σύντροφό του ονόματι Πασά. Συναντήθηκε με τον Ντηλήκεσις, του δήλωσε φιλία και προσχώρηση. Καί... συμφώνησαν: 'Ο παπᾶς νά τόν βοηθήσει στην έξόντωση 5 Έλλήνων του Τσακμάν, και κείνος νά συνεργήσει στη δολοφονία 150 Τούρκων, όμολογημένων τυράννων του Έλληνικού λαού. 'Ο Σαρήχασαν είχε σκοτώσει την προηγούμενη χρονιά 9 Έλληνες, μεταξύ των τοποθεσιών Σουτσεμζ Χάν και Παουτζάκ, νεοφερμένους από την 'Αμερική, αφού λήστεψε τὰ εμπορεύματα και τὰ χρήματά τους. Επίσης είχε απογυμνώσει από τις περιουσίες τους 5 Έλληνες του Τσακμάν, οι όποιοι όμως τόν καταγγείλανε και ήταν κρατούμενος στην Όρτου. Αυτοί ήταν οι 5 της... συμφωνίας.

'Ο παπᾶς αντιλήφτηκε ότι ούτε ή διαφυγή του Σαρήχασαν από την κράτηση ούτε ή προσφορά συνεργασίας του είναι τυχαία. 'Ότι τόν έστελιν οι 'Αρχές για νά τόν δολοφονήσει και νά διαλύσει τὸ μικρὸ αντάρτικο σῶμα. 'Όπωςδήποτε ή συνάντηση ήταν για τόν Π. Μακρίδη μοναδική ευκαιρία για νά δώσει στον δολοφόνο τόσων Έλλήνων την προεπόμενη τιμωρία. Καί σύντομα έδωσε τέρας στη λυκοφιλία. Τόν παράσυρε μαζί με τόν φίλο του Πασά στα έξοχικά του Κιρετσούχ, ως συνεργάτη του δήθεν. Κ' εκεί, τή δεύτερη νύχτα πρὸς τὰ ξημερώματα, σέ συνεργασία με τὸ Θωμά Μπορουτζή τόν δολοφόνησαν. 'Ένας δυνάστης είχε έξοφλήσει. "Ας προσθέσω για τὸ Θωμά ότι ήταν ένας ψυχωμένος νέος από τὸ χωριὸ Τσοού Κοτνώρων, που είχε έρθει από τὸν Καύκασο για έθνικούς λόγους καί μετὰ τήν διάψευση των προσδοκιών του περιφερόταν ένοπλος στα βουνά, δίχως νά οργανωθεί στὸ αντάρτικο τοῦ πνᾶ. 'Όσο για τὸ συνοδὸ τοῦ Σαρήχασαν, τὸν Πασά, ὁ Π. Μακρίδης έβαλε ένα Γεωργιανὸ και τὸν ἀποτελείωσε.

Προχωρῶ: Αίγιους μῆνες πρὶν έξοριστοῦν τὰ χωριά μας, κατέβηκε ὁ Ντελήπατας με τοὺς άντρες του στὸ ελληνικὸ χωριὸ Κιάλταγου, για νά ἀνεφοδιαστεῖ σέ τρόφιμα. Μία χωριανή τὸν πληροφορήσε ότι στὸ χωριὸ βρίσκεται δύναμη ἀπὸ 13 χωροφύλακες.

Εἶχαν έρθει αὐτοί για νά ζητήσουν 18 φυγόστρατους των «'Αμελὲ ταπουρού». Κ' ἐπειδὴ ὁ μουχτάρης και ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ δὲν ἦσαν σέ θέση νά τοὺς πασαδόσουν —διαμέναμε τὸ ὑπαιθρο—, τὸ μουχτάρη τὸν ἀποτελείωσαν με τοὺς ξυλοδαρμούς και ὁ παπᾶς βρισκότανε μεταξύ

ζωῆς καὶ θανάτου, ἀφοῦ μετὰ τὸ ξύλο τοῦ ξεριζῶσιν τὰ γένεια αἱ βαθμὸ που γδάρθηκε τὸ πρόσωπό του καὶ ἦτανε μέσα στὰ αἵματα.

Ἐκείνη τὴν ὥρα εἶχαν καθήσει οἱ 13 χωροφύλακες σὲ πλούσιον τραπέζι κ' ἔτρωγαν. Ὁ Ντελήπαπας δὲν ἔχασε καιρό. Ἐπιάσε μὲ τοὺς ἄντρες του τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα τοῦ χωριοῦ. Ὁ ἴδιος μὲ 4 ἄλλους χύμηξε στὸ σπίτι ὅπου ἔτρωγαν οἱ χωροφύλακες. Καὶ προβάλλοντας τὸ δόλο, μαζὶ κ' οἱ σύντροφοί του, τοὺς ἀνάγκασε νὰ παραδοθοῦν στὴ στιγμή.

Παράγγειλε ἀκολούθως στοὺς χωρικοὺς νὰ στείλουν τὴν ἄλλη μέρα πρῶτῃ Ἐπιτροπὴ νὰ πληροφορήσει τίς Ἀρχές στὴν Ὁρτοῦ — γιὰ νὰ μείνουν ἀνεύθυνοι — ὅτι κατέβηκε ὁ Ντελήπαπας, μάζεψε ἀπὸ τὸ ὑπαίθρο τοὺς 18 φυγόστρατους καὶ τοὺς ἀνέβασε στὸ βουνό, ὅτι ὁ παπᾶς καὶ ὁ μουχτάρης βρέθηκαν νεκροί.

Τὸ ἴδιο βράδυ οἱ ἄντρες τοῦ Παπᾶ ἔδωσαν τὴν ἀνάλογη τιμωρίαν στοὺς αἰχμαλωτισμένους χωροφύλακες. Τοὺς ἐκτέλεσαν ὅλους.

Ἀφήνοντας ἄλλα, ἀναγράφω τὴν περίπτωσιν ἑνὸς Ἰμάμη (ἱερομένου) τοῦ Κοτάν, χωριοῦ τοῦ Μεσουτιέ. Εἶναι ὁ Κοτάν Ἰμαμή. Τὸ τέρας αὐτὸ εἶχε διαπράξει πολλὰ ὄργια εἰσβάρος τῶν Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς. Καὶ μάζεψε τεράστια περιουσία. Κάποτε ὁ Ἰμάμης κατέβηκε στὸ χωριὸ Σίχτερε, στὸ σπίτι τοῦ μουχτάρη Γιάννη Ἡλιάδη. Ὅποτε ἀπὸ φαγοπότη γερὸ θέλησε νὰ κακοποιήσει, παρουσία τοῦ μουχτάρη, τὴν κόρη του Εἰρήνη. Καὶ ὅταν ὁ δυστυχισμένος πατέρας διαδήλωσε τὴν ψυχικὴ του ἀναστάτωση, ὁ Ἰμάμης τὸν ἀποτελείωσε ἐπιτόπου μὲ δυὸ σφαῖρες στὸ κεφάλι καὶ ἔσυρε τὴν Εἰρήνην σὲ μιὰ σπηλιά τοῦ Κοτάν, στὰ ψηλῶματα.

Ὁ Ντελήπαπας γυρνοῦσε ἀπὸ τὸ Κακαγκιόλ. Ἔμαθε τὸ γεγονός, ἐνέργησε σύντομα. Ἔστησε στὸν Ἰμάμη καρτέρι μὲ τοὺς ἄντρες του, στὰ κτήματά του γύρω στὸ Σίχτερε, τὸν αἰχμαλώτισε καὶ τὸν ἔσυρε δεμένο στὸ βουνό. Τὸν κράτησε 15 μέρες ἀπομονωμένο στὸν Καλέ, κοντὰ στὴν Τουρναλοῦ. (Ὁ Καλές, φρούριο, βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν Τουρναλοῦ σὲ θέσιν ἀπόκρημνη, ἀριστερὰ ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὴν Ὁρτοῦ. Ἀπὸ τὸ ὑπόγειό του ἀναχωρεῖ μυστικὴ στοὰ που φτάνει σὲ παραπόταμο τοῦ Τουρνάσουγης, γιὰ ὕδρευση ἀσφαλῶς σὲ περίπτωσιν πολιορκίας. Ἀντίκρυ, σὲ ἀρκετὴ ἀπόστασιν εἶναι τὸ Μπέηαλιν. Κολλητὰ στὸν Καλὲ κατηφορίζει τεῖχος ἐρειπωμένο. Ἴσως πρόκειται γιὰ ἐρείπια Βυζαντινοῦ ἢ Ρωμαϊκοῦ φρουρίου. Φρούριο, Βυζαντινὸ ἴσως σὲ καλύτεσιν κατάστασιν, βρίσκεται καὶ κοντὰ στὸ Κιόλκιοϊ). Ἀπὸ τὸν Καλὲ τὸν μετέφερε στὸ Γιλτιρίμ, ἐξοχικὸ τοῦ Ἰμάμη. Ἐκεῖ κάλεσε τὸ γυιό του καὶ τοῦ ζήτησε μεγάλο ποσὸ σὲ λίρες γιὰ λύτρα, ἐπίσης τὴν ἐπιστροφὴ τῆς Εἰρήνης. Ὅταν ἔφτασε τὸ χρῆμα, ὁ Ἰμάμης ὑποψιαζόμενος μήπως τὸ πάρει ὁ παπᾶς καὶ τὸν ἐκτελέσει, περίτρομος ἔπεσε στὰ γόνατα, ζήτησε μὲ συν-

τριβή συνγνώμη, παρακάλεσε νὰ τοῦ χαριστεῖ ἡ ζωὴ καὶ ὑποσχέθηκε νὰ προστατεύει τοῦ λοιποῦ τοὺς Ρωμίους τῆς περιοχῆς. Ὁ Π. Μακρίδης, ἀφοῦ πῆρε τίς λίρες καὶ τὴν Εἰρήνη, παράδοσε τὸν Ἰμάμη στὸ γυιό του. Στὸ ἐξῆς ὁ Ἰμάμης στάθηκε ἕνας φρόνιμος ἱερωμένος. Τὴν Εἰρήνη ὁ Πατᾶς τὴν ἔστειλε στὴν Ὁρτοῦ, στὸ σπίτι τοῦ Κωστῆ Μοσκώφ.

Σκοπὸς τοῦ Π. Μακρίδου ἦταν καὶ τὴν Εἰρήνη νὰ πάρει πίσω καὶ τὰ λίτρα νὰ κρατήσῃ καὶ τὸν Ἰμάμη νὰ ξεκάμει. Ὅμως μέσα στὸ χρηματικὸ ποσὸ βρῆκε σημεῖωμα τῆς Ἀστυνομίας Ὁρτοῦς, ποὺ τοῦ ἀπαίτουσε ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερο τὸν Ἰμάμη, ἀπειλόντας ὅτι ἀλλοιῶς ἡ ἐξόντωση τούτου θὰ στοίχιζε ἀκριβὰ στὰ γυναικόπαδα τῆς Ὁρτοῦς.

Ὁ Π. Μακρίδης μετὰ τὴν Ἀνταλλαγὴ διαπεραιώθηκε μὲ τὴν ὁμάδα του στὸ Σουχοῦμ Καυκάσου, τὸ 1923.

Ἡ πορεία.

Ἀποδείχτηκε, κατὰ τὴν πορεία ὅτι ἡ Ἐξουσία σκοποῦς σφαγῆς δὲν εἶχε γιὰ τοὺς Κοττωρίτες. Περάσαμε μὲ ἡσυχία καὶ δίχως κανένα ἐπεισόδιο ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ τόπου. Ἀκολουθήσαμε τὸ ἡμιονικὸ ὁρομολόγιο Ὁρτοῦ, Καπάτιζ, Χὰν - Γερη, Τσάμπαση, Μεσουτιέ (Με-ιέ'). Τὸ συντομότερο.

Διαφορὰ στὶς διαθέσεις - Τὸ μακάθριο θῦμα.

Ξεπεράσαμε τὰ ὄρια τῆς περιοχῆς Ὁρτοῦ. Πλησιάζαμε στὸ Μεσουτιέ. Περνόντας ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τουρκοχώρια, ἀντικρύσαμε ἄφθονη τὴν διάθεση γιὰ ἐπιθέσεις! Μὰ οἱ συνοδοὶ χωροφύλακες κρατοῦσαν σὲ ἀπόστασιν τὴν δίψα τοῦ αἵματος.

Τὰ πλήρωσε ὁμως μαζωμένα ἕνα ἄτυχο παιδάκι 16 ἐτῶν. Εἶχε κινῆσθαι ἀπὸ τὸ Μεσουτιέ καὶ ἔτρεχε μέσα στὸ πλῆθος ποὺ προχωροῦσε πρὸς τὰ μεθόρια τῆς πόλης, γιὰ τὸν πατέρα του, γιὰ νὰ τοῦ δόσῃ ἕνα δῆμα ἐσώρουχα. Ὁ Ἀγγελὸς Θεμ. Ἀργυρόπουλος — αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνομά του — ἔπεσε στὰ χέρια τῶν τεράτων κοντινοῦ ἐκεῖ χωριοῦ. Τὸ περιάραξαν. Τὸ διαμέλισαν μὲ τὸ μπαλτά. Τὸ σκύλλεψαν. Καὶ ἀφῆκαν τὸ πτώμα στὸ δρόμο. Τὸ γεγονὸς τὸ μάθαμε τὴν ἄλλη μέρα, μέσα στὰ κρατητήριά μας, τοῦ Μεσουτιέ.

Ἀπομόνωση στοὺς στρατῶνες Μεσουτιέ - Ὁ Διοικητὴς τοῦ Καραχισάρ.

Ἐκεῖ μέيناμε δυὸ μέρες, σὲ αὐστηρὴ ἀπομόνωση. Τὸ μέτρο τὸ πῆρε ὁ καλὸς Διοικητὴς τοῦ Σεπὶν Καραχισάρ γιὰ νὰ μὴ πέσομε στὰ χέρια τοῦ Τοπάλοσμαν, γιὰ νὰ κερδηθεῖ καρὸς. Ὡσπου ν' ἀπομακρυνθεῖ τὸ

κτῆνος ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς Διοίκησης, ὅπου εἶχε κάμει θραύση μὲ τῆς ὀρδῆς του.

Ἀνθρωπισμοῦ ὕψος.

Σκέπτομαι, κάποτε, μήπως ὁ Λιοικητὴς Ὀρτοῦς ἦ καὶ ὁ πιοπᾶν τοῦ Καραχισᾶρ ἦσαν... προδότες τῆς Τουρκίας.

Λέω: Ὁχι, δὲν ἦσαν. Μόνο ἄνθρωποι ἦσαν. Καί, φυσικά, ἄνθρωποι μὲ συναίσθηση πλέρια, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἀνώτερο Ἀνθρωπισμό, οἱ Τουρκαλάδες αὐτοί.

Καὶ εὖχομαι, πάντα, γιὰ τὴ νέα, τὴ Μεγάλῃ μου Πατρίδα, ν' ἀποκτῇ ὅσο γίνεται περισσότερους τέτοιους ἀνώτερους κρατικούς λειτουργούς, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους μας.

Δὲν κάνω διαφήμιση... ἀχρείαστη ἄλλωστε. Οὔτε κἂν τὰ ὀνόματα τῶν ὑπέροχων ἐκείνων ἀνθρώπων θυμᾶμαι —ποὺ θὰ ἔπρεπε.

Ἡ πολιτικὴ κατάσταση στὸ Μεσ ουτιέ.

Ἐλάχιστοι Ἕλληνες τοῦ τόπου, παιδιὰ ιδίως —μαθητούδια στὰ Σχολεῖα Κοτυώρων— μᾶς ἐπισκέφτηκαν καὶ μᾶς εἶδαν ἀπὸ ἀπόσταση. Τὸ πρᾶγμα μᾶς ξάφνιασε, στὴν ἀρχή, μᾶς ἀπογοήτευσε. Εἶχαμε τόσους φίλους αὐτοῦ, γνωστούς, συγγενούς. Καὶ θέλαμε μόνον τὴ συμπάθειά τους. Μὰ γλήγορα ἐνημερωθήκαμε. Οἱ ἄντρες εἶχανε πάρει τὰ βουνά. ὅταν ἐμφανίστηκε στὰ περὶχωρα ἡ Μάστιγα, ὁ Τσιγκισχάν ὁ νεότερος, ὁ Τοπάλοσμαν...

Ὁ Γιάννης φοβᾶται τὸ θεριό... καὶ τὸ θεριὸ τὸ Γιάννη.

Οἱ Τουρκικὲς Ἀρχὲς μᾶς ὑποτιμᾶζονταν τρομέρᾳ. Περίμεναν ἐκδηλώσεις ἀνταρσίας, ἐπίθεση... διαισθάνονταν ὅτι οἱ ταλαιπωρίες καὶ ἡ καταδίκη μας ἦσαν ἄδικες!

Ὁ συνεξόριστος καὶ «συστρατιώτης» Ἀχιλλέας Ἰωακειμίδης, εἶχε ρίξει, ἀπὸ τὸ παρᾶθυρο τοῦ Στρατώνα, σ' ἓνα συγγενικὸ παιδί, ποὺ τὸν ἐπισκέφτηκε, ἓνα κουτὶ μπαρούτη, γιὰ νὰ τὴν πουλήσῃ καὶ νὰ τοῦ φέρῃ τὸ ἀντίτιμο.

Ἀπὸ ποῦ ἦ μπαρούτη; Ἀγαθὸς Τοῦρκος Χότζας, ἱερωμένος, ποὺ χρωστοῦσε κάτι στὸν παραπάνω ἐξόριστο, μὴν ἔχοντας χρήματα, γιὰ νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος, τοῦ ἔφερε δυὸ μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπέλαση τὸ κουτὶ ἐκεῖνο, αὐτοπροαίρετα, «γιὰ νὰ μὴ τῷ χεῖ, τὸ χρέος, βάρος στὴν ψυχὴ του», ὅπως τοῦ εἶπε μὲ τρεμάμενα ἀπὸ συγκίνηση χεῖλη γιὰ τὴν τραγικὴ μοῖρα τοῦ «τ σ ο ρ μ α τ ζ ἦ» τοῦ ἀφεντικοῦ.

Τὸ παιδάκι τσακώθηκε. Δεινὰ ὑποπτεύθηκαν καὶ φοβερά, οἱ Ἀρ-

χες! Μᾶς ἔβγαλαν στήν αὐλή. Μᾶς ἐξέτασαν τὶς τσάντες. Λυσσομανοῦσε ὁ ἐρευνητὴς ἀξωματικός. Χολή μογγολικὴ καὶ ἀφρὸς καὶ δηλητήριο. Μὰ ἡ ἐρευνα τίποτε δὲν ἀπόδειξε. Μᾶς πῆρανε μόνο τὰ ψαλιδάκια καὶ τοὺς σουγιάδες, ἀπ' ὅσους εἶχαν.

Ὁ Εἰρηνοδίκης Ὁρτοῦς.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐρευνα μᾶς μίλησε, μέσα στὸ Στρατόνα, ὁ Εἰρηνοδίκης, ὁ Κατῆς τῆς Ὁρτοῦς, ἓνας ἀγαθότατος γεροντάκος, ποὺ εἶχε ὀριστεῖ συνοδὸς —φροντίδες τοῦ λαμπροῦ Διοικητῆ— γιὰ τὴν ἀσφάλειά μας.

Τὸν ἀκούσαμε καθισμένοι στὰ γόνατα, ὅπως μᾶς διατάξανε.

Μᾶς εἶπε, ὅτι εἶναι πολὺ συγκινημένος γιὰ τὴν κατάστασή μας. Ἀποτειράθηκε νὰ μᾶς ἐξηγήσει, ὅτι τὸ μέτρο τῆς ἐξορίας ἦταν ἀναγκαστικό, ἓνα ἀπὸ τὰ παλιὰ φαινόμενα τοῦ πανάθλιου Παγκόσμιου πολέμου. Μᾶς σύστησε ὑπομονή, ἐλπίδα στὸ Θεό. Βεβαίωσε ὅτι σύντομα θὰ τελειώσει ὁ πόλεμος —δὲν ἔκαμε νύξη γιὰ νικητὴ καὶ ἡττημένο τοῦ αἰῶνος— καὶ θὰ ἐπιστρέψουμε ὅλοι στὰ σπίτια μας. . .

Στοῦ χάρου τὸ στόμα.

Τὴν ἄλλη μέρα κινήσαμε. Περπατώντας συνέχεια, μ' ἐλάχιστα ὑποζύγια, —οἱ περισσότεροι φορτώνονταν τὶς τσάντες τους—, φτάσαμε στὸ Γζὸλ - Χισάρ. Μᾶς συνόδευαν 17 χωροφυλάκες.

Προσεγγίζαμε ἤδη στὸ Μουράτχαν, ἓνα χτίριο πέτρινο, πανδοχεῖο εὐρύχωρο στήν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Λίκου, ἀκριβῶς στὰ ριζὰ τοῦ ὑψέτου τοῦ Ἀπέσ'. Στὴ στιγμὴ ψιθυριστὰ διαδόθηκε, ἀπὸ τὶς πρώτες σειρὲς τῶν ἐξόριστων, καὶ ἀντιληπτὸς ἔγινε ὁ κίνδυνος ποὺ μᾶς ἀπειλοῦσε. Ὅμάδες ἀπὸ ἔνοπλους Τούρκους χωρικοὺς παραμόνευαν πίσω ἀπὸ τοὺς θάμνους, ἀνάμεσα στὶς καλαμιές τῶν διπλανῶν χωραφιῶν. Μὲ ὅπλα κυνηγετικά, κουμπούρια, μαχαίρια, τσάπες, δρεπάνια στὰ χέρια.

Κρίσιμη ἡ στιγμὴ. Καὶ φαρμακωμένη ἡ λύσσα ὅλων μας, ὅτι εἴμαστε ἀσπλοι! Ὅστοςο γύρω οἱ πέτρες ἦσαν ἄφθονες. . .

Εἰδοποιήσαμε τὸν ἐπικεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς λοχαγὸ τοῦ Πεζικοῦ Χισάρ ἐφέντη, Σμυρνιό.

Σπυρούνισε τὸ ἄλογό του. Στάθηκε στὴ μέση. Καὶ βρυχήθηκε: Μακρυνά, ἄτιμοι. Ὅποιος ξεμυτίζει, πάει χαμένος, στὴ στιγμὴ. Σκορπίζετε στὰ σπίτια σας γλήγορα. Ἀλλιῶς θὰ χυμύξει ἡ χωροφυλακὴ κατεπάνω σας».

Τὰ μανιασμένα μὰ θρασύδειλα ἀνθρωπάκια κόλωσαν. Οἱ Τούρκοι τοῦ Γζὸλ - Χισάρ ἦσαν οἱ πιὸ αἰμοβόροι τῆς περιοχῆς.

Ἡ λαφυραγωγία.

Ὡστόσο οὔτε ἔφυγαν ὅλοι, οὔτε καὶ ἔμειναν ἄπραχτοι, ὅσοι παρ μέινανε γύρω ἐκεῖ. Χύμηξαν στὸ γεφύρι τοῦ Λίκου ποταμοῦ, πιάσανα φορτωμένα ζῶα, πήραν τὰ δέματα, ἄρπαξον ἀπὸ μερικοὺς τῖς τσάντες τους καὶ λάκησαν. Ἄς εἶναι. Γλίτωσε ὁ κόσμος, μόνο μ' αὐτὴν τὴν ζημιὰ.

Πῶς τοὺς πέρασε ἡ ἰδέα ὅτι εἴμασταν ἐξουθένωμα;

Οἱ ἄνθρωποι φαντάστηκαν τὸ ἐγχείρημα γιὰ φυσικότατο καὶ εἰκόλο. Λίγες μέρες πρὶν τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῆς περιφέρειας ὅλης γύρω ἐκεῖ εἶχε πάθει ὀλέκερον ἐξολοθρεμό!

Εἶχε ἐμφανιστεῖ ὁ Τοπάλοσμαν, βαδίζοντας, γιὰ δεύτερη ἤδη φορὰ μὲ νέο ἐθελοντικὸ σῶμα (τσέτες) γιὰ τὴν Ἀγκυρα. Μὲ τὸ πρῶτο τοῦ εἶχε ξοφλήσει πιά. Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς τὸ εἶχε συγυρίσει.

Ἀνέβηκε ἀπ' τὴν Κερασοῦντα. Ξεχύθηκε, λυσσασμανόντας, ὀλέκερος, στὰ χωριά τῆς Πουλαντζάκης καὶ τὰ κεφαλοχώρια τοῦ Γιαῖλέγιουζη, Κηρήκ (Γουρούχ), Μπέηαλαν κλπ. Φωτιά, παντοῦ, καὶ σίδερα. Χωριά ὀλέκερα σωριάστηκαν σὲ στάχτη. Πολλοί, κυκλωμένοι στὰ σπίτια, ψήθηκαν ζωντανοί. Ἄλλοι σκοτώθηκαν, φεύγοντας τοῦ θανάτου τὸν κλοιό.

Χύμηξε, συνέχεια, στὸ Σεπὶν - Καραχισάρ, στὰ χωριά του, τὰ ἑλληνικά. Λαφυραγώγησε, σκότωσε ἀράδα. Ξέχωρη ἀδυναμία ἔδειξε στοὺς παπάδες, στοὺς ἐκπαιδευτικούς, ἐξολοθρεύοντάς τους μ' ἐντυπωσιακοὺς θανάτους. Πέρασε ἀπ' τὰ λίγα χωριά, τὰ ἑλληνικά, τοῦ Γκόλ - Χισάρ...

Ξαμολήθηκε στὰ χωριά τοῦ Μεσουτιέ. Εἶδαμε πιοπάνω τοὺς ἄντρες φευγάτους στὰ βουνά. Οἱ τσέτες του ἔφτασαν ὥς τὸ Τσαάμπαση. Τοῦ κάκου ὅμως. Δὲν βρῆκαν κατὰ κεῖ κανένα. Οἱ Ρωμιοὶ ἦσαν ἤδη ἐξόριστοι.

Στράφηκε στὸ Ἀπέσ' μὲ τὰ 17 χωριά του, ἀκραιφνῶς Ἑλληνικά, στὸ Ρεσατιέ, στὸ Γιαῖτζιλοῦ στὸ Ἑρμπια στὰ χωριά τῆς Κάδζας σπέρνονιας, -σάν ἄλλος Τιμουρλέγκ, τὸν ὀλεθρο παντοῦ, ὅπου ἀργὰ κάπως πρόβαλε ἡ ἐκδίκηση τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν, καὶ χάθηκε κατὰ τὴν Ἀγκυρα...

Ὁ ἀπολογισμὸς σὲ βάρος τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ὑπῆρξε ὀδυνηρὸς. Εἶχανε λοιπὸν πρόσφατα καὶ κλασσικὰ ἱστορικὰ ὑποδείγματα γιὰ μίμηση τὰ τερατάκια τοῦ Γκόλ - Χισάρ.

Μιά παρένθεση.

Κ. Ἀτματζίδης, εἶχε ἀποφασίσει νὰ δολοφονήσῃ τὸν Τοπάλοσμαν, γιὰ ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Κερασούντα —καί, πρόσθεσε, ὅλον τὸν Πόντο— ἀπ' αὐτὸν τὸν Κτηνάνθρωπο.

Σχετικὰ μὲ τὸ ὑπόψη ζήτημα, ἔτσι ὅπως δημοσιεύτηκε ἡ μελέτη μας αὐτὴ καὶ στὰ «Χρονικὰ τοῦ Πόντου», μᾶς ἔδωκε τὶς ἀκόλουθες αὐθεντικὲς πληροφορίες ὁ κ. Ἰωάν. Χ. Παπαδόπουλος, Κερασούντιος, ἐτῶν 52, κάτοικος Ἀθηνῶν, ὁδὸς Χαβρίου 10Α: Ὁ Σάββας Κ. Ἀτματζίδης, ἐμπορευόμενος στὴν Κερασούντα μαζὶ μὲ τὸν πατέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς του, ὑπηρετοῦσε ἐπιτόπου στὸ Ἀμελὲ Ταπουροῦ, που εἶχε ιδρύσει ὁ Τοπάλοσμαν. Εἶχε βαθμὸ ἐπιλοχία.

Παράστημα ἀθλητικὸ καὶ ἐπιβλητικὸ, μὲ ἀναγνωρισμένη σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ρώμη, ὀπλοφοροῦσε πάντα, γιὰτὶ ἤξαιρε πως πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τσέτες τοῦ Τοπάλοσμαν ἤθελαν, γι' αὐτὴ του τὴ λεβεντιά νὰ τὸν ξεκάμουν. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1921 ὁ Πίτσ' Ἰσεῖν, τσέτης τοῦ Τοπάλοσμαν, ἀποπειράθηκε νὰ τὸν δολοφονήσῃ. Μὰ ὁ Σάββας Ἀτματζίδης πρόλαβε καὶ τὸν ἀφόπλισε.

Ἀργότερα, ὁ ἴδιος ὁ Πίτσ' Ἰσεῖν μαζὶ μὲ ἄλλους τρεῖς τσέτες πέτυχαν νὰ τὸν πιάσουν, καὶ πῆραν νὰ τὸν ὀδηγήσουν μὲ τὴ βία στὸν ταγματάρχη Φρούραρχο τῆς Κερασούντας, σκυλλὶ αἰμοδόρο, που ὀργάνωσε ὕστερα τὶς σφαγὲς τῶν νέων τῆς Σαμψούντας. Ὁ Σ. Ἀτματζίδης διαμαρτυρήθηκε καὶ ζήτησε νὰ τὸν παρουσιάσουνε στὸν Τοπάλοσμαν, που στὴν ἐξουσία του ἀνῆκε τὸ τάγμα ὅπου ὑπηρετοῦσε. Σκοπὸς του ἦταν, μόνις θὰ παρουσιαζότανε στὸν Τοπάλοσμαν, νὰ τὸν δολοφονήσῃ. Γιατὶ ἤξαιρε πως ὁ Τοπάλοσμαν ἦταν ὁ δημιουργὸς τῶν παράνομων αὐτῶν συλλήψεων, που εἶχανε σὰν ἐπακόλουθο τὴν ἐξόντωση, ὅπως εἶχε συμβεῖ μὲ ἄλλους, που εἶχαν πιάσει πρὶν καὶ τοὺς εἶχαν δολοφονήσῃ. Ἀντυχῶς, ἐκεῖ ποὺ τὸν ὀδηγοῦσανε στὸν Τοπάλοσμαν, πέρασαν ἀπὸ τὸ κατὰστημα Ἀτματζίδη, ὅπου οἱ ἀδελφοὶ του τὸν πῆραν μέσα γιὰ λίγη ὥρα καὶ μὲ παρακάλια τὸν ἀφόπλισαν, γιὰ νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὸ σκοπὸ του καὶ κακοπάθῃ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Κερασούντας μὲ ἀντίποινα. Παρουσιάστηκε, τέλος, στὸν Τοπάλοσμαν καὶ τὸν ἐρώτησε ἂν πρέπει νὰ πάει στὸ Φρούραρχο. Ὁ Τοπάλοσμαν τοῦ εἶπε: «Πήγαινε νὰ διεῖς τί σὲ θέλει». Οἱ συνοδοὶ του τὸν ὀδήγησαν τότε στὸ στραῶνα. Ἐκεῖ τὸν κατεβάσανε σ' ἓνα ὑπόγειο καὶ τοῦ ρίχτηκαν νὰ τὸν στραγγαλίσουν. Παλληκάρη ὅμως ὁ Σ. Ἀτματζίδης, τοὺς ἐσκόρπισε καὶ τοὺς τέσσερες κ' ἐπιχείρησε νὰ δραπετέψῃ. Καὶ παραβίασε τὴν ξύλινη πόρτα, που ὑποχώρησε, μὰ πρόλαβε ὁ Πίτσ' Ἰσεῖν καὶ τὸν ἐμαχαίρωσε καὶ συνέχεια κατόπι μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους τρεῖς τὸν ἀποτελείωσαν. Οἱ ἴδιοι οἱ δῆμιοὶ του ὁμολογοῦσαν ὕστερότερα πως ἂν εἶχε ὁ Ἀτματζίδης ἔστω καὶ ἓνα σουγιά, θὰ τοὺς ξεκαθάριζε καὶ τοὺς τέσσερες.

Ὁ Σάββας Κ. Ἀτματζίδης ἦταν 24 χρονῶν, νεόπαντρός, καὶ πτέρας νεογέννητης κόρης, ὅταν δολοφονήθηκε.

Συμπληρωματικὰ ὁ Ι. Χ. Παπαδόπουλος μᾶς ἔδωκε καὶ τὶς ἀκολουθεῖς πληροφορίες γιὰ παραπέρα κίνηση πρὸς ἐξόντωση τοῦ Τοπάλοσμαν: Πράγματι, ὅπως ἀνάφερα ἤδη στὰ «Χρονικά τοῦ Πόντου», μὲς ὁμιλὸς ἀπὸ ζωντανούς Ἕλληνες νέους τῆς Κερασούντας ἀποφάσισε νὰ δολοφονήσει τὸν Τοπάλ, δίνοντας τέρμα στὰ βάσανα τοῦ τόπου, ὅτι ἐκεῖνος ἀναχωροῦσε ἀπὸ τὴν Κερασούντα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1921 γιὰ τὴν Ἀγκυρα. Τὴ σχετικὴ συνωμοτικὴ κίνηση τὴν ἔκαμαν ὀρισμένοι πρόκριτοι, δημογέροντες τῆς Κερασούντας. Αὐτοὶ τὴν πῆραν τὴν πρωτοβουλία. Οἱ συζητήσεις εἶχανε γίνεи στὸ σπίτι τοῦ Ἀριστείδη Δεληκάρη Ἡ ὁμάδα, πρὶν ἀκόμα ξεκινήσει ὁ Τοπάλοσμαν, πῆρε θέση σὲ στενὴ διάβαση πρὸς τὸ Καράχισαρ. Ὁ ὄλεθρος τοῦ Θηρίου ἦτανε σχεδὸν βέβαιος. Μαζὶ καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Κερασούντας καὶ τὸσων ἄλλων μερῶν τοῦ Πόντου ἀπὸ τὴν καταστροφικὴ ἐπιδρομὴ καὶ καταδρομὴ του. Μὰ οἱ πρόκριτοι σύντομα ξανατέσανε στὴ συνετή, στὴ γνωστικὴ δειλία καὶ εὐθυνοφοβία. Μὲ μήνυμα καὶ ἔκκλησὴ τους καὶ κινώντας τὸ φάσμα τῆς ὁλοκληρωτικῆς καταστροφῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς Κερασούντας ἀπὸ ἀντεκδικήσεις που θ' ἀκολουθοῦσαν τάχα, διαλύσανε τὴν ὁμάδα. Καὶ ὁ Τοπάλ πέρασε σῶος. Καὶ ἀνενόχλητος ξαπόλυσε τὸ χαμὸ στοὺς παραπέρα κάμπους.

Καὶ τὴν ἐξῆς σχετικῶς: Ὁ Τοπάλοσμαν εἶχε μιζέψει ἀπὸ τὰ σπίτια τους, τὴ νύχτα τῆς 2.8.1920, ἑκατὸν ὀγδόντα (180) πρόκριτους τῆς Κερασούντας, μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς ξεκάμει τὴν ἄλλη μέρα. Ἡ νύχτα τοῦτη ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς γείτονές μας τοὺς Κερασούντιους «Νύξ τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου». Καὶ ἄς τὸ φωνάξουμε πρὸς τιμὴ τους ὅτι πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ τοῦ Κτήνους Τοπάλοσμαν, ἐναντιώθηκα ὁ Καϊμακάμης, ὁ Μουφτῆς, ὁ Κιατίπ Ἀχμέτ —ἀντιπολιτευόμενος τοῦ Τοπάλ— καὶ ὁ πεθερὸς τοῦ Κιατίπ, ὁ Σαρπατζόγλου, που εἶχε κι' αὐτὸς δικούς του τσέτες. Ὁ Καϊμακάμης ζητοῦσε ὅλη νύχτα ἐνίσχυση χωροφυλακῆς, τηλεγραφικῶς, ἀπὸ τὶς γειτονικὲς φρουρές, δίχως καμμιάν ἐλπίδα νὰ τὴν ἔχει ἐγκαίρως. Τότε, κατὰ τὰ μεσάνυχτα, πῆγαν ὁ Κιατίπ Ἀχμέτ μὲ τὸν πεθερό του τὸν Σαρπατζόγλου στὸ ξενοδοχεῖο «Belle Vue» ὅπου ἔμενε ὁ Τοπάλοσμαν καὶ εἶχε κρατούμενους τοὺς 180 Ἕλληνες. Τὸν ἀρώτησε, ἀρχικά, ὁ Κιατίπ Ἀχμέτ: «Ὅσμαν, τοπλατουγὸν Οὐρουμλαρή νὲ γιαπατζάκσην; (. . . τί θὰ τοὺς κάμεις τοὺς Ρωμοὺς που μάζεψες;). «Κιατίπ, καρούσμα» (. . . μὴν ἀνακατεύεσαι), τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Τοπάλοσμαν. Παραβγῆκε τότε, προβάλλοντας τὸ ὅπλο του ὁ Σαρπατζόγλου καὶ τοῦ εἶπε ἔντονα καὶ ἀπειλητικά: «Ὅσμαν, ἐγὶ πιλμὶς ὅλ κι' γιαρὶμ σαὺτ σόνρα τισαριτὰ τσὸκ κὰν τοχιουλετζέκ» (. . . νὰ εἶσαι βέ-

βαιος ότι μετὰ μισή ὥρα θὰ χυθεῖ πολὺ αἷμα ἔξω» — ἐννοώντας πως τὰ παλληκάρια του εἶχαν πιάσει τὰ πόστα. Ἔτσι ὁ Τοπάλ Ὁσμὰν ὑποχώρησε καὶ ἀποσοβήθηκε τὸ κακό.

Οἱ 180 παραδόθηκαν κατόπι στὸν ταχτικό στρατὸ καὶ ὠδηγήθηκαν στὸ χεῖριο τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου, ὅπου ἀπὸ τὴ χαρὰ τους ἀγκάλιαζαν τοὺς Τούρκους στρατιῶτες σὰν ἀδέρφια τους καὶ τοὺς φιλοῦσαν. Ἡρθέ ὕστερα ἐνίσχυση στὸν Καϊμακάμη καὶ σὲ 3—4 μέρες λευτερώθηκαν οἱ 180 καὶ πῆγανε στὰ σπίτια τους καὶ στὶς δουλειές τους.

Ἀπαραίτητο εἶναι, καὶ τὸ σημειώνουμε πως ὁ Καϊμακάμης ἀργότερα ἐπιχείρησε νὰ ὀργανώσει δολοφονία τοῦ Τοπάλοσμαν, προσφέροντας 1000 χάριτες λίρες σὲ κάποιον Τούρκον Ὀφλῆ. Μὰ ὁ τελευταῖος φοβήθηκε καὶ πρόδωσε τὸ σχέδιο τοῦ Καϊμακάμη. . .

Βγαίνει λοιπὸν τὸ συμπέρασμα πως καὶ οἱ Τούρκοι δὲν τονε στέργανε τὸν δολοφόνου Τοπάλοσμαν. Ἄν οἱ Ἕλληνες Κερασούντιοι πρόκριτοι στέκονταν ψυχραιμότεροι στὴ συνωμοσία τους ὥς τὸ τέλος. .

Κλείνω τὴν παρένθεση. (Γενικότερα γιὰ τὴν ἐξοντωτικὴ δράση τοῦ Τοπάλοσμαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου βλέπε: Γ. Βαλαδάκη, «Σύγχρονος Γενικὴ Ἱστορία τοῦ Πόντου», Ἀθῆναι 1925).

Οἱ τύποι -ὅλα κι' ὅλα. Χωρισμός στρατιωτῶν!-ἐξορίστων.

Τὴν ἄλλη μέρα πρωῒ, στὴν αὐλὴ τοῦ Μουράτχαν ἔγινε ὁ διαχωρισμὸς τῶν 800 σὲ δυὸ ὁμάδες: Οἱ κάτω τῶν 40 ἐτῶν, θεωρήθηκαν, στρατεύσιμοι! Αὐτοί, 250 περίπου ὠδηγήθηκαν μέσο Καράχισαο, Ρεφαχιγιέ, Ἐρζιγκιάν, Μαμά-Χατοῦν, στὸ Ἐρζερούμ (Θεοδοσιούπολη). Ἀπὸ κεῖ τοὺς ἔστειλαν στὸ Καράπιγιουκ-Χάν, ἕως καὶ τὸ Γενήκιοι τοῦ Ἐρζερούμ, γιὰ νὰ φτιάχνουν δρόμους.

Πρέπει νὰ προσθέσω ἐδῶ, ὅτι ἀπὸ τὴν ὁλὴν ἀποστολὴ 5 ἢ 6 ἄντρες δραπέτεψαν στὸ δρόμο μεταξὺ Τσάμπαση — Μεσουτιέ καὶ ἄλλοι 7—8 ἀπὸ τὸ Καραχισάο. Αὐτοὶ κατέβηκαν στὰ Κοτύωρα, γιὰ νὰ φύγουν ἀργότερα στὴ Ρωσσία. Μὰ ἄλλοι δραπέτεψαν κι' ἀπ' τὸ Ἐρζερούμ.

Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ ἓνα ἐπεισόδιον: Στὸ δρόμο πρὸς τὸ Ἐρζερούμ, ἓνας ἀπὸ τοὺς συνεξοριστοὺς - συστρατιῶτες μὲ ρώτησε, ἔτσι κατὰ τὰ συνηθισμένα, πῶς τὰ βλέπω τὰ πράγματα. Ταλάνισα τὴν κατάστασιν. . . Εὐχάρηκα, σὲ συμπέρασμα: νὰ μπορέσουμε, στὸ τέλος, τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Θράκην νὰ κρατήσουμε. Τόνισα, ὅτι ἡ Κυβερνητικὴ καὶ Καθεστωτικὴ ἀλλαγὴ τίποτε τὸ καλὸ δὲν προμηνάει γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὅτι ἀφορμὲς μόνο δίνει σὲ Συμμάχους συμφεροντολόγους.

Δέχτηκα. . . ὁμοβροντία ἀπὸ διαμαρτυρίες τῶν συνοδοιπόρων: — «Ὁχι! Μόνο δειλίαι εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνεις. Τίποτε. Μᾶς φοβοῦνται,

γι' αὐτὸ μᾶς ἐξορίζουν. Τὸ τσαρουῆχι τὸ ἐλληνικὸ θὰ τὸ κάμει τὸ θαῦμα του. Ἔστω κι' ἂν λείπει ὁ Βενιζέλος ἀπ' τὴ σκηνή!»

Κι' ὁ πρῶτος πον μ' ἀρώτησε, πον ἐγώ, μὴν ἔχοντας σχέσεις μαζί του, δὲν τοῦ ἔδινε σημασία ἀπὸ ἄποψη φρονημάτων καὶ τὸν θεωροῦσα καθυστερημένο, σὲ πολλά, ἔναν τίπο, πρόσθεσε μὲ τὸ δικό του φραστικὸ τρόπο: «... Καὶ νὰ σοῦ πῶ καὶ τὸ ἄλλο: Βέβαια, καὶ κανεὶς δὲν γλιτώνει ἀπὸ ὅλους μας. Ὅμως, ἀποβλέπω μ' ἐμπιστοσύνη στὸ τέλος τῆς Ἑθνικῆς μας ὑπόθεσης. Μὲ γαλήνη ἀποβλέπω στὸ αὐριανὸ γεγονός, ὅτι τὰ παιδιὰ μου —τὰ παιδιὰ μας— θὰ ζοῦν τὴ ζωὴ τους λεύτερα καὶ με γάλα κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ ἐλεύτερου πια Πόντου. Ἄς πεθάνω ἐγώ! Δὲν μὲ μέλει». Κι' ἀγριεμένος σόπασε!

Μακρυνά, βέβαια, ἦτανε γιὰ νὰ μὲ πείσει. Μὰ τὰ λόγια του σκόρπισαν τὸ ρῆγος σ' ὅλο μου τὸ εἶναι. Μὲ δυσκολία κατόρθωσα νὰ ἐμποδίσω ἓνα δάκρυ πού ἔκαιε τὸ μάτι μου. Τὸ ἀδόκητο, μὰ πηγαῖο αἶσθημα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἀντίκρουσμα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, πον ἀνέβαινε μεγαλόπρεπη, περήφανη ἕως τὸν ἡρωϊσμό τῆς αὐτοθυσίας, μὲ καθάρισαν ἀπ' τίς πίκρες τοῦ πολιτικοῦ στοχασμοῦ. Μὲ συνεπῆραν μέσα στὴν καθάρια σφαῖρα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου... Καὶ γαληνεμένος, ἀνάλαφρος, δροσερὸς πιά συνέχισα τὸν πικρὸ δρόμο πρὸς τὸ ἄγνωστο...

Ὁ ἄνθρωπός μου ζεῖ κ' ἐργάζεται ἀκόμα στὸν Ἰερισαῖ.

Πορεία καὶ τελικὸς σταθμὸς τῆς ἄλλης ομάδας.

Ἡ ἄλλη ομάδα, 550 περίπου ἄντρες καὶ παιδιὰ, δδηγήθηκαν μέσο Ἀπέσ' — Ζάρας καὶ διαμοιράστηκαν στὸ Ἀρακίρ, Ἰλαζίζ, Καγκάλ, Ἀργανη, Τερμούκ, Μαλάτεια, Ἀλπιστάν. Χαρπούτ, Τιαρπεκίρ, Πιτλίζ, Βάν.

Αὐτοῦ ἔμειναν οἱ περισσότεροι. Τοὺς ἄλλους τοὺς σκόρπισαν σὲ διάφορες ἄλλες πόλεις καὶ κομποπόλεις. Βαρειᾶς ἀγγαρεῖς τοὺς περιμέναν. Δουλειὰ σκληρὴ. Συντήρηση, διευθέτηση καὶ κατασκευὲς δρόμων κλπ.

Κι' αὐτοὶ ἐπικίνδυνοι;

δων, δίχως καμμιὰ προστασία σὲ ἄγνωστους τόπους, θὰ σημείωνε τὴν ἐγγυημένη καταστροφή κι' αὐτονῶν.

Καταχθόνια σχέδια.

Κ' ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ εὐθύνη, ἡ ἀπέραντη, τῶν τότε Κεμαλικῶν ἡγετῶν. Γιατὶ δὲν ἐξόριζαν τὶς οἰκογένειες συγκροτημένες; Καταριόνταν τοὺς Γερμανοὺς. Καὶ μισοῦσαν θανάσιμα τοὺς Νεότουρκους γιὰ τὴν πολιτικὴ τους. Γιατὶ λοιπὸν τοὺς ἀντιγράψανε, γιατί τοὺς ἀκολούθησαν κατὰ γράμμα στὰ πυκνὰ ἀπὸ κακία καὶ δόλο συστήματα ἐξόντωσης τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων τους; Σὲ τί τοὺς ἔφταιξαν αὐτοί;

Γιατὶ ὁ τόσο ὀλοκληρωτικὸς ἐξολοθρεμὸς;

Πῶς ἔγινε καὶ οἱ πολυμήχανοι ἄνθρωποι τοῦ τόπου, οἱ τόσο ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν ἄμυνα, τὴν πάθαν τόσο ὀλοκληρωτικά; Πῶς δὲν μπόρεσαν, παρὰ ἐλάχιστοι μόνο, νὰ παραμείνουν καὶ νὰ μὴ ἐκτοπιστοῦν; Ὁ Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος Π' Ἐθεόδωρος, —οἱ Π' Μιλ. Τζομίδης καὶ Εὐστ. Ἀμαραντίδης ἐξορίστηκαν— ὁ λεπτοεργὸς Θρ. Ζαζόπουλος, ὁ Εὐθύμιος Ἰακωβίδης, ὁ Πλάτων Γρηγοριάδης, ὁ Παῦλος Χ' Κοσμίδης —αὐτοὶ εἶναι περίπου ὅλοι ποὺ παραμείναν. Κι' ἀπ' αὐτοὺς μάλιστα ὁ Πλ. Γρηγοριάδης ἐξορίστηκε μετὰ. Ἀφοῦ ὑπηρετήσε σὰν Κοινοτάρχης (Μουχτάρης) —ὥς ἐκεῖ ποὺ τὸ θέλαν οἱ Τοῦρκοι— τὸν ἔστειλαν κι' αὐτὸν στὴν Ἀμάσεια, στὰ Δικαστήρια Ἀνεξαρτησίας. Βέβαια, ἔπρεπε νὰ πλερώσει. Ἦταν —γιατὶ νὰ εἶναι;— ἀδερφὸς τοῦ Ἐπ. Γρηγοριάδη καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ... ἀπὸ ἀνέκαθεν κοινοτικὸς παράγοντας! Σπουδαῖα! Ὁ Πλ. Γρηγοριάδης, μόνο ὅταν ἔγινε ἡ Συνθήκη μὲ τοὺς Γάλλους γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας, καὶ μόνο γι' αὐτὸ τὸ γεγονός, πῆρε χάρη.

Στὴν Κερασούντα, ὅπου εἶχε ἀνάψει ἡ μεγαλύτερη ἀνθελληνικὴ πυρκαϊὰ ὕστερ' ἀπὸ τὸν Κεμαλισμό, μὲ τὸν Τοπάλοσμαν, ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Κερασούντιοι τὴν ἀπουσία του στὸ μέτωπο καὶ κατόρθωσαν νὰ παραμείνουν τὰ 60—70% περίπου ἀπὸ τοὺς ἄντρες, μὲ τὸν προσεταιρισμὸ προστατῶν, μὲ τὸ χρῆμα. Στὴν Τραπεζεύντα, στὴν Οἰνὴ, ἐπίσης στὴ Φάτσα τὸ κακὸ τῆς ἐξορίας δὲν πῆρε τέτοιες διαστάσεις.

Βέβαια, ἡ πάντα ἥρωϊκὴ Σαμψούντα πλέρωσε φοβερά, μαρτύρησε, αἱματοκυλίστηκε. Ἦταν ἅμως ἡ γεννήτρα τῆς Ἀνταρσίας: Σαμψούντα, Πάφρα, Κάβζα κλπ.

Σὲ μᾶς κίνημα δὲν ἔγινε. Τί συνέβη καὶ δὲν ἔδρασε ἡ πρωτοδουλίμ, ἡ εὐφρετικότητά τοῦ κόσμου ἐκείνου;

Οἱ μοιραῖες δημοτικὲς ἐκλογές. Ὁ μοιραῖος Ζιγιάμπεης.

Τὸ Γενάρη τοῦ 1921 ἐπρόκειτο νὰ γίνουν Δημοτικὲς ἐκλογές. Τ-

ποπήφιοι δήμαρχοι ὁ Γιουσούφ ἐφέντης καὶ ὁ Ζιγιάμπεης. Ὁ πρῶτος εἶχε φίλους πολλοὺς καὶ συγγενοὺς μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ πλῆθους. Ἦταν ἐξάλλου καὶ δοκιμασμένος δήμαρχος ἀπὸ τὰ πρὶν. Ὁ δεύτερος εἶχε, πρῶτα - πρῶτα, τὸ μειονέκτημα ὅτι δὲν ἦταν Τούρκος, ἀλλὰ Γεωργιανός. Κι' ὁ ἀναγεννημένος Τουρκισμὸς δὲν τὸν εἶχε μὲ καλὸ μάτι, δὲν τὸν χώνευε. Ἐπειτα, εἶχε ἀνακηρύξει τὸν ἑαυτό του προστάτη τῶν Ἑλλήνων τοῦ τόπου. Καὶ αὐτὸ εἶχε κινήσει τὴν ὀργή καὶ τὴν κατάκριση τῶν φρονημότερων Τούρκων. Αἰότι αὐτοὶ δὲν ἤθελαν νὰ παραδεχτοῦνε, ὅτι ὑπάρχουν καὶ διώκτες τῶν Ρωμιῶν.

Ὁ Ζιγιᾶς ἐπικαλέστηκε τὰ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης τῶν Ἑλλήνων, τὶς ὑποχρεώσεις τους. Τοὺς ὑποσχέθηκε πλέρια ὑποστήριξη, καί... λαγοὺς μὲ πετραχήλια, σὲ περίπτωση Κεμαλικῶν διωγμῶν.

Κ' οἱ δικοὶ μας πέρανε στὴν παγίδα. Καταπιάστηκαν μὲ ζῆλο τὴν προπαγάνδα ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ζιγιᾶ καὶ μέσα στὴν πόλη καὶ σὰ γύρω χωριά.

Τοῦ κάκου ὑψώθηκαν φωνὲς διαμαρτυρίας. Τοῦ κάκου προσπάθησε ὁ Χρ. Λεμονόπουλος καὶ ἄλλοι —λίγοι— ν' ἀντιδράσουν. Τὸ παρὰ στήσανε τὸ ἄτοπο: "Ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν θὰ χώνευαν ποτὲ τὴν ὑποστήριξη καὶ προτίμηση ἑνὸς μὴ Τούρκου κ' ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ μ' ἐπιπολαιότητα περισσὴ πήρε ἀπέναντί τους στάση ἀντίπαλου καὶ ὑποστηρικτῆ καταδυναστευομένων. Μάταια τονίστηκε, ὅτι, κι' ἂν ἀκόμα πετύχει, θὰ καθαιρεθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀγκυρα. Καὶ ὅτι τὸ κέρδος μας θὰ εἶναι, πως θά... μείνομε χαρακτηρισμένοι καὶ ἄφιλοι, μέσα σὲ περιστάσεις τόσο κρίσιμες. "Ὅτι πάνω ἀπ' ὅλα θὰ εἶχαμε τὴν ἐχθρότητα τοῦ ἰσχυροῦ Γιουσούφ.

"Ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶχαν ἀξία γιὰ τοὺς φίλους τοῦ Ζιγιᾶ. Τὴν Κεμαλικὴ Ἐπανάσταση ξακολουθοῦσαν οἱ δικοὶ μας νὰ τὴν ἀψηφοῦν. Ἦθελαν νᾶχουν ἕναν προστάτη, πρὸς πείσμα τῶν Τούρκων. Καὶ τὸν νόμιζαν ἄρκετὸ ν' ἀντιμετωπίσει μιὰ καταδρομὴ σύγχρονη, μὲ τοὺς πολλοὺς Γεωργιανούς ὁπαδούς του. Οὔτε ἤθελαν ν' ἀκούσουν ὅτι ὁ πόλεμος θὰ πάει σὲ μακρὸς. Τί ἦσαν οἱ Τούρκοι, ὁ Κεμάλ;...

Πολιτικὴ ἀνωριμότητα; Ἀπελπισία πνιγμένου ποῦ πιάνεται ἀπ' τὰ μαλλιά του; Καὶ τὰ δυὸ μαζί!

Ὁ Λεμονόπουλος προδόθηκε. Ὁργανα τοῦ Ζιγιᾶ τὸν παρακολούθησαν ἕνα βράδυ, γιὰ νὰ τὸν δολοφονήσουν. Ἐέφυγε. Ὁ Γιουσούφ τοῦ σύστησε νὰ πάψει τὴν κίνησή του κατὰ τοῦ Ζιγιᾶ, τόσο αὐτός, ὅσο καὶ οἱ ὁμόγνωμοί του.

Ἐπαλήθεψη λογικῆς... «κατόπιν ἐορτῆς».

στοὺς Τούρκους. Τὸ αὐτόγεμα τῆς ἄλλης ἡμέρας ἔφτανε ἀπὸ τὴν Ἄγκυρα διαταγὴ γιὰ τὴν καθάραιψη τοῦ Ζιγιᾶ, τὴν ἀνάληψη τῆς Δημαρχίας ἀπὸ τὸ Γιουσούφ καὶ τὴν ἄμεση ἀναχώρηση καὶ παρουσίαση τοῦ Ζιγιᾶ στὴν Κυβέρνηση τῆς Ἀγκύρας.

Ἐκεῖ ὁ Ζιγιᾶς χρειάστηκε νὰ ἱκετεύει ἕλεος, νὰ δώσει ὑποσχέσεις καὶ ὅρκους νομιμοφροσύνης. Γύρισε μὲ τὸν τίτλο «Διοικητὴ παραλιακοῦ τομέα» (Σαχίλ - Κομμαντανή) Ὁρτοῦς, ὥστόσο μὲ τ' αὐτιά πολὺ χαμηλωμένα. . .

Ἐμεῖς ὅμως εἴχαμε χάσει γιὰ πάντα τὴ φιλία τοῦ Γιουσούφ. Τὸ εἶπε: «Δὲν θὰ βλάψω ποτὲ τοὺς Ρωμιούς. Μὰ καὶ σὲ τίποτε δὲν θὰ τοὺς βοηθήσω». Καὶ πράγματι κράτησε τὸ λόγο του. Στὴν περίπτωση τῆς πιοπάνω ἐκτόπισης θὰ μπορούσε, μὲ διάφορες μηχανές καὶ προφάσεις, πανίσχυρος ὅπως ἦτανε, νὰ κρατήσει τὰ 70% τῶν ἀντρῶν, ὅπως ἔγινε στὴν Κερασούντα. . .

Οἱ γυναῖκες παλεύουν ἥρωϊκά γιὰ τὴν ἐπιβίωση.

Τί ἔγινε στὰ Κοτίωρα μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸ ὅλου σχεδὸν τοῦ ἀντρικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς νεολαίας; Πῶς ἔζησε ὁ κόσμος τῶν γυναικοπαίδων; Ἐδῶ, τὸ λόγο τὸν πῆρε, πάλι, ἡ ζωτικότητα, γνώρισμα καὶ τῶν διὸ φύλων τοῦ τόπου.

Κάθε γυναῖκα ἀνάπτυξε ἄμεση πρωτοβουλία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα κιόλας κάθε γυναῖκα, κάθε κοπέλλα, βρέθηκε στὸ κατάστημα, στὴ δουλειά, στὴ θέση τοῦ πατέρα, τοῦ συζύγου, τοῦ ἀδερφοῦ. Οἱ γυναῖκες ἔγιναν τσαγκάρηδες, ράφτες, μικροπωλητές, μπάκάληδες, ὑφασματοπῶλες, καφετζήδες.

Παραγγελίες βέβαια, καὶ ἀποστολὲς ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ἔπαιψαν νὰ γίνονται. Οἱ γυναῖκες μας ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ τὴ μεταπώληση λιανικῶς. Ὁχι, ἐξίσωση, νὰ ποῦμε, οἰκονομικῶν ὅρων ἀλλὰ ἀνατροπὴ «ἄρδην» ἐπιζήτησαν οἱ Τούρκοι. Καὶ τὴν πέτυχαν. Κι' ἀκόμα ποῦ εἴμαστε. . . Ἐδῶ, εἶναι, πάντα, τὸ κουμπὶ στὶς «ὑπερπατριωτικὲς» ἐνέργειες τῶν Τούρκων μεγιστάνων. . .

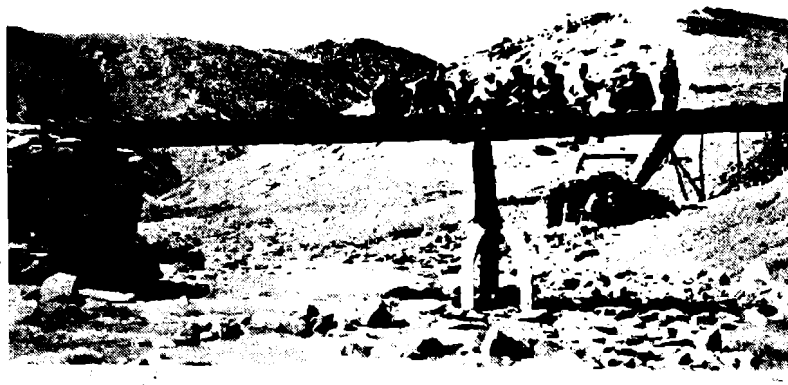
Κωμῳδία Τουρκομάδειας.

«Ἄλ, Μέμετ, μετὰξ' κιπὶ» —διαφήμιζε τὸ ὕφασμά της ἡ ὑπαίθρια Ἑλληνίδα πωλήτρια. «Μετὰξ' κιπὶ»! Ἦθελε νὰ πεῖ «ἰπὲκ κιπὶ» —σὰν μετὰξι—. Φαινόμενο ἀξιοπρόσεχτο εἶναι, ὅτι ἐλάχιστες γυναῖκες μας, ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες συγχρωτισμοῦ κοινωνικοῦ μὲ τοὺς Τούρκους στὸν Πόντο, ἐλάχιστες ἤξεραν νὰ λένε τρεῖς τουρκικὲς λέξεις στὴ σειρά. Μὰ καὶ οἱ ἄντρες δὲν ἦσαν, σχετικὰ, σὲ πολὺ ἀνώτερη μοῖρα. Ἄν ἐξαιρέσει κανεὶς τὴ Σαμψούντα, ὅπου ζοῦσε πολὺς τουρκόφωνος ἑλληνικὸς κό-

σμος τοῦ φωτεινοῦ, ὁ ἄλλος παραλιακὸς Ἰόντιος διακρινότανε γιὰ τὴν ἔλλειψη εὐλογίας, ὅπωςδήποτε, τουρκομάνειας...

Οἱ γυναῖκες λοιπὸν ἔπρεπε, μὲ τὴν ἐργασία τους, νὰ συντηροῦν τὶς οἰκογένειες. Αὐτὲς νὰ στέλνουν, γιὰ τὴ συντήρησή τους, λεφτὰ στοὺς ἐξόριστους. Αὐτὲς νὰ πληρώνουν φόρους, γὰρ εἶδος δασύματα, πον ἀπὸ κανένα τους δὲν τὶς ἀπαλλάξανε οἱ γενναῖοι συμπολίτες μας Τούρκοι. Μεγάλος ἄθλος. Καὶ ὅμως κρατήσαν ὡς τὸ τέλος οἱ γυναῖκες.

Ὁχι μόνο αὐτό. Ἀλλὰ συντηρῆσαν καὶ Δημοτικὸ Σχολεῖο μὲ 4 τάξεις. Ὅλα κι' ὅλα. Τὸ Σχολεῖο δὲν μπορούσε νὰ κλείσει. Καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ

Γεφύρι πρὸς τὸ χωριὸ Ἄρτας

ἔστελναν καὶ στοὺς ἐξόριστους δασκάλους τὸ παρακράτημα πον τοὺς ἔγινε ἀπὸ τὸ μισθὸ κατὰ τὸ περασμένο σχολικὸ ἔτος.

Ἄς σημειωθεῖ, γιὰ νὰ τελειώνουμε, μὲ τὸ ζήτημα τοῦ βιοπορισμοῦ, ὅτι οἱ γυναῖκες μας, ἀποκλειστικά, διευθύναν κ' ἐκτελοῦσαν τὶς δουλειές γιὰ τὸ ξεχώρισμα τῆς ψίχας τῶν φουντουκιῶν, καρυδιῶν, γιὰ τὸ χόρσιμα καὶ καθάρισμα τῶν φασολιῶν στὰ ἐμπορικὰ καταστήματα, τουρκικά, τώρα, πιά.

Καὶ πάλι ἡ διαφυγὴ γιὰ τὴν Ῥωσσία.

Καὶ στὸ ἀναμεταξύ, ἀπὸ τὰ τέλη ἤδη τοῦ 1921, ἄρχισε πάλι καὶ ὁ γανώθηκε ἡ δραπέτευση γιὰ τὴν Ῥωσσία. Γυναῖκες ὀδηγοῦσαν φυγόστρους ἕως ἑνὸς ὀρισμένου σημείου. Ἀπὸ κεῖ μπαίνανε αὐτοὶ σὲ βάρκες καὶ

δρόμο για τη λευτεριά, για τη Ρωσσία, που, μ' όλες τις φιλικές της σχέσεις προς την Κεμαλική Τουρκία, είχε τις πόρτες ανοιχτές για τους καταδιωκόμενους —δποιους. Από ζήτημα αρχών, μὰ καὶ για πολιτική σκοπιμότητα βέβαια.

Τὰ γυναικόπαιδα σὲ κίνδυνο ἐξολοθρεμοῦ.

Δυστυχῶς ὁ ἐξανδραποδισμὸς τῆς νεανικῆς, ἀντρικῆς, γεροντικῆς, καὶ παιδικῆς ἀκόμη ἡλικίας δὲν ἔφτανε. . . Ἐπρεπε νὰ ἐκτοπιστοῦν καὶ τὰ γυναικόπαιδα. Γιατὶ ὅχι; Ὅταν ἡ πολιτικὴ κακοδαιμονία, ἐδῶ, καὶ στὴν Εὐρώπῃ μὲ τὴ μικρόψυχη συμφεροντολογία τῶν Συμμάχων μας, ἀνοιξε τὸν ἀσκὸ τοῦ Αἰόλου, γιὰ νὰ ξαπολυθεῖ κάθε Ἐθνικὴ συμφορά, τί ἤθελες νὰ κάμουν οἱ Τοῦρκοι; Τοὺς δινόταν ἡ καλύτερη εὐκαιρία νὰ μᾶς σθῆσουν. Καὶ τοῦτο, ἐνῶ τὸ Κράτος τὸ Τουρκικὸ καὶ ἡ Ἀρχουσα τάξι του εἶχανε, τελικά, ὑπόψη τους τὴν Ἀνταλλαγὴ ἢ τὴν ἐκδίωξή μας. Καὶ νά, τώρα, χεροπιαστὴ ἡ ἐγκληματικότητα ἡ τρανὴ τῶν γνωρίμων μεγιστάνων μας! Ἔτσι εἶναι. Ὅταν κυβερνοῦν οἱ τυφλὲς ἰδιοτέλειες καὶ τὰ ἐνστικτα τὰ μικρά, μόνο αὐτὰ μποροῦν νὰ συμβαίνουν. Ἄς μὴ λησμονοῦμε, ἔπειτα, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔβγαιναν πρόσφατ' ἀκόμα, ἀπόφοιτοι τῆς . . . Μεγάλῃς Σχολῆς τῶν Γερμανῶν.

Ναί. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1921 τὰ γυναικόπαιδά μας διατρέξανε τὸν ἔσχατο κίνδυνο, μὲ τὴν ἀνακίνηση, ἀπὸ τὰ συμφεροντολόγα καὶ σωβιניστικά στοιχεῖα τοῦ τόπου, τοῦ ζητήματος τῆς ἀπέλασής τους.

Πῶς σώθηκαν. Ἡ θυσία τοῦ θαυμάσιου Διοικητῆ.

Καὶ χρειάστηκαν ὁλόκληροι ἀγῶνες ἀπὸ τὸν ὑπέροχον ἐκεῖνον διοικητὴ καὶ λίγους κρυπτοφιλελεύτερους Τούρκους, γιὰ νὰ ἐκφυλιστεῖ ὁ ἐγκληματικὸς αὐτὸς πόθος, μέσα σὲ ὄγκους ἀπὸ συζητήσεις καὶ στὸ πέραμα τοῦ χρόνου. Καὶ ὁ λαμπρότατος ἐκεῖνος ψυχολογικὸς τύπος πέτυχε τὴ σωτηρία τῶν γυναικοπαίδων. Ἔτεσε ὅμως στὴ δυσμένεια τῶν δυνατῶν. Καὶ ἀπολύθηκε. Ἔτεσε, ναί. Ἐχασε τὴ θέση του. Μὰ κέρδισε τὸν τίτλο τὸν ἀπέριττο τοῦ Ἀνθρώπου! Τοῦ Ἀνθρωπιστῆ!

Ἀπολογισμὸς ἐπιστρατευμένων.

Καὶ τώρα, ἄς παρακολουθήσουμε τὴν τύχη τῶν ἐπιστρατευμένων καὶ —ἂν τυχὸν χρειάζεται ὁ τέτοιος διαχωρισμὸς— τῶν ἐξορίστων.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους κατὰ καιροὺς δραπέτεψαν διάφοροι ἀπὸ τὸ Ἐρζερούμ. Ἄλλους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς πιάσαν καὶ τοὺς γύρισαν πίσω, στὸ στρατόπεδο συγκέντρωσής τους. Ἄλλοι, καὶ πολλοὶ χωριανοὶ μας που

προστέθηκαν μετά, πέτυχαν, ύστερ' από ταλαιπωρίες, νά κατεβούν και νά φύγουνε στη Ρωσσία.

Τους λοιπούς, τή μεγάλη μάζα, τους βρήκε τὸ χειμῶνα μέσα στὴν ψεῖρα, τὴ βρώμα καὶ τὴν πείνα, μέσα στὴ λάσπη τῶν ὑπόγειων τρωγλῶν τους, ὁ τῦφος. Καὶ θέρισε. Καὶ τοὺς ἔστειλε ἀλύπητα στὸν Ἄδη.

Ὅσοι ἀπομείναν, μεταφέρθηκαν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γενάρη τοῦ 1921 στὰ παραθαλάσσια. Στὴν κοιμώπολη Χόπα τῆς περιφέρειας Ριζούντας (Ρίζε). Ἀπὸ ἐκεῖ δραπέτεψαν ἀρκετοὶ γιὰ τὴ Ρωσσία, ἄλλοι ἀπὸ στεριά, ἄλλοι μὲ βάρκες. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ὁ Χατζηγιάννης Κρανίδης καὶ ὁ Πᾶνος Μοσκόφ πεσανε, στὰ σύνορα τὰ Ρωσοτουρκικά, πάνω σὲ φυλάκιο Τούρκων καὶ τοὺς σκότωσαν. Οἱ ἐπίλοιποι τῆς Χόπας ἐπιστρέψανε, μετὰ τὴν ἀνακωχὴ τῶν Μουδανιῶν (11.10.1922), στὴν πατρίδα, ἐρείπια ἀληθινά, ἐκτὸς ἐκείνους που, σύμφωνα μὲ διαταγὴ τοῦ Ὑπουργ. Στρατιωτικῶν, κρατήθηκαν, διότι ἦσαν, λέει, νεοσύλλεχτοι. Σχόλια πάνω σὲ τοῦτο τὸ τελευταῖο δὲν χρειάζονται. Ἡ σιωπὴ μιλάει καλύτερα...

Ἀπολογισμός ἐξορίστων - Τὰ ὄνειρα... πράγματα.

Οἱ ἐξορίστοι; Κεῖνοι εἶναι που θερίστηκαν κυριολεκτικά. Ὁ τῦφος, στὰ ἄξενα καὶ ἄξεστα μέρη που διαμείναν, τοὺς ἀφάνισε. Τὰ 70% περίπου τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἀφῆκαν τὰ κῶλα στοὺς τόπους ἐκείνους τῆς ἐξορίας. Ἔτσι ἡ Κυβέρνηση καὶ ἡ ὀλιγαρχία ἡ Τουρκικὴ χαρήκανε στὸ ἀέριό τὴν ἐπιτυχία τους τὴ μακάβρια. Τὸ ὄνειρό τους ἦτανε πιά πραγματικότητα. Εἴχανε, φαίνεται, οἱ πρόγονοί μας πολλὰς ὑποχρεώσεις στὴν Τουρανία. Κ' ἐξοφλήσαμε μὲ τὰ «400 τσαντήρια» τῶν Ὁσμανλίδων.

Δράμα ἐρχομοῦ ἐξορίστων στὴν Ἑλλάδα.

Ποιὰ ὑπῆρξε ἡ τύχη κεινῶν που ἐπιζήσανε;

Μερικοί, ἀπὸ τὴν τελευταία ἀποστολή, εἶχαν κατορθώσει καὶ παραμείναμε στὸ Μεσσηνιέ. Αὐτοί, μετὰ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφή, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1922, καὶ τὴν ἀνακωχὴ τῶν Μουδανιῶν, κατέβηκαν κρυφὰ στὴν πατρίδα.

Ἄλλοι, ἀπὸ τὸ Ἐσωτερικὸ τοῦ Κουρτιστάν, ἰδίως νεαρὰ παιδιὰ 18—21 ἐτῶν, δραπέτεψαν κ' ἐπιστρέψανε στὰ σπίτια τους.

Ἀργὰ πολὺ, μετὰ τὴν ἀνακωχὴ, καὶ ὕστερα ἀπὸ ἄδεια τοῦ Κράτους, ἓνα τμήμα ἀκολούθησε πεζῇ τὸν δρόμο: Βάν, Πιτλῖς, Μούς, Ἐρζερούμ καὶ κατέβηκανε στὴν Τραπεζούντα, κι' ἀπ' ἐκεῖ στὴν Ἑλλάδα, ἴσα.

Οἱ λοιποὶ κίνησαν, ταυτόχρονα, πεζῇ ἐπίσης ἀπὸ τὰ λιμέρια τους: Καγκάλ, Ἀρακλήρ, Ἐλαζίζ, Ἀργανη, Μαλάτεια, Ἀλπιστάν, Τερμουζ. Τιαρπεκίρ καί, μέσο Οὔρφας, Μαράς, Ἀϊντάπ, Χαλέπ, Χάμα, Χόμς, μέσα

οι περιπέτειες εξαντλητικές, φτάσανε στη Βηρυττό, Τρίπολη, για να καταφύγουν, τέλος, στην Ελλάδα.

Γιατί δέν κατέβηκαν πρώτα στα σπίτια τους.

Βέβαια! Δέν έπρεπε να ξαναδιούν τη γενέτειρά τους. Θα ήταν τρομακτικά βαρύ για τα στομάχια των αγαθών συμπατριωτών Τούρκων. Κείμε: τις ημέρες ένας Τούρκος, Πομάκος μάλλον ή Βούλγαρος άρνησίθρησκας —πόσοι άλλοι!— φαρμακοποιός, υπερεθνικιστής, «οὐ μὴν ἀλλὰ» και υπερλαθρέμτορος και δεινός παραβάτης κεμαλικών νόμων για τα ύλικά του συμφέροντα, έσκουζε με μανία: «Ούσαντούμ, παϊ! "Ο Κώστηλεριν, Κυριάκολارين, ισμινή ταχά ισιτετζέκ μη ιζ;» («Βαρέθηκα, άδερφέ! Έως πόσον καιρό ακόμα θ' άκούμε τα όνόματα εκείνων των Κωστήδων,

Καραγκιόλ

των Κυριάκιδων;»). Έπειτα, ποιός ξαίρει; Ίσως τους λυπόταν ο Πανάγθος και τους έπαιρνε, στο μακρινό δρόμο, την ψυχή! Και το Κράτος Τουρκικό είχε τρυφερό ενδιαφέρον για μια τέτοια κατάληξη.

Αυτή ήταν ή τύχη όλου του Έλληνισμού στην περιοχή της Τουρκικής Έπικράτειας!

4. Ο ΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΣ

Διαταγή και διάθεση.

Σύντομα, το Νοέμβριο του 1922, έπακολούθησε, και στα Κοτύωρα, Διαταγή της Τουρκικής Κυβέρνησης, από την Άγκυρα, να εγκαταλείψει ο έλληνικός λαός το τουρκικό έδαφος. Ήταν ο οριστικός έκπα-

τρισμός!

Στὴν ἀρχὴ τὸ πρᾶγμα ἐμφανίστηκε σὰν προαιρετικό. Μερικοὶ Τούρκοι ἰσχυροί, ἀπὸ τοὺς μετριοπαθέστερους, συστήσανε στὸν κόσμο νὰ μὴ βιαστεῖ. Ὁ τόπος εἶχε πλημμυρίσει ἀπὸ Ἕλληνες τοῦ Ἑσωτερικοῦ κατοίκους τοῦ Μεσουτιᾶ καὶ τῆς περιοχῆς. «Ἄς φύγουν, πρῶτοι, αὐτοὶ εἶπαν, καὶ μετὰ βλέπομε...». Ἐλπίζαν, φαίνεται, νὰ τὰ συμβιδάσουν Ἀποβλέπαν κυρίως νὰ παραμείνουν, γιὰ τὴν ὥρα, τουλάχιστο, περισσότεροι ὅσο γίνεται ἐπαγγελματίες Ἕλληνες ἀπ' τοὺς λιγιστοὺς ποὺ βρίσκονταν κι' ἀπὸ κείνους ποὺ θὰ κατέβαιναν ἀπ' τὴν ἔξορία. Τούρκοι τέτοιοι δὲν ὑπῆρχαν.

Μὰ οἱ συστάσεις δὲν ἔπιασαν τόπο. Ἡ Μικρασιατικὴ συμφορὰ ἐξερρέθισε μᾶλλον τὸ αἶσθημα, ἀντὶ νὰ τὸ ταπεινώσει. Τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο δὲν θαύμασε τὸν Λυνάστη γιὰ τὴ νίκη του. Τὸν ἐμίσησε περισσότερο. Δὲν ἦσαν λίγες οἱ γυναῖκες καὶ κοπέλλες ποὺ ἔλεγαν: «Ἡ Ἑλλάδα θὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο. Θὰ πᾶμε νὰ καταταχθοῦμε νοσοκόμες στὸ Στρατό».

Ὁ κόσμος αὐτὸς γιὰ δεύτερη ἤδη φορὰ, ἀπὸ τὸ 1917, ἔζησε τὴ φρικαλέα αὐτὴ κόλαση τῆς ἐξουθένωσης, τοῦ ἐξευτελισμοῦ καὶ τῶν βαρύτερων κατατρεγμῶν. Τὸ ἀδόκητο γι' αὐτὸν τέρμα τοῦ πολέμου, σὲ συνδυασμὸ μὲ ὅλ' αὐτὰ τὸν ἔκαμαν νὰ σιχαθεῖ πιά κι' αὐτὴν τὴ γενέτειρά του!

Θαρρεῖς πως σύνθημα καὶ μόνο περίμεναν, γιὰ νὰ φύγουν. Ξεσηκώθηκαν μεμιάς οἱ πλεῖστοι. Δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουν. Οὔτε σκέπτονταν πῶς θὰ ταξιδεύουν. Στοίχιζαν τόσο τὰ ναῦλα. Τοὺς ἦταν ἀδιάφορο, μ' ὅλη τὴ φτώχεια. Νὰ φύγουν. Ὅπωςδήποτε καὶ ἡ Διαταγὴ δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ κατηγορηματικὴ: «Νὰ φύγουν».

Ὅλα κι' ὅλα ὁμοῦ. Γιὰ νὰ ἐγκαταλείψῃς τὸ τουρκικὸ ἔδαφος, ἔπρεπε νὰ περάσεις ἀπὸ 18 εἰδικὰ Γραφεῖα, ἓνα πρὸς ἓνα. Νὰ πληρώσεις 18 εἰδῶν δικαιώματα! τοῦ Δημοσίου καὶ τοῖς τυχὸν καθυστερούμενοις φόρους. Ὕψος... Καὶ ἀποχαιρετιστήριο... ξεγύμνωμα μετὰ μουσικῆς. Καὶ «ἐπληρώθη» καὶ ἡ... γραφὴ αὐτὴ, κατὰ γράμμα.

Τὰ ταξίδια γινόντανε μὲ πληρωμὴ. Μόνο ἓνα πλοῖο, «Ἡ ὡραία Γαβριέλα», μὲ Ἰσπανικὴ σημαία, πῆρε πρόσφυγες δωρεάν. Μ' αὐτὸ ἔφυγαν κυρίως Ἕλληνες τοῦ Ἑσωτερικοῦ, ἀπὸ τὸ Μεσουτιᾶ καὶ Ἀπέσ'.

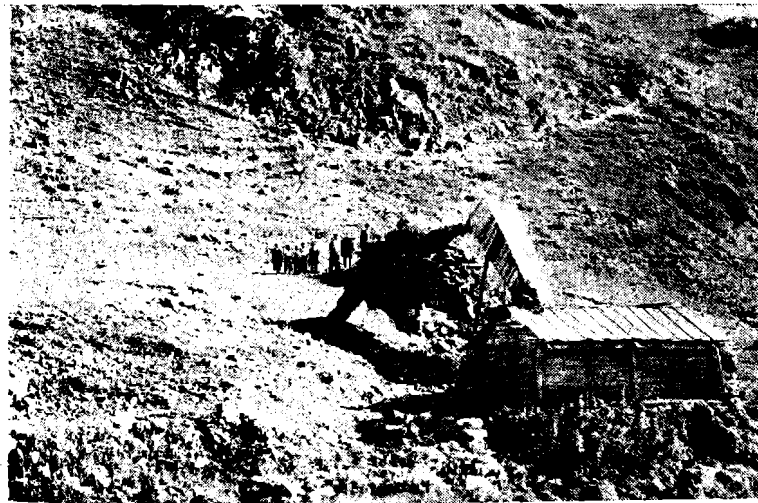
Συμπεριφορὰ σὲ δύματα.

Οἱ Κοτυωρίτες ταξίδεψαν τὸ περισσότερο μὲ πλοῖα γαλλικά. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν Γάλλων ναυτῶν ἀπέναντι τῶν τραγικῶν ἐπιβατῶν ὑπῆρξε χυδαία. Καὶ ὅλης τῆς ναυτικῆς τους ἱεραρχίας. Στ' ἀνοιχτὰ τῆς Ποντοηράκλειας εἶχε πέσει πυκνὴ δμίχλη. Μὰ περισσότερο κι' ἀπ' τὴν δμίχλη στενωχώρησαν, ὥς φαίνεται, τὸν πλοίαρχο οἱ πρόσφυγες πάνω στὸ κα

τάστρομα επιβάτες. Καί μιὰ στιγμή ὁ εὐαίσθητος Γαλάτης ἀκούστηκε νὰ διατάζει: «Βάλτε γλήγορα τὰ κτήνη αὐτὰ στὸ ἀμπάρι», Ἀλήθεια! Τί κτηνωδία!

Μὰ δὲν ἔφταιγε ὁ ἄνθρωπος. Οὔτε οἱ ναῦτες του. Ἐφταιγε κάποιος παροξυσμὸς φιλίας τῆς γαλλικῆς μεγαλοπλουτοκρατίας πρὸς τοὺς Τούρκους ἢ μᾶλλον πρὸς τὰ ὑλικά της συμφέροντα, που τόσο ἄδοξα καὶ σύντομα ἐπρόκειτο νὰ μεταβληθοῦν σέ... «ὄνειρα θερινῆς νυκτός».

Σὲ τρεῖς μῆνες ἡ πολιτεία ἄδειασε ἀπὸ τὸν ἐντόπιο ἑλληνικὸ πληθυσμό.

Νερόμυλος τοῦ χωριοῦ Ἀρτούτελη.

Τελειωτικὸ ξεζούμισμα.

Στοὺς ἐκπατριζόμενους ἀπαγορεύτηκε ν' ἀποκομίσουν τὰ ἐπιπλα, τὰ χαλιά, τὰ ἐργαλεῖα, τὰ τυχόν τιμαλφῇ τους, κοσμήματα, χρυσᾶ νομίσματα. Ἐπρεπε νὰ γίνουν κτήμα τῶν Μεμέτηδων—«χὲρ νὲ κιονὲ ἰσέ».

Ξεπούλημα καὶ πάλι. «Ἀντὶ πινακίου φακῆς». Καὶ παραλάβαιναν, καθένας ὅ,τι ἐπιτρεπόταν κι' ὅ,τι κατάφερνε. Κ' ἔφευγε, μὲ πρῶτο σταθμὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Λίγες ἐξαιρέσεις.

Οἱ ἐπαγγελματίες Γιάννης Κανταρτζῆς, Γεώργιος Κανταρτζῆς καὶ Παῦλος Ἀμανατίδης παραμεῖναν οἰκογενειακῶς, ἕως τὰ μέσα τοῦ 1925 οἱ δύο πρῶτοι, ἕως τὸ 1936 ὁ τρίτος. Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες ὁμοτε-

χνοί τους ἔλειπαν ἤδη ἀπὸ τὸν τόπο. Τοῦρκοι τέτοιοι δὲν ὑπῆρχαν. Τὰ ἐπαγγέλματά τους εἶχαν πέραση. Κ' οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐνθαρρύνανε νὰ μείνουν. Ἔκαμαν καλὲς δουλειές. Καὶ μετὰ ἦρθαν κι' αὐτοί.

Οἱ Εὐαγγελικοὶ Ἕλληνες ἐξαιρέθηκαν, σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης που μιλάει μόνο γιὰ Τουρκορθοδόξους (διάβαζε Ἑλληνορθοδόξους), ἴσως καὶ μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγή. Ὅμως οἱ Εὐαγγελικοὶ Κοτυώρων οὔτε σκέψη ἔκαμαν νὰ ἐπωφεληθοῦν. Ὅλοι τοὺς ἦρθαν στὴν Ἑλλάδα.

Μόνο τρεῖς οἰκογένειες: τοῦ Γιάννη Τουγκουρίδη, τοῦ Χαράλ. Σιδηρόπουλου καὶ τοῦ Μιχάλη Καμπουρίδη παραμείνανε στὴν πατρίδα ὀριστικά. Ἴσως συμβολικά. . .

Ἄς σημειωθεῖ, ὅτι οἱ δυὸ πρῶτες ἀπ' αὐτὲς ἀποτελοῦνται ἀπὸ δυὸ γέρους συζύγους ἢ καθεμιὰ. Τὰ νεότερα μέλη τοὺς ἦρθαν στὴν Ἑλλάδα. Ἐπίσης τοῦ τελευταίου.

Οἱ Κοτυωρίτες φτάσανε στὴν Ἑλλάδα οἰκονομικὰ ναυάγια. Στὸς προκρίτους, που ἀπὸ διάφορους δρόμους τῆς ἐξορίας τοὺς καὶ μὲ περιπέτειες μνηῶν ἦρθαν κι' ἀντάμωσαν τὶς οἰκογένειές τοὺς δὲν δόθηκε ἡ εὐχέρεια κ' ἡ ἄνιση νὰ συγκεντρωθοῦνε σ' ἐνιαῖο Συνοικισμό. Ἐνα τέτοιο Συνοικισμό, πετυχημένο κ' εὐτυχισμένο, ἴδρυσαν μόνο οἱ εὐαγγελικοὶ μας μὲ μερικοὺς ὀρθοδόξους, στὴν Κατερίνη, χάρις στὴν πρωτοβουλία καὶ ἱκανότητα τοῦ Χρήστου Λεμονόπουλου καὶ τοῦ Χαράλ. Σιδηρόπουλου.

Ἀποκατάσταση στὴν Ἑλλάδα.

Σκόρπησαν σὲ διάφορα μέρη τῆς νέας τοὺς πατρίδας: Γύθειο, Ἀμαλιάδα, Πάτρα, Πειραιᾶ (Κρεμμυδαροῦ, Δραπετσώνα, Λιπάσματα), Ἀθήνα (Νέα Ἰωνία, Βύρωνα, Ὑμηττό, Νέα Κολχίδα), Λάρισα, Βόλο, Ἄρτα, Βόνιτσα, Πρέβεζα, Γιάννινα, Ζάκυνθο, Θεσσαλονίκη (καὶ Συνοικισμοὺς Καλαμαριάς, Τοῦμπας, Ἐπταπυργίου, Ξηροκρήνης, Εὐαγγελιστρίας), Κατερίνη (καὶ χωριά της: Ἀγιάννη, Σφενδάμη, Ἀρωνᾶ), Βέροια, Νάουσα, Γιαννιτσά, Κιλκίς (καὶ χωριά του: Μουριές, Καρλόβωση, Τσαλῆ, Νέα Σούρμενα, Λιθωτό), Ἄνω καὶ Κάτω Πορρόια, Δράμα, Καβάλα, Ξάνθη, Ἀλεξανδρούπολη.

Ἔτσι ἓνας ὁλάκερος λαὸς —τόσοι ἄλλοι λαοὶ τοῦ Πόντου, τῆς Μικρασίας, τῆς Ἀν. Θράκης— ἐξαναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν περὶ οὐσία του, ἰδρωτὰ καὶ μόχθο αἰώνων, τοὺς τάφους τῶν πατέρων του, τὰ σεβάσματά του, τοὺς ψυχικοὺς δεσμοὺς καὶ τὴν ἰδιαίτερη ἱστορία του, τὴν πατρίδα του! Ν' ἀφήσει τὴ γῆ ποὺ τὸν γέννησε, τὴν προαιώνια κοίτιδά του, σὲ ἄλλο λαό, ποὺ κάποτε τὴν οἰκιοποιήθηκε μὲ τὸ νόμο τῆς ὥμης βίας. Καὶ ν' ἀποξενωθεί καὶ νὰ φύγει. . .

Καὶ σὲ λίγο, ἓνα ὥραϊο πρωῒ, ἡ λέξη Ἀνταλλαγή ἔπαιρνε νέο πε-

ριεχόμενο. Γινόταν νεολογισμός. Δεν ήταν πιά, μόνο ανταλλαγή ειδών, κτηνών. Ήταν ανταλλαγή... ανθρώπων, με την ίδια και περισσότερη εύκολια.

5. ΤΟ ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Μεγάλες Δυνάμεις και μεγάλες αδυναμίες.

Και το ανοσιούργημα συντελέστηκε κάτω από τα βλέμματα των ισχυρών της Ευρώπης. Κάτω από τα βλέμματα των Δυνάμεων, που έφεραν την ευθύνη των γενεσιουργικών αιτίων του Μ. Πολέμου 1914—1918.

Δυνάμεων που, λίγο πριν, σάλπιζαν στεντόρεια: «Πολεμάμε για την απελευθέρωση και την αυτοδιάθεση των μικρών εθνών...». Και τα καλούσαν να τις συντρέξουν. Που ή περίπτωση θυμίζει τον Γιωρτίκα του ποντιακού ανέκδοτου: «Βοηθάτε, παιδιά, να μη όγγραεύω κ' εγώ σ' έσέτερα τα χάλια!» («Βοηθάτε, φίλοι, να μη πέσω κ' εγώ στη δική σας την κατάντια»).

Μεγάλων Δυνάμεων που μπορούσαν με το κύρος και την επιβολή του πρόσφατου Νικητή, μ' ένα νεύμα να τη ματαιώσουν την εκδίωξη και την Άνταλλαγή. Και να επιβάλουν, ακόμα, διαρρύθμιση σχέσεων ανθρωπινότερων, πάνω σε σύγχρονες βάσεις. Για να περάσουν οι Τούρκοι στον αστικό βίο, δεν ήταν, και καλά, ανάγκη να εξοντώσουν τους σύνοικους λαούς!

Μα δεν το θέλησαν οι Μεγάλοι της Ευρώπης. Και δεν το νοιάστηκαν. Και... με μάτι καλό, ακόμα, το είδαν το τουρκικό πραξικόπημα.

Ούτε τους έκαμε αίσθηση ο όλεθρος κι' ο σπαραγμός του Έλληνισμού της Τουρκίας, ενός λαού 2 εκατομμυρίων ψυχών, με την Τριλογία του όριστικού ξηλώματός του απ' τις προαιώνιες εστίες του.

Είχαν άλλα, σπουδαία και τρανά, να σκερτούνε. Τους έζάλιζε ο υπολογισμός των υλικών τους συμφερόντων. Τους έλειπε ή ψυχή...

Ένας υπέροχος λαός, δλος ό Έλληνικός λαός, το καύχημα της Ιστορίας, θυσιαζότανε στο βωμό όρισμένων συμφεροντολογικών σκοπιμοτήτων της Εύρωπαϊκής Μεγαλοπλουτοκρατίας.

Άπουσία πολιτισμού - που δάρθει.

Έγινε πολύς λόγος στην Ιστορία για ένα ανώτερο πολιτισμό της Ευρώπης των Νεωτέρων Χρόνων». Είναι ό Τεχνικός πολιτισμός —μαζί ή πνευματική καλλιέργεια σε μορφές ανώτατες. Για ψυχικό - ήθικό πολιτισμό της Ευρώπης, δεν μπορεί να γίνει λόγος, ειλικρινά σοβαρός.

Τό δούλεμα της Ήθικης έννοιας με τη Σκέψη, προϋπόθεση βασική για τον Φιλόσοφο της Αρχαιότητας, για την ψυχική καλλιέργεια —

τὸν δρόμο αὐτόν, τὸν ἔκαμε ἡ Εὐρώπη.

Μὰ τὸ δέντρο που πότισε, καρποὺς δὲν δίνει! . . . Τὰ ὕλικά συμφέροντα τῆς Μεγαλοαστικῆς Κοινωνίας βάνουνε, στὴ δοσμένη στιγμή σφουγγάρι πάνω στὸ ἀπόκτημα, μὲ ἀντίχτυπο καὶ συνέπειες κοινωνικο-ἠθικές. . .

Στὶς κρίσιμες, μάλιστα, περιστάσεις καὶ περιπτώσεις, ἀχαλίνωτα ὀργιάζει τὸ ἔνστικτο μὲ τρόπο πρωτόγονο. Εἶδαμε τὶς ἀναπάντεχες Γερμανικὲς φρικαλεότητες καὶ βδελυρότητες στοὺς δυὸ Παγκόσμιους πολέμους. Εἶδαμε καὶ τὴν πρωτόφανη στὴν Ἱστορία τοῦ Ἀνθρώπου σαπυνο-παραγωγή ἀπὸ . . . ἀνθρώπινες σάρκες! Εἶδαμε καὶ τόσα ἄλλα. . . Τὴν εἶδαμε καὶ τὴν Τραγωδία τὴν Ἑλληνική, μὲ τὴν περίφημη τὴν Ἀνταλλαγή καὶ τή. . . Συναλλαγή τῆς. . . πολιτισμένης Εὐρώπης.

Ὁ ψυχικός, ὁ συνεπὴς μὲ τὸν ἑαυτό του ἡθικός πολιτισμὸς θὰ ἔρθει κάποτε, θὰ ἔρθει, ὅταν τὰ ὕλικά ἀγαθὰ θὰ κατανέμονται δικαιότερα, πὸ πραγματολογικὰ ἀνάμεσα στὸ σύνολο τοῦ ἔθνους, ἀνάμεσα στὸν ἐργαζόμενο λαό, στοὺς λαοὺς, ἀνάμεσα στὰ Κράτη —ὅταν ἡ καλοποικτικὰ θὰ περιοριστεῖ ἡ μανία τοῦ μεγαλοπλουτισμοῦ, ὅταν θὰ λείψει ὁ φόβος καὶ τὸ ἄγχος, τὸ ψυχοφθόρο, τοῦ βιοπορισμοῦ.

Τότε, σ' ὅλην τὴν Εὐρώπη —γι' αὐτὴν ὁ λόγος— θὰ εἶναι γεγονὸς ὁ ψυχικός πολιτισμὸς, τὸ καλλιεργημένο ἦθος, σὰν ἐνέργεια ἐλεύθερη καὶ σὰν συνέπεια.

Τότε, μόνο τότε, θὰ κυριαρχήσει, μέσα στοὺς ἀνθρώπους τοῦ χώρου αὐτοῦ, ὁ αὐτοσεβασμὸς καὶ ὁ ἀλληλοσεβασμὸς.

Τότε ὁ κάθε λαός, τοῦ διαμερίσματος αὐτοῦ τῆς Γῆς, θὰ χαίρεται ἥρεμα, τῆς πατρίδας του τὸν ἥλιο. Καὶ θὰ τὴν ἀγαπᾷ, τὴν πατρίδα του, μὲ τὸν φυσιολογικό, τὸν ἄγνό, τὸν ἀληθινὸ πατριωτισμό! Καὶ αὐτὴν καὶ ὅσα καὶ ὅσους κλεῖ μέσα της. Καὶ θὰ τοῦ περισσεύει χώρος στὴν πλατεία τοῦ ψυχῆ, γιὰ ν' ἀπλώσει τὴν, φυσιολογικά, ἀνάλογη ἀγάπη καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες φυλές. Καὶ θὰ καρπίζει, κάθε λαός, τοὺς καρποὺς τῆς Κοινῆς χαρᾶς καὶ εὐτυχίας, τῶν ἀνώτερων μορφῶν πολιτισμοῦ πνευματικοῦ ψυχικοῦ, ἠθικοῦ.

Τότε δὲν θὰ γίνονται πιά Ἀνταλλαγές. . . Ἀνθρώπων—Φυλῶν—ἔθνων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γιατί γράφω Σελ. 3

Εἰσαγωγή

Ἀναδρομὴ Ἱστορικῆ - Κοινωνικῆ

Ἀρχαῖοι χρόνοι	» 5— 9
Μεταγενέστεροι χρόνοι	» 10— 12
Μέσοι χρόνοι	» 12— 14
Νεότεροι χρόνοι	» 14— 56

Περίοδος 1914—1922

Α' Στὴν δίνη τοῦ Μεγάλου Πολέμου

1. Πέσεις, Κατατρεγμοί, Ἀντίδραση	» 57— 77
2. Ὁ πρῶτος ἐκπατρισμός	» 77— 96
3. Ἡ πρώτη ἀπέλαση	» 96—104

Β' Ἀνασύσταση Κοινότητας

1. Ἐπιστροφή - Ἀνασυγκρότηση	» 104—114
2. Νέες περιπέτειες	» 114—125
3. Ἡ δεύτερη ἀπέλαση	» 125—145
4. Ὁ ὀριστικὸς ἐκπατρισμός	» 145—148
5. Τὸ ἐπίμετρο	» 148—150

ΕΙΚΟΝΕΣ

1) Σννοικία Ὑπαπαντῆς	Σελ.	17
2) Σννοικίες Ἀγίου Γεωργίου καὶ Ἀγίου Νικολάου	»	21
3) Κετσάρμοι - Κιράζ - λιμαν. . .	»	28
4) Κωστάκης Σ. Ψωμιάδης	»	37
5) Ψωμιάδειος Σχολή	»	42
6) Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύ- καρπος Ψωμιάδης	»	47
7) Θεμιστοκλῆς Ν. Παστιάδης	»	51
8) Ἡ Βώνα	»	61
9) Κιοπρίμπαση ἢ «Τῇ Θωμὰ τὸ γεφύρ'»	»	65
10) Πινέκταση	»	72
11) Ἐπαμεινώνδας Γρηγοριάδης - Ἀβράμ Τοκατλίδης	»	81
12) «Τῇ Γλυκῇ τὰ πεγάδια» - (Οἱ βρύσες τοῦ Γλυκῇ)	»	95
13) Τὸ Τσάμπαση	»	104
14) Τὸ Τσαμλὸνκ	»	110
15) Ὁ Π' Ἐπαναγιώτης Μακρίδης ὡς ὀπλαρχηγὸς	»	128
16) Γεφύρι πρὸς τὸ χωριὸ Ἀρτας'	»	142
17) Τὸ Καραγκιὼλ	»	145
18) Νερόμυλος τοῦ χωριοῦ Ἀρμούτελη	»	147

Χάριτες

Ὁ χάριτης Ὑποδιοίκησης Ὁρτοῦ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

- 1) Ξενοφώντος «Κύρου Ἀνάβασις» Σελ. 5,7,8
- 2) Ἀνωνύμου «Περίπλους Εὐξείνου Πόντου» » 6,8
- 3) Παπαμιχαλοπούλου Ν. Κωνσταντίνου «Πε-
ριήγησις εἰς τὸν Πόντον» 6,27,31
- 4) Ἰωαννίδου Σάββα «Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ
Τραπεζοῦντος...» » 9,13,22,23,
25,36,42,43
- 5) Οἰκονομίδου Δημοσθένους «Ὁ Πόντος καὶ τὰ
δίκαια τοῦ ἐν αὐτῷ Ἑλληνισμοῦ» » 10
- 6) Τεξιέ Καρόλου «Asie Mineure - Périple
du Ponte Euxin, Paris 1862» » 10,34
- 7) Στράβωνος «Γεωγραφικά». Ἔκδοσις G. Kra-
mer Berlini 1852 » 11
- 8) Ἀρριανοῦ Φλαβίου «Περίπλους Εὐξείνου
Πόντου». Ἔκδοσις Ag. Roos 1928 » 12
- 9) Τριανταφυλλίδου Περικλέους «Οἱ Φυγάδες» » 14ἔως καὶ 19
- 10) Δοσιθέου Πατριάρχου «Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσο-
λύμοις πατριαρχευσάντων» » 14
- 11) Ἀποστολίδου Δημητρίου «Ἱστορία τοῦ Ἑλλη-
νισμοῦ τοῦ Πόντου» » 16,17
- 12) Σκαλιέρη Γ. «Λαοὶ καὶ Φυλαὶ τῆς Μ. Ἀσίας» » 13
- 13) Τριανταφυλλίδου Περικλέους «Ποντικά» » 25,28,35,38
- 14) Ἀκογλου Ξενοφώντος (Ξ. Ξενίτα) «Λαογρα-
φικά Κοτύωρων» » 47
- Π ε ρ ι ο δ ι κ ᾶ
- 15) «Χρονικά τοῦ Πόντου» » 3
- 16) «Παντιακὰ Φύλλα» » 8,9,10,11,13
30,31
- 17) «Ποντιακὴ Ἑστία» » 26

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΑΒΛΕΨΙΕΣ

Σελ. 33, στίχος 8, Καδάκλιζε	ἀντὶ Καδάκλιτze
» 44, » 24, ὑποσημειῶμαι	» ὑποσημειῶμαι
» 55, » 28, ποαρακολούθηση	» παρακολούθηση
» 68, » 3, 18ου αἰῶνα	» 17ου αἰῶνα
» 68, » 16, προμνήματα	» προμνήματα
» 73, » 34, προετὸς	» προεστὸς
» 76, » 2, κρωγμῶν	» κρωγμῶν
» 76, » 34, ἐκσπισμοῦ	» ἐκτοπισμοῦ
» 77, » 22, στή	» στήν
» 90, » 3, Κοτυριῶτες	» Κοτυριῶτες
» 98, » 24, Τοκατλίδη	» Τοκατλίδη
» 99, » 10, Κικσάρ	» Νικσάρ
» 129, » 13, ὦν	» τῶν
» 129, » 13, Παουτζάκ	» Πουατζάκ
» 129, » 31, πνπᾶ	» παπᾶ
» 129, » 39, πασαδόσουν	» παραδόσουν
» 129, » 39, διαμέναμε	» διαμένανε

KOTYΩPΩN (OPTOY)

ΥΠΟ Κ.Χ. ΚΩΦΙΔΗ

KLIMA $\equiv$ 10 15 20 x_m

Χωρία Ἑλληνικά,
Ἀρχαιοδογμοί, τόποι
Δημόβιοι, δρόμοι
Ἑμιονισμοί "-----

Ⓛ

